ВАЛЕРІЙ ТЕТЕРЯТНИК

БІЛЬШЕ НІЖ ПРАВОПИС

Київ — 2008

УДК 811.161.2’35(091)
ББК 81.2Укр-03
Т 37

Валерій Тетерятник. Більше ніж правопис. — К.: 2008. — 360 с.

Коло питань, охоплене цією книжкою, сягає далеко за межі власне правопису. Як би розвивалася наша мова, яких би вершин досягла, коли б не перепони, що стояли і стоять на заваді? Одне слово, історія правопису, зокрема 1929 р., люди, які за ним стояли, втрати й здобутки, критичні завваги і пропозиції, внутрішні резерви й іншомовні запозичення.

Все це для широкого загалу носіїв мови й охочих дізнатися про неї якомога більше. Понадто ж для журналістів.

ISBN 978-966-96903-1-9
© Валерій Тетерятник, 2008

Автор щиро дякує

Лесю ГЕРАСИМЧУКУ
Володимирові КОЗИРСЬКОМУ
Надії ПЛЮЩ

— чиїй активній прихильності завдячує поява цієї книжки

Сергієві ПЕТРЕНКУ
і підприємству «Техноком»

— за фінансову підтримку

СКОРО́ТИ

англ. — англійська мова
араб. — арабська мова
біол. — біологія
біл. — білоруська мова
бол. — болгарська мова
бот. — ботаніка
вид. — видання
гал. — галицьке
гол. — гол/нідер:ла(я)ндська мова
гр. — грецька мова *(гре́ка)*
д.в. — давальний відмінок
дан. — да́нська мова
див. — дивись
діял. — діялектне
діясп. — діяспора
друк. — друкарське
есп. — еспанська мова
ест. — естонська мова
євр. — єв/*геб:ре́йська* мова
ж.р. — жіночий рід
заст. — заступник
з.в. — знахідний відмінок
знев. — зневажливе
зоол. — зологічне
індон. — індонезі/*мала:йська* мова
ін-т — інститут
ір. — іронічне
ісл. — ісляндська мова
іт. — італійська мова
к.в. — кличний відмінок
лат. — латинська мова *(латина)*
м. — місто
мал. — малайська мова
мат. — математика
мех. — механіка
м.в. — місцевий відмінок
міс. — місяць
мол. — молюск
молд. — молдовська мова
мор. — морський
муз. — музичний термін
н.в. — називний відмінок
неґат. — неґативне
нім. — німецька мова
норв. — норвезька мова
о. — острів
о.в. — орудний відмінок
ОСУМ — Орфогр. словник укр. мови
підкр. — підкреслення
пол. — польська мова
прав. — правильно
прим. — примітка
псевд. — псевдонім
р. — річка
ред. — редакція
р.в. — родовий відмінок *(родови́к)*
розд. — розділ
рос. — російська мова
росл. — рослини
рум. — румунська мова
РУС — рос.-укр. словник
с. — село
с.р. — середній *(ніякий)* рід
снскр. — санскрит
сканд. — скандинавські мови
спів. — співробітник
срб. — сербська мова
табл. — таблиця
техн. — технічний
тис. — тисяч примірників
трад. — традиція
тур. — турецька мова
тюрк. — тюркське
угор. — угорська мова
укр. — українська мова
ун-т — університет
учит. — учительський
фр. — французька мова
фін. — фінська мова
чес. — чеська мова
ч.р. — чоловічий рід
швед. — швед/*све́н:ська* мова
яп. — японська мова

ДЕ ЩО Є (ЗМІСТ, ОҐЛАВ)

Перед очима діло ... 9
ПЕРЕДНЄ СЛОВО ЗІ ЗНАКАМИ ПИТАННЯ ... 10
Куди йдемо? ... 11
Боротьба протилежностей: традиція чи норма? ... 12
Мартиролог ... 13
Передумови створення правописів ... 27
Завваги до Правопису-29 ... 34
Завваги до Правопису-90: де логіка? ... 36
Порівняння Правопис-29 — Правопис-90 ... 38
Завваги до Правопису-99 (Проєкт найновішої редакції): ті ж граблі ... 40
ПРОБЛЕМИ ВІДДАННЯ ЧУЖИХ СЛІВ ... 46
Про *Ґ, Г* і *Х* ... 47
Англійська літера *W* й українська фонема <ў> ... 49
Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу або Що робити з правилом "дев'ятки"? ... 50
Транслітерація *І* та *Y,* наших *І* та *И* ... 52
Віддання іншомовного *L* ... 53
Віддання слів з італійської ... 54
Подвоєння приголосних у словах іншомовного походження ... 55
Закінчення *-ДЕР, -ТЕР* ... 56
Німецький двозвук (дифтонг) *EI* ... 56
Слова, що їх пишуть з *ЕЙ* ... 57
Німецький двозвук *AU* ... 57
Німецький двозвук *EU* ... 58
Ро́ззів (оминання збігу двох голосних) ... 58
Віддання грецької *θ* (тети) ... 58
Полеміка з приводу літери *Е* ... 60
Французьке *U* ... 62
Е чи *Є*: про слово ПРО:Е/Є:КТ ... 62
Іміграція чи іММіҐрація? ... 62
ЙЄмен чи Ємен? ... 63
В автІ чи в автО? ... 63
Апостроф у чужих і своїх словах ... 63
Зміна статі ... 64
Чоловічий рід? ... 65
Власні назви ... 66
Слушна традиція ... 66
Віддання російських прізвищ, імен і географічних наз(о)в ... 66

Географічні назви ... 68
ЛІТЕРА Ґ Й НЕ ТІЛЬКИ ... 73
Тлумачення деяких слів з початковою Ґ (лемківський діялект) ... 73
Слова, що починаються літерою Ґ (G) ... 74
Слова, що мають у складі Ґ (G) ... 79
Слова, що їх пишемо й вимовляємо через Г (H) ... 87
Слова з G, що їх пишемо й вимовляємо через Г ... 89
Іншомовні прізвища, що починаються літерою Ґ (G) ... 93
Іншомовні імена та прізвища, що мають у складі Ґ (G) ... 94
Іншомовні імена, прізвища, назви періодичних видань ... 96
Українські прізвища, що починаються літерою Ґ ... 100
Українські прізвища, що мають у складі Ґ ... 101
Пояснення деяких українських прізвищ ... 101
ІНШІ ПРОБЛЕМИ ... 113
МИЛОЗВУЧНІСТЬ ... 113
Правила чергування *І — Й, У — В* ... 113
Чергування *З — ЗІ (ЗО)* ... 114
ВИМОВА ... 114
Окремі звуки ... 114
Сполучення приголосних ... 116
Як вимовляти *Д, Т, З, Ц, С, Л, Н* перед *І* ... 116
Словничок прикладів вимови ... 118
Звернення по батькові ... 118
Спрощення груп приголосних: випадні звуки ... 119
Правопис складних слів ... 119
ПРИСЛІВНИКИ: разом і окремо ... 120
Завваги до низки прислівників ... 120
ПРИЙМЕННИКИ ... 121
Прийменник ***по*** ... 121
Відповідники до російських конструкцій з прийменником ***по*** ... 121
Прийменник ***на*** ... 122
Завваги до прийменників ... 122
Часті помилки ... 123
Частка *НЕ* ... 123
Сполучники: єднальний зв'язок ... 123
Лексичні конструкції ... 124
НАГОЛОС ... 124
Про еволюцію наголосу в слові *батьківщина* ... 125

Вплив наголосу в словах 126
Ріжниця в наголосах на прикладах спільнокореневих слів 135
Деякі правила наголошення 135
Наголос в інших мовах 136
Складні випадки наголошення 136
ІМЕННИКИ: множина 138
Завваги до низки іменників 139
ПРОБЛЕМИ З ВІДМІНКАМИ 143
Послідовність відмінків 143
Найчастіше подибувані огріхи 143
Кличний відмінок 144
Родовий відмінок 145
Іменники 3-ї відміни однини 146
Давальний відмінок 147
Знахідний відмінок 147
Купити риби чи рибу? 148
Що робити з палатальним *Р*? 148
ПРИКМЕТНИКИ 149
Тверді й м'які прикметники 149
Тверді прикметники *(-ний)* 149
М'які прикметники *(-ній)* 150
Завваги до низки прикметників 150
Характеристика (іменники, прикметники тощо) 154
Складні іменники з першою частиною *пів-* 160
ЧИСЛІВНИКИ 160
Котра година? (непорозуміння з часом) 161
Саґа про *двоїну* (dualis) 162
ДІЄСЛОВО 163
Завваги до низки дієслів 164
ДІЄПРИКМЕТНИКИ 169
Активні дієприкметники 169
Приклади заміни кальок 170
Українські відповідники до російських дієприкметників 172
Відхилення від норми, що трапляються 174
Гетерофемія 175
Українські й російські слова, схожі за написанням і різні за змістом 175
Тавтологія 176
Пароніми (словничок близькозвучних слів) 177

Слова, що їх можна уникнути (запозичення, кальки) 179
Прагнення змін (фантазії) 180
ВАБЛИКИ 182
Російські й українські прислів'я-відповідники 182
Образність мови 209
Чи знаєте ви, що... 214
Два кольори мої... 226
Звертання 227
Формули ввічливости 227
СЛОВНИЧКИ 228
Словничок синонімів 228
Пояснення деяких синонімів 235
Вживання своїх слів замість запозичених (для пуристів) 237
Фразеологізми (російсько-український словничок) 247
Загальний російсько-український словничок 258
"Українсько"-український словничок 264
Російсько-український технічний словничок 271
Виробництво, сфера послуг 286
Село, хатнє господарство, побут 288
Природництво 306
Російсько-український словничок фл(ь)ори й фавни 313
Підприємництво, гроші 323
Хе́мія (хімія) 331
Математичні терміни 335
Медична термінологія 338
Військові терміни 344
Спорт 348
Музичні й пов'язані з музикою терміни 351
ПІСЛЯМОВА 352
ДЖЕРЕЛА 354

ПЕРЕД ОЧИМА ДІЛО

Мені наразі не спадає на думку жодна сучасна мова, яка зазнавала б стількох разючих змін й довкола якої точилося б стільки різноманітних суперечок, як навкруг української. А з усього того гамору найбільше вирізняється правопис і все, що з ним пов'язано.

Взагалі в історії мов якісь умовні стандарти формуються навколо одного чи кількох творів переламної доби або навколо панівно́ї (чи такої, що склалася об'єктивно, чи такої, що призначена якимись суспільними силами) розмовно-писемної традиції. У нас у чистому вигляді не було ні того, ні другого, а було всього потроху: за кожною групою правописних інтересів стояли й видатні на свій копил учені, й ідеологи, й історичні інтереси. Мовознавчі протистояння часто накладалися на матриці соціальної ворохо́бні, а тому на офірному полі ми подибуємо тисячі́ імен загиблих людей і поні́вечених доль.

Звичайно, бували й бувають розпалювання пристрастей між прихильниками американського й британського варіантів англійської мови або виступи прихильників β у Німеччині, сталися поважні зміни в російському правописі після Жовтневого перевороту, та ніде в світі впродовж сторіччя не було це питанням життя й смерті для такої кількості людей.

Через те на тлі сучасного мовного ландшафту маємо силу-силенну концепцій непростої історії правопису, безліч закликів дати якусь раду цій проблемі, стільки небажання й байдужості, коли йдеться про потребу якихось стандартів. До того ж, правописні розладдя лишень посилюються соціальним ро́зрухом в Україні. Довершують справу політиканство й злиго́ди в освіті й книгодрукуванні.

Хоч як дивно, та серед цього виру мають щодня знаходити свій путівець усі, для кого українська мова не прикрий обов'язок держслужбовця, не авантурництво, а наріжний камінь духового виживання у рідній, декларативно вільній країні. До цих людей належить пан Тетерятник. Він по крихті з численних джерел зібрав різноманіття поглядів на проблему, вибудував історичну перспективу, подав панораму основних вузлів суперечностей, запропонував сотні власних розв'язань на підставі особистого багаторічного досвіду. І все це викладено динамічно, наочно й пристрасно. Він будить до розмови, і в цьому одна з найбільших заслуг книжки.

Зрозуміло, на цьому полі є чимало публікацій сьогодні, але всі вони чи скеровані на потребу лише мовознавців, або на диктат в ім'я корпоративних цілей. А нам радше бажано наблизитися до ідеології світової лінгвістики, коли мовні явища фіксують в усій по́вняві й так видають носієві мови до індивідуального вибору. Бо доки ми в Києві чекатимемо на офіційний присуд призначених менеджерів мови, то буде з мовою так, як з більшістю словників. Тобто, повиходять вони найліпшими у світі, коли вже українська буде в такому стані, як айсорська, або вперто не будуть видаватися. Дяка Богові, пан Тетерятник — практик. І свій досвід, і свій неспокій він дає нам сьогодні.

Лесь ГЕРАСИМЧУК,
перекладач, культуролог

“Всі українські бажання, які минають мову, збудовані на піску”.

О. Потебня

ПЕРЕДНЄ СЛОВО ЗІ ЗНАКАМИ ПИТАННЯ

Не ставлячи за мету глобально розкрити складний процес формування правописів, видається доцільним нагадати окремі обставини, в яких творили *конституцію мови.* Отже, ми торкаємося проблеми, не вводячи до обігу всієї можливої кількости джерел, а лише означуючи їх.

Автор свідомий того, що питання правопису належить розв’язувати колективові фахових незаанґажованих науковців. І дороговказом для них мають стати слова визначного мовознавця Ю. Шевельова: *“Правопис не повинен воювати з мовою й накидати їй те, що їй чуже. Посутнє завдання правопису — формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису”.*[65]

Остаточний варіянт *соборного правопису* має всотати найліпше від своїх попередників. І за приклад тут може правити державницький підхід 20-х років минулого століття. Тоді й ставлення до мовної конституції буде відповідне.

Читачеві трапиться в книжці чимало незрозумілих слів і зворотів. Певно, може постати питання: *“Навіщо все це потрібно? Є сучасний правопис, сучасна літературна мова, й не варто вигадувати велосипеда”.* Так би воно й було, якби мова наша не була засмічена (радіо, телевізія, часописи, побут тощо). То мо’ внормуємо *суржик* і проблема зникне? Адже значна частина мешканців країни ним, рідним, і послуговується (насувається ще більше лихо — *англіцизми*). Або ж така пропозиція: не треба нічого змінювати — з часом усе врівноважиться. Аж ні!

“Нам усім треба визнати — і академікам, і письменникам, і українознавцям, що ми поверхово знаємо українську мову. Наш правопис, наша лексика, наші словники — усе спотворене”.[116]

І то не все. Авторові неодноразово доводилося чути, буцімто українська неспроможна передати ті чи інші російські звороти, прислів’я тощо, тому є другорядна й не має жадної перспективи. Причому висловлюються так люди, які переважно українською не володіють, виховувалися в російській традиції і є фактично її носіями. На превеликий жаль часто-густо таке говорять і українці. Свого часу на цю тему блискуче висловився Ю. Липа: *“Коли беремо чужий взірець як норму — завжди виглядаємо “не такими”. А значить — нижчевартісними... Єсть якийсь трагізм у цьому образі: беруть навмання засаду, вироблену чужим расовим організмом (все одно: перську чи німецьку), спостерігають зі здивуванням, що ця засада не пасує до України, і засуджують вкінці... свій власний край, а не чужу засаду. Ці “принципи”, доктрини, догмати, взяті від чужинців і не достосовані до української психології й традиції, стають не засадами, а засудами. Поменшування елітою власного краю і вічний песимізм — це найхарактерніше явище українського 19-го і початку 20-го століття”.* [53]

І, додамо, останніх років незалежности.

КУДИ ЙДЕМО?

“Стан літературної мови — то ступінь культурного розвою народу”.

І. Огієнко

Третє тисячоліття править бал, а Україна й досі не має *соборного* правопису — доконечна потреба санаційних заходів законодавчого й виконавчого рівнів на захист мови волає чи не кожним друкованим та мовленим словом.[43]

У березні 1994 р. до французького парл(я)аменту внесено на розгляд законопроєкт про захист мови, яким передбачено заборону вживати чужих слів у ца́рині науки, техніки, красного письменства, mass media за винятками:

- цілковитого браку поняттє́вого французького аналога;
- безпосереднього цитування чужомовних джерел.

Жан Дютý́р, член Французької академії: *“Якщо існує загроза для мови народу, це означає, що є загроза й для існування держави”*. Після ухвали 4 серпня 1994 р. закону про охорону французької мови за його порушення введено штраф у 45 тисяч франків або ув’язнення терміном до 6-ти місяців.[78]

Українська ж лексикографія складається переважно з *“російсько-російських перекладів”* і термінологічних творів московського штибу. Досить погортати словники Валер’яна Підмогильного та Євгена Плужника́, Овсія Ізюмова, Григорія Голоскевича, Агатангела Кримського, щоб зрозуміти, який скарб втрачаємо!

“Є країна, є держава, є нарід, є мова. Дехто твердить також, що є й правопис. Так, є, *але правопис не цієї мови”.*[78]

Історія *конституції мови* складна й трагічна.

Л. Масенко (д.ф.н., Інститут української мови): *“Зміни, яких зазнав у 30-і роки український правопис, лексикографічна практика й методика лінгвістичних досліджень, були спрямовані на усунення розбіжностей між російською та українською мовами, внаслідок чого українська мова в її офіційних стилях перетворювалася на бліду кальку російської. З того часу всі наступні правописи набирають все більшого асиміляційного забарвлення” (”Слово”, 1990 р.).*

На думку автора, була тільки одна спроба по-державницькому підійти до розв’язання мовних проблем. Спеціяльно створена 23 липня 1925 р. державна комісія 2 роки готувала тільки проєкт правопису. У пресі точилися гострі дискусії. Напрацьоване розглядали безліч установ. Було враховано всі зауваження, після чого в Харкові зібрали Правописну конференцію (25.05—6.06.1927). Серед 55-ти її учасників — академіки, професори, викладачі, журналісти, державні діячі, представники Західньої України. 10 день дискусій — і документа підготовано. Його підписує народній комісар освіти (6.09.1928), а згодом дає добро ВУАН (31.03.1929). Тож загалом на все про все пішло чи не 4 роки. Оце і є державницький підхід. Хоча оцінюють продукт такого підходу фахівці по-різному.

Ю. Шевельов: *“Правопис 1928—1929 рр., дарма що старанно опрацьований видатними мовознавцями, був нереальний, приречений на невдачу... Бажане поєднання двох правописних мовних традицій не відбулося та ледве чи й могло відбутися при збереженні їх обох у своєрідному, штучно накиненому компромісі... Новий правопис був книжкою на 103 сторінки. Ще ніколи правопис і морфологія української мови не були впорядковані так точно і детально”.*[33]

Знаний мовознавець пише про штучність правопису 1929 р. (далі — УП-29, 90, 99). Це так, адже будь-яка літературна мова — штучна. І що більше діялектів входить до складу живої народньої мови, то штучніше є літературна. Та вона об’єднує людність, всотуючи найліпші набутки діялектів-складників.

С. Караванський: *“Правопис 1928—1929 рр., що ним послуговується переважна більшість діяспори, укладено з урахуванням двох реальних наявних варіянтів української мови: східнього (наддніпрянського) й західнього (галицького). Принцип соборности був керівним принципом укладачів правопису, і цей принцип пройшов випробу часом... Навіть ряд наявних у цьому правописі недоліків не може применшити його ваги в історії розвитку й вироблення української мови”.*[10]

Зрештою, послухаймо І. Огієнка: *“Літературна мова може бути для деяких своїх племен не зовсім зрозуміла, — це загальна доля кожної літературної мови, що до деякої міри завжди є витвір штучний”.*[18]

БОРОТЬБА ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ: ТРАДИЦІЯ ЧИ НОРМА?

“Для розвитку національної свідомости стократ корисніш мати один, хоч і недосконалий, але соборний правопис, аніж правописи індивідуальні (особисті), хоч би й ліпші”.

І. Огієнко

“Норми літературної мови тим кращі, чим більше вони відповідають тенденціям розвитку даної мови й чим на більше число мовців вони спираються. Одначе зрештою в них завше є певна частина довільности й суб’єктивности. З погляду суто наукового не можна говорити, що в мові що-небудь є правильне або неправильне, — бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по-своєму обґрунтоване. Та практичні потреби порозуміння, спілкування владно вимагають, аби норми були і щоб у мові засуджувалося все те, що їм (нормам) не відповідає”.[32]

Тож до кожного мовного явища можна підходити як науково, так і нормативно. Нормативний підхід можна порівняти з висновком призовної комісії: придатний чи ні. Його значення — практичне. Науковий підхід має значення передусім науково-теоретичне. За І. Огієнком, *“кожний правопис складається*

головним чином на основі двох засад: історично-етимологічної та фонетичної, — цебто, з одного боку пишуть так, як писали в старовину, а з іншого — пильнують цей правопис по можливості пристосувати й наблизити до живої вимови. Кожний фонетичний правопис, коли його довго не міняти, стає поволі правописом історико-етимологічним, бо ніякий правопис не в силі дігнати змін живої мови".[17]

МАРТИРОЛОГ

"І знов обвугленими сірниками
На сірих мурах сірі дні значу,
І без кінця топчу тюремний камінь,
І туги напиваюсь досхочу".
М. Драй-Хмара

Одна річ, коли саме життя відкидає якісь слова чи звороти, інша — коли процес мовотворення переривають штучно, брутально, послідовно.

Про долю красного письменства 20—30-х років загáл знає чимало. Про мовознавців та їхню титанічну працю — менше. За порівняно невеликий проміжок часу створено десятки, як не сотні словників у різних галузях, зібрано й опрацьовано багатющий лексичний матеріял, здійснено величезну кількість етнографічних, мовознавчих експедицій. Тільки під час укладання *"Російсько-українського словника"* в редакції А. Кримського використано 750 тисяч карток. В "Історії української літературної мови" І. Огієнка наведено цифру у 2 млн. — саме стільки містила його картотека. Інститут укр. мови має понад 4 мільйони карток. Багатюща, могутня мова, зведена на пси...

Подвижницьку працю науковців брутально перервали. Доля більшости склалася трагічно: смерть у концтаборах або, в найліпшім разі, усунення від роботи.

Природній і вільний розвиток мови зупинено 1929 р. подвійною акцією — репресіями проти мовознавців *(процес СВУ)* з одного боку й проти письменників — з іншого. А трохи пізніше розпочалося дійство, що його, за словами І. Качуровського, можна порівняти з перемалюванням українського обличчя на російське — почали підганяти нашу мову під російські граматичні стандарти.[13]

До прикладу, у "Правописному словнику-покажчику до офіційного "Українського правопису" Народнього Комісаріяту освіти У.С.Р.Р." (1929 р.) М. Гладкого й В. Дубровського поряд *Ілліч, Ількович* з'явилося ще й неоковирне *Ільїч* з по́значкою *"тільки ЛЕНІН".*[2]

"Скрипниківський", а точніше, *"харківський"* правопис Олекси Синявського знищили наприкінці 1933 р. з *"ініціятиви"* заст. народнього комісара освіти Андрія Хвилі. Терміново видали *"новий"* зі 126-ма поправками (деякі з них цілком слушні — В.Т.). Розділ про чужі слова змінили на російський, а літеру *ґ,* як і *двоїну́,* прибрали взагалі.

Великий "ентузіяст" української культури, "залізний нарком" Лазар Каганович видав "Складню української мови". Процес цей слід пов'язати з поверненням в Україну й призначенням другим секретарем ЦК КП(б)У Павла Постишева. *"Другий перший секретар"* — так називали його в партійно-урядових колах через надані Сталіном необмежені повноваження. Відтоді маємо два правописи.

Постишевський (1933 р.) побудовано на гекатомбі жертв. Для початку з'ясуємо, як склалася доля 55-ти учасників Правописної конференції у Харкові.

1. **БАДАН-Яворенко Олександер Іванович** (1.03.1884—3.11.1937), комуніст, журналіст. Освіту здобув в ун-тах Кракова, Відня й Праги. Переїхав з Закарпаття 1926. Працював у Держплані, викладав у Комуністичному ун-ті ім. Артема. 1927—1930 — учений секретар Народнього Секретаріяту Освіти (НКО), керівник канцелярії М. Скрипника, співр. катéдри нац. питання Укр. ін-ту марксизму. 1930—1933 — редактор, завідувач відділу чужомовних словників УРЕ. Автор дослідження "Закарпатська Україна: соціяльно-економічний нарис" (1929). *Заарештований* 20.02.1933. *Розстріляний* в урочищі Сандормох під Медвеж'єгорськом.[125]

2. **БОЙКІВ І. О.,** лінгвіст, педагог, співр. Інституту мовознавства (ІМО). Разом з О. Ізюмовим, Г. Калишевським, М. Трохименком уклав "Словник чужомовних слів". Помер 1932.

3. **БУЗУК Петро Опанасович** [2(14).07.1891—8.12.1937], (походив з Бесарабії). З 1925 — професор Білоруського ун-ту (Мінськ), 1931—33 — директор ІМО АН БРСР та завідувач катéдри мов-ва Мінського пед. ін-ту. Автор праць з історії праслов'янської мови, лінгвістичної географії, історії й діялектології укр. мови. Під псевд. П. Росич публікував вірші й оповідання. *Репресований* 1934.

4. **БУЛАХОВСЬКИЙ Леонід Арсенійович** [2(14).04.1888—4.04.1961], мовознавець, (Харків). Академік АН УРСР з 1939. Редактор правопису 1946. Професор Пермського (1917—21), Харківського (1921—42), Московського (1943), Київського (1944—60) ун-тів. 1944—61 — директор ІМО ВУАН. Автор понад 400 наук. праць з питань мов-ва, славістики, україністики, русистики.

5. **ВИСОЦЬКИЙ З. Т.,** журналіст (Дніпропетровщина).

6. **ВИШНЯ Остап (ГУБЕНКО Павло Михайлович,** (13.11.1889—28.09.1956), письменник-гуморист (Полтавщина). 1917 працював у санітарній управі Міністерства шляхів УНР. У жовтні 1920 заарештований і засуджений на 3 роки. Невдовзі звільнений. Автор 150 книжок гуморесок, фейлетонів, оповідань, сатиричних мініатюр. Перекладав українською М. Гоголя, А. Чехова, М. Твена, Я. Гашека. *Арешт* 1933. *Смертний вирок замінили 10 роками ув'язнення.* Звільнений 1943.

7. **ВОЛОШИН Є. К.,** викладач (Київ).

8. **ВОРОНИЙ Микола Кіндратович** [24.11(6.12).1871—7.06.1938], поет, письменник, перекладач, режисер, актор (Дніпропетровщина). Жив на еміґрації у Відні та Львові. Один з засновників Центральної Ради й Укр.

нац. театру. 1920—1926 — на еміґрації. Повернувся, викладав у Харківському музично-драматичнім ін-ті та Всеукр. Фотокіноуправлінні (Київ). 1934 — під слідством. Висланий спочатку до Воронежа, потім до Бежиці й Новоукраїнки. *Заарештований* навесні 1938. *Розстріляний.* На Соловках трагічно загинув і його син Марко.

9. **ГАНЦОВ Всеволод Михайлович** [7(25).12.1892—5.10.1979], мовознавець (Чернігів). Учень О. Шахматова. 1919—29 — наук. співр. ВУАН. Досліджував питання діялектології, лексикографії, історії укр. мови, правопису. Автор розділу "Фонетика" УП-29, редактор академічного "Російсько-українського словника" (РУС, 1925—29). *Репресований* у справі СВУ (1929—46), *повторно* 1949—56.

10. **ГЛАДКИЙ Микола Дмитрович** (1885—1947), біолог, мовознавець, (Чернігівщина). Редактор мови в газеті "Пролетарська Правда". 1907 виключений з Київського ун-ту за участь у студентських заворушеннях. Працював у Генштабі армії УНР. 1927—30 — співр. Ін-ту укр. наук. мови ВУАН, один з упорядників РУС. Автор й ред. праць з культури мови, стилістики, історії мови. Заарештований 1930. 1931 *звільнений з обмеженням місць проживання.* Оселився в Ташкенті. З 1937 в Україні. *Знову арешт.* Помер у Красноярську.

11. **ГЛАДКИЙ Петро Дмитрович** [28.06(10.07).1890—02.12.1937], мовознавець, учитель (Чернігівщина). Брат М. Гладкого. З 1926 викладав на селі укр. і рос. мову та літ-ру. Автор діялектологічних розвідок, написаних на основі спостережень у селах, де вчителював. Арешт 1937. *Розстріляний.*

12. **ГОЛОСКЕВИЧ Григорій Костянтинович** (4.11.1884—1935), мовознавець (Поділля). 1905 закінчив духовну семінарію, згодом Петербурзький ун-т. Учень О. Шахматова. Один з провідників укр. нац. руху в Петрограді. Член Центральної Ради. З 1919 у ВУАН. Один з упорядників РУС (1924—28), автор "Правописного словника" (1930). Арешт 1929 у справі СВУ. Засуджений на 5 років. Ув'язнення відбував у Ярославлі й Тобольську. *Одного дня знайдений повішеним у міському парку.*

13. **ГРУНСЬКИЙ Микола Кузьмич** [28.09(10.10).1872—13.08.1951], славіст (Харківщина). 1907—1915 — професор Юр'ївського (Тартуського), 1915—1951 — Київського ун-тів. Досліджував проблеми походження старослов'янського письма, мову найдавніших пам'яток. Опікува́вся питаннями педагогіки й методики викладання мови. Автор підручників "Українська граматика" (1918), "Історія форм української мови" (1931). Брав активну участь у підготовці правопису 1946.

14. **ДЕМ'ЯНЧУК Василь Климентійович** (1897—1942), мовознавець (Західня Україна). Родом з Галичини, наук. співр. ВУАН, автор праць з граматики, іст. мови, зокрема монографії про морфологію укр. грамот 14—15 ст.. Упорядник бібліографії з діялектології. *Репресований* 1938, *розстріляний* 1942 у Медвеж'єгорську (Карелія).

15. **ДЯТЛІВ Петро Ю.,** журналіст (Чернігівщина). Член ЦК УСДРП(?). *Репресований* у 1930-ті. Подальша доля невідома.

16. **ЙОГАНСЕН (Майк) Михайло Гервасійович** [16(28).10.1895—27.10.1937], письменник, мовознавець (Харків). Автор проєкту латинізації укр. письма (1927). З сім'ї вчителя німецької мови, вихідця з Латвії (можливо шведського чи норвезького походження). 1917 закінчив Харківський ун-т. Знав старогрецьку, латину, англійську, німецьку, французьку, скандинавські й слов'янські мови. Людина-енциклопедія. Як український поет заявив про себе 1921. До цього писав російською. Один з засновників першої організації укр. пролетарських письменників "Гарт" (1923), а за два роки — ВАПЛІТЕ. Заарештований 18 серпня 1937. *Розстріляний* у Києві. Символічна могила на Лук'янівському цвинтарі.

17. **КАЛИНОВИЧ Михайло Якович** [30.09(13.10).1888—16.01.1949], мовознавець, перекладач (Поділля). 1912 закінчив Київський ун-т, де був залишений професором. З 1916 веде курси вступу до мов-ва, порівн. граматики, індо-європ. мов, санскриту. 1930—49 — директор ІМО ВУАН. Наукові праці пов'язані з проблемами індології, літературознавства, художнього перекладу, теорії та історії лексикографії. Редактор-упорядник 2-го тому РУС (1929—33), відповідальний ред. РУС (1948). Академік АН УРСР з 1939.

18. **КАСЯНЕНКО Євген І.,** журналіст, перекладач з німецької (Полтавщина). Ред. укр.-американського видавництва "Космос" і газети "Вісті ВУЦВК". *Репресований* у 30-ті.

19. **КИРИЛЕНКО В. Г.,** учитель (Чернігівщина).

20. **КОНДРАШЕНКО С.О.,** педагог (Дніпропетровщина).

21. **КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович** (1871—1942), академік УАН (Волинь). Один з найгеніальніших лінгвістів (знав десятки мов, зокрема, чи не всі східні). Праці: з історії та культури арабських країн, Ірану, Туреччини, семітології, ісламу; "Українська граматика" (1907—08), "Нариси з історії укр. мови" (разом з О. Шахматовим, 1922), ред. 1-го тому РУС (1924). Усунений у 30-ті від наукової діяльности, під час війни вивезений у невідомому напрямку (за однією з версій — застрелений енкаведистами, які його ескортували). З іншого боку маємо витяг: „26 січня 1942 р. було складено акт про те, що цього дня сержант держбезпеки *Сєткін, начальник банної частини лікар Ібрагімова та черговий фельдшер Нефедов „оглянули* ***труп ув'язненого*** *Кустанайської загальної тюрми №7 НКВС Каз. РСР Кримського А. Ю., 72 роки, який помер 25 січня 1942 р. о 1 год. 30 хв. дня... Хворий ув'язнений поступив з етапу 30 жовтня 1941 р. з Харкова в дуже тяжкому стані виснаження і одряхління організму, зі змінами в серцево-судинній системі... Хворий не міг вставати і ходити без сторонньої допомоги... Причина смерти — старечість, ослаблення серцевої діяльности".*[99]

22. **ЛІЩИНА-МАРТИНЕНКО І. І.,** викладач (Полтавщина). Завідувач Полтавського губернського архівного управління.

23. **МАЗУРЕНКО Юрій Петрович** (1.07.1885—3.11.1937), юрист (Донеччина). Один з провідників Партії боротьбістів. У квітні 1919 очолив Гол. повстанчий штаб (у Сквирі), який координував дії проти більшовиків.

1920—1924 — член ЦК Української компартії (УКП). У 20—30-ті — професор Харківського ін-ту нар. господарства, голова Юридичного товариства, нач. планово-фінансового сектора Наркомгоспу УСРР. Арешт 1934. *Смертний вирок* винесено 9.10.1937.

24. **МІЗЕРНИЦЬКИЙ О. М.,** педагог (Холмщина). Голова Селянської спілки (?). Заст. голови Головсоцвиху при Наркомосі. 1925 — голова спілки Робос (робітників освіти).

25. **МОРОЗ В. Б.,** педагог (Буковина).

26. **МУЗИЧКА Андрій Васильович** (6.12.1886—1966), літературознавець, професор (Західня Україна). 1911 закінчив Львівський ун-т. 1918 — учасник Листопадового чину й проголошення ЗУНР. Сотник УГА, згодом комісар вінницького Ревкому ЧУГА. У працях часто посилався на М. Грушевського, С. Єфремова, Д. Донцова й ін. "буржуазних націоналістів". 1925 — професор Одеського ін-ту народньої освіти (ІНО). *Репресований і висланий з України* в середині 30-х. До 1960-х викладав російську й літературу народів СРСР у Кизил-Ординському і Семипалатинському педін-тах. 1958 — доктор філологічних наук. Похований у Семипалатинську.

27. **МУСІЙ М. І.,** учитель (Західня Україна).

28. **НАКОНЕЧНИЙ Микола Федорович** (1900—1981), мовознавець (Полтавщина). 1943—1946 — керівник катедри укр. мови Харківського ун-ту. Співавтор фразеологічного словника (1959). Розробник основ літературної вимови. Помер 1981.

29. **НІМЧИНОВ Кость Тихонович** (1899—1936), мовознавець, славіст (Харківщина). Професор, керівник Секції укр. мови Харківського ун-ту. Учень О. Синявського. 1925 — автор першого підручника для педагогічних ВИШів "Український язик у минулому й тепер". Упорядник "Практичного російсько-українського словника" (разом з М. Йогансеном, М. Наконечним, Б. Ткаченком, 1926). *Репресований* 1936. Подальша доля невідома.

30. **ПИЛИПЕНКО Сергій Володимирович** (1891—03.1934), письменник, редактор, видавець, журналіст (Київ). Автор 30-ти книжок оповідань і байок (*псевд.* Сергій Сліпий, Плугар, Книгочій). Директор Ін-ту літератури в Харкові. Фундатор й керівник Спілки селянських письменників "Плуг". Редактор газет "Селянська правда", "Більшовик", "Вісті", "Комуніст". 28.02.1934 *засуджений до розстрілу.* Дружину й двох доньок виселили з України. Згодом вони опинились у США. До́нька Ася — викладач словесности, професор. Міртала — відомий скульптор і художник.

31. **ПЛЕВАКО Микола П.** (1890—1941), літературознавець (Харківщина). Професор Кам'янецького ун-ту, згодом Харківського ІНО, член Комісії новітнього письменства ВУАН. Головні праці: "Хрестоматія нової укр. літератури", "Іван Франко", "Сковорода в світлі художньої літератури", "Шевченко й критика". 1938 засланий до Казахстану. За три роки *помер (убитий) за нез'ясованих обставин.*

32. **ПОПІВ Олександер І.,** професор (Харківщина). Педагог і церковний діяч. *Арешт* 1933. Вийшов на волю 1939. По війні на еміграції.

33. **ПРИХОДЬКО Антін Т.,** юрист, (Кубань). Держ. діяч, заст. наркома освіти. *Репресований* у 30-ті. Подальша доля невідома.

34. **РАХИНСЬКИЙ Володимир Т.,** викладач (Чернігівщина). Директор педкурсів.

35. **РІЧИЦЬКИЙ Андрій** [Пісоцький Анатоль Андрійович; (1882—24.04.1934)], політ. діяч, літературознавець (Дніпропетровщина). Член Центральної Ради. Наук. співр. Ін-ту літератури. Належав до УСДРП. 1920—1924 — співзасновник і голова УКП, редактор часопису "Червоний прапор". Звинувачував КП(б)У у встановленні воєнно-політичної диктатури. Після ліквідації УКП (1927—1933) кандидат у члени ЦК КП(б)У. Прихильник лінії М. Скрипника, критик інших націонал-комуністів — О. Шумського, М. Волобуєва, М. Хвильового. Автор праць "В. Винниченко в літературі і політиці", "Центральна Рада від лютого до жовтня", "Основи українознавства", "Національне питання доби наступу соціялізму", "Від демократії до комунізму". Редактор укр. видання "Капіталу" К. Маркса. 1928—1930 — керівник ДВУ (Державне видавництво України). 1930—1933 — заст. гол. ред. "УРЕ". *Заарештований* 8.09.1933. *Розстріляний.* Вирок виконав комендант ГПУ УСРР Шашков.[125]

36. **РУДНИЦЬКИЙ Степан Львович** (3.12.1877—3.11.1937), географ (Перемишль). Засновник укр. наукової географії, картографії та географії України. Дійсний член НТШ. Закінчив Львівський ун-т; від 1902 студіював географію і геологію у Віденському й Берлінському ун-тах. Учень Михайла Грушевського, географа Антоні Ре́мана і геолога Альбрехта Пе́нка. 1914—1917 — у картограф. відомстві Генштабу Австрійської армії. 1918 — радник уряду ЗУНР. Один з засновників Укр. Вільного Ун-ту (УВУ). 1926 приїхав до Харкова на запрошення уряду УСРР. Заснував Укр. науково-дослідний ін-т географії і картографії. Академік ВУАН (1929 р.) Автор 150-ти наукових праць, багатьох карт, підручників з географії України. 23.09.1933 *засуджений* на 5 років. Покарання відбував у таборі "Свірлаг", на об'єктах Біломор-Балтійського каналу та Соловках. 3.11.1937 *розстріляний* у числі т. зв. "Соловецького етапу" в урочищі Сандормох поблизу Медвеж'єгорська (Карелія). На братській могилі пам'ятник "Убієнним синам України".

37. **САВИЦЬКИЙ П. М.,** педагог (Західня Україна).

38. **СВЄНЦІЦЬКИЙ Іларіон Семенович** (7.04.1876—18.09.1956), філолог, етнограф, мистецтвознавець (Західня Україна). 1899 закінчив фізмат Львівського ун-ту. Вільний слухач Петерб. ун-ту, студент Археологічного ін-ту. Докторську захистив у Відні (1902). Член НТШ з 1914. 1921—1925 викладав у таємному ун-ті у Львові. 1905—1952 — директор Нац. музею у Львові (з 1939 — Держ. музей укр. мистецтва). 1944—1950 — завідувач відділу ІМО. Основні праці: "Бучацьке євангеліє XIII ст.", "Основи науки про мову українську", "Мова Галицько-волинського літопису", "Початки книгопечатання на землях України", "Ікони Гал. України XV—XVI вв.". Професор з 1941.

39. **СЕКУНДА Тадей В.** (бл. 1892—193?), інженер-механік, перекладач німецької технічної літератури, лексикограф (Західня Україна). Голова Тех. секції Правописно-термінологічної комісії ВУАН. Уклав словнички технічної термінології (статики, залізобетону, гірництва), "Німецько-російсько-український словник з обсягу механіки" (1925) з використанням народньої термінології та поміркованим уводженням новотворів. *Репресований* наприкінці 1930-х. Подальша доля невідома.

40. **СИНЯВСЬКИЙ Олекса Наумович** (23.09.1887—24.10.1937), мовознавець, професор (Таврія). Провідний науковець у нормуванні літ. мови 1917—1931, фактичний ред. остаточного тексту УП-29. 1911 закінчив Харківський ун-т. 1920—1928 — професор Харківського ІНО, з 1928 очолював Діялектичну комісію ВУАН, з 1930 — завідувач відділу діялектології ІМО ВУАН, одночасно (1932—1937) — професор ун-ту і пед. ін-ту в Києві. Праці: "Діялектологічний порадник" (1924), "Мова творів Гр. Сковороди" (1924), "Фонетична контроверса" (1926), "Спроба звукової характеристики літ. укр. мови" (1929), "З укр. діялектології (Про фонематичний принцип у діялектології)" (1929), "На синтаксичні теми" (1931), "Коротка історія „Укр. правопису" (1931), "Норми укр. літ. мови" (1931). 1934 *репресований.* 1937 *загинув (розстріляний) на засланні.*

41. **СІМОВИЧ Василь Іванович,** *псевд.* — Верниволя В., Сімартич, Васаген (9.03.1880—13.03.1944), мовознавець, професор (Західня Україна). Дійсний чл. НТШ з 1923. 1904 закінчив Чернівецький ун-т. 1914—19 — керівник шкіл, учит. курсів і редактор видань у таборах полонених українців з рос. армії в Австрії та Німеччині. 1926—30 — ректор Укр. пед-ту в Празі. 1940—41 — професор, зав. катéдри укр. мови, декан філфаку Львівського ун-ту. В липні 1941 обраний ректором, але німці закрили ВИШ. Осн. праці: "Граматика укр. мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці" (1921). Статті: "Українські ймення чол. роду на -о в історичному розвитку" (1929), "Українські чоловічі ймення осіб на „-но" (1931). Помер 1944.

42. **СКРИПНИК Микола Олексійович** (25.01.1872—7.07.1933), професійний революціонер, один з засновників КП(б)У (Донбас). 7 разів перебував на заслáнні. Член першого уряду Радянської України. Виступав за незалежну від РКП(б) компартію. Нарком внутрішніх справ УСРР (1921), нарком юстиції та генпрокурор (1922—1927), з 1927 — нарком освіти. Маючи бездоганну більшовицьку біографію, дратував центр увагою до українців за межами республіки. Його стараннями на території Росії відкрито 500 укр. шкіл і 2 технічні ВИШі. Ставив питання про приєднання до України російських адміністеріторій, населених українцями. Відверто протестував проти утвердження автократичного режиму Сталіна. Активно проводив "українізацію". З інтерв'ю М. Скрипника газеті "Українські вісті" (Париж, 15 жовтня 1927 р.): "Україна є самостійним членом Союзу радянських республік... Українізація проводиться і буде проводитись рішучими заходами. Уряд не може допустити, щоб його працівники й співробітники, які покликані обслуговувати населення, що говорить українською мовою, самі не володіли цією мовою. Той, хто

цього не розуміє або не хоче розуміти, не може не розглядатися урядом як контрреволюціонер і свідомий чи не свідомий ворог влади.” [129]

“Батько” УП-29. Наукова і публіцистична спадщина — понад 800 наз(о)в. Фанатична віра в комуністичні ідеали й відданість українству та несумісність цих якостей спричинили особисту трагедію. На власні очі побачив голодомор і початок “Розстріляного відродження”. *Пустив собі кулю.*

43. **СОКОЛЯНСЬКИЙ Іван Панасович** (1889—1960), дефектолог, професор (Кубань). Засновник вітчизняної педагогіки сліпоглухонімих, системи навчання дітей з обмеженими можливостями. Перший директор Харківського НДІ дефектології. Голова Наукпедкому, керівник відділу сліпоглухонімих при Наркомосі УСРР. Мова жестів стала рідною ще в дитинстві — нянька була глухоніма. Закінчив Петербурзький психоневрологічний ін-т. 1925 відкрив унікальну школу-клініку для сліпоглухонімих дітей. 1936 запатентував “машину для читання сліпими і сліпоглухими тексту”. З її допомогою незрячі розпізнавали друкарський шрифт. Інший винахід — телетактор — апарат, що перетворював друкований текст на рельєфно-крапкову абетку. *Заарештований* 1934. З 1939 у Москві.

44. **СОЛОДКИЙ Н. Л.,** учитель (Херсонщина). 1933 закінчив Херсонський пед-т, завідувач катедри укр. мови в Запоріжжі. З 1933 — катедра мовознавства, що об’єднувала фахівців укр., рос., нім. та франц. мов. Репресований 1937. *Помер у тюрмі.*

45. **СТУДИНСЬКИЙ Кирило Йосипович** (1.09.1868 — червень 1941), д. чл. НТШ з 1899, академік ВУАН з 1929, (Західня Україна). Навчався на теол. ф-ті Львівського, далі на філос. Віденського ун-тів. 1896—1899 — доцент Ягеллонського ун-ту (Краків). 1900—1918 й 1939—1941 — професор Львівського ун-ту, проректор. 1923—1933 очолював НТШ. Автор 500 праць з літературознавства, історії культури і мови. По входженні зах.-укр. земель до складу СРСР — голова Народніх Зборів Зах. України, 1940 — депутат ВР УРСР. На цих посадах врятував багатьох українців від репресій. Під час евакуації в червні 1941 примусово вивезений зі Львова. *Помер за нез’ясованих обставин.*

46. **СУЛИМА Микола Федорович** (1892 — після 1935), педагог, мовознавець, професор Харківського ІНО (Харківщина). Закінчив Варшавський ун-т. Автор синтетичного курсу історії укр. літ. мови. Один з унормовників синтакси в дусі поєднання народньомовних рис з кращими зразками нової літ. мови XIX—XX ст. (“Українська фраза”, 1928). Розвідки з питань синтакси, словотвору, фразеології, лексики. Праці: “Український article” (1923), “Дещо про зниклі дієприкметники” (1927). Автор перших загального курсу “Історії укр. літ. мови” та навчального посібника “Українська діялектологія” (1928). З 1935 в Кримському пед-ті (нині Симферопольський ун-т). *Репресований за “український буржуазний націоналізм у синтаксі”.* Подальша доля невідома.

47. **ТИМЧЕНКО Євген Костянтинович,** *псевд.* Богун (27.10.1866—22.05.1948), мовознавець, педагог, перекладач (Полтава). 1910 закінчив Київ. ун-т. Далі — викладач, з 1915 — професор Варшавського ун-ту, 1918—

1932 — Київ. ун-ту. Один з організаторів УАН (1918), керівник Пост. комісії з підготовки істор. словника укр. мови. Академік УАН з 1919, чл.-кор. АН СРСР з 1929. Першим переклав карело-фінський епос "Ка́левала" (1901). Брав участь у підготовці "Словаря української мови" Б. Грінченка (1907—1909). Праці: "Українська граматика" (1907, 1917), "Українська граматика для шкіл середніх" (1918); "Льокатив в укр. мові" (1924), "Номінатив і датив в укр. мові" (1925), "Вокатив і інструменталь в укр. мові" (1926), "Акузатив в укр. мові" (1928), "Курс історії укр. язика. Вступ і фонетика" (1927, 1930), "Одна діялектна особливість вживання морфеми *-ся"* (посмертно, 1948). *Репресований* 1937. З 1944 ст. наук. співр. ІМО ВУАН. Помер 1948.

48. **ТКАЧЕНКО Борис Данилович** (6.02.1899—23.12.1937), мовознавець, перекладач (Харківщина). Учень Л. Булаховського й О. Синявського. 1923 закінчив Харківський ІНО. 1927 — ст. наук. співр. Харківської філії ІМО ВУАН. Консультант-коректор Партвидаву ЦК КП(б)У. Співавтор "Загального курсу української мови" (з М. Йога́нсеном), "Практичного рос.-укр. словника" (з М. Йогансеном, К. Німчиновим, М. Наконечним, 1926). Автор "Нарису української стилістики" (1929), статей з лексикології і діялектологічної морфології, зокрема про м'яку відміну прикметників. Перекладав з англійської, французької, німецької, російської. *Репресований* 1937. *Розстріляний.*

49. **ТКАЧЕНКО Г. В.,** учитель (Київщина).

50. **ЧАПЛЕНКО Василь Кирилович, ЧАПЛЯ** (18.03.1900—4.02.1990, Нью Джерсі), мовознавець, письменник (Дніпропетровщина). Закінчив Дніпропетровський ун-т. *З 1945 року на еміграції* в Зах. Німеччині, далі у США. Автор роману "Чорноморці" (1948), повістей "Пивоpіз" (1943), "Люди в тенетах" (1951), "У нетрах Копет-Дагу" (1951), "Загибель Перемітька" (1961), "Його племінниця" (1975). Головна праця — "Укр. літ. мова XVIII ст. до 1917 р." (Нью-Йорк, 1955) . Її друге вид. "Історія нової укр. літ. мови" (Нью-Йорк, 1970) поширене й доведене до 1933.

51. **ЧЕПІГА-ЗЕЛЕНКЕВИЧ Яків Т.** (1875—1938), педагог. 1918—1928 — викладач у ВИШах Києва, 1928 — працівник НДІ педагогіки в Харкові. Автор праць "Проєкт української школи" (1913), "Моральне навіювання", "Страх і кара. Психолого-педагогічний нарис", "Самовиховання в світлі науки і практики", "Азбука трудового виховання", "Практична трудова педагогіка". Предмет досліджень: фундаментальні педагогічні й психологічні засади укр. школи, психофізичні процеси національної сутности людини та їхнє значення для навчання і виховання. *Репресований.*

52. **ЧЕРНЯВСЬКИЙ Микола Федорович** (3.01.1868—19.01.1938), письменник, поет, перекладач, видавець (Дніпропетровщина). Син священика. Закінчив Катеринославську семінарію. Автор поетичних збірок "Пісні кохання" (1895), "Донецькі сонети" (1898). Наприкінці 20-х вийшли 10 томів вибраного. 1929 *заарештований* у справі СВУ. За півроку звільнений. Арешт 1933, місяць в'язниці. Відібрали дім, дружині й дітям заборонили проживати в Херсоні. *Арешт* 14 жовтня 1937. *Розстріляний*.

53. **ШУМЛЯНСЬКИЙ Федір Михайлович** (Поділля). Автор 2 тт. "Російсько-українського словника". З 1932 професор Білгородського пед-ту, 1933—1939 — завідувач катедри рос. мови й літератури Тамбовського пед-ту. Після 1939 — професор Одеського ун-ту. Помер 1980.

54. **ЩЕПОТЬЄВ Володимир Олександрович** (1880—29.11.1937), музикознавець, етнограф, педагог, історик літератури (Полтава). Професор Полтавського ІНО. Член Етнографічної Комісії при ВУАН, голова Полтавського Наукового Товариства. Праці з етнографії та літератури. 1929 *заарештований* у справі СВУ й засланий у Сибір. 1934 повернувся до Полтави. *Репресований* 1937. *Розстріляний.*

55. **ЯРОШЕНКО Володимир Григорович** (1888—1957), мовознавець (Полтавщина). Учень О. Шахматова. Автор першого докладного опису мови українсько-молдовських грамот XIV—XV ст. (нап. 1909, надрук. 1931), один з упорядників 2-го тому РУС (1929—33). Праці з фонетичної транскрипції укр. мови, медичної термінології (1934). *Репресований* 1934. З 1944 — на педагогічній роботі. Помер 1957.

До цього списку слід додати мовознавців, які проходили у справі СВУ (окрім уже названих):

ДУБРОВСЬКИЙ Віктор (1876—194?), лексиколог, співр. Ін-ту укр. наук. мови ВУАН. Упорядник "Московсько-укр. словника" (1911—1918), "Московсько-укр. фразеології" (1917), "Рос.-укр. техн. словника" (1925, 1926), словника техн. термінології (1928). *Дістав 10 років.* 1932—1936 — на засланні в Алма-Аті, де *вдруге засуджений* на 10 років. Звільнений 22.02.1943 зі "Свободлагу" Амурської обл. Подальша доля невідома.

ЄФРЕМОВ Сергій Олександрович [6(18).10.1876—31.03.1939], громадсько-політ. і держ. діяч, критик, історик літератури. Академік, віце-президент ВУАН, д. чл. НТШ. Один з засновників УРДП, Товариства українських поступовців. Заарештовувався царатом. Член Центральної Ради. *Автор 3000 праць.* В липні 1929 *звинувачений в організації і керівництві СВУ.* 10 років тюрми. *Помер за три місяці до завершення терміну.*

ІВАНИЦЯ Григорій М. (1892—24.08.1938), педагог, професор Київсько-го ІНО. *Засуджений на 6 років з пораженням у правах на 3 роки.* 21 лютого 1938 *"накинули" ще 10 років.* Помер у північно-східному таборі Магаданської обл.

НІКОВСЬКИЙ Андрій Васильович (14.10.1885—1942), літ. критик, перекладач, (Херсонщина). 1917 — заступник голови Центральної Ради, член президії. Міністер закордонних справ УНР в екзилі. З 1924 в Україні. Працював у ВУАН. 1926—27 видав "Укр.-рос. словник". Перекладав М. Гоголя, Д. Лондона, В. Шекспіра. *Двічі дістав по 10 років.* Відбував покарання на Соловках. Звільнився 21 квітня 1940. *Помер у блокадному Ленінграді* 1942.

СТРАШКЕВИЧ Володимир Михайлович (1876—193?), письменник (*псевд.* В. Поточний) і мовознавець (лексикограф). За УНР — віце-директор департаменту Міністерства Віросповідань. Наук. співр. ВУАН. З 1926 — голова Секції ділової мови Ін-ту наукової мови. Разом з М. Дорошенком і

М. Станіславським уклав "Словник ділової мови (термінологія і фразеологія, 1930)". *Засуджений* на 3 роки (умовно?). Подальша доля невідома.

ТУРКАЛО Костянтин (1892—1979), інженер-хемік. Член Центральної Ради, ред. Ін-ту укр. наукової мови. *3 роки умовно.* Під час війни виїхав на захід.

ХОЛОДНИЙ Григорій (1886 — 1938), математик, астроном, розробник укр. наукової термінології. Наук. співр. ВУАН. *Дістав 8 років плюс 3 поразження в правах. Смертний вирок* 14 лютого 1938.

І, знову ж таки, не можна не згадати інших мовознавців:

АНДРІЄВСЬКА Ольга. Член Укр. партії соціялістів-федералістів. У 20-х — співр. ВУАН. *Заарештована й заслана* під час процесу СВУ. Подальша доля невідома.

ДРОБ'ЯЗКО Антін, співр. Правничо-термінол. комісії ВУАН, упорядник "Рос.-укр. словника правничої мови" (1926). Заарештований у Києві 1 липня 1941. "З Києва його не вивозили і в Биківні не розстріляли. Швидше за все, він помер у Лук'янівській в'язниці".[103]

ІЗЮМОВ Овсій Прокопович (21.06.1899 — грудень 1937), мовознавець. З 1932 — в ІМО ВУАН. 1937 — викладач укр. і рос. мов Київ. ін-ту підвищення кваліфікації. Праці: "Техніка укр. мови" (1926), "Рос.-укр. словник" (1926—30), "Укр.-рос. словник" (1930), "Правописний словник" (1931). *Розстріляний.*

КУРИЛО Олена Борисівна (6.10.1890—194?), мовознавець. Ст. наук. співр. ВУАН. Ред. "Словника укр. ботанічної номенклатури" (1927). Автор праці "Уваги до сучасної укр. літ. мови" (1925). Уклала фонол. систему укр. мови, що лягла в основу розвідки "До поняття "фонема" (1930). Грудень 1933 — *під арештом.* Далі — викладач у Москві. 5 жовтня 1938 *арешт. 8 років тюрми.* В квітні 1939 вислана до Казахстану (Карагандинський табір). Звільнилася 5.10.1946. Подальша доля невідома.

Усі наведені матеріяли автор зібрав переважно з інтернет-сайтів.[100] Але й такого потужного ресурсу виявилося замало.

А як не згадати блискучих майстрів слова, знавців мови **Валер'яна Підмогильного** [20.01(2.02)1901 — 3.11.1937, розстріляний на Соловках], і **Євгена Плужника́** [14(26)12.1898 — 2.02.1936, помер на Соловках], авторів чудового рос.-укр. словника "Фразеологія ділової мови" (1927).

А були ж "щасливці", яких розстріляли на честь 20-ї річниці Великого Жовтня.

І то не все. *"Характеристичні дані: ...доба постишевсько-єжовського терору (1933—1938) і роки останньої війни (1941—1943)...Щодо останніх, воєнних, років: чому саме на ці роки припадає смерть такої великої кількости українських письменників...Не залишає сумніву одне, що частини їх, від якої влада не бачила для себе жодної користи, позбулися убивством ще під час евакуації».*[68]

Можна припустити, що українська інтеліґенція похилого віку не збиралася їхати в евакуацію разом з радянською владою. Тому "немає людини — немає проблеми". Що цілком у дусі тих часів.

Завершимо мартиролог статистикою Б. Кравціва, який намагався підбити підсумки літературно-мовного погрому 20—30-х років:

89 письменників знищено фізично

212 — " — замовкло

22 якось вижило й здебільша повернулося в літературу

83 — " — еміґрували.[98]

Беручи до рук "Правописного словника" Г. Голоскевича і РУС під ред. А. Кримського, подибуємо в них чимало розбіжностей. Але ж обидва мовознавці були серед провідних упорядників УП-29? Відповідь знаходимо в післямові до 2-го й 3-го випусків II тому РУС 1933 р.: *"Працю коло укладання... II тому... розпочала наприкінці 1928 року стара редакційна колегія* (було ґ — В.Т.) *Словника, що шкідливу діяльність її проводирів (курсив, підкр. — В.Т.) згодом викрив процес СВУ... прагнення оздоровити академічний словник, не допуститися в цій частині буржуазних і націоналістичних тенденцій… зробити з його корисне знаряддя для будування української пролетарської культури...* ***Все застаріле... упорядники намагались відкидати, чи то як зайвий елемент, чи то як ворожий".***[15]

1933 р. лише з системи Наркомосу виключили понад 2 тисяч осіб, 300 науковців і ред. працівників. Ув обласних управліннях освіти з політичних мотивів замінено 100% керівництва, в районних — 90%. 4 тисячі вчителів звільнили зі шкіл як "класово-ворожі елементи".[102]

Смертю віє. Можна тільки уявити собі стан людей — вижити б.

1933-й — один з найстрашніших в історії Радянської України (навіть без урахування Голодомору).

"…Пошук *"ворогів народу"* мав в Україні підкреслено антиукраїнський характер. Зі старою інтеліґенцією, яка репрезентувала широке розмаїття національної культури, вже розправилися. Тепер прийшла черга національного елементу в самій українській комуністичній партії…

1 березня оголосили про різні урядові зміни, серед яких найважливіша — усунення Миколи Скрипника з посади наркома освіти, яку він обіймав протягом довгого часу, й переведення його на посаду голови Державної планової комісії — пост, що не мав великого значення. Інститут укр. мови Академії наук УРСР за Шумського й Скрипника був головним осередком національного відродження.

27 квітня газета "Правда" затаврувала його як *"лігво буржуазних націоналістів",* які розробляли плани відчуження укр. мови від *братської російської.* Невдовзі сім провідних мовознавців і десятки менш важливих діячів було заарештовано.

12 травня заарештували Михайла Ялового, гол. ред. Укр. державного видавництва (ДВУ — *В.Т.*).

13 травня його найближчий приятель і однодумець Микола Хвильовий, "найяскравіша особистість українського літературного життя", застре́лився, залишивши листа до ЦК КП(б)У, в якому викривав кампанію терору. Протягом наступних місяців відбулися інші самогубства і десятки арештів відомих діячів літератури…

10 червня Постишев доповідав на засіданні ЦК КП(б)У про діячів культури, які, мовляв, виявилися ворожими аґентами й *"ховалися за широкою спи́ною більшовика Скрипника"*. У філософії, літературі, економіці, лінґвістиці… вони розробляли теорії, спрямовані на ліквідацію радянського ладу… Скрипник нищівно скритикував Постишева…

7 липня він знову захищав свої позиції у політбюро. Перед Скрипником поставили вимогу безумовної капітуляції. Не в змозі це зробити, він того ж дня застре́лився…

Офіційний некроло́г назвав Скрипника *"жертвою буржуазно-націоналістичних елементів, які… добилися його довір'я"*... Проте за кілька місяців офіційні оцінки Скрипника набувають іншого характеру. Його вже кваліфікують як *"націоналістичного виродка… наближеного до контрреволюціонерів, що активно сприяють справі інтервенції"*. До його *"злочинів"* стали відносити також уперті намагання запобігти русифікації української мови, зокрема сприяння введенню до українського правопису м'якого *л* і твердого *ґ*. Ці дії Скрипника зазнали критики як *"буржуазні"* ще 1932 р., але тепер їх дорівняли до *"контрреволюційних"*, а Постишев узагалі заявив, що тверде *ґ* допомагало *"націоналістичним саботажникам"* і сприяло *"анексіоністським планам польських панів"*... Жертвами терору стали працівники Укр. ін-ту сходознавства, члени редколеґії Укр. Радянської Енциклопедії, працівники… Української кіностудії (ВУФКУ), Комісії по введенню нового українського правопису".[66]

Про атмосферу істерії в суспільстві свідчать назви *"наукових"* праць, спрямованих на боротьбу з *"мовним"* шкідництвом:[57]

А. Хвиля. *"За большевицьку пильність на фронті творення української радянської культури"* ("Комуніст", 4.04.1933 р.);

А. Хвиля. *"На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті"* ("За марксо-ленінську критику", ч.7, липень 1933 р.);

Н. Каганович. *"Мовна теорія українського буржуазного націоналізму"* ("За марксо-ленінську критику", ч.10, жовтень 1933 р.);

А. Хвиля. *"Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті"* (Бібліотека "Більшовик України", Партвидав ЦК КП(б)У, 30.10.1933 р.).

З квартальника ВУАН "Мовознавство" (1934 р.):

Ст. Василевський. *"Добити ворога"*;

П. Горецький. *"Національні перекручення в питаннях українського словотвору"*;

П. Горецький, І. Кириченко. *"Націоналістичне шкідництво в синтаксисі української літературної мови"*;

Н. Ліперовська. *"Націоналізм в етимології"*;

Г. Сабалдир. *“Проти буржуазного націоналізму і фальсифікації”, “Історія форм в націоналістичному освітленні”* (критика на працю М. Грунського і П. Ковальова *“Історія форм української мови”* за 1931 р.);

В. Ставнича. *“Трибуна українського фашизму”* (критика на місячник *“Рідна мова”,* що його редагував І. Огієнко);

О. Фінкель. *”Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння”.*

У 1933—35 рр. переглянуто медичну, математичну, ботанічну, фізичну, виробничу термінологію та підготовлено 5 бюлете́нів (кожен на 24—82 с.) — списки репресованих лексем. Кожен з них мав гасло “Проти націоналізму в математичній (фізичній, виробничій тощо) термінології!”. Загалом вилучено більше 40 тис. наукових термінів.

О. Довженко (“Щоденник”): *“Ніхто не хотів вчитися на історичному факультеті. Посилали в примусовому плані. Професорів заарештовували майже щороку, і студенти знали, що таке історія, що історія — це паспорт на загибель... В університеті розмовляли (по-українському) тільки початківці і поети. Решта вся по-руськи, на радість Гітлеру”.*[91]

І висновок: *“Ведь всякий украинец, кто рабски не следует московским указаниям, считается националистом”.*[92]

З доповідних записок НКВД: “Довженко “недоволен” выпущенным в 1943 г. учебником истории Украины автора профессора Петровского: “По этой книжке выходит, что с давних времен и до наших дней украинский народ только и жил тем, чтобы воссоединиться с Россией. Украины в книге нет, есть привесочек, придаточек России. Послевоенная история наполнена фактами о доярках и свиньях, среди которых затесался академик Богомолец... Довженко говорил: “украинский народ разбросан всюду, проливает кровь за “всех кому не лень”, работает и на немца, и на поляка, и на русского, а у себя в стране сделался латынью, ему не выгодно говорить на своем родном языке, он не имеет необходимого количества культурных мероприятий... Украинский язык стал латынью, его употребляют только в торжественных случаях и в официальных документах”.[92]

1942 р., *“дбаючи про культурні потреби українського народу, уряд УРСР вирішив наблизити український правопис до російського”.* 28 серпня 1943 р. на засіданні ЦК КП(б)У в с. Помірки поблизу Харкова за участи його керівника М. Хрущова та купи генералів й офіцерів (серед яких кілька письменників і мовознавців) проєкт нового правопису в основному схвалили й передали народньому комісарові освіти до затвердження. 1946 р. це й було зроблено, унаслідок чого “правопису української мови було накинено силу непритаманних їй рис”.[78]

Мимоволі спливають історичні паралелі. З передмови до 3-го видання УП-90: “4. ...у тих моментах, які за їх природи є спільні з іншими мовами (розділові знаки, правопис великих і малих літер, написання разом і окремо) *забезпечити єдність із правописами братніх народів Радянського Союзу, особливо російського».*[118] Що казати, забезпечили!

Ю. Шевельов: *"Урядове втручання взагалі, а в даному ви́падку з боку уряду, опанованого росіянами, — у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати української мови прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих "клясичних" метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й ортоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на радянській Україні конфлікт між українською й російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери в середину самої мови. Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові".*[33]

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ПРАВОПИСІВ

"У найдавнішому відомому нині документі, в якому згадані українські студенти, зазначено: "Magister Petrus Cordowan et Socius de Ruthenia" (магістер Петро Кордован з Рутенії). Цей лист написано 6 квітня 1353 року з Парижа (Сорбонни) до Рима. Писали кияни і вітчизну свою (чи зі своєї волі, чи йдучи за традиціями Заходу) йменували Рутенією. Від 1389 року в Сорбонських архівах зберігся запис про бакалавра і ліценціята мов Германа Вілевича "рутенської нації з Києва". Адріяна Загорикуса 1567 року в Сорбонні записують як студента "нації рутенської з України". Друга назва, якою позначали українських студентів — рус, рос, русин, русіецкі тощо. Хто не знає, що в минулому українці називали себе русичами, той легко сприйме факт запису XVII ст. у Краківському університеті "Микола Петрович, руский" за факт навчання росіянина у цьому закладі, тоді як Москва, боячись занесення єресі, не дозволяла своїм юнакам йти на навчання до цього закладу".[55]

Якщо бодай приблизно підрахувати, скільки студентів з України навчалося за кордоном, то набереться таких продовж XV—XVIII ст. близько 5-ти тисяч.

Обсяг розвідки не дозволяє ґрунтовно зупинитися на питанні розвитку правопису, але бодай скорочено викласти цей цікавий матеріял просто конче необхідно.

Замість епіграфа наведемо витяг: "Про етнічну належність народу, володарем якого був Атілла, свідчить також його мова. Пріск (Панійський, 448 року їздив з посольством до Атілли в Подунав'я — В.Т.) з народного лексикону Скіфії наводить три слова — *мед, кам* (вийшло з ужитку в середні віки; його замінило слово *пиво;* збереглося в мовах південних слов'ян — *ред.*) і *страва.* Хоча їх і не так багато, але якому народові вони належать, двох думок бути не може".[60]

І. Огієнко: "Правопис кожного народу розвивається дуже поволі й дуже поволі міняє свої споконвічні етимологічно-історичні риси на риси фонетичні, міняє їх тільки по впертій та довгій боротьбі".[58]

Доісторичне “руське” письмо

Кияни, пише Огієнко, стояли в центрі східнослов’янського життя і вміли писати десь у IX ст. по Р.Х. Адже коли року 860 чи 861 прибув до Херсонеса св. Костянтин, то, як свідчить пам’ятка X ст. “Життя Костянтина”, він *“обреть же тоу Євангеліє і Псалтирь, роускыми письмены писано, и чловека обреть, глаголюща тою беседою, и беседовав с ним, и силу речи приим, своєй беседе прикладая различьная письмена гласьная и сгласьная, и, к Богоу молитвоу творя, вскоре нача чести и сказати. И мнози ся ємоу дивляхоу, Бога хваляще”.*[58]

Давній болгарський правопис

Коли влітку 988 р. відбулося офіційне хрещення киян, прийшли богослужбові книжки з Болгарії. А з ними й правопис, упорядкований Костянтином (пом. 869 р.) і Методієм (пом. 885 р.). В “Остромировому Єва́нгелії” (1056—1957), “Архангельському Євангелії” (1072), Збірниках Святослава (1073, 1076) маємо десятки й сотні прикладів характерних рис укр. мови: специфічний звук *h* замість вибухового *g,* специфічне *и,* що виникло внаслідок злиття давніх *ы, і,* голосний *і* на місці ѣ. А ще чимало знайомих слів: *бага́тьє, багно́, гай, гле́чик, гре́бля, жада́ти, жито, зоря́, кожу́х, крини́ця, ла́зня, оболо́нь, полони́на, тули́тися, хова́тися, яр.*

У “Слові про Ігорів похід” (кінець XII ст.) вже маємо:

• повноголосся: *ворота, голова, голосъ, полонені, хороброе;*

• -ові, -еві (-єві) в *д.в.: Дунаєві, Игореві, Романові, королеві;*

• кличний відмінок іменників: *Бояне, дружино, княже, Всеволоде, господине;*

• форми дієслів теперішнього часу з м’якими закінченнями *-ть:* велить, плачуть, ржуть.[105, 128]

Відтоді й маємо абетку з **ї** та **є.**[58]

У цей період (XI — перша пол. XII ст.) зредуковані голосні ъ та ь занепали. Внаслідок цього процесу:

• голосні *о, е* в нових закритих складах перейшли в *і:* волъ — віл, конь — кінь, ночь — ніч;

• замість давніх сполучень *-ръ, -рь, -лъ* — з’явилися *-ри, -ли:* кръвавыи — кривавий, грьмѣти — гриміти, глътати — глитати;

• приголосний *л* у певних позиціях перейшов у нескладове *ў:* во́ўна, воўк, по́ўний, які на письмі передаємо як вовна, вовк, повний;

• відбулося пом’якшення суфікса *-ский* у *-ський.*

Г. Півторак: “Таким чином, рубіж XI—XII ст. можна умовно визнати *часом завершення формування української мови* і початком нового етапу її історії, коли вона в народнорозмовному варіянті вже набула в основному всіх притаманних їй мовних рис”.[105]

Далі Г. Півторак зазначає, що в *доєвтиміїв* період спільність церковнослов’янської і давньокиївської (давньоруської) мов для всіх тере́нів Київської Держави від самого початку була дуже відносна. Що правильніше було б го-

ворити про *спільність не самої мови, а лише писаних текстів.* Бо читали їх зовсім по-різному.

Євтимієв правопис XIV ст.

Мова — живий організм, правопис — річ статична. Звідси тертя між ними. Деякі звуки з часом випали, а графеми на їхнє позначення лишалися — *юс* великий, *юс* малий, *ъ, ь, и, s* (зіло). Нову реформу запровадив митрополит Ти́рновський Євтимій у Болгарії в сере́дині XIV ст. і наприкінці століття новий правопис дістався України. Але він не міг врахувати місцевих особливостей. Згідно з ним у кінці слова писали *ь* замість *ъ*. Відтоді, приміром, *давню форму й вимову для грецького аминъ змінено на аминь — з м'яким н наприкінці* (*гр.* ἀμήν від давньоєвр. а́мен — істинно, вірно, хай буде — В.Т.).[58] Тому в тій же Пересопницькій Євангéлії 1556 р. під цим правописом складно розпізнати українські форми в таких словах, як *створіль, вышоль, пришоль, за нимь, іакь, жень, животь, докональ, оуздоровиль, смъати, великаа, нъекотораа.* Через цей правопис давню форму *ъі,* тобто ъ й *і* змінено на ь та *і* — *ьі.*

Північноукраїнські ознаки в правописі XV—XVII ст.

Перші українські канцелярії постали в часи Литовсько-Руської держави (Великого князíвства Литовського — В.Т.). І службовою мовою, приміром, Литовського статуту (1529 р.) була укр.-білоруська зі своїми характерними ознаками: *е* замість ѣ, *я.* Витяг зі Статуту: *"А писар земский маєть поруску литерами и словы рускими вси листы, выписы и позвы писати, а не иншим єзыком и словы".*[55, 58]

Правопис М. Смотрицького

Далі новий правопис упорядкував вчений Мелетій Смотрицький (1578—1633), родом з містечка Смотрича на Поділлі. "Граматіка славенския" (1619 р.) остаточно узаконила літеру *ґ* як різновид грецької гами[19]. Зрештою московська граматична термінологія значною мірою належить Смотрицькому. Ця книжка не втратила актуальности й за століття — по ній учився М. Ломоносов. А літеру *ґ* вперше зустрічаємо під 1591 р. у львівськім "Адельфотесі" — першій друкованій грецько-церковнослов'янській граматиці. Хоча ще в 14 ст. її позначали як *кг.*

"Гражданка"

У березні 1708 р. наказом Петра І кирилицю замінено на *гражданку,* яка відповідала потребам російської мови, а кирилицю залишили для церковних видань. *Гражданка* вже не знала тієї ж *ґ,* як і надрядко́вих значків, що їх писали в Україні для наближення до живої вимови. Тож укр. письменство силою поєднали з російським письмом. До речі, його за Петра заводили українці. Хай там як, а природній розвиток правопису перервався на століття.

Правопис О. Павловського

Олександр Павловський — автор першої в XIX ст. укр. граматики (1818 р.). Він перший звернув увагу на частий у мові звук *і,* перший проклав стежку від правопису етимологічного до фонетичного. Павловський почав передавати звук, що походить з давніх *о, е,* ѣ, через *і:* піпъ, стілъ, вінъ, сімья, тобі, собі, тінь, літо, сіно. До нього ці звуки передавали через *и.* Пізніше нове *і* підтримав П. Куліш. Відтоді воно запанувало в нашому письмі.

Правопис "Русалки Дністрової"

Правопис цього збірника, виданого в Будапешті 1837 р., до певної міри нагадує нинішній. Заслуга в цьому галичан Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького й Івана Вагилевича. Вони остаточно викинули ъ (1830 р. в "Граматиці" М.Лучкая ъ теж немає); замість *ы* ввели *и* (почасти це було й до них, але непослідовно); давні *е* та *о* теж передавали через *і:* віз, сокіл, стіл. Вони перші запровадили давнє церковне *є:* моє, маєш, волосє; перші вжили йо, ьо: ройом, зьобали, всьо, кухльом.

"Кулішівка"

1856 р. Панько Куліш видав "Записки о Южной Руси", а наступного — "Граматку". Письменник зібрав й широко спопуляризував усе найліпше, що було до нього. Його фонетичний правопис дістав відгук у Галичині, що спричинило лють москвофілів. Їхній "Боян" (1867 р., ч.10, 13) закидав Кулішеві *"політичний сепаратизм",* писав про *"знамя руської розні"* й що *"польские деньги действительно кокетничают с кулишивкой".* Фактично ми до певної міри пишемо *кулішівкою.* Додамо, що за Куліша почали послідовно вживати апострофа.

Правопис київський

Власне, цілком сучасний фонетичний правопис маємо у виданні "Записки юго-западного отдела Географического общества", перший том якого побачив світ 1873 р. Серед його творців були славетні вчені В. Антонович, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Лисенко, К. Михальчук, П. Чубинський. Саме там уперше вжито *ї* в нашому розумінні: мої, їсти. Відтоді написання *ї* стає послідовним.

Далі був Емський указ (1876), на підставі якого "Записки..." закрили й в українських виданнях з урядового примусу запанувала *єрижка* чи правопис *єрижний* (від назви буков ъ — *єр*, йор, і *ы* — *єри*).

"Драгоманівка"

У 70-х роках 19 ст. філологи й культурні діячі, між яких М. Драгоманов, під орудою Павла Житецького створили в Києві фонетичний правопис для укладання словника української мови. У ньому кожен звук позначено окремою літерою, тому з абетки вилучили літери, які означали двозвуки — *є, ї, щ, ю, я,* а також *й;* увели *ј* і всі йотовані передавали як *је, ји, ју, ја* чи *ьа, ье, ьу:* јавір, синьа, порьадок). Африкату *щ* передавали через *шч:* дошч, шчока;

закінчення дієслів *-ться* — через *-тцьа:* борітцьа, сподівајетцьа. Через вплив нового на той час фонетичного правопису сербської мови П. Житецький назвав київську "розробку" *герцеґовинкою.* Але через Емський указ цей правопис в Україні навіть не було оприлюднено. Проте Драгоманов застосував *герцеґовинку* в своїх женевських виданнях 1878 р. Відтоді цей правопис дістав назву *драгоманівки.* З Женеви вона потрапила до Галичини, та з політичних мотивів не дістала визнання і швидко була забута. Цікаво, що 1-е видання роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" П. Мирного видруковано 1880 р. в Женеві саме *драгоманівкою.*[123] */див.* "Прагнення змін (фантазії)"/.

"Желехівка"

1886 р. вийшов "Малорусско-німецкий словар" Євгена Желехівського на основі абетки з 34 літер, що кардинально вплинув на усталення фонетичного правопису в Галичині. Новинкою *желехівки* було послідовне вживання *ї* не лише на початку складу замість *йі,* але й по приголосній на місці давніх ѣ та *е:* снїг, тїло, сїно; дїло — дїл, нїс — несу, але ніс — носа, діл — долу. *Ъ, ѣ, ы* вилучили з абетки. Йотоване *е* і м'якість попереднього приголосного перед *е* передавали через *є,* йотоване *о — йо,* а м'якість приголосного перед *о* — через *ьо.* Прикметникові суфікси *-ський, -цький* не пом'якшувано (український, німецкий), але позначено м'якість *с* перед наступним м'яким приголосним (**с**ьміх, **с**ьвято, **с**ьвіт). Цей правопис мав як істотні переваги перед попередниками, так і хиби, на що вказував І. Франко: написання літери *ї* замість *і* в новозакритому складі й пом'якшення *с* у словах сьвято, сьміх.[123]

Є. Желехівський узяв до свого словаря найліпше з *кулішівки.* А вже власне в запровадженні фонетичного правопису в Галичині величезну роль відіграли проф. Степан Смаль-Стоцький і д-р Федір Ґартнер (Teodor Gartner), які 1893 р. видали у Львові книжку "Руска граматика для середніх шкіл". За ними стояли австрійські урядовці, яких автори переконали в користі правописної реформи. Водночас наради вчених у Чернівцях і Львові висловилися проти. І навіть російський уряд дипломатичними каналами протестував проти зміни етимологічного письма на фонетичне.

У Галичині цей правопис визнавали як єдиний офіційний до 1922 р., а деякі твори друкували до 1940 р. Свого часу на Наддніпрянщині *желехівку* популяризував М. Грушевський — варто почитати його "Історію України-Руси" (*див.* "Як вимовляти *Д, Т, З, Ц, С, Л, Н* перед *Г*").

"Грінченківка"

Під час революції 1905 р. Емський указ скасували. 1907—1909 рр. вийшов "Словарь української мови" Б. Грінче́нка. Правопис цього словника прийнято по всіх редакціях і виданнях.

Далі були "Найголовніші правила українського правопису" (схвалені УАН 20.11.1920 р. і затверджені Наркомосом) — 1-й правописний кодекс в Україні. 1922 р. у Львові виходять "Правописні правила, прийняті Науковим

товариством ім. Шевченка у Львові", наближені до "Найголовніших правил...". По тому вже маємо УП-29, 33, 46, 61 рр.. На тлі наведеного варто відновити історичну справедливість. УП-90 офіційно вважають 3-м виданням, УП-61 — другим, УП-46 — першим. А де ж УП-29? Хіба не з нього все починалося? Начебто й не було — згинув, як ті о́бри.

Гадаємо, читачу буде цікаво ознайомитися з підходом до створення правописів 1990 і 1929 рр. (УП-94, або 4-е видання, майже не відрізняється від УП-90).

Правопис-90 ***(3-є вид.)***		**Правопис-29** ***(О. Синявського)***	
Дата	Подія	Дата	Подія
12.07.88	В Інституті Мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР підписано до друку проєкт правопису.	23.07.25	Раднарком видає постанову про створення при Наркомосі держ. комісії з розробки правил правопису.
12.07.89	Створено Орфографічну комісію (Постанова Президії АН УРСР № 263). Склад комісії — 43 особи: голова — акад. В. Русанівський; керівник робочої групи — д.ф.н. А. Бурячок; члени комісії: 39 киян, з них 8 викладачів ВИШів, кілька письменників, 1-й заст. зав. ідеол. відділу ЦК КПУ.		Склад комісії — 36 осіб: перший голова — нарком освіти О. Шумський, потім — М. Скрипник; керівник робочої групи — О. Синявський; члени комісії: 10 працівників ВУАН, 10 чільних партдіячів, решта — мовознавці, професори, письменники, журналісти, правники.
	Проєкт у пресі не обговорювали.	серпень 1926	Проєкт правопису надруковано в пресі. Були широкі публічні дискусії у спеціяльнім додатку до газети "Вісті": "Український вісник. Дискусійний бюлетень" (видано 5 чисел з поглядами понад 60 осіб).
	До відповідних установ надіслано 140 прим. проєкту.		До відповідних установ надіслано 2000 прим. проєкту.
14.11.89	*Комісія затвердила остаточний варіянт проєкту. Чи був кворум, невідомо: на останнім засіданні було "чоловік 20".[54]	25.05—06.06.27	**Кожен пункт правопису голосували на Правописній конференції у Харкові. Склад присутніх — 55 осіб:

		25.05—06.06.27	4 урядовці Наркомосу; 2 академіки; 15 професорів лінгвістики й філології; 12 лексикографів і лінгвістів; 13 педагогів, викладачів та учителів; 5 письменників; 4 журналісти. Усіх членів конференції запросили особисто.
	Гриф на другій сторінці з написом “Схвалений АН УРСР, Міносвітою УРСР, Мінвузом УРСР” не є чинним, бо колегії наведених міністерств правопису не розглядали.[54]	06.09.28	Текст правопису затвердив нарком освіти М. Скрипник[24]
		31.03.29	ВУАН схвалила правопис для користування й поширення в Радянській Україні.
		21.10.29	НТШ схвалює відповідне рішення для практичного впровадження УП-29 на Західній Україні.
	Комісія працювала 4 місяці, 1,5 з яких припадають на вака́ції. Фактична робота: 4—1,5 = 2,5 (міс.)		Комісія працювала 3 роки.
	Водночас з друком УП-90 (50 тис. прим.) видано укр.-рос., рос.-укр. й орфографічні словники загальним накладом 980 тис. прим. за старим (1961р.) правописом[54]		На основі УП-29 Г. Голоскевич уклав “Правописний словник”, перевиданий за кордоном 1952, 1955, 1967, 1977 рр. Єдине видання в УСРР — 1930 р. коли Голоскевич проходив у справі СВУ[9]

* З передмови видання УП-2007: “Орфографічна комісія після *докладного розгляду кожного параграфа* оновленого “Українського правопису” ухвалила його опублікувати”.[97] Про який докладний розгляд йдеться, якщо невідомо, чи був кворум?

** Позаяк знайти матеріяли на всіх мовознавців не вдалося, кількість тих чи інших представників може різнитися, як і дати їхньої загибелі.

АБЕТКА (УП-29)

Аа Бб Вв Гг Ґґ Дд Ее Єє Жж Зз Ии Іі Її Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ Юю Яя **Ьь**

АБЕТКА (УП-93, 94, 2007)

Аа Бб Вв Гг Ґґ Дд Ее Єє Жж Зз Ии Іі Її Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ **Ьь** Юю Яя

Не зрозуміти, яку користь принесла зміна абетки. Потрібно повернути **ь** на своє місце. По-перше, увесь величезний масив (довідкова література й словники до 1993 р.) дотримується первісного порядку. По-друге, це ускладнює пошук потрібних слів. По-третє, єдина літера, яка не позначає ніякого звука, просто логічно мала б стояти наприкінці. Зміну мотивували тим, що в комп'ютері зафіксовано порядок буков російської абетки — *...ь, э, ю, я* й слід окремо враховувати позицію *укр. ь* (як і *є, і, ї, ґ*). Але від такої зміни програмісти практично нічого не виграли, а ми, схоже, програли. Зрештою, *"якщо для комп'ютерної системи треба переставити знак м'якшення, то хай система собі переставляє, але нащо заради цього міняти усталену абетку в усенаціональному масштабі?"*[116]

До того ж бажано авторам-упорядникам правопису подати назви літер. Бо як називати *й — ій* чи *йот?*[65] Адже в правописі йдеться про йотовані.

ЗАВВАГИ ДО ПРАВОПИСУ-29

Мовознавцям 20-х років порівняно з нашими сучасниками було набагато складніше. Перед ними стояло *"питання ширше за впорядкування самого правопису в вузькому значенні слова, їм належало упорядкувати літературну українську мову й щодо морфології тощо, оскільки ця мова в несприятливих умовах дореволюційного існування не могла набути належної одноманітности й сталости".*[24]

Потрібно було:

1) встановити українську абетку;
2) подати правила правопису слів у частині кореня, на́ростків (су́фіксів) і при́ростків (пре́фіксів) /фонетика/;
3) визначити закінчення відмінюваних слів /морфологія/;
4) встановити правопис слів іншомовного походження та власних імен;
5) унормувати пунктуацію;
6) встановити бодай елементарну шкільну граматичну термінологію;
7) упорядкувати ортографічного словника.

Щодо п.4 завдання стояло надскладне — погодити центрально- й західньоукраїнську традиції.

У питанні, як передавати *L* та *G* у запозичених словах (*Л* чи *ЛЬ, Г* чи *Ґ*), дійшли компромісу: слова грецького походження (або посередництва) слід

передавати через *Л* і *Г,* слова з латини чи інших європейських мов із середнім чи пом'якшеним *L* перед *A, O, U* та в кінці складу і *G* передавати через *ЛЬ* та *Ґ*.[24, 33]

Далеко не всі завваги:

1. Правопис не узгодив написання слів *аґент* і *контрагент,* подаючи походження першого від *лат. agens,* другого — *нім. kontrahent.*[3] Ці слова слід писати через *Ґ.* Німецькою пишемо *agent.*

2. Не розв'язано до кінця написання слів з початковими *ІЄ:*

- ієрей, ієрархія, гієрогліф (УП-94 — **ієр**огліф)

З приводу придихального *ІЄ,* на нашу думку, варто писати або *ГІЄ,* або *Є.* ГІЄрей, ГІЄрархія чи Єрей, Єрархія звучать природньо. Зрештою маємо ж *єзуїт, Єна, Єрусалим.* Ієрей, ієрархія — російське написання. Якої традиції триматися: чи брати мову-оригінал, чи мову-посередницю, з якої те чи інше слово зайшло? Мабуть є сенс розглядати кожний конкретний приклад.

3. Викликає сумніви написання прізвищ: Донской, ТрубЄцкой.

Зрозумілі намагання мовознавців передати неукраїнські прізвища якомога ближче до оригіналу, але існує лише кілька слів, коли пишемо -СК, -ЧК, -ЗК: боязКИЙ, баСКИЙ (кінь), ковзКИЙ, ріЗКИЙ, дерЗКИЙ, в'яЗКИЙ, жаСКИЙ, жаСКо. Єрчика (Ь) не пишемо після Н перед Ж, Ч, Ш, Щ та -СТВО: менший, кінчик, віншувати, хорунжий, панщина, селянство. І тому правильним буде написання: ДонсЬкой, ТрубецЬкой.

Написання Є після Б теж неприйнятне — губні в нашій мові тверді.

4. Не можна погодитися з написанням слов'янських прізвищ на зразок МіцкевІч, ЗасулІч, географічних наз(о)в ОбЬ, ПермЬ, ТвЄрЬ тощо. Потрібно писати: МіцкевИч, ЗасулИч, Об, Перм, Твер(ь).

5. У словнику Г. Голоскевича[3] наведено прикметники: чікаґський, вінніпеґський. Та все ж правильно буде (в разі написання Чикаго, Вінніпег): чиказький, вінніпезький[10]. Якщо ж упорядники *соборного правопису* погодяться на ЧикаҐо, ВінніпеҐ, тоді маємо писати: чикадзький, вінніпедзький (*див. розд.* "Географічні назви").

6. Г. Голоскевич подає слово *алькоголЬОвий.* На думку С. Караванського, правильно *алЬкоголЕвий* (ОСУМ — *алкоголЬний*). Слово *алкоголь* походить від арабського *аль кухль.* Тому й пропонується його писати зі знаком м'якшення.[10]

7. Правопис часток разом з прислівниками:

алеж	денебудь
бож	когонебудь
хтонебудь	

АЛЕ

будь-хто	де-не-де
будь-чого	будь-чийого

Слово за Фахівцями.

8. Слово *костьол* (ОСУМ) навряд чи правильне. У Б. Грінченка — *костел.*[61] Згадаймо прізвище *Костельник.* Українці споконвіч вимовляли це

слово відповідно до наявних мовних норм: козел, орел, осел. Вимова *костьол* підкреслювала польське походження споруди.[10]

9. Не розв'язано до кінця проблему *псевдоваріянтів* (умовна назва за С. Караванським[9]):

— похóвання (місце погребу)
— похова́ння (дія — похорон)
— дарóвання (дарунок)
— дарува́ння (дія)

Сучасний правопис подає лише одну форму:

— похова́ння
— дарува́ння
— малюва́ння

10. Дивним для пересічного читача виглядає написання слів на взірець аналізА, *візитА (ж.р.), деталь (ч.р.), гавптман (гауптман), Еспанія, Европа, КолЬорадо, КолЬомбо, ФлЯндрія, НідерлЯнди, ЛЮвр, ґалЬОрка, ЛЬОпе де Вега* тощо.

11. На думку автора, упорядники правопису аж занадто захопилися літерою Ґ. Йдеться про іншомовні слова, що їх мова вже давно "переварила". Тому десь 90% таких слів треба дати спокій, а "ґекати" в тих, що тільки-но з'явилися. Захопилися автори і "ляльоканням" (ля, лю, льо, ль): аеропЛЯн, бЛЬОкада, ЛЬОкавт, соЛЬО. То була ціна компромісу між двома мовними традиціями (*див.* "Віддання іншомовного *L*").

ЗАВВАГИ ДО ПРАВОПИСУ-90: ДЕ ЛОГІКА?

Переважна кількість питань пов'язана з розділом *"Правопис слів іншомовного походження"*. Та це не означає, що інша частина правопису задовільна. Наведемо незначну кількість прикладів, бо транскрипція — *проблема надскладна* — входять у суперечність традиція і норма.

Транскри́пція (*лат.* transcriptio, від transcribo — переписую):

- передача за допомогою графічних знаків звуків якоїсь мови;
- передача елементів однієї мови за допомогою літер іншої мови.[27]

Однією з основних вимог, що стоять перед практичною транскрипцією, є якомога точніше збереження звукового складу слова, що перекладається. А що наші науковці користали з мови-посередниці (не важливо, свідомо чи під тиском), маємо купу нерозв'язаних питань.

1. Віддання іншомовних G і H.

§15.*прим.* У власних назвах іншомовного походження етимологічний G згідно з усталеною традицією вимовляється як Г, проте збереження G у вимові не є порушенням орфоепічної норми. Отже, правильна вимова

Гібралтар	і	Ґібралтар (Gibraltar)
Гарібальді	і	Ґарібальді (Garibaldi)

Але ж українська має Г, Ґ і Х, за допомогою яких і віддаємо безпосередньо. Це російській треба якось давати раду: **H**emingway — Хемингуэй, **H**arte — Гарт. Погодьмося, ріжниця між Г і Ґ суттєва.

Німецький філософ *Hegel.* Рос. — *ГеГель,* укр. — *ГеҐель.*

2. Віддання іншомовних І та Y.

Маємо ЧИлІ. Але ж назва країни — ЧІлЕ (*есп.* Chile). У слові з чотирьох літер — 2 по́милки. Чому наприкінці І? А спробуйте російською вимовити Чиле — одразу відчуєте „непевність" Е, яке „тягнеться" до И.

У наступних розділах пропонується написання географічних наз(о)в.

3. Існування ріжних засад опанування чужомовних загальних і власних імен призвело до того, що пишемо за сучасним правилами:

дИзель (мотор)	і	Р. ДІзель (винахідник мотора)
м. ВашИнгтон	і	Дж. ВашІнгтон (президент США)
ват (потужність)	і	Дж. ВатТ (винахідник)[54]

4. Подвоєння приголосних.

У великій кількості слів іншомовного походження частково уникнено подвоєнь приголосних, частково — ні: беладоНа, але боННа, групеТо, але неТТо. Як відрізнити тоді моТТо від моТо (*див.* "Подвоєння приголосних у словах чужомовного походження")?

5. Слова маЙя, фоЙє, ГаваЙї, ГоЙя, ФеЙєрбах писатимемо по-старо́му, а в словах конвеєр, параноя, феєрверк, Ємен вилучено -Й. Де логіка? Якщо ї=йі, є=йе, ю=йу, я=йа, то нащо подвійне йотування: ГаваЙЙі, ГоЙЙа, ФеЙЙербах, маЙЙа тощо? З точки зору транскрипції і логіки доцільно писати: маЯ (маЙа), фоЄ, ГаваЇ, ҐоЯ (*есп.* Goya), ФОЄрбах, фОЄрверк (*див. розд.* "Німецький двозвук *EU*"), конвеЄр, параноЯ (paranoia), Ємен.

6. Транскрибування прізвищ.

Після *р* у російських прізвищах пишемо *-е:* Писаре́в, ЗвЄре́в (спробуйте лише вимовити). Це пояснюють правилом *дев'ятки.* Ліпше ПисарЄв, ЗверЄв. А мо' й Писарев, Зверев? Адже *р* в українській переважно тверде. От де Фахівцям помізкувати!

7. §55.1.*прим.* Родовий відмінок: *сім чоловік,* тобто *"сім осіб";* але сім *чоловікІВ — "сім осіб чоловічої статі".*

Сім чоловік — калька з російської *семь человек* (у значенні *людина*). А чому не *сім осіб, сім душ* або ж *сім чоловіка?*[24,33] Стосовно останнього виразу. Так писали і Пантелеймон Куліш, і багато мовознавців до 1933 р. (*див.* "Чи знаєте Ви, що...").

8. §87. З'явилося слово *госпіталь.* Це слово зайшло до російської з французької. Тоді як *шпиталь* — до української з німецької.

9. §102.3. Відмінювання прізвищ прикметникового типу на -ІВ (-В):

Н.	Федорів	
Р.	ФедорОва	(-рІв-а)
Д.	ФедорОву	(-рІв-у)

Припускається варіянтність, але, якщо матимемо прізвище в якомусь з відмінків, то як дізнатися, хто той пан, *ФедорОв чи ФедорІв?* Заради об'єктивности, саме такого прикладу в розділі немає, але... Викликає питання й написання слів *в'язь, В'яземський* з апострофом, а *Вязьма* — без. Як тоді правильно: *Вятка чи В'ятка?*

Багато суперечностей і в позначенні м'якости приголосних. Чому *-л* перед *-ський* м'якшимо (Ковель**ь**ський, Тернопіл**ь**ський, сіл**ь**ський), а таку ж м'якість з *-н* — ні (Волинський, Коростенський, Уманський, кінський, Оболонський)? Адже і там, і там іменникова твірна основа м'яка, як і суфікс *-ськ-*. Приклад: назви Уман і Оболон. На письмі — уманський, оболонський. Як тоді читати *-н* — пом'якшеною чи твердою? Правопис про це нічого не говорить.

Написання прикметників від географічних наз(о)в не внормовано. Від багатьох топонімів буває кілька варіянтів: Червоне — червонянський, червонський, червонівський, червоненський. Стара Осота — Староосотянська і Староосотська школа; Цвітне — Цвітнянська, Цвітнівська і Цвітенська; Подорожне — Подорожнянська і Подорожненська школа. Ні в "Українському правописі" (§113), ні в "Довіднику з українського правопису" немає правил утворення таких прикметників. Між офіційними назвами сільрад і живомовними — велика розбіжність: офіційна назва — Підгірненська сільрада, а народ каже — Підгірнянська. А все через те, що в 40-х роках, коли на Україні готували довідник з адміністративно-територіяльного устрою, топонімії не досліджували, фактичний матеріял у місцевих мешканців не збирали, національних літературних джерел не вивчали. В результаті — втрата національного *кольориту,* величезна кількість помилок, недоречностей.[65,75]

У збірнику *"Український правопис: так і ні",* що вийшов під грифом Інституту української мови, 46 виступів. Багато з них — критичні. Тому автор й не наводить більше прикладів, інакше довелось би переписати збірника.[65]

ПОРІВНЯННЯ ПРАВОПИС-29 — ПРАВОПИС-90

УП-29	**УП-90**
Лат. G віддаємо як Ґ (за винятком слів грецького походження й деяких старих запозичень); Лат. **H — Г:** - **Ґ**ете (**G**öethe)* - Гю**ґ**о (Hu**g**o) - **Г**офман (**H**ofmann) - Ге**ґ**ель (He**g**el) - **Г**іт-парад (якби таке слово тоді існувало)	Латинські G, H передаємо як Г: - Гете - Гюго - Хофман - Гегель - хіт-парад

Слова грецького походження, що мають у складі **Θ** (тету), передаємо через **Т:** - кат**е́**дра - А**т**ени - ски**т**и - мі**т**	Слова грецького походження з **Θ** — через **Ф:** - ка́федра - Афіни - скіфи - міф
Двозвук **ІА — ІЯ:** - артер**ія**/льний - комед**ія**/нт	**ІА — ІА:** - артеріальний - комедіант
Німецький дифтонг **ЕІ — АЙ:** - **Ай**зенгауер (Eisenhauer) - капель/м**ай**стер - Г**ай**не (Heine) - Шв**ай**царія (Schweiz)	**ЕІ — ЕЙ:** - Ейзенхауер - капель/мейстер - Гейне - Швейцарія
Двозвук **AU — АВ:** - **ав**дієнція - **ав**кціон - г**ав**птман - Ф**ав**ст - Штр**ав**с - п**ав**за - ф**ав**на	**AU — АУ:** - аудієнція - аукціон - гауптман - Фауст - Штраус - пауза - фауна
Кінцеві **TR, DR** евфонуємо на **ДЕР, ТЕР** (в старих запозиченнях) і **ДР, ТР:** - міні**стер**/ство - маґіс**тер** - цилін**дер** - бурґомі**стер**	**-ДР, -ТР:** - міністр (але міні**Е**рство) - магістр - циліндр - бургомістр
Подвоєні приголосні в музичних термінах (італійських): - брав**іссі**мо - інтерме**цц**о - лібре**тт**о - піяні**сс**імо (п'яні**сс**імо) - пі**цц**икато - форті**сс**імо	Не подвоюються; **-І** часто передається як **-И:** - брав**іси**мо - інтерме**ц**о - лібре**т**о - піані**си**мо - пі**ц**икато - форт**иси**мо
Англійські прізвища: - **В**айлд - **В**елз[3]	 - Уайльд - Уельс

Віддання пом'якшеного **L:** - **Ля**-Манш - **ля**мпа - кл**я**са	 - Ла-Манш - лампа - клас
Іншомовні слова: - **г**істерія - амн**е**стія - х**е**мія - **Т**еб**и** - **Е**вропа - **Е**спанія - да**н**ський (Данія)	 - істерія - амністія - хімія - Фіви - Європа - Іспанія - датський /Голл(я)андія/
Після приголосних в іменах і географічних назвах, у похідних прикметниках перед приголосним і в кінці слова правило *дев'ятки* не діє, окрім[3] - АсИрія - ВавИлон - ВатИкан - Сирія	Правило *дев'ятки* поширюється практично на все. Але "розділяє" назву рушія та прізвище винахідника цього рушія: - д**и**зель і Д**і**зель (Проєкт-99 пропонує унормування через *-и*)

*Прізвище німецького поета Goethe не можна писати як Ґьоте: літера Ґ не пом'якшується.

До нововведень слід ставитись украй обережно: більшості *"неточно"* транскрибованих слів треба дати спокій, а зусилля спрямувати на нові слова. Та є ца́рина, де словам таки треба повернути первісну назву. На думку автора, це власні й географічні назви. Як і слова з фонемами H і G: HerzoG (герцоґ), zeuGHaus (цойґгавз) тощо.

ЗАВВАГИ ДО ПРАВОПИСУ-99 (Проєкт найновішої редакції): ТІ Ж ГРАБЛІ

„Не вільно занадто скоро міняти правопису, бо це понижує грамотність народу".
І. Огієнко

Не вгамувалися пристрасті з приводу попередніх лінґвістичних „досягнень", як державна комісія з упорядкування правопису підготувала „Проєкт найновішої редакції (1999)" за редакцією член-кореспондента НАНУ В. Німчука. На думку автора, це *черговий проміжни́й документ*. І ніякі заклики, що він максимально наближений до УП-29, не зарадять. Ідея варта уваги, але... Або треба бути послідовними й доводити справу до кінця, або не братися за неї взагалі. Документ величезної соціяльно-політичної ваги не можна

ухвалювати тишком-нишком, без публічного обговорення. Громадськість слід сповіщати про ті чи і(и)нші зміни. Мало того, має бути вмотивована аргументація з посиланнями на джерела. І то не все. Правопис потрібно укласти так, щоб не виникало жодних питань. І завжди думати про наслідки. Варто було провести потужну PR-кампанію. Однак цього шановні упорядники не зробили. Як наслідок, добра справа так і залишиться доброю... на папері, люд і далі писатиме як заманеться, а правопис і далі залишатиметься „розхристаним". Правила мають бути надзвичайно чіткі, адже всіх прикладів до *мовної конституції* не занесеш. Але найскладніші мають бути обов'язково. Доводиться констатувати: творці правопису — на одній орбіті, люд — на іншій.

Хоча сказати, що все так погано у нашому домі, було б нечесно. До позитиву проєкту можна занести:

- вмотивоване збільшення його обсягу;
- розширення вдвічі розділу *„Уживання великої та малої літер (букв)";*
- доповнення й уточнення розділу *„Правопис слів (і)ншомовного походження",* особливо що стосується G, H, W; уведення розділів щодо транслітерування зі скандинавських мов;
- збільшення розділу *„Правопис власних назв";*
- як післямову подано солідну (90 с.) розвідку В. Німчука *„Проблеми українського правопису в XX ст."*

Якщо конкретно, то:

1. §69. Повернуто закінчення *-и* до *р.в.* однини іменників III відміни однини: радости, незалежности, Руси тощо (*див.* „Іменники 3-ї відміни однини").

2. §72.2. IУ відміна. Повернуто закінчення *-и* у *р.в.:* імени, племени, тімени.

3. §98. Англійська літера W у позиції перед наступним голосним передається через В: Вімблдон (Wimbledon), Вітні (Whitney) тощо (*див.* „Англійська літера W та українська фонема Ў").

4. §109. (І)иншомовні дифтонги *-au, -ou, -ow* передаємо переважно через *-ав:* авдитор, павза, фавна (*див.* „Німецький двозвук *AU*"). Потрібно лише додати, як вимовляються такі слова: аўдитор, паўза, фаўна.

5. §110. Німецькі дифтонги *-ei, -eu* — через *-ай* та *-ой* (*див.* „Німецький двозвук (дифтонг) *EI*" та „Німецький двозвук *-EU*"): Einstein — Айнштайн (а не Ейнштейн), Reich — райх (а не рейх), Euler — Ойлер (а не Ейлер).

Негатив:

1. §3.1. Уводиться И-кання: *инший, инколи, инопланетянин.* Дуже добре, але чому його не було в попередніх редакціях, і чи настільки це актуально сьогодні?

2. §6.4. Пропонується писати *Міністерство юстиції* скорочено через апостроф: *Мін'юст*. Але ж *Мінюст* — це складене з двох слово. До чого таке нововведення?

3. §§15, 95. Літера *ґ.* Вперше використана 1591 р. у Львові. Якщо її повернули задля кількох десятків слів, то розумним такий крок аж ніяк не назвеш. Що ж до §95, то автори учергове завдають собі та іншим клопоту:

§95.1. Літеру G у загальних та власних іншомовних географічних назвах читаємо, передаємо на письмі буквою Г: *гараж, міграція, Гренада, Гвінея, Греція.* Стосовно *Греції* приклад просто недоречний — у грецькій мові відсутні літера й фонема Ґ.

§95.2. В іменах, прізвищах відповідно до G у мові-рецепторі пишемо Ґ: *Ґеґель, Ґот, Ґриг* (Grieg). Питання: чим географічні назви гірші чи кращі за прізвища? А якщо географічна назва походить від прізвища, що тоді?

4. §20.2. Знак м'якшення не пишемо після Н перед *-ський: уманський, оболонський.* Але вимовляємо те Н м'яко. За І. Огієнком, єрчик (ь) пом'якшує не тільки попередню приголосну, а й ту, що стоїть перед нею (якщо вона пом'якшується). */див.* „Завваги до УП-90: де логіка?"/

5. §25.10. Нам пропонують по батькові писати: *Васильович* (Василевич вже неправильно? — В.Т.), *Ігорьович* (було Ігорович — В.Т.), *Ілліч* (УП-90 подавав ще й Ількович — В.Т.). Звідки ці новації (*див.* „Іменникові суфікси -ОВИЧ, -ІВН(А)/ -ЇВН(А) або як правильно по батькові", „Що робити з палатальним *Р?*")?

6. §28.4. Складні слова пишемо разом: *авія...* Тобто *авія*вокзал. Мабуть праві все ж Г. Голоскевич і С. Караванський, пропонуючи написання *авіО*вокзал (*див.* „Правопис складних слів").

7. §29.е. Написання слів з частиною *пів.* Автори пропонують писати: пів години, *пів* десятка, *пів* Європи. Мотивація: якщо іменник виступає у формі родового відмінка однини, то *пів* означає *половина. Пів*кола, *пів*куля, півоберт пишемо відповідно разом. Так, *пів* кола і *пів* години — поняття різні. Однак попередні написання — півгодини, півкола, пів-Європи — були всім зрозумілі. Мало нам клопоту (*див.* "Складні іменники з першою частиною *пів-*")?

8. §29.2. Складні іменники з першим компонентом *максі-, міні-: максі-спідниця, міні-футбол.* Дозволимо собі з *максі-* не погодитись. Скорочені форми від макс*и*мальний, мін*і*мальний — *макси-, міні-.* Тому *макси-*.

9. §30.2.3.Прикладки. Пишемо: *вовк-жаднюга, дівчина-красуня; жаднюга вовк, красуня дівчина, але дівчина-грузинка, грузинка-дівчина, учитель-фізик, фізик-учитель.* І це називаємо спрощенням правил.

10. §39.А.1.а. Наводиться прізвище *Хайям.* А в §100.1. *Хаям.*

11. §39.А.1.д. Залишається *неправильне,* як і в попередньому правописі, написання імени ЗИновій. Адже Хмельницький був Богданом-ЗІновієм! А ще є імена ЗІнько, ЗІна (Зінаїда). А що робити з прізвищем ЗІнченко?

12. §39.Б.11. *Глава* держави — московщення. Голова, лідер (хоч і „заморське" слово), провідник, очільник тощо, але не глава.

13. §40. Намагання авторів проєкту поширити правило *дев'ятки* на іншомовні географічні назви та прізвища призводить до порушення головного правила транслітерації — ми щодалі відходимо від мови-оригіналу, хоча маємо можливості цього не робити (але не порушуючи мовних законів). Добре, звичайно, уніфікувати написання *дИзель* (двигун, рушій) і *ДІзель* (винахідник цього двигуна). Однак у слові DIEzel стоїть „довге" *І* — ІЕ, яке аж ніяк не звучить як *-И.* Ніхто і ніщо не заважає нам у цьому разі писати І.

Це ж не англійська, де таке розв'язання доволі проблематичне. І так по всьому розділові про іншомовні слова.

14. §40.А.7. Республіка *Берег Слонової Кістки.* Офіційна назва країни Котд'Івуар, що й перекладається як Берег Слонової Кістки.

15. §40.Б.1.а. Подаються назви *Брейда-фІорд.* А в наступних розділах — *фЙорд,* що і є правильно, бо *норв.* Fjord.

16. §54.6.б. Кличний відмінок: *ІллЄ.* Авторові не трапляла в жодному із словників (виняток — Лєсков[3] — В.Т.) буквосполука ЛЄ, бо це, якщо вірити знавцям мови (І. Огієнкові та іншим), таки порушення норми. Тому, як і було, ІллЕ (що й подає УП-2007).

17. §56.3.Прим. *Фактора (маклера) — фактору (чинника).*

рос. фактор — *укр.* чинник

укр. фактор — *рос.* маклер

І *фактор,* і *маклер* — слова чужомовного походження. Але ж росіяни кажуть — госпіталь *(фр.),* тоді як українці — шпита́ль *(нім.).*

18. §94. Про м'яке і тверде Л. Подається перелік слів з різних мов, який завершується *та ин.* Яке инше? Ліпше, обмеживши кількість прикладів, навести перелік мов, в яких Л — тверде, а в яких — м'яке/напівм'яке.

19. §94.Прим. Слова англійського походження „традиційно" подають з Ь та подвійними приголосними: *Вільсон, Кромвель, Ольстер, Черчілль, але Максвелл, Фултон.* Ув англійській мові подвоєні приголосні часто залишаються такими лише на письмі, а йдеться про закритий та відкритий склади, від чого залежить прочитання голосної. Ь в англійській немає, хоча пом'якшені приголосні є. Якщо вже наводити лад, то: В(и)ілсон, Кромвел, Олстер, Черчил, Максвел.

20. §97.б,в. Уводиться паралельне вживання слів: *ка́федра — кате́дра, орфоепія — ортоепія, Афіна — Атена, Агафангел — Агатангел* тощо. Або підстáвóво поясніть і введіть щось одне, або дайте спокій */див.* „З приводу віддання грецької Θ (тети)"/.

21. §99.1. У загальних назвах і(и)ншомовного походження подвоєння приголосних звичайно не передається: *акорд, група, клас, піца та ин.*

Щодо *піци.* В італійській мові приголосні у вимові подвоюються. Тому й пишуть відповідно: піцца (pizza) (*див.* "Віддання слів з італійської", „Подвоєння приголосних у словах чужомовного походження").

22. §101.2. Подається слово *кофеїн,* хоча українською мало б бути *кавеїн.*

23. §102.1. Е, крім випадків і(и)ншого звукового значення в і(и)ншомовних словах, передаємо літерою Е: екватор, Еквадор, Еритрея. Чому ж тоді і далі пропонується Іспанія? Адже Españа, а не Hispaña (як було колись).

24. §102.2 У низці випадків Е передаємо літерою Є (на місці грецького дифтонгу EU): *Європа.* О. Синявський, А. Кримський були іншої думки: *Европа.* Своєю чергою І. Огієнко наголошував, що ліпше було б писати *Європа (див.* „Полеміка з приводу літери Е").

25. §106.1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них ставимо перед літерами Я, Ю, Є, Ї, які позначають сполучення звука Й і

наступного голосного: *б'ювет, б'юджет, б'юро, б'юрократ, б'юст, вестиб'юль, п'юпітр, куп'юра, п'юре, м'юрид, г'яур, к'ювет, к'юре, В'юртемберг, М'юнхен, М'юллер, Г'юнтер.* Те, що є абсолютна невідповідність між правилом і написанням, — поза сумнівом. Та чи вистачить в авторів волі довести і відстояти задекларованe. А поки ми і так чітко розрізняємо *кюре* і *п'єдестал(ь).* Інша річ, що аргументи у післямові В. Німчука стосовно вимови українців, які не є українсько-російськими білінгвами і саме так роздільно вимовляють наведені слова, викликають сумнів. Бо так можна і *суржик* обґрунтувати.

26. §115. Шкода, але упорядники проєкту-99 так і не розібралися з написанням прізвищ, повторюючи помилки попередників:

п.2. в. Російські прізвища *МатвЄєв, ТимофЄєв, МенделЄєв.* Невже забули, що по губних приголосних та після Л йотовані не пишуться. Хай там як, а потрібно писати Е: *МатвЕєв, ТимофЕєв, МенделЕєв.*

п.3.б. Інакше як безграмотність сприйняти написання російських прізвищ *АлфЬоров, СімЬоркін* (мабуть *рос.* Семеркин) не можна. Що, губні приголосні та шелестівки у нас вже м'які і це вже не одна з найхарактерніших рис української мови? Тому *АлфЕров, СемЕркін.*

п.5. Написання південнослов'янських прізвищ та імен *МИлош і МІклошич.* Хоча має бути щось одне: *Мі(к)лош, Міклошич.*

п.7. Польське прізвище *Висьпянський.* А де ж апостроф? Чи прізвища визначних поляків — виняток? Як писати, залежить від Фахівців.

А загалом усі польські прізвища на *-ski, -zki* варто віддавати за традицією як *-ський, -цький:* Potozki — Потоцький, Pilsudski — Пілсудський.

п.10. Російські прізвища *БЄлий, БЄла.* Де апостроф? А мо' краще умовитися, що російське *Е* у таких ви́падках — українське *І: Білий, Біла.* Адже в §120 про це йдеться. Пропонується також написання прізвищ *ДонськИй, КрутИй, ЛуговськИй, ПолевИй, ТрубецькИй, але ТолстОй.* Чим відрізняється це прізвище від попередніх? Або *Толстий,* або *Донською, Трубецькой* тощо.

27. §119.Прим. Знову переписують невмотивовані пояснення до українських географічних наз(о)в — міста на *-піль* і *-поль: Кижопіль, Маріуполь, Борисполь* (колись було *Баришполь* — В.Т.). *Поль* — від грецького *поліс, -піль* — єдине пояснення — *р.в.* множини слова *„поле".* Хоча це нічого не пояснює. Тому варто із цим питанням розібратися.

28. §120.1. Топографічні назви в слов'янських країнах: *Старомеська площа.* Площа — *тільки* геометрична міра. Українською — *майдан.* Отже *Старомеський майдан.*

п.1.в. Знову *„дивні"* назви міст: *БЄлгород, БЄлово, БЄлорЄцьк, БлаговЄщенськ, ЖелЄзноводськ.* Хоча в попередньому уступі зазначається: *в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке* ***Е*** *передаємо через* ***І****:* р. Біла. То права рука не відає, що робить ліва? Річка БІла, а прізвище БЄла?

29. §121. Географічні назви: *Аравійське море.* Чи не пора вже навести лад і в цьому питанні, додавши ще *Saudi Arabie.* Очевидно, що йдеться про копіювання з російської, в крайньому разі — про застосування графічного принципу транслітерації. Ніяких аравів ніколи не існувало. Були і є *араби.* Тож *Арабійське море, Саудівська Арабія.* Так само і з *Lebanon, Libia — ЛіБан* (Ліван), *ЛіБія* (Лівія). Ще приклад: столиця Португалії *Lisboa — Ліш(с)боа,* в крайньому разі, в кого працює фантазія, *Лісбон, Лісбона,* але аж ніяк не Лісабон. Знову "впли́ви".

Наприкінці проєкту подибуємо ґрунтовну розвідку В. Німчука. Але хто до неї дочитає, збентежений вже першими сторінками? Розвідка мала б бути на початку — таким собі піар-роз'ясненням. І то не все. Передмову до видання УП-90 писали практично ті ж люди, але мало не з протилежних позицій. То коли й кому вірити?

І ще одна заввага: *нас вчать правильно писати і не вчать правильно вимовляти написане.* Куди не кинь, чуємо: чЮємо, щЬо, нічЬ, пічЬ, пАїхаФ, рАбиФ тощЬо. Правильна вимова закладається в дитинстві. Чи вчать цього в дитсадках та школах на належному рівні? З огляду на те, що звучить зусібіч, аж ніяк. То чого до правопису не включити *розд.* „Вимова"? Гірше від того не буде, хіба що користь (*див.* „Вимова").

P.S. Автор не розглядає у розвідці проєкт "Українського правопису" (2003) редакції акад. В. Русанівського, підготовлений у великій утаємниченості.[113] В ньому *"засвідчено намагання зруйнувати фонологічну відмінність української мови від російської і зблизити фонологічні системи цих мов у спосіб приписування українській мові невластивої їй (а притаманної російській мові!) широкої сфери м'якості приголосних".*[112] Тобто, за цим правописом можна писати *нічЬ, пічЬ.* Дальші коментарі зайві.

Останньої миті авторові до рук потрапило видання "Український правопис" (Київ, "Наукова думка", 2007, 288с.) — "не питай, чого в мене заплакані очі". Нинішнє видання практично повторює помилки попередників (УП-90, 94), зокрема "сумлінно" переписуючи їх: у передмові Харківська правописна конференція чомусь відбувалася 1928 р., а не в травні—червні 1927. Бентежить наведений у §117 вірш про "полум'яного" комуніста-інтернаціоналіста: "Слухай, Німеччино, Тельман говорить!!!" Нам що, своїх героїв бракує?

ПРОБЛЕМИ ВІДДАННЯ ЧУЖИХ СЛІВ

"Механічний переклад слів чи виразів із чужої мови зветься КАЛЬКА".

І.Огієнко

Позаяк до кожного з правописів виникає багато запитань, вдамося до невеличких розвідок. *Існує кілька принципів,* за якими відтворюють іншомовні власні назви[39]:

Фонетичний — дотримання найбільшої схожости у звучанні власної назви проти оригіналу. Обмеження цього принципу полягає в тім, що кожна мова має фонеми, які точно не відтворюються (як от англійська сполука th).

Графічний — стосується мов з однаковою системою письма. На цій підставі власні назви мають той самий склад літер, що й в оригіналі, хоча це може призвести до відхилень у вимові.

Морфологічний — застосовується у близькоспоріднених мовах: морфема в оригінальній назві передається фукціонально схожою й генетично тотожньою морфемою цільової мови. Найчастіше морфеми відповідности виникають між коренями складних (двокорінних) наз(о)в та між на́ростками (суфіксами). Приклад — польські назви українських міст: Lwów, Kijów, Czernihów, Charków. Те саме зі слов'янськими прізвищами на *-ський: пол.* Komenski, *чес.* Komensky, *укр.* Коменський.

Перекладний — кожне слово оригінальної назви перекладається відповідно до традицій мови, якою перекладають: *Скелясті гори* (Rocky Mountains), *Велике Солоне озеро* (Great Salt Lake), *Оранжева річка* (Orange River).

Традиційний — пов'язаний з позамовними (історичними, культурними, географічними, економічними) чинниками. Традиційність відбивається вибором одного з наведених принципів. Вона може підтримуватися фонетичною тотожністю або схожістю, як в українських власних назвах *Варшава, Прага, Стокгольм, Венеція, Інсбрук.*

Такі взаємини можуть поставати між традиційним і графічним принципами: *Ростов* (хоча за *фонетичним* принципом треба писати *РастоФ*), *Ставрополь (СтаврАполь), Гомель (ГомЄль)* тощо. Утім, найбільш цікаві ви́падки, коли традиційний вибір надає перевагу морфологічному або перекладному принципові, віддаляючи звучання й написання від норм оригіналу: Краків (замість *Кракув*), *Кишинів (Кишинеу), Ясси (Яшь), Відень (Віен), Рим (Рома), Мюнхен (Мюніх).*

Відхилення від фонетично-графічної транслітерації найчастіше трапляються:

- у географічних назвах сусідніх, споріднених або пов'язаних історією народів;
- у назвах держав, їхніх столиць, річок, озер, морів, гірських пасем тощо;
- у прізвищах та іменах давніх історичних осіб, зокрема, біблійних персонажів, церковних діячів, монархів, учених тощо.

Традиція ж має властивість прибирати форму культурного спадку і через це важко піддається змінам.

Новації — через фізичну неможливість швидкої заміни друкованої продукції та інерцію мислення — призводять до ситуації, коли рівнобіжно функціонують дві правописні норми, що створює незручності для користувачів та спричиняє ортографічну анархію.

Отже, *"не вільно занадто скоро міняти правопису, бо це понижує грамотність народу".*[18]

Зазвичай у транслітерації підшукуємо букви, що зображають ті ж або близькі між собою звуки (фонеми). Ускладнення виникають тоді, коли фонема мови-джерела не має відповідника у мові-рецепторі. Усунення літери *ґ* збіднило мову й призвело до плутанини в транслітерації.

"До фонетичних ознак, що вказують на чуже походження слова, належить наявність звуків або звукосполучень, які в нашій мові не трапляються взагалі або в певних становищах. Так наявність звука *ф* або *а* на початку слова (крім вигуків типу *ач* і сполучників *а, аж, аби* тощо) незаперечно доводить, що маємо справу з чужим словом: арфа, афіша, адреса, фабрика".[32]

Про Ґ, Г і Х

"При великому використанні кальок мова поступово скоряється чужим для неї законам словотворення, пов'язання слів у реченні і може з часом зовсім утратити свою внутрішню своєрідність".

Ю. Шевельов

Ще в 30-ті роки XVIII ст. на потребі запровадити до російської абетки нові літери наголошував В.Татищев, бо *"латинское G и H великую разницу во изглашении и разуме слов имеет, но мы за обе сии Г ставим".*[37]

"Вимова Г як h — наша споконвічна ознака, що відріжняє нас від мов інших народів. Вже в XIV ст. виявилося, що українцям мало мати тільки літеру Г — треба мати ще особливу букву, яка б віддавала G. З того часу G у нас передавали як КГ, або навіть як Д (у Полтавських актах 1667—69 рр..): Двалтъ — ґвалт, Дди — ґди, колеДою — колеґою".[17]

Багато слів з Ґ на́рід наш оминає, вимовляючи його через К:

gang	—	ґа́ноК
durschlag	—	друшля́К
galgant	—	калГа́н
furhang	—	фіра́нКа
gattung	—	ґату́ноК
gestalt	—	Кшталт

Чому *Хоґарт* (Hogarth), але *Ґарвард* (Harvard)? Адже і там, і там *H* стоїть на початку слова перед наголошеним. Чому слова *hockey, hobby, happy* тощо транслітеруємо з початковою Х? Віддання іншомовного *H* літерою і звуком *Х* виправдане в мовах, де відсутнє *Ґ*. Як тоді українцеві відчути ріжницю між схожими за звучанням у тій же німецькій словами Haar і gar, Halle і Galle, Hast і Gast? Або взяти слова, де присутні фонеми *h* і *g:* герцоґ (herzog), цойґгавз (*рос.* цейхауз).

"Є нагальна потреба виробити тверді й зрозумілі правила вживання літери *ґ* в іноземних власних назвах і зафіксувати їх у словнику нормативної лексики. *G,* уживане в мовах з латинкою, далеко не завше передається як *ґ* (що означає: в жодному разі не можна писати *ґ* механічно — В.Т.). В українській мові *g* можуть відповідати *дж, ж, х, г, ґ* і навіть *д* — залежно від того, які звуки позначають цією літерою у вихідній мові":[41]

англ. VirGinia	—	ВірДжи́нія
фр. LimoGes	—	Лімо́Ж
есп. CartaGena	—	КартаХе́на
нім. LudwiGsHaven	—	ЛюдвіҐсгафен
нім. Gera	—	Ґе́ра
угор. Gyor	—	Дьор

До української найближча німецька фонетика, бо лише в ній наявні всі фонеми <Ґ>, <Г> і <Х>, подані латинськими літерами G, H, CH.[49]

Фонеми <Ґ>, <Г>, <Х> та відповідні букви в п'ятьох мовах

Мова	Фонема*	Буква	Фонема*	Буква	Фонема*	Букви
Укр.	<г>	Ґ	<г>	г	<х>	Х
Нім.	<г>	G	<г>	h	<х>	Ch
Англ.	<г>	G	<г>	h	—	— **
Фр.	<г>	G	—	— ***	—	—
Рос.	<г>	Г	—	—	<х>	Х

* Умовні знаки фонем вжито українські.

** Звук <Х> тут часто передають буквосполукою КН.

*** Н цілком знезвучена у сучасній французькій мові, хоча деякі філологи тве́рдять, що вона трохи чутна в словах: Le Havre, la haine, la hache.

В усіх наведених мовах є спільний звук <Ґ>.

англ. Gordon	—	*укр.* Ґордон
фр. de Gaulle	—	*укр.* де Ґоль
нім. Hilferding	—	*укр.* Гільфердинґ

В усіх трьох мовах *укр.* Ґонта — Gonta.

Зазначімо, що виняток становлять слова зі звуком <G>, запозичені в давнину, які традиційно вимовляємо через *Г: генерал, газета, гітара.*

Не виникає питань з приводу транслітерації українською звука <Г>:

англ. Hunter — Гантер
фр. le Havre — Гавр (Авр — В.Т.)
нім. Honecker — Гонекер

Укр. слова з літерою *Г* транслітеруємо без проблем: *англ., нім., фр.* horilka.

Звук <Х> є лише в німецькій, тому Chimsee — Хімзе́е.

Укр. Харків — *англ., фр.* — Kharkiv, *нім.* — Charkiw.

Отже літера *Ґ* є конечною для правильної транслітерації слів, в яких знаходимо звуки <Ґ>, <Г> і <Х>. Деякі приклади транслітерування:

англ. Hamilton — Гамілтон
англ. Harvard — Гарвард
нім. Chimsee — Хімзе́е
нім. HamburG — ГамбурҐ
англ. HeminGway — ГемінҐвей (*рос.* Хемингуэй)

До речі, сучасний правопис дозволяє "помилитись" у вимові прізвищ Gietler і Hitler. Хоча, зрозуміло, про "біснуватого" не йдеться.

АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРА W й УКРАЇНСЬКА ФОНЕМА <Ў>

Існує непорозуміння з приводу фонем <В>, <Ў>, <У>. Українською пишемо вовк, застосовуючи двічі В, але фонетично маємо два різні звуки, які є фонемами <В> і <Ў>. У білоруській мові їх передають буквами В та Ў. В українській — лише однією — В. У російській <В> відповідає лише В. В англійській, як в *укр.* та *біл.,* є два звуки, що мають літери V, W.

Фонеми <В>, <Ў>, <У> та відповідні звуки в чотирьох мовах

Мова	Фонема*	Буква	Фонема*	Буква	Фонема*	Букви
Укр.	<в>	в	<ў>	в	<у>	у
Білор.	<в>	в	<ў>	ў	<у>	у
Англ.	<в>	v	<ў>	w	<у>	oo
Рос.	<в>	в	—	—	<у>	у

* Умовні знаки фонем ужито українські.

Тому що російська звука <Ў> не має, там виправдана транслітерація W = У. В українській, де В частіше вимовляємо як <Ў>, найліпше перекладати W через <Ў>:

Watson — *рос.* Уотсон — *укр.* Вотсон
Watergate — *рос.* Уотергейт — *укр.* Вотергейт

Ще одним варіянтом віддання *W* у деяких позиціях було б подвійне *ВВ* (візуальна подібність злиття двох *V = W*): *англ.* Owen — *укр.* Оввен/Оўвен (*рос.* Оуэн), *англ.* Howells — *укр.* Говвелз/Гоўвелз — як у словах **вв**ічливий, *вв*ажати, спі**вв**ітчизник, за**вв**ага.[49]

Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу або Що робити з правилом "дев'ятки"?

Правило вимагає писати в іншомовних словах *и* на місці *і* після *д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р* перед наступним приголосним (крім *й*): *англ.* display — не д*і*спле́й, а д*и*спле́й; *лат.* diffusio — не д*і*фу́зія, а д*и*фу́зія.

У разі, якщо після *і* йде голос*і*вка, або оминається збіг двох голосних, 9-ка не діє: *нім.* stanniol — *укр.* стан*і*о́ль, *есп.* siesta — *укр.* с*і*е́ста.

І пишемо після приголосних наприкінці невідмінюваних слів: парі́, таксі́ (але таксист), Нагаса́кі, то́рі.

1912 р. правило 9-ки запропонував визначний мовознавець з Буковини Степан Смаль-Стоцький (1859—1939). Хоча тоді його нововве́дення виглядало дещо інакше. Він писав *и* після *т, д, с, з, ц, р* у словах парт*и*я, поез*и*я; *і* — після *п, б, в, м, ф, ч, к, х* і в сполученні з *о* — патріот. А ще писав *и* перед *й* — парт*и*йний.

На початку 20-х років минулого століття правило прибрало нинішнього вигляду. Далі — УП-29. В УП-33 його поширили на низку власних на́зов — Аргенти́на, Си́рія, Чи́лі.[87]

У наведених раніше заввагах до правописів найбільше критики дісталося саме 9-ці. На думку автора, є потреба виробити *чіткі правила* її застосування.

Автор "Українсько-Англійсько-Німецько-Російського словника фізичної лексики"[79] В. Козирський: "Відігравши свого́ часу позитивну ро́лю щодо певного впорядко́вання відда́ння́ українською слів чужих, правило *дев'ятки,* бу́дучи на загал штучним запозиченням, щонайменше вичерпало себе.

Позая́к власне правило стосується правопису чужих слів, то, на здоровий глузд, слід акуратно видавати все нові й новіші ортографічні словники́ з якомо́га точнішим віддзеркаленням запозичених слів фонетичними можливостями української мови. Адже намагання начебто спростити правопис й максимально уніфікувати написа́ння чужих слів українською — задача антинаукова й безперспективна. Це часто-густо спотворює форму пе́рвісного слова, псує вимову й зміст. І все ж. Як не йти на кардинальну відмову від правила, то слід бодай розумно його сформулювати. Адже сама ідея "упра́вильнити" написа́ння не могла би виникнути поза наявністю тих чужих слів. Передовсім слід проаналізувати структуру першоджерела й далі вже узгоджувати з можливими варіянтами віддання їх українською. Правило не стосувалося власних імен та географічних наз(о)в. Багато "революціонерів" вимагають його поширення на ці категорії лексем. Чого прагнемо досягти́? Майже всі мови, з яких реально відбувається запозичення слів, послуговуються заса́дами фонетики, щоправда, кожна своєї. Тому визначімося, чи прагнемо уніфікувати написання геть чистенько усіх чужих слів, а чи нам ходить за правильне фонетичне віддання першоджерел. Добре усвідомивши формульо́вання проблеми, ма́тимемо вже більш ніж на половину її логічну розв'язку: дослуха́ймося до мови-джерела.

Втиснути фонетику мов Європи (не кажучи вже про світ) до одного правила неможливо. Та й чи треба? Наявне ж формульо́вання правила містить лише складові мови української, забуваючи про те, що відда́вані слова звідкіля́сь

узялися. Тут і виникають певні парадокси. Поплутано мову-джерело з мовою українською. Конкретно. Загальнознане слово *дізель*. Правило вимагає писати дизель, бо *д* міститься серед 9-ки. Проте чомусь фа́хманам зась подивитися на ориґінал — Diesel. Хіба не очевидно, що між *д* і сильним *с* міститься дигра́ф, що відповідає дифто́нгові *іе* (наше прада́внє *ять*). Коментувати далі зайве.

Инша ситуація — американські президенти. Фігурують лише форми Клінтон і Ніксон, бо *л* і *н* не належать до 9-ки. І тут уже нікого не цікавить не лише оригінальна вимова (саме Кл*и*нтон і Н*и*ксон), але й доконаний факт українського *и*-кання, всупереч якому діє недолуге правило. Бо правило.

Завважмо, що українська, на відміну від багатьох инших мов, є глибоко семантичною на всіх рівнях її організації — від термінів високих технологій до тривіяльної побутової лексики (добре це чи погано, проте це неспростовний науковий факт). А творення, й тим більше бездумне застосо́вання безглуздо сформульованих правил нівечать мову, часами безповоротньо. Чи ба́йдуже нам до того?"

На думку перекладача О. Негребецького[62], правило "дев'ятки" потребує окремої статті в пресі, ба навіть усенародного обговорення. "Застосовувати його до власних наз(о)в — диверсія проти української мови більша, ніж Вєрка Сердючка... З цього правила випірне… Титикака. Вибачте… Дік стане Диком (добре, що не Диким). Того Крістофера, який до 1990 року був Кріс, уже тепер кличуть: "Крисе". Розумію, що в нас пацюк, та все ж. А Сан-Франциско за правилом з параграфа 19 п.2, п/п а) п/п/п 1) має бути Сан-Франсисько! А готель "Риц"? Може, "Риць"? І "Мартін Іден" будемо перекладати як "Мартин Боруля".[88]

Які ж попередні висновки можна зробити? Попередні, бо тема — надскладна.

1) Після *С* перед приголосним ставимо майже завжди И. Пильнуймо тільки, щоб французьке звернення Sirr не стало українським сИром. Відповідно стадіон San Siro — стадіоном "Сам-з-сИром".

2) Не забувати про *-іе* в німецькій мові. Але у словах, де є *-іе* та *і* (Friedrich), писати два *и* — Фр*и*др*и*х. Хоча це питання потребує вивчення.

3) Не забувати в англійській про ЕЕ, ЕА. Щоб не йшлося про РИБОК: спортивна фірма *Reebok* — Рібок, а не РИбок.

4) Щоб Рік *(Rick)* не став РИком тварини.

5) Щоб *Кріс* не став Крисом — Щуром.

6) Щоб *Martini* не стало МартИні.

7) Щоб Martin Luter King не став МартИном.

Далі перелік кожен може продовжити сам.

Виникають й інші питання. Приміром, що робити з грецькими прізвищами:

Soltidis — СолтИдИс, СолтИдІс чи СолтІдІс

Paturidis — ПатурИдИс, ПатурИдІс чи ПатурІдІс?

Завершимо розділ словами О. Негребецького: *"Чому над тим, як писати, повинні ламати голови мільйони громадян, а не десяток мовознавців, які могли б скласти правопис простіший, раз і надовго?"* [87]

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ І та Y, НАШИХ І та И

Транслітера́ція (від транс... і *лат.* litera — буква) — передача тексту, написаного одним алфавітом, буквами іншого.[27]

Багато мов світу користуються абеткою, створеною на основі латинської, де літери на позначення *и* немає, бо немає і самого звука. В англійській, приміром, є два звуки: один *і,* другий — щось середнє між нашими *і* та *и.* В цьому й заковика: одні мовознавці вчувають *і,* інші — *и.*

Як правильно:[39]

- Бразілія чи Бразилія (УП-90)? Португальською звучить *Бразіл.* Начебто все говорить за *Бразілія.* Але фонетика бере гору — українці таки "икають". Тому *Бразилія.*

- Аргентіна (*есп.* Argentina) чи Аргентина (УП-90)? У Г. Голоскевича[3] — Аргентіна. В еспанській (Español) мові ця назва звучить як Архентіна. Однак, виходячи з написання *бригантина, скарлатина* тощо і того ж "икання", підтримаємо УП-90 — *Аргентина.*

- Сіцілія чи Сицилія (УП-94)? Італійська вимова — Січілія. Знову вступає в "бій" фонетика. Тому — *Сицилія.*

- Гельсінкі (УП-94) чи Гельсинки (Helsinki)? За правилом *дев'ятки* має бути Гельсинкі. І то не все. Автор пропонує ще й закінчення *и* — як традиційне для національної топоніміки: Андру́шки, Батюки́, Бі́лики, Бузулу́ки, Ви́нники, Воскобі́йники, Гребі́нки, Залі́щики, Зеленьки́, Земля́нки, Іва́хники, Кобеля́ки, Ле́точки, Липники, Оліїники, П'ятиха́тки, Рі́пки, Ро́веньки, Са́венки, Ста́йки, Хме́лики, Хрі́нники, Шишаки́, Яськи. Тому *Гельсинки.*

СИрія, ВавИлон — пишемо за традицією. Хоча їхні назви відповідно Еш-Шам і Бабилон.

Літеру І пишемо:[25]

- після всіх приголосних перед голосними та *й,* а чуже *іа* передається через *ія, іе* — через *іє, іи* — через *ію* (тільки в загальних іменах, у власних — іу), але *іо — іо:* матеріял, діялект, авдієнція, Трієст, тріюмф, радіюс, медіюм, Кіу-Сію, Курціус, Онтаріо, аксіома, соціологія;

- після всіх приголосних у власних назвах: Кіпр, Мікени, Кілікія (подається без наз(о)в, пов'язаних з *дев'яткою* — В.Т.);

- у решті ви́падків після *б, п, в, м, ф, г, к, х, ґ, л, н* та у ви́звуці (кінцевому складі — В.Т.) після всіх приголосних: академік, технікум, тропічний, колібрі, ефенді, целібат;

- після голосівок у чужих словах — *ї:* егоїст, прозаїк, архаїзм (за винятком слів зприросткованих: поінформований, дезінтеґрація тощо).

Грецьке *і* по приголоснім віддаємо українським *и:* Василь, Мартин, Катерина, Єрусалим, Синай, Христос.[17]

Як правильно писати і вимовляти назву столиці олімпіяди-2000 (Sydney), австралійського міста — Сідне́й, Сі́дней чи Си́дней?

1. Словник Г. Голоскевича (1930) — Си́дней
2. Малая Советская Энциклопедия (1959) — *рос.* Си́дней

3. Словник наголосів М. Погрібного (1959) — Сі́дней
4. Російсько-український словник (1970) — Сі́дней
5. ОСУМ (1976) — Сі́дней

З наведеного можна зробити перший висновок: наголос у назві міста припадає на перший склад (як і в панівній більшості англійських слів). Стосовно написання цієї назви через *и* чи *і* зазначимо: українська діяспора в англомовному світі застосовує таке правило: *англ. і* відповідає (переважно) нашому *і, у — и.* Це правило не без винятків, але, принаймні, є певна система. Позаяк нічого іншого, окрім посередництва російської, не запропоновано, використаємо "діяспорну" систему. І згадаємо про фонетику. Тож Сі́дней.

Так само діяспора транслітерує *укр. і* та *и* відповідно через *і* та *у:*

Житомир — Zhytomyr (а не Zhitomir)
Тетерятник — Teteriatnyk (а не Teterjatnik)
Гнатишин — Hnatyshyn (а не Hnatishin)

Заступлення *і* на *и* в таких чужих словах як *спирт, ґвинт, бинт, ко́мин* — фонетичне принатурення до норм української мови.[32]

На окрему розвідку заслуговує транслітерація з інших мов Европи та Сходу.

ВІДДАННЯ ІНШОМОВНОГО L

Римляни своє *l* і грецьку лямду (λ) вимовляли м'яко, і вимову свою передали й тим мовам, що постали від мови їхньої. Отже, з плином часу в Европі утворилися дві вимови:[17]

грецько-східня — тверде *l*
римська — м'яке/напівм'яке *л*

Українська знає три фонеми *л:* тверду, м'яку і напівм'яку. Останню, на жаль, ніяк не позначено на письмі.

Слова Вавилон, Єрусалим, талан, каламар і багато інших вимовляють через середнє (напівм'яке) *л* /закарпатське, полтавське — середньо-піднебінне — В.Т./.

Тверде *л* майже зовсім вимовляється як "середнє" *(l)* у таких словах, як *лебідь, лихо* (lебідь, lихо).[25]

Тверде (нем'яке) *л:*

- без винятку в сполученні *ле:* лекція, електричний тощо;
- майже в усіх словах грецького походження пишемо *ла, ло, лу, л:* атлас, пластика, логіка, ідеал, журнал;
- в англійських словах у кінці та перед приголосними в середині: Албіон, булдоґ, гомрул, голкіпер, Вілсон, Далтон, Міл(л), Мілтон, Чарлз, Шефілд, Кромвел.

Щодо слова *ностал(ь)гія* (від *гр.* νοστος — повернення і αλγος — страждання, біль — болісна туга за ба́тьківщиною).[27] Як вже зазначалося, у грецькій мові λ тверда. Тому *носталгія.* Що й подають словники Г. Голоскевича[3] й М. Погрібного (1959)[22]. Однак у перевиданім 1964 р. словнику Погрібного подибуємо вже ностальгія — поближче до сусідів (мабуть скінчилася "відлига").

У решті випадків (за О. Синявським та іншими мовознавцями) в чужих словах пишемо *ля, лю, льо, ль* і завжди *лі:* аероплян, баляда, ґалянтерія, заля, капеля, кляса, парлямент, плянтація, пляц, проклямація, бльокада, льозунґ, пльомба, льокавт, сольо, фльота, блюза, Льокарно; завжди *-люція, -ляндія, -ляр, -лярний, -лярія, -ляція, -льоз, -льоза:* революція, протоколювати, Ґренляндія, целюльоза.[25]

Це не тільки викликає внутрішній опір, а ще й багатьох дратує.

На думку автора, якби *полтавську* (або *закарпатську*) фонему *л* позначали на письмі, клопоту було б менше. А тому залишаємо сучасне написання.

ВІДДАННЯ СЛІВ З ІТАЛІЙСЬКОЇ

У попередніх розділах йшлося про часткову транслітерацію з кількох мов. Не буде зайвою і транслітерація з італійської.[65]

1. Букви *c* і *g,* буквосполука *sc* перед передніми голосними *e* та *i* транслітеруємо українською відповідно як *ч, дж, ш (щ):* Cezena — Чезена, Felice — Феліче, Fiumicino — Ф'юмічино, Cimabue — Чимабуе, Gigi — Дж(і)и джі, Gelsomino — Джельсоміно, Agrigento — Агридженто, Scena — Шена, crescendo — крещендо.

2. *I* після *c, g, sc* перед наступним голосним здебільшого не позначає голосного *i,* а лише передньоязичне читання попереднього приголосного. Тому передавати його українською нема потреби: Giorgio — Джорджо, Luciano — Лючано, Ciampino — Чампіно, Giuseppe — Джузепе, ciao — чао, Sciascia — Шаша. Виняток — слова, де *i* під наголосом: Lucia — ЛючІя.

3. *H* після *c, g, sc,* не позначає ж(а)одного звука, а лише задньоязичне читання попередніх приголосних перед голосними переднього ряду. Тому українською не передається: Cherubini — Керубіні, Macchiavelli — Мак'явеллі, Chiesa — К'єза, ghibellini — ґібеліни, Schiaffino — Ск'яфіно, scherzo — скерцо.

4. *S* позначає два звуки — глухий і дзвінкий, тому українською її слід віддавати як *с* і *з:* Sacco — Сакко, Tomasi — Томазі, Testi — Тесті, Svevo — Звево, Canossa — Каносса, Masina — Мазіна.

5. *Z* теж позначає глухий і дзвінкий звуки. Тому її слід передавати як *ц* і *дз:* Manzoni — Мандзоні, Piacenza — П'яченца, Lorenzo — Льоренцо, piazza — п'яцца.

6. Звук *l* за́вше доволі м'який, і це має передаватися. За винятком, можливо, *-ll* в останньому складі: tarantella — тарантелла, Pulcinella — Пульчинелла, Marcello — Марчелло, La Scala — Ля Скаля (театр), Landolfi — Ляндольфі, Castellucchio — Кастеллюкйо, Malosso — Мальоссо.

7. *GN* слід віддавати здебільшого як *нь* з наступною йотованою: Magnani — Маньяні, Modugno — Модуньйо, Giovagnoli — Джованьйолі.

8. *GL* перед *i* позначає специфічний м'який звук *l.* Його варто передавати здебільшого як *ль* з наступною йотованою: Modigliani — Модильяні, Guglielmo — Ґульєльмо, Badoglio — Бадольйо.

9. *QU — кв:* Quattrocento — Кватроче́нто, Quasimodo — Квазимодо, questura — квесту́ра.

10. *G* у її задньоязичному читанні — здебільшого *ґ:* Gandolfo — Ґандо́льфо, Liguria — Ліґу́рія, Meneghino — Менеґіно.

11. *GU* здебільшого *ґв:* Guido — Ґвідо, Guicciardini — Ґвічард(и)іні, Guerra — Ґве(р)ра, guelfi — ґвельфи.[65]

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ У СЛОВАХ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Якщо переглянути УП-94 (4-те видання) і УП-2007, нескладно помітити, що §89 ("Неподвоєні й подвоєні приголосні") в обох виданнях однаковий. Отже, за 13 років нічого не змінилося. УП-94 (УП-2007) стверджує:

- не подвоюються: акумуляція, бароко, беладона, белетристика, бравісимо, ват (хоч Ватт), грип, група, групето, гун (гуни), ідилічний, інтелектуальний, інтермецо, колектив, комісія, комуна, лібрето, піанісимо, піцикато, стакато, сума, фін (фіни), фортисимо, шасі, шофер...;
- подвоюються: анна́ли, бонна, брутто, ванна, мадонна, манна, мотто, нетто, панна, пенні, тонна, білль, булла, вілла, мулла́, ду́рра, мі́рра;
- подвоюються при збігу однакових приголосних префікса і кореня: апперцепція (бо є перцепція), імміграція (міграція), інновація, ірраціональний, ірреальний, контрреволюція, сюрреалізм.
- подвоюються в географічних, особових та інших власних назвах (і їхніх похідних): Андо́рра, Гаро́нна, Голла́ндія, Кальку́тта, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Ренн, *Яффа;* Бе́тті, Джонні, Мюллер, Руссо́, *Фламмаріо́н,* Шиллер; *андоррський, марокканець, яффський* (і як три останні слова прочитати? — В.Т.).

Зазначений розділ дає відповідь тільки на приклади, а що робити з рештою слів? З наведеного спробуємо відстежити бодай якусь закономірність. Скажімо, не треба подвоювати губні приголосні. Але чому правопис нічого не зазначає стосовно *подвоєння на письмі й подвоєння у вимові?* Серед наведених прикладів багато музичних термінів італійського походження. А *в італійській подвоєні приголосні завжди віддзеркалюють реальне фонетичне подвоєння:* Antonelli — Антонеллі, Raffaello — Рафаелло, Bandinelli — Бандинеллі, Benedetti — Бенедетті, Bertolucci — Бертолюччі. І слід добре помізкувати, як це врахувати (чи ні) українською. Головне — не передати куті меду. Адже подвоєння на письмі й у вимові є не тільки в італійській. В еспанській, до прикладу, подвоєння на письмі не є таким у вимові: gerilla — ґерилья, Sevilla — Севілья. Тут *-ll* читають як *-ль.* У тій же англійській подвоєння на письмі часто означає закриття складу: Churchill — Черчил, Cromwell — Кромвел, Maxwell — Максвел, Griffith — Ґри(і)фіт.

Місто *Ніцца* пишемо з подвоєнням, тоді як французи пишуть — Nice, Марокко — Maroc, Ґа́ллія — Gaulé. Водночас пишемо без подвоєння — Марсе́ль, Верса́ль, а французи — Marseille, Versailles (вимовляють ці назви ще інакше).

Американська річка Mississippi. У слові три подвоєння. Сучасне прочитання — Міссісíпі — з одним подвоєнням. За що така шана? І правило 9-ки якось сором'язливо обійшли. "Американці це вимовляють як [ˌmisísipi], нічого не подвоюючи".[88]

Вочевидь запитань більше, ніж відповідей.

Заодно побіжно поглянемо на подвоєння (чи неподвоєння) голосних.

І. Огієнко: "Грецькі слова, що мають АА, звичайно пишемо і вимовляємо з одним А: АврАм, ВарлАм; в географічних назвах — з двома: ВарлААм, ХанААн".[17]

Йдучи за Біблійною традицією, пишемо й вимовляємо Аарон, Авраам, Б(В)аал, Валаам, Ханаан.

Подвоєння голосних на письмі притаманне голл(я)андській мові: Гааґа, Маастрихт. А ще, зокрема, естонській і фінській.

ЗАКІНЧЕННЯ -ДЕР, -ТЕР

Українській не властиве вживання звуків *Р, Л* наприкінці слова після приголосного. Якщо таке трапляється в чужих словах, вона вставляє між першими приголосними і *Р, Л* голосний звук *Е:* ОлександЕр, семестЕр, міністЕр, гайстЕр, майстЕр. В інших словах це Е не пишемо, але вимовляємо: арбіт(Е)р, хрономет(Е)р.

Таке ж явище і в інших слов'янських мовах:

у сербів	—	барометАр, министАр
у болгар	—	барометЪр, диаметЪр
у поляків	—	ministEr, metEr

Російська не знає цього *Е*.[32] У мові нашій це Е — рухливе і при відміні слова зникає: міністЕр — міністра.

Сучасний правопис подає закінчення *-др, -тр.*

УП-29 поділяв слова з *-др, -тр* на групи: у закінченнях чужих слів звичайно *-др, -тр* у випадках: метр, реєстр, театр, центр тощо, хоч у старіших запозиченнях буває і *-дер, -тер:* магістер, циліндер.[43, 47]

П. Наум'як пише, що форми "Александр, министр" росіяни запозичили з французької, тоді як українці — "Олександер, міністер" — з німецької (AlexandEr, ministEr).[47] Це пояснює відмінність транскрипції *укр.* та *рос.* мовами.

Але зовсім інша річ з запозиченнями французького походження на *-eur, -aire,* що передаються через *-ер* і не були змінені: режисер, акціонер.

НІМЕЦЬКИЙ ДВОЗВУК (ДИФТОНГ) ЕІ

Дифто́нг (*гр.* δίφθογγος, — від δίς — двічі й φθσογγος — звук) — сполучення двох голосних звуків, що вимовляють як один склад.[27]

Наведе́мо речення: "Айнштайн їхав від Ляйпцига до Швайцарії через Райн".

Німецький дифтонг *-ei* вимовляли як *-ей* до XVII ст., поки німці вимовляли цей двозвук *-ей:* клейстер, крейда, лакей. У XVII ст., — писав І. Огієнко, *-ей*

став у німців *-ай:* Айнштайн (*рос.*Эйнштейн), Райн (*рос.* Рейн), штрайкбрехер (*рос.* штрейкбрехер) тощо.[47]

СЛОВА, ЩО ЇХ ПИШУТЬ З *ЕЙ*
(не всі наведені слова стосуються німецької мови)

гокей (хокей)	плебей
ґейзер	“Плейбой”
ґейша	Посейдон
дрейф	рейвах
Ейфеле(ьо)ва вежа	рейд
клей	Рейк’явік
клейноди	рейка
клейстер	рейментар
крейда	рейс
крейсер	рейтузи
крузейро	Ріо-де-Жанейро
сейсмічний	лейтенант
Мадейра	сейф
музей	флейта
пейзаж (*укр.* краєвид)	ювілей

НІМЕЦЬКИЙ ДВОЗВУК *AU*

За сучасним правописом у власних назвах Австрія (Austria), Австралія (Australia), слові автомат (automat) *ау* передаємо як *ав.* Одночасно в словах аудієнція (audientia), аудиторія (auditorium), аудіо (audio) *ау — ау.* Де логіка? УП-29 розв’язував це питання логічніше — через *-ав:* Faust — Фавст. І то не все. Адже крім логіки слід зберегти ще й милозвучність.

Із двозвуком *-ау* виникають певні проблеми — коли він міститься наприкінці слова й усере́дині в сполученні з *-е.* Як писати: Ландау (Landau) чи Ландав, Айзенгауер (*рос.* Эйзенхауер) чи Айзенгавер? Вочевидь, правильним буде написання: Ландау, Айзенгауер. Як і прізвище Ауе.

У прикладі з *Ландау* це слушно ще й тому, що інакше виникають проблеми з відданням *англ. w* й *нім. u* наприкінці:[39]

Prenzlau	—	Пренцлау
Gustrow	—	Ґюстров

Г. Голоскевич і О. Синявський дотримувались іншої думки:[3, 25]

Max Nordau	—	Макс Нордав
B. Schaw	—	Бернард Шов
Lenau	—	Ленав
Nassau	—	Нассав

Ці мовознавці зазначали, що німецькі прізвища на *au* і англійські на *w* в українській транскрипції не відмінюють: Макса Нордав, Бернарда Шов. І не лише вони виходили з правила української вимови: літера *в* у закритому складі й наприкінці слова читається як *ў.* Тобто Нордаў, Шоў, Ленаў, Нассаў.

НІМЕЦЬКИЙ ДВОЗВУК *EU*

Сучасний правопис передає *-eu* як *-ей,* дублюючи таким чином правила сусідів. УП-29 розв'язував питання через *ой* — як в німецькій мові:

Euler (фізик)	—	ОЙлер (а не Ейлер)
Euting	—	ОЙтинґ
Neuburg	—	Нойбурґ

РОЗЗІВ (оминання збігу двох голосних)

Гія́тус (від *лат.* hiatus — щили́на) — збіг двох чи кількох голосних звуків в одному слові або на межі слів.[27]

До написання слів матеріал, артеріальний, комедіант тощо ставимося як до чогось абсолютно зрозумілого. Та чи правильне це написання?

матерія	—	матерія/л — матерія/льний
артерія	—	артерія/льний
комедія	—	комедія/нт

Українській властиве оминання збігу (hiatus) двох голосівок. Робить вона це за рахунок заміни *а, е, у, і* на йотовані *я, є, ю, ї.* Тому пишемо: фаянс, епопея, алея, фея, спеціяльний, проєкт, фоє, медіюм, тріюмф, Енеїда, руїна, троїстий, Україна, Київ, питається, дає, доброю.

У той же спосіб мова послуговується *в, й, г:* па*в*ук, оса*в*ула, мо*є*, Азі*я*, на-*г*острити.

Ненаголошене *у* по голоснім звукові за́вше перетворюється на *в:* на*в*чати, за*в*вага (і заувага), пере*в*тома, за*в*тра, на*в*мисне, а*в*диторія, а*в*то.[17]

Слово *ідеал* пишемо через *а,* хоча походить воно від слова *ідея.* Мабуть, тому І. Огієнко пропонував писати його через *я:* ідея/л/ьний.

ВІДДАННЯ ГРЕЦЬКОЇ Θ (тети)

Сучасний правопис має низку проблем, пов'язаних з неусталеністю вживання *ф* чи *т* на місці грецької Θ (тети). Чому пишемо ор*т*одокс, ор*т*опедія, але ор*ф*ографія, ор*ф*оепічний, А*ф*іни. Відомо, що українська *не надто полюбляє* звук *ф,* і здавна народ намагався його уникати: *П*илип, *Х*ура, *Хв*іртка, *Х*ома, *Кв*асоля тощо. Чинний правопис пропонує невпорядкований блок слів грецького походження з літерою Ф. УП-29 слушно розв'язував питання. Нагадаймо, що грецькі Θ, ϑ віддаємо літерами Т, т; Ф, φ (фі) — Ф, ф; Н, η (ета) — Е, е (довге). А загалом у грецькій Θ вимовляють як щось середнє між Д і Т.

В. Козирський: "Навіть тепер є дві системи транскрипції грецьких слів — нова!, що віддає латинську вимову і претендує на відповідність давній грецькій

вимові, і стара!, що відповідає фактично новогрецькій вимові, осягаючи понадтисячолітню традицію. Тому, хоча всі поважні підручники наголошують на однозначності правил вимови лексики, це не зовсім так. Писане правило твердить, що αι=е, до прикладу ναι [нэ] так! і позаяк в українській ненаголошене е=и (норма), то походження Атени з Атене очевидне. Це літературно. Проте самі греки щодня говорять (радіо) Атенай і то віддавна".

Правопис-90	Грецька мова	Транскрипція	Правопис-29
анафема	ανάθημα	ана́тема	ана́тема
апофеóз	αποθεωσίς	апотеóзіс	апотеóза
арифметика	αρίθμητίκη	арітме́тіки	аритме́тика
Афіни	Αθηναί	Ате́не	Ате́ни
Афон	Αθως	Атос	Атос, Афон
Борисфен	Βορυσθενης	Бористе́нес	Бористе́н
Голгофа	Γολγοθά	Голгота	Голгота і -фа
дифірамби	διθυραμβος	дітира́мбос	дитира́мби
Ефіопія	Εθιόπια	Етіóпіа	Етіóпія
ефір	αίθήρ	ете́р	ете́р
ка́федра	καθέδρα	кате́дра	кате́дра
марафон	Μαραθοη	маратóн	маратóн
Мефодій	Μεθοδιαί	Метóдій	Метóдій
міф	μυθος	мі́тос	міт
орфографія	ορθογραφια	ортографіа	ортогра́фія
орфоепія	ορθοεπεια	ортое́піа	ортое́пія
пафос	παθος	па́тос	па́тос
Піфагор	Πυθαγορας	Пітагóрас	Пітагóр
Скіфія	Σκυθαί	Скі́те	Ски́тія
Феміда	Θεμίς	Те́міс	Теміда
Фемістокл	Θεμίσθοκλης	Темістóкліс	Темістóкл
Феодосія	Θεόδωσια	Теодóзіа	Теодó(з)сія
Феофан	Θεόφανής	Теофа́ніс	Теофа́н
Феофанія	Θεόφανηα	Теофа́ніа	Теофа́нія
Феофіл	Θεόφίλής	Теофі́лес	Теофіл
Фермопіли	Θερμοπυλαί	Термопі́ле	Термопі́ли
Фіви	Θηβαί	Те́бе	Те́би

Наведемо приклади транслітерації з Ф, φ (фі): Αρίστο**φ**ανης — Аристо**ф**ан, **Ф**αεθων — **Ф**аетóн, **Ф**είδιας — **Ф**ідій, **Ф**ίλαρετος — **Ф**іларéт. Якщо і це не переконує, то виникає питання: чому тоді правильно транскрибують слова теокра́тія (від θεος і κρατος), теологія (θεος і -логія), теорема (θεωρημα), теорія (θεωρία) тощо? Бо так російською. І хтось потім киває на шкідливий вплив польської мови. На завершення розділу ще кілька прикладів: чому тоді **т**еатр (θεατρος), а не **ф**еатр; **т**еза (θεσις), а не **ф**еза, **т**еле- (θηλε), а не **ф**еле-? Адже е**ф**е́би (εφηβοί), а не е**т**еби.

ПОЛЕМІКА З ПРИВОДУ ЛІТЕРИ *Е*

І. Огієнко: “Переняті до мови нашої чужі слова, що розпочинаються з *е,* ми звичайно українізуємо, цебто додаємо з початку їх при́диха *й* і пишемо *є:* Йевангелія = євангелія. Тільки нових чужих слів... наша мова ще не встигла українізувати, тому ще вимовляємо й пишемо на початку їх *е:* еволюція, егоїзм, екватор, епоха. Часто пишуть Европа, але ліпше було б Європа, європейський (або європський)”.[17]

О. Синявський: “На початку слів пишемо *е:* Европа, Еспанія, Евпаторія, Ефрат, епізод (хоч у давніших запозиченнях з грецької мови і *є:* Євген, єретик, Єгипет).

Грецьку *η* (ету) в новіших запозиченнях передаємо через *е:* Атени, етер, амнестія (αμνηστία — В.Т), магнет, хемія”.[25]

Майже усі наведені слова — грецького походження. Саме так їх пишуть і вимовляють в оригіналі. А що так вимовляють їх поляки, то це свідчить лише про їхню сумлінність.

Погляньмо на слова грецького походження, що починаються на *Е(ε)* та *Е(ε)υ:*[27]

едафон, едометр, езотеричний, ейдетизм, екзантема, екзарх, екзегеза, екзема, екзина, екзо…, еклампсія, еклезія, еклектика, екліметр, еклога, екседра, ексод, екстаз, ектарія, екто…, елеати, елегія, еленіум, елеутерокок, елефантіаз, еліпс, Еллада, еллінізм, елодея, емболія, емблема, ембріон, еметропія, емпірик, емпірія, емфаза, емфатичний, емфізема, еналіди, енантема, енгармонізм, ендемія, ендо…, енергія, енкаустика, енклітика, ентальпія, ентер…, ento…, ентропія, епанагора, епендима, епентеза, епі…, епод, епонізм, епопея, епос, епоха, Ератосфен, ергастерій, ергономіка, еремур, еретизм, Еринії, ери…, еріометр, ерос, еротика, естезіологія, естет, есхатологія, етимологія, етимон, етнічний, етно…, еуфілін, ефеби, ефемери, ехінокок, ехіноризм; Евбея, евгенол, евдемонізм, евдіаліт, евдіометр, евкаліпт, Евклід, евкомія, евменіди, евпатриди, еврибатний, еврибіонтний, Евридика, еврика, евритмія, евристика, еврифагія, евтектика, Евтерпа, евфемізм, евфонія, ев(й)форія, евфуїзм.

Якщо погортати відповідні російські словники, то висновок один: зазначені слова там пишуть так само, як і в українській. *Винятки* вже в українській: Євангеліє, євгеніка, євнух, Євпаторія, Європа, євхаристія, єпископ. Бо так в російській. Автори УП-29 і сучасний мовознавець С. Караванський подають

ці слова через *е:* Евангеліє, евгеника, евнух, Евпаторія, Европа (Ευροπα), евхаристія, епископ. І їм не бракує логіки.

Словник іншомовних слів[27]:

*Магн**і**т* [*гр.* μάγνης (μάγνητος), від μάγνητις (λίθος) — магнесійський (камінь)] — намагнічене тіло (здебільшого зі сталі або спеціального сплаву), що утворює магнітне поле.

*Магн**е**тики* [від *гр.* μάγνης (μάγνητος) — магніт] — тіла, що намагнічуються в магнітному полі, тобто навколо них утворюється додаткове магнітне поле.

Грецька *η* (ета) читається як *е* (у старих запозиченнях). Хоча дехто з мовознавців стверджує, що форма *магн**і**т* зафіксована ще в пам'ятках Київської Держави.[65]

Наведемо дві групи термінів:

магніто...	магнезит
магнітобіологія	магнезія
магнітограма	магнесин
магнітограф	магнетизм
магнітола	магнетики
магнітометр	магнетит
магнітооптика	магнето
магнітопауза	магнетодіелектики
магніторіум	магнетон
магнітострикція	магнетохемія
магнітофон	магнетрон

Виходячи з наведеного, вважаємо, що слід обрати щось одне.

Зрештою, чому **е**піграф (**επ**ιγραφη), але **є**пископ (**επ**ισκοπος)? Чому єпіскóп (прилад) але єпи́скоп (сан)? Основа у них одна: επισκοπεω επισκοπος, початкова *ε* — та сама. Чому їх по-різному транскрибують?

Російсько-український словарь Б. Грінченка (1907)	—	ЄпИскоп
Правописний словник Г. Голоскевича (1930)	—	ЕпИскоп
Словник наголосів М. Погрібного (1959)	—	ЄпІскоп
Російсько-український словник (АН УССР, 1970)	—	ЄпІскоп
Орфографічний словник української мови (1976)	—	ЄпИскоп
Українсько-російський словник (АН УССР, 1976	—	ЄпИскоп
Словник іншомовних слів (1977)	—	ЄпИскоп
Словник синонімів С. Караванського (1993)	—	ЕпИскоп
УП-90, 94, 2007	—	ЄпИскоп

Як бачимо, "єдности" не відчувається. На думку автора, слово за Логікою.

Евпатриди (*гр.* **Ε**υπατρίδαί — люди шляхетного походження) — родова аристократія в Аттіці (стародавня Греція).[27] З цим терміном опосередковано пов'язана назва міста Є(Е)впаторія. Заснував її в 1-му ст. до Р.Х. воєначальник Діофант на честь свого царя Митридата VI Е(Є)впатора. Якщо *евпатриди,* то

чому Євпаторія? Та й ім'я Митридат (Μίθρίδατης) російською і українською транскрибують через Т — θ, а не Ф.

Зовсім інший приклад з зовсім іншої мови — стосовно назви *España.* Де там початкова І? Так, давня назва країни колись була *Hispaña.* Але ж то колись. Тому слушно вживати *Еспанія.*

ФРАНЦУЗЬКЕ U

Сучасний правопис подає написання слів Жуль, журі, Жусьє через *-у.* УП-29 розв'язував це питання таким чином: *фр. и — укр. ю* (через те, що *фр. и* постало з *лат.* довгого *и*):

bureau — бюро
buste — бюст
Hugo — Гюго (більш *прав.* Уго — В.Т.)
Tartufe — Тартюф
tulle — тюль

І то не все. Дотримуючись постулатів УП-29, треба писати бюфет, а не буфет; рекрют (recrue), а не рекрут; резюльтат, а не результат. *Ю* пишемо тільки тоді, коли слово справді зайшло до нас з Франції. Якщо ж були мови-посередниці, то може бути *-у.* Отже слушність за УП-90.

Е чи Є: про слово ПРО:Е/Є:КТ

Сучасний правопис — проЕкт й одночасно траЄкторія. УП-29 — проЄкт.

Де правильно?

лат. — projectus
пол. — projekt
срб. — пројекат
нім. — projekt

Інші приклади роззіву[17]:

лат. — trajectorius
срб. — патријарх, идеја
бол. — дијета, диференцјал
пол. — rejestr

Отже правильно, на нашу думку, *проєкт.*

ІМІГРАЦІЯ ЧИ ІММІҐРАЦІЯ?

Як віддавати слово *immigratio?* З одним *т* чи з двома? У словнику Г. Голоскевича[3] подибуємо з одним — *імігрант.* Начебто все відповідає традиції, але: міґрація, е/міґрація, ім/міґрація, ре/еміґрація.

Розгляньмо це питання докладніше. Словник іншомовних слів[27]:

лат. migratio (від migro — переселяюсь) — переселення, переміщення
e/migratio — виселення, переселення
im/migratio (від im/migro — вселяюся)
re/emigratio (від ре...і еміґрація) — повернення еміґрантів на ба́тьківщину.

На думку автора, написання з *-мм* можна порівняти з написанням слова *“контрреволюція”*. Тому правильно буде *імміграція* (УП-90 — *імміграція*).

ЙЄМЕН чи ЄМЕН?

*Йє*мен (УП-61) змінено на *Є*мен в УП-90. *Є=йе. Ййе*мен — подвійна йотація непотрібна. Адже це не російська, де йотовані менш “глибокі” проти українських: *рос.* Йемен — *укр.* Є(Йе)мен. Отже, зміна вмотивована — Ємен. Г. Голоскевич цієї назви не подає.

В АВТІ ЧИ В АВТО?

УП-90, § 100.2. Деякі іменники на *-о* не відмінюються: *кіло* (УП-94 не подає — В.Т.), *авто* (не подає — В.Т.). В УП-29 зазначено: “більша частина чужомовних іменників *с.р.* на *-о* здебільшого відмінюється: авта, бюра, депа, пальта, піяніна. Не відмінюються (*підкр.* — В.Т.): брутто, порто, сольо, тріо плюс всі слова на *-е, -і, -у:* шосе, поні, какаду, Золя, Бенуа (власні)”.[25] Але Данте *“відмінював”* ще Шевченко — старого Данта. А пальто — навіть комуністи.

Наведемо речення: *“Я поїду до Києва або потягом, або автом”*. Калька з російської виглядає доволі кумедно: *їхати на* — “ехать” на машине, поезде. Воліємо таки подорожувати в потязі чи в авті, ніж на них”.[47]

АПОСТРОФ У ЧУЖИХ І СВОЇХ СЛОВАХ

Стара назва апóстрофа — *паéрик.* Його в давнину ставили над губною, через що слово апострофом не розривалося. Існують розбіжності в написанні деяких слів.

УП-90 §92,1,а; §93,п.1,а	**УП-29**	**Латина**
ад’юнкт	адьюнкт	ad**j**unctus
ад’ютант	адьютант	ad**j**utan(ti)s
кон’югація	коньюґація	con**j**ugatio
кон’юктив(іт)	коньюктив(іт)	con**j**uctivus
кон’юнктура	коньюнктура	con**j**unctura
кон’юнкція	коньюнкція	con**j**unctio

Поза сумнівом правильне написання за УП-90, бо скрізь у латині маємо *j,* що виконує роль апóстрофа — ін’єкція (*лат.* injectio).

УП-90 (§6, 1, прим.): коли перед губним звуком постійний приголосний, то апострофа по губних не ставимо: ***св**ято, **цв**ях, мор**кв**яний, мер**тв**як. Коли такий приголосний належить до префікса, то апостроф пишеться, як і в тих же словах без префікса: **зв’**язок, **зв’**лений, ро**зм’**якшити.* Хай там як, а маємо *Вязьма* і *В’яземський, В’ячеслав* і *Вятка.* А як писати прізвища *Звягінцев, Звягільський, Вяхирєв, Висьпянський, Вяльбе* тощо, з апострофом чи без?

ЗМІНА СТАТІ

За словами І.Огієнка[17], українській мові властиве закінчення слів на *-а (-я)*. Проти 1929 р. багато слів „змінили" свою стать. Нижче наведемо такі слова:

УП-29	УП-90
авреóля (*фр.* aureole, з *лат.* aureolus)	ореол
аквареля (*фр.* aquarelle, з *лат.* aquarella)	акварель
анабіоза (*гр.* ἀναβίωσις, *пол.* anabioza)	анабіоз
аналіза (*гр.* ἀνάλυσις, *пол.* analiza)	аналіз
анекдота (*фр.* anecdote, з *гр.* ἀνέκδοτος)	анекдот
антитеза (*гр.* ἀντίθεσις, *пол.* antyteza)	антитезис і антитеза
багета (*фр.* baguette)	багет
бандероля (*фр.* banderole)	бандероль
бензина (*фр.* bensine, з *лат.* bensoe)	бензин
бордюра (*фр.* bordure)	бордюр
бусоля (*фр.* boussole, з *лат.* bussola)	бусоль
вертикаля (*лат.* verticalis)	вертикаль
візита (*фр.* vizite, з *ім.* vizita)	візит
вінеґрета (*фр.* vinaigrette)	вінегрет
гарнітура (*фр.* garniture)	гарнітур
ґавота (*фр.* gavotte)	гавот
генеза *(гр.* γένεσις, *пол.* geneza)	генезис і генеза
ґардероба (*фр.* garde-robe)	гардероб
гіпноза (*фр.* hipnose; з *гр.* ὕπνος)	гіпноз
девіза (*фр.* devise)	девіз
діягноза (*гр.* διάγνωσις, *пол.* diagnoza)	діагноз
діягоналя *(гр.* διαγώνιος*)*	діагональ
екстаза (*гр.* ἔχστασις, *пол.* ekstaza)	екстаз
еліпса (*гр.* ἔλλειψις, *пол.* elipsa)	еліпс
етикета (*фр.* etiquette)	етикет
зала(я)	зал
карантена *(ім.* quarantena)	карантин
кляса (*лат.* classis, *нім.* Klasse, *пол.* klasa)	клас
консоля (*фр.* console)	консоль
лянцета (*фр.* lanzette)	ланцет
оаза (від давньоєгипетського *м.* Оасія)	оазис і оаза
оркестра (*гр.* ὀρχήστρα, *пол.* orkiestra)	оркестр
панеля (*нім.* Paneel)	панель

парада (*фр.* parade)	парад
паралакса (*гр.* παράλλαξις, *пол.* paralaksa)	паралакс
пароля (*фр.* parole)	пароль
пастеля (*фр.* pastel, *лат.* pastello)	пастель
пастораля (*фр., іт.* pastorale)	пастораль
патруля (*фр.* patrouille)	патруль
педаля (*фр.* pedale, *лат.* pedalis)	педаль
пінцета (*фр.* pincette)	пінцет
піруета (*фр.* pirouette)	пірует
прогноза (*гр.* πρόγνωσις, *пол.* prognoza)	прогноз
резерва (*фр.* reserve)	резерв
роля (*фр.* role)	роль
симбіоза (*гр.* συμβίωσις, *пол.* symbioza)	симбіоз
синтакса *(гр.* σύνταξίς*)*	синтаксис
синтеза (*гр.* σύνθεσις, *пол.* synteza)	синтез
спіраля (*гр.* σπείρα, *фр.* spirale, *пол.* spirala)	спіраль
теза (*гр.* θέσις, *пол.* teza)	теза і тезис
фльота (*фр.* flotte, *пол.* flota)	флот
фурункульоза (*лат.* furunculosis, *пол.* furunkuloza)	фурункульоз
цитаделя (*іт.,* citadella, *пол.* cytadela)	цитадель

Слова у правому стовпчику перейшли з попередніх правописів. Вони нічим не відрізняються від *"російських"*. Більшість наведених слів в оригіналі (з французької, почасти грецької, італійської) — *ж.р.* Або ж зайшли вони до нашої мови з польської (хоча у грецькій були *ч.р.*). Тому й віддані відповідно (УП-29). Знову ж таки, постає запитання: звідки брати — з джерела чи посередника? Тоді й зрозумілою буде стать.

ЧОЛОВІЧИЙ РІД?

Так само наведемо кілька слів *чоловічої* статі за УП-29:

антресо́ль (*фр.* entresol)
вуа́ль (*фр.* voile)
дета́ль (*фр.* détail)
кооператив і кооператива
моде́ль: зразок — *ч.р.;* натурниця — *ж.р.*
парасо́ль (*фр.* parasole)
шаль (*фр.* chale)
шаґре́н (*фр.* chagrin)

Додамо до цього списку (через часті помилки́) українські слова *ч.р.: бурла́ка, музи́ка, собака, сусі́да.*

ВЛАСНІ НАЗВИ

Маємо своєрідне віддання іншомовної частки слова *-landia:* Фінляндія (єдине в УП-90), Естляндія, Курляндія, Ліфляндія; решта — Лапландія, Нова Зеландія, ГренлАндія, Ісландія тощо. То *-ляндія* чи *-ландія?* УП-29 подає тільки *-ляндія.* На думку автора, у мовах, де L тверде (англійська), має бути *-ландія;* там, де L м'яке, *-ляндія.* Ще ліпше в другім ви́падку мати літеру на позначення напівм'якого *Л* (як мають дві літери *л* поляки). Таким чином УП-90 ближчий до істини.

СЛУШНА ТРАДИЦІЯ

Існує традиція наближати до норми своєї вимови назви іноземних географічних об'єктів (особливо сусідів; або ж міста, які раніше були українські — Берестя, Перемишль, Холм):

Брест	—	Бере́стя
Белгород	—	Білгород
Вильнюс	—	Вільно
Воронеж	—	Вороніж
Острогожск	—	Острого́зьк
Беларусь	—	Білорусь
пол. Пшемишль	—	Перемишль
пол. Хелм	—	Холм
гр. Салоніки	—	Со́лунь (за руськими джерелами)

ВІДДАННЯ РОСІЙСЬКИХ ПРІЗВИЩ, ІМЕН І ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗ(О)В

Транскрибування російських імен, прізвищ, географічних наз(о)в — проблема набагато складніша, ніж її навіть можна уявити. Розв'язуючи її, можна піти двома шляхами.

Залишити все як є і не завдавати собі клопоту. Один з аргументів *за* — існування виробленої й перевіреної десятиліттями системи, за якою транскрипція українською є *адаптацією,* тобто фонетичним принатуренням. *Проти* зазначеної системи (інакше це питання не постало б взагалі) є той факт, що власник прізвища може його не впізнати. Та й не кожен Александр хоче бути Олександром або Твердохлебов — Твердохлібовим за умови, уявімо, скасування у документі російських сторінок. Тобто, це проблема ще й психологічна.

Якщо вже транслітерувати, то за чіткими правилами. До того ж давно назріла потреба мати у відповідних державних установах словники з правильним написанням прізвищ. І то не лише російських — рівень грамотности наших паспортисток "зашкалює". Сотні тисяч, якщо не мільйони громадян живуть з неправильно записаними прізвищами. А коли виводиш на екран так, як має бути, дехто ображається, бо в паспорті по-іншому. І як людині довести, що це порушення мовних законів? Ти їй правопис, а вона тобі — паспорт!

На нашу думку, зазначена проблема сягнула вже державного рівня. І як її розв'язати, навіть складно уявити. Принаймні зрозуміло одне — це робота для Інституту української мови і замовником має виступити держава. А от що робити з психологічним та побутовими чинниками? Адже не можна змусити людей переписувати документи, заповіти, нерухомість тощо. Приклад з "іншої" опери. В паспорті автора у графі *місце народження* записали м. *Вєна.* І лише після довгих умовлянь у новому документі з'явився *Відень.* Далі. Всі намагання віддавати російські прізвища як чуємо у переважній більшості — АБСОЛЮТНЕ ПОРУШЕННЯ правил української мови. ТЕрЕхов не може бути ТЄрЄховим; ВЕрЕмЕЕв — ВЄрЄмЄєвим, бо після В і М треба ставити апострофа, а Р в українській переважно тверде. Як не може СемЕркин бути СЄмЬОркіним, бо українською СІМ, а не СЄМЬ, ще й М — тверде. Тоді вже Семеркін. ФЁдоров не може бути ФЬодоровим, НефЁдов — НефЬОдовим. Хто хоче після М і Ф ставити Ь, нехай спочатку введе до правопису дифтонги: ФІОдоров, НефІОдов, де ІО читається як ЬО. Або ж пише ФЙодоров, що навряд чи сподобається. Тому до таких прізвищ застосовується графічний принцип.

Схоже порушення, коли пишуть через І прізвища ДанІлов, ДубІнін, КруглІков, НІколаєв, ТройнІков. Підстава — так наполягають власники прізвищ. Росіяни "ікають", але ж українці "икають". Вихід — почасти той самий графічний принцип. Коли на письмі російське прізвище не змінюється, а вимова — українська. Та як це довести власникові прізвища? Ми ж не в концтаборі. Психологія. А от прізвище З*и*новьев — *укр.* Зінов'єв, бо З*і*новій (Зіновій-Богдан Хмельницький), Зіна, Зінчук, Зінкевич. Спробуйте Зінченка записати Зинченком!

Конче необхідно запровадити правило, згідно з яким спільнокореневі слова, що мали колись ѣ, *віддавати за традицією.* Таким чином уникнемо порушень у прізвищах БЄлінський, ПЄчкуров, Бєлий тощо, коли після відповідних приголосних перед Є треба ставити апострофа, а ми того не робимо. Тоді *БЕлинский, ПЕчкуров, Белый* стануть *Білинським, Пічкуровим, Білим* відповідно. Згадаймо сѣно — *рос.* сено, *укр.* сіно; хлѣб — хлеб — хліб, бѣлый — белый — білий.

Ще один клопіт. Як віддавати російські прізвища присвійного типу? Михин — *укр.* Міхін, Міхин, Михин? Барикин — Барикін, Барикин? І таких прізвищ — море: *рос.* Гагарин, Державин, Ёлкин, Местечкин, Наседкин, Репин, Семёркин, Тёркин, Шишкин. Чому постає таке питання? Тому що в "присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після приголосних (крім *й*) пишеться суфікс *-ин,* після голосних — *-їн'*"[97], але ніколи не буває *-ін* після приголосних:

баба	—	ба́бин
Коля	—	Ко́лин
Марічка	—	Маріччин
Марія	—	Маріїн
Маруся	—	Марусин

Ольга	—	Ольжин
свекруха	—	свекру́шин
тітка	—	ті́тчин
Мелашка	—	Мелащин

Почáсти нинішній правопис дає відповідь у §104.п.6.в)1): після *дж, ж, ч, ш, щ і ц* перед приголосним — Гаршин, Гущин, Дорожин, Лучин. А що робити з наведеними вище прізвищами?

ІМЕНА

Александр	—	Олександ(е)р
Надежда	—	Надія
Андрей	—	Андрій
Николай	—	Николай
Алексей	—	Олексій
Никита	—	М(Н)икита
Василий	—	Василь
Па́вел	—	Павло́
Вероника	—	Вероніка
Пётр	—	Петро
Владимир	—	Володимир
Сергей	—	Сергій
Игорь	—	Ігор
Ульяна	—	Уляна
Илья (Ильич)	—	Ілля (Ілліч, *укр.* Ількович)
Фёдор	—	Федір
Константин	—	Костянтин
Филип	—	Ф(П)илип
Михаил	—	Михаїл, Михайло

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Бологое	—	Бологе́ (чи Болого́є? — В.Т.)
Магнитогорск	—	МагнітогОрськ (але ж гІрськи́й? — В.Т.)
Марьино	—	Мар'їно
Михайловское	—	Михайлівське
Набережные Челны	—	Набережні Човни
Новоалексеевка	—	Новоолексіївка
Чистые Пруды	—	Чисті Пруди

Якщо запровадити "правило ѣ", то *рос.* Белорецк, Благовещенск, Нижнедевицк стануть відповідно Білорецьк, Благовіщенськ, Нижньодівицьк. Загальний вислід: транслітерується лише те, що не порушує правил української мови, без огляду на "розхристаність" правопису.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Абіссúнія (Етіóпія, *араб.* Хабéш)
Авґсбурґ (*нім.* Augsburg)
А́встерлиць (*нім.* Austerlitz)
Адді́с-Абéба
Адрія́тика
Адрія́тицьке море (Mare Adriatico)
Ал(ь)жи́р,Ал(ь)жéр (Algerie, Algeria)
Алмати́
Америка (*трад.* -и)
Анґкóр (Камбоджа)
Антаркти́да (*гр., трад.* -и)
Анта́рктика (*трад.* -и)
Анти́льські острови (Antillas)
Аргенти́на (*есп.* Argentina)
А́рктика (*гр.*, *трад.* -и)
Ассúрія (Ас-Сурія)
Атланти́да (*гр.*, *трад.* -и)
Атланти́чний океан (Атлантíйський[3])
Африка (*англ.* Africa, *фр.* l'Afrique, *трад.* -и)
Ашгаба́т (Ашхабад)
Бага́мські острови (Bahamas)
Багда́д
Багре́йн (Бахрейн)
Балтика (*трад.* -и)
Барсел(ь)óна (*есп.* Barselona)
Басти́лія (*фр.* Bastille)
Ба́ф(ф)ало (*англ.* Buffalo)
Бахчисара́й (Бахчесара́й[3])
Башкортоста́н
Бейдзи́н (Пекін)
Белуджиста́н (Белучиста́н[3])
Бельгія (Belgie, *фр.* Belgique)
Бенґа́лія
Беóґрад (Белгра́д)
Бере́стя (Брест)
Бе́рінґова протока (*дан.* Bering)
Бесара́бія (Басара́бія[17,61])
Би́дгощ (*пол.* Bydgoszcz)
Бі́ла Підля́ська (*пол.* Biała-Podlaska)
Білору́сь (а не Бєларусь)
Білосто́к (*пол.* Białystok)
Білобжéґи (*пол.* Białobrzegi)
Бі́рмінгем (*англ.* Birmingham)
Боґота́ (*есп.* Bogota)
Бравншва́йґ (*нім.* Braunschweig, Брауншвейґ)
Бразúлія (*порт.* Brasil)
Бранденбу́рґ (*нім.* Brandenburg)
Братисла́ва (*слов.* Bratislava)
Бринди́зі (*ім.* Brindizi)
Брí(и)стол (*англ.* Bristol)
Брю́ґ(ґ)е (Brügge)
Букаре́шт (Бухаре́ст, *рум.* Bucureşti)
Вавило́н (Babylon, Ба́билон)
Ва́ймар (*нім.* Weimar, а не Ве́ймар)
Ватика́н (*ім.* del Vaticano)
Ва́шинґтон (*англ.* Washington)
Велика Британія (*англ.* Great Britain)
Ве́стмінстер (Westminster)
Ви́борґ (*швед.* Viborg, *фін.* Viipuri, *рос.* Выборг)
Візантія (*гр.* Βυζάντιον)
Ві́льнюс (*біл.* Вільно, Вільна)
Ві́нніпеґ (*англ.* Winnipeg)
Вірджи́нія (*англ.* Virginia)
о. Вра́нґеля
Вю́рцбурґ (*нім.* Würzburg)
Гава́ї (Hawaii)
Гава́на (*есп.* La Habana, вимов. Ла:б/в:а́на)
Гавр (*фр.* Le Hare, Авр)
Гаа́ґа (*гол.* Haag, Гаага)
Га́гри (Га́гри[3])

Ґа́йдельберґ (*нім.* Heidelberg)
Ґа́лле (*нім.* Halle)
Ґа́мбурґ (*нім.* Hamburg)
Ганно́вер (*нім.* Hannover)
Ґа́рлем (*гол.* Harlem)
Ґа́дсонова зато́ка (*англ.* Hudson Bay, Гудзо́нова)
(Ґ)Елла́да, е́ллін
Гельве́ція (*лат.* Helvetia, Швайцарія)
Ге́льсинки (*фін.* Helsinki, *швед.* Helsingfors)
Ге́мпшир (*англ.* Hampshire, графство)
Герцеґо́вина (Герцегові́на)
Гільфе́рдинґ (*нім.* Hilferding)
Гіндуста́н (Хіндустан)
Голл(я́)а́ндія (Holland)
Гольшти́нія (*нім.* Holstein, герцоґство)
Гондура́с (Honduras)
Грузія
Ґ'ю́стон (*англ.* Houston, *рос.* Хьюстон)
Ґа́лац (*рум.* Galaz)
Ґа́лліполі (Gallipoli)
Ґа́л(л)ія (*лат.* Gallia)
Ґанґ[3] (*р.* Ганг)
Ґаро́нна (*фр.* Garonne)
Ґватема́ла (Guatemala)
Ґда́ньск (*пол.* Gdansk, *нім.* Danzig)
Ґди́ня (*пол.* Gdynia)
Ґе́нуя (*іт.* Genova)
Ґе́теборґ (*швед.* Göteborg)
Ґе́ттінґен (*нім.* Göttingen)
Ґібралта́р (Gibraltar)
Ґле́(а)зґо (Glasgow, Глазго)
Ґо́тлянд (*швед.* Gotland)
Ґранада (Granada)
Ґрена́да (Grenada)
Ґренля́ндія (Grønland)
Ґрі́нвіч (*англ.* Greenwich; Грінвіч і Грініч,[20, 22, 23] Гринвіч[29])
Ґро́дно
Ґрю́нвальд (*нім.* Grünewald)
Ґурзу́ф
Дагеста́н
Данія (да́нський)
Да́нциґ = Ґданьк
Даха́у (*нім.* Dachau)
Джорджта́вн (*англ.* Georgetown)
Дубро́вник
Евкси́нський Понт = Чорне море
Евпато́рія[3]
Евра́зія[3]
Європа[3]
Единбурґ (*англ.* Edinburg)
Ейфел(ьо)ева вежа (*фр.* Eiffel)
Ельза́с-Л(ь)отрингія (*фр.* Alsace-Lorraine)
Еспа́нія[3]
Етіо́пія[3] (Ефіопія)
Ефра́т[3] (р. Євфрат)
Єгипет
Ємен (*рос.* Йемен)
Єреван (Еріван[3] — початок 20 ст.)
Єрусалим (*євр.* Ієрушалаїм)
За́греб (Zagreb)
За́льцбурґ (*нім.* Salzburg)
Ірла́ндія (Irland)
Ісл(я́)а́ндія (Island)
Йоганнесбурґ (Johannesburg)
Йокоґа́ма
Казахстан = Казакстан[3]
Ка́лґарі (*англ.* Calgary)
Кари́бське море
Кастилія (*есп.* Castilia)
Каталонія (*каталонці пишуть* Катала́нія)

Кельн (*нім.* Köln)
Ке́нігсберґ (*нім.* Königsberg, *рос.* Калінінград)
Кере́лівка (ба́тьківщина Шевченка[3], а не Кири́лівка)
Кінґстон (Kingston)
Кіпр (*гр.* Κυπρος)
о. Колгу́єв
Коло́бжеґ (Kołobrzeg)
Ко́нґо (Congo)
Копенга́ґен (*дан.* København)
Кордильє́ри (*есп.* Cordilleras)
Ко́шиці[3] (*чес.* Košice)
о. Кре́ти (*гр.* Κρήτη, Крит, Кріт[3])
Курдиста́н (Курдістан[3])
Кури́ли (Курильські острови)
Л(ь)оза́нна (Lousanne)
Ла́ґос (Lagos, Ніґерія)
Лас Ве́ґас (*есп.* Las Vegas)
Литва
Лі́ба́н (Lebanon, Ліван)
Лі́верпул (*англ.* Liverpool)
Лі́ґни́ця (*пол.* Lignica)
Лі́диці (*чес.* Lidice)
Лі(ш)сбоа (*порт.* Lisboa, *фр.* Lisbonne; *укр*. Лісабон, *рос.* Лиссабон)
Ліхтеншта́йн (Lichtenstein, Ліхтенштейн)
Льодови́й (Льодови́тий) океан
Лювр (*фр.* Louvre)
Люґа́но (Lugano)
Люксембурґ (Luxemburg)
Ля́йпциг (*нім.* Leipzig; а не Лейпциг)
Ля-Манш (*фр.* La Manche)
Мавріта́нія (Mauritania)
Мавтга́взен (*нім.* Mauthausen)
Ма́ґдебурґ (нім. Magdeburg)
Мадагаска́р (Madagascar)
Мадри́д (*есп.* Madrid)
Маккензі (*англ.* Mackenzie)
Ма́л(я)аґа (*есп.* Malaga)
Мана́ґуа (*есп.* Managua)
Ма́нгайм (*нім.* Mannheim)
Манджу́рія
Мані́л(я)а (Manila)
Мармуро́ве море (Marmara)
Ме́ксика (*есп.* Mexico)
Ме́ксико (а не Мехіко)
Ма́(е́)нчестер (*англ.* Manchester)
Мінськ (до 1930 р. *біл.* Менск)
Міла́(я)н (*ім.* Milano)
Мінґре́лія (частина Грузії)
Місісі́пі (Mississippi)
Місу́рі (Missouri)
Мі́чиґан (*англ.* Michigan, Мі́шиґен)
Моґаді́шу (Mogadiscio)
Монтевіде́о (Montevideo)
Мю́нхен (*нім.* Münich)
Наґаса́кі
Ніґер (Niger)
Нідерла́(я)нди (Nederlands)
Нікара́ґуа (Nicaragua)
Німан (Нєман)
Ніа(я)ґа́ра (Niagara)
Нойбра́нденбурґ (*нім.* Neubrandenburg)
Норвегія (*норв.* Norge)
Но́ттінгем (*англ.* Nottingham)
Ню́рнберґ (*нім.* Nürnberg)
Обергавзен (*нім.* Oberhausen, Оберхаузен)
Ога́йо (*англ.* Ohio)
Азовське море (Озі́вське[3])
Оренбу́рґ
Орел
Оттома́нська Порта (Туреччина)
Палести́на (*трад.* -и)

Парагва́й (*есп.* Paraguay)
Пенсильва́нія (*англ.* Pennsylvania)
Пе́рська затока (*фр.* Golfe Persique)
Петербурґ
Пе́нза
Перм (*рос.* Пермь)
Підго́риця (*срб.* Podgorica)
Пі́рл Га́рбор (Pearl Harbor, *рос.* Перл Харбор)
Пі́тсбурґ (*англ.* Pittsburgh)
Подебра́ди (*чес.* Poděbrady)
По́рто (Пуе́рто)-Рі́ко (*есп.* Porto Rico)
Португа́лія (Portugal, *трад.* -г)
Пра́га (Praha)
Прилу́ка (*м.* Прилу́ки)
р. Псло (Псьол)
Пути́вель (Путивль)
р. Райн (*нім.* Rhein, Рейн)
Реймс (*фр.* Reims)
Ри́га (Riga, *трад.* -и, -г)
Рим (*іт.* Roma, за *трад.* Рим)
Рівне (рі́венський)
Роме́н (*м.* Ромни́)
Ро́т(т)ердам (*гол.* Rotterdam)
Русь (*р.в.* Ру́си)
Савоя́ (*іт.* Savoia)
Са(г)ха́ра (Sahara)
Сайго́н (Sai-gon)
Са́ндвічеві острови (Sanwich Islads, Гаваї)
Сантья́го (Santiago; Сант-яго[22,23,29]; Сантьяго[20])
Сан-Франци́ско (*есп.* San-Francisco, Сан-Франциско[9], Сан-Франціско[3,20,22,23])
Сарагóса (*есп.* Zaragoza)
Сарди́нія (*іт.* Sardegna)
Сау́дівська Ара́бія (Saudi Arabie[3,61])
Савтге́мптон (*англ.* Southampton)
Све́аборґ[3] (фортеця на Балтійському морі)
Сенеґа́л(ь) (*фр.* Senegal)
Сент-Луї́с (Saint Louis)
Сибір (Сібір[3])
Си́дней (*англ.* Sydney)
Сина́й
Синґапу́р (Singapore, Сінґапур[3])
Си́рія (Syria, *араб.* Еш-Шам)
Силе́зія
Си́лькеборґ (Silkeborg)
Симбі́рськ
Сиракý́зи (*іт.* Siracusa)
Сици́лія (*іт.* Sicilia)
Сія́м (стара́ назва Таїла́нду)
Скандина́вія (від *лат.* Scandium)
Страсбу́р (*фр.* Strasbourg, Стра́сбурґ)
Сьє́рра (*есп.* Sierra)
Сьє́рра-Лео́не (Sierra Leone)
Таганріг (*рос.* Таганрог)
Таджикиста́н (Точикисто́н)
Та́ллі(н)н (*ест.* Tallinn)
Твер(ь) (*рос.* Тверь)
Тегра́н (Tehran, а не Тегера́н)
Тегусиґа́льпа (*есп.* Tegusigalpa)
Те́ксас (Texas, а не Теха́с)
Тибе́т (*кит.* Сіцзян)
р. Тібр[3,20] (*іт.* Tevere, Тибр)
р. Тіґр[3,20] (Тигр)
Тирóль (*нім.* Tirol)
Трієст (*іт.* Trieste)
Три́полі (*араб.* Тарабулус-ель-Гарб, Лібія)
Тул(ь)о́н (*фр.* Toulon)
Тул(ю)у́за (*фр.* Toulouse)
Туні́с
Тури́н (*іт.* Torino)
Туркмениста́н[20,22,23] (Туркменістан[3])

Тюри́нгія (*нім.* Thüringen)
Узбекиста́н[20,22,23] (Узбекістан[3], Узбекисто́н)
Улеобо́рґ (*швед.* Uleäborg)
Уругва́й (*есп.* Uruquay)
Фа́стів (живе мовлення — Хвастів)
Фінікія (*гр.* Φοινίχη)
Фло́ри́да (Florida)
Цю́рих (Zürich)
Ч(Ш)ика́го (*англ.* Chicago)
Чіле (*есп.* Chile, а не Чилі[29], Чілі[3,20,22,23])
Швайца́рія (*нім.* Schweiz, *фр.* Suisse, *ім.* Svizzera)
Шле́звіґ (*нім.* Schleswig)
Шту́тґарт (*нім.* Stuttgart)
Югославія (Jugoslavija)
Юде́я (Іудея)
Ютля́ндія (*дан.* Jytland)

Нова редакція правопису має з позицій сучасної науки зафіксувати у прізвищах і власних назвах на зразок ВасилеҐа, ГааҐа в давальному та місцевому відмінках чергування фонеми *ґ* з *дз* — Василедзі, Гаадзі.[65]

ЛІТЕРА Ґ Й НЕ ТІЛЬКИ

Вже півтора десятка років літера Ґ "рівна серед рівних". На початках її *"тулили"* в чужомовних словах, де тільки заманеться. Молоде покоління (так здається авторові, і то не всі) не надто переймається правильністю її застосування — "ну, не знаю, то напишу Г". То все ж, *де ставити Ґ, де Г, а де Х?* Кілька словничків з зазначеними літерами не завадять.

Тлумачення деяких слів з початковою ґ (лемківський діялект)

ґа́лах	те́лепень
ґалґа́н	ганчірка
ґалґа́нє	ганчір'я
ґале́ґе	довгі ноги
ґаліце́йка	тонка во́вняна́ хустка з Галичини
ґаля́	облями́вка
ґа́ляр	прямокутня баржа для транспортування цукрового буряку
ґа́лька	спідня жіноча сорочка з мережкою
ґальма́н	частина земельної ділянки, на якій щось росте
ґа́ва, ґа́па	роззява
ґанува́те	розуміти, розбиратися
ґа́ра	віз, в якому бокові стінки обшиті дошками
ґа́рнець	1/4 пуда (16,38 : 4 = 4,095 кг)
ґарніту́р *(зрідка)*	стрій
ґвалто́вний	раптово́вий

ґва́нда	в’їдлива людина
ґва́ндіте	дорі́ка́ти, допі́ка́ти
ґдє́рите	метатися *(про хворого дитину)*
ґе́ґнуте	вмерти
ґе́дзґатися	збуджено бігати, непокоїтися від укусу ґедзя *(про корів)*
ґже́кнуте	спалахнути
ґзе́тися	поспішати
ґіґе́ча	ґуля
ґіри́ла	юрба́, юрма́
ґлий (ґлей)	загу́слий сік, що виступає на деревах
ґля	для
ґльо́ґате	дзьобати
ґме́ратися	ба́братися
ґоґ	вид зачіски у формі накрученої вузлом коси на голові
ґо́лда	тупа, обмежена жінка
ґрам	вила на буряки
ґранатовий	темно-синій
ґра́тє	старий непридатний с/г реманент
ґруба́рите	обробка землі культиватором
ґрунтува́те	діставати дно річки, стрибаючи з берега у воду
ґу́знало	безпорадна людина, що не має навиків у роботі
ґу́знатися	невміло щось робити
ґузоли́ць	вузлик
ґуль-ґуль	вигук, яким кличуть голубів
ґульо́мкате	їсти
ґурува́те	здуватися *(про корови)*
ґумаке́	ґумові чоботи

Слова, що починаються літерою ґ (g)

Укладаючи цей і наступні словнички, автор свідомий того, що розв’язання питання, які слова вимовляти й писати через Ґ або Г, залишається за Ортографічною комісією.

ґабе́лок (теляча шкура)
ґабзува́ти (ганьбити)
ґа́блі (вила)
ґа́ва (ворона, роззява)
ґаваґати (верзти, базікати)
ґавдеа́мус (*лат.* gaudeamus, гаудеамус)
ґавеня́ (маленька ґава)

ґавзу́н (великий горщик)
ґа́вити (ловити ґави)
ґа́вра (ведмеже лігво; паща)
ґа́врати (репетувати, кричати)
ґага́кати (голосно викрикувати)
ґаджала́ґати (розмовляти незрозумілою мовою)
ґа́джало (перстень у нижньому кінці веретена)
ґаз (керосина) і гас
ґа́зда (господар)
ґазди́ня (господиня)
ґаздува́ти (хазяювати)
ґа́йда (сопілка, волинка)
галаґа́н (недо́гарок; півень; давня австрійська монета = 4 крейцари)
ґалама́ґа (грудка глини, глею)
ґаламага́ти (верзти нісенітниці)
ґала́н /півень голл(я)андської особливої породи/
ґала́ндіти (варня́кати)
ґала́нки (підшта́нки, спі́дні)
ґала́нці (штани)
ґа́лах (телепень)
галга́н (нероба, гультяй)
ґалерія (*im.* galleria, галере́я)
ґа́лиця (чорна гадюка)
ґа́ли (плем'я)
ґал(л)іцизм /від Ґал(л)ії; галицизм — від Галичини/
галу́нок (строката стрічка)
ґальваніза́ція (від *im.* прізвище Galvani)
ґальо́нка (головний убір дівчини)
ґа́лян (кайма́, облями́вка)
ґалянте́рія[3] (галантере́я)
ґаля́нтний (*фр.* galant, вишукано ввічливий, привітний, чемний)
ґа́нгстер (*англ.* gangster, бандю́га)
ґангу́лики (грудочки гною на шкурі худоби)
ґандж (вада, хиба)
ґанджува́ти (паплю́жити)
ґа́нок (рунду́к, *рос.* крыльцо)
ґа́ра (віз зі скринею для землі або піску)
ґара́ґа (ти́чка для підв'язування винограду)
ґара́дичі (сходи)
ґара́нт (*фр.* garant, поручи́тель)
ґарантува́ти
ґа́рбати (по́рпати)
ґарґа́ра (сердита, сварлива жінка)

ґа́рда (металева захисна́ пластинка на рукі́в'ї холодної зброї; намисто з монет)
ґардемари́н (*фр.* garde-marine, морська гвардія)
ґа́рнець (стара́ міра сипких тіл і рідин; посуд цієї міри = 3,28 літра)
ґаро́ваний (що має пази́)
ґарсо́н (*фр.* garson, офіціянт)
ґарува́ти (пазува́ти)
ґаско́нець (*фр.,* мешканець провінції Ґаско́нь)
ґату́нок (сорт, вид)
ґау́чо (*есп.*, gaucho, нащадки від шлюбів еспанців з індіянцями; пастух; танок)
ґахува́тися (наряджа́тися, чепуритися)
ґа́чі (штани, кальсо́ни)
ґва́здати (міси́ти, мазю́кати; базікати)
ґвалт (крик, галас, шум)
ґвалто́вний (крикливий, насильницький, раптови́й)
ґвалтува́ти
ґванд'я́ка (базі́ка)
ґве́льфи (політичне угрупо́вання в Італії XII—XV ст., від прізвища герцоґів Баварії й Саксонії Вельфів)
ґвер (*гал.* кріс, рушниця)
ґвинт
ґвіне́єць (належний до Ґвінеї)
ґда́нський (від *м.* Ґданськ)
ґди́ра (буркоту́н, *рос.* брюзга́)
ґдира́вий (від ґдира)
ґева́л (здорови́ло)
ґе́зи /*гол.* geuzen, у період Нідерл(я)а́ндської буржуазної революції XVI ст. опозиційні до еспанського уряду дворяни; партизани, які боролися з еспанцями/
ґе́йзер (*ісл.* geysir, гаряче джерело, що періодично викидає фонтаном воду й пару)
ґе́йша (*яп.* ге́йся)
ґе́лґати (про крик гусей)
ґелґота́(і)ти
ґе́лево (черево)
ґеле́та (дерев'яний посуд; діжечка на сир)
ґе́мба (*знев.* губа; коняча губа)
ґемба́тий (губатий)
ґепі́ди (давньогерманське плем'я)
ґерґота́(і)ти (кричати: про гусей та инди́ків)
ґерда́н (прикраса)
ґере́ґа (дзи́ґа)
ґери́лья (*есп.* guerilla, повстанська війна)
ґерува́ти (керува́ти)
ґерунди́в (gerundive, дієприкметник)

ґеру́ндій (вид віддієслівного іменника)
ґеста́по (*нім.* Gestápo, вимова *ґештапо, штапо*)
ґе́стка (верхня відрізна частина сорочки; плаття до рівня грудей)
ґе́тто (*ім.* ghetto)
ґеше́фт (спекуляція, ша́хер-ма́хер)
ґеше́фтмахер (шахра́й)
ґзимс (карни́з)
ґзи́тися (дрочи́тися, носитися: про корів, які потерпають від ґедзів; сердитися, шаленіти, вередувати; дражнити)
ґи́бати (помахувати чимось)
ґи́ґнути (вмерти, здохнути)
ґи́ла (грижа)
ґилу́н (самець з одним ядром)
ґири́лиця (збіго́висько)
ґирли́ґа (палиця чередника́, пастуха́)
ґібелі́ни (*ім.* Ghibellini, в Італії XII—XV ст. прибічники імператорів *Священної Римської імперії)*
ґіне́я (*англ.* guinea, золота монета, яку карбували у 1663—1813 рр., 1717 р. дорівнювала 21 шилінґу)
ґі́чка (човен)
ґлей (клей деяких фруктових дерев)
ґле́чер (а не гле́тчер, льодови́к, *нім.* Gletscher)
ґло́їна (глоди́на, глід)
ґльо́гати (жадібно ковтати, не розжовуючи)
ґля́вберова сіль (*нім.* хемік Glauber, гла́уберова сіль)
ґляґ /частина шлунку ремига́вця (жуйної тварини), вживана для зву́рдження молока/
ґля́ганець (зву́рджуване молоко, *рос.* створо́женное)
ґля́гати (зву́рджувати молоко)
ґл(я)азу́р (*нім.* Glasur, поли́ва, склувата речовина, якою покривають керамічні вироби)
ґля́мати (насилу їсти)
ґлянс (*нім.* Glanz, блиск)
ґмі́на (адміністративно-територіяльна одиниця)
ґнайс (*нім.* Gneis, метаморфі́чна гірська порода)
ґніт (у лямпі)
ґно́товий (від ґніт)
ґно́ття (дра́нтя, канцу́р'я, канцу́рря, ла́хи)
ґну (антилопа)
ґо́ґоль-мо́ґоль
ґого́шитися (пиндю́читися)
ґой (*євр.* — не єврей)
ґолда́на (сорт слив)

ґо́лка (безоста пшениця)
ґо́льгати (пити з бульканням)
ґо́ндзлі (клубочки вовни)
ґо́ндзятися (ба́братися)
ґо́нта (дах під ґонтою)
ґонта́ль (цвях прибивати ґонту)
ґонта́р (покрівє́льник)
ґоргó́ші (плечі)
ґоржє́тка (*фр.* gorgette, невеличкий хутряний ша́лик)
ґо́ти (плем'я)
ґо́тика (*іт.* gotico, художній стиль мистецтва в Західній і Центральній Європі XII—XV ст.)
ґоти́чний (що стосується ґотики)
ґофре́ (*фр.* gaufrer, паралельні хвилясті складки на спідниці)
ґофро́ваний (складча́стий, хвиля́стий)
ґра́ґар (сволок)
ґраді́ль /частина плуга, в якій закріплюють чересло́ (ніж)/
ґра́йфер (*нім.* Greifer, гре́йфер; пристрій вантажопідйомних машин)
ґра́лі (вила з тупими зубцями)
ґрамузля́ти (писати карлючками)
ґран (*лат.* granus, аптечна вага)
ґрана́дський (від Granada)
ґранд (*есп.* grande, спадковий титул еспанського дворянства)
ґрандіозний
ґран-прі́ (*фр.* grand prix)
ґрант (*англ.* grant, дарунок, дотація; безоплатна допомога, безповоротна по́зика)
ґра́си (знаряддя для прополювання міжряддя — культиватор)
ґра́ти (*іменник,* тюрма)
ґратни́ця
ґратулюва́ти (віта́ти)
ґратуля́ція (*лат.* gratulatio)
ґратча́стий (реші́тчастий, *рос.* решётчатый)
ґра́тя (старі речі, мотлох)
ґра́ція (*лат.* gratia, привабливість; вишуканість, краса в рухах)
ґрейпфру́т (*англ.*grape-fruit, від grape — виноград і fruit — плід)
ґрейца́р (монета)
ґренл(я)а́ндець
ґре́чний (чемний, ввічливий) і гречний
ґриза́йль (*фр.* grisaille; декоративний живопис у різних відтінках одного кольору, переважно сірого або коричневого)
ґрим (*фр.* grimer, мистецтво змінювати обличчя за допомогою спеціяльних фарб тощо)
ґринджо́ли (санчата)

ґрис (ви́сівки)
ґриф (*нім.* Griff; птах; частина музичного інструмента)
ґро́бе-ци́церо (шрифт)
ґроґ (*англ.* grog, напій)
ґро́дненський (від *м.* Ґро́дно)
ґро́но (ке́тяг, ки́тиця, кім'я́х; *рос.* гроздь)
ґросбу́х (*нім.* Großbuch, бухгал(ь)терська книга)
ґрот (*фр.* grotte, від *ім.* grotta, природня або штучна печера)
ґроте́ск (*фр.* grotesque, фантастичний орнамент з рослинними або звіриними формами; в літературі та мистецтві — художній прийом-перебільшення)
ґрундзюва́тий (вузлува́тий)
ґрунт
ґрунь (верхівка гори)
ґ(в)уа́но (*есп.* guano, добриво з пташиного по́сліду)
ґуа́ш (*фр.* gouache, від *ім.* guazzo, водяна фарба)
ґу́ґель (їжа)
ґу́ґля (гуцульський верхній одяг з капту́риком)
ґу́дзик
ґудзува́тий
ґудзь-ґудзь! (кликати свиней; а ще чу-чу; китайською *чу* — свиня)
ґу́здратися (вовту́зитися)
ґу́ла (ненаже́ра)
ґу́льден (*нім.* Gulden, грошова одиниця Нідерландів і Суринаму до введення євро)
ґу́ля (ґурґу́ля, ґудзь, вавка, опу́клість, на́ріст)
ґу́ма (*лат.* gummi, гума)
ґуміара́бік (*лат.* gummi + arabicus, клей)
ґурґу́ля (ґу́ля, наріст на дереві)
ґу́ру (*снскр.,* вчитель)
ґуст (смак)
ґяву́р (ґяу́р, у мусульман — чужи́нець)

Слова, що мають у складі ґ (g)

аборигéн (*лат.* ab origine)
авґу́р (жрець)
аґа́ (воєначальник у турків)
аґа́ва (рослина)
аґéнт (*лат.* agens)
аґенту́ра (*нім.* Agentur)
аґéнція
аґіта́ція (*лат.* agitatio)
аґітувати

аґлютина́ція (*лат.* aglutinatio; склеювання в грудочки й осідання в рідині мікроорганізмів; спосіб утворення похідних слів приєднанням до кореня частини слова, що змінює його зміст)
а́ґні (*снскр.,* бог вогню)
аґрема́н (*фр.* agrement, згода держави на прийняття певної особи як керівника дипмісії іншої держави)
адиґе́ (народність у Краснодарському краї)
а́йсберґ (*англ.* iceberg)
аквала́нґ (*лат.* aqua + *англ.* lung)
але́ґрі (*іт.* alegri; лотерея, в якій розіграш відбувається одразу після купівлі білета)
а́льтинґ /парл(я)амент в Ісл(я)андії/
анґажеме́нт (контракт)
анґажува́ти
араґо́нець (мешканець области Араґонія в Еспанії)
арґо́ (сленґ, жаргон)
арґуме́нт (*лат.* argumentum)
асиґна́ції (*лат.* assignatio, паперові гроші)
асиґно́вання
афґа́ні (грошова одиниця)
беґе́кати (співати по-козячому, монотонно говорити)
безґру́нтий
безґрунто́вний
бенґа́льський (стосується провінції Бенґалія в Індії)
беоґрадський (белгра́дський)
берґамо́та (*іт.* bergamotta, сорт груші)
Біґ Бен (славе́тний дзвін лондонської вежі з годинником)
бі́ґос (страва)
білінґві́зм (двомовність)
бра́внінґ (*нім.* Brauning, браунінг)
бравншва́йзький (*нім.* Braunschweig, Бравншвайґ)
бре́мсберґ (похила галере́я в копальнях)
бул(ь)до́ґ (*англ.* bull-dog)
ваґра́нка (плави́льна піч, плави́льня, гама́рня)
ва́рґа (губа)
ва́шинґтонський (до Ва́шинґтон)
вґви́нчений
вершля́ґ (молот)
віґва́м (курінь в індіянців)
ві́ґи (політична партія Англії в XVII—XIX ст.)
віґо́нь (тварина роду лама родини верблюдових)
відзіго́рний (франт, франтува́тий)
во́терґейт (*англ.* Wotergate, політичний скандал у США)
га́ґський, гаа́зький, гаа́дзький (*гол.* Haaga; Гаґа, Гаага, Гаага)

геґелья́нець (послідовник вчення філософа Ге́ґеля)
герцеґо́винський (до Герцеґо́вина)
го́лдинґ (*англ.* holding, а не холдінг)
данси́нґ (*англ.* dancing, майданчик для танців)
дезінтеґра́ція (*див.* інтеґрація)
де́мпінґ (*англ.* dumping, продаж товарів за цінами, меншими ніж витрати на виробництво)
дефляґра́ція (*лат.* deflagratio, повільне, без вибуху, згоряння вибухівки при неправильному веденні вибухових робіт)
джаґа́н (ки́рка, мотика)
джерґоті́(а)ти /цвіріньокати, щебетати (про комах і птахів); говорити швидко, нерозбірливо/
джи́ґер (*англ.* jigger, роликовий апарат для фарбування тканини)
джиґі́т (*тюрк.* вправний вершник)
джиґу́н (залиця́льник)
джирґа́ (*тюрк.* рада старійшин)
джу́нґлі (*англ.* jungle)
джу́рґа (*укр.,* скупчення людей)
дзи́ґа (дитяча іграшка)
дзиґарі́ (годинник, *рос.* ходики)
дзи́ґлик (стілець, табурет)
дзиґоті́ти (тремтіти від холоду)
доґ (*англ.* dog)
до́пінґ (*англ.* doping)
дра́ґон (кравецьке — хлястик)
дри́блінґ (ведення гравцем м'яча або шайби)
дри́ґати
дриґ-дриґ
еґалітари́зм (зрівнялівка)
елеґа́нтний (*лат.* elegantis, вишукано-витончений, ґраціозний)
е́лінґ (*гол.* helling)
еміґра́нт (*лат.* emigrans, emigrantis)
еміґра́ція (*лат.* emigratio)
ерцге́рцоґ (*нім.* Erzherzog)
жеґна́ти (прощатися)
заґа́витися (замисливши, виявити неуважність до когось, чогось; заґа́ятися де-небудь)
заґвинти́ти
заґе́лґати (про гусей)
заґерґота́ти (голосно, нерозбірливо розмовляти; галасува́ти)
зашварґота́ти (говорити швидко)
зґа́рда (намисто з монет або хрестиків)
зґвалтований

зґе́дзатися (впе́ртися, закоми́зитися, затя́тися; стати ди́бки, го́пки)
зґрасува́ти (знищити під корінь)
зиґзаґ (*фр.* zigzag, *нім.* Zickzack)
іґнорува́ти (*лат.* ignoro)
ігуа́на (*есп.* iguana, велика довгохвоста ящірка)
ідальґо (*есп.* hidalgo, від hijo de algo — чийсь син; дворянин)
ілеґа́льний (від *лат.* legalis, незаконний, поза законом)
іммігра́нт (*лат.* immigrans)
іммігра́ція
інавґура́ція (*лат.* inauguro, урочиста церемонія введення на посаду голови держави або посвячення в сан)
інди́ґо /(*есп.* indigo, з *лат.* indicum, від *грец.* ’Ινδιχός — індійський) — синя барва, кубовий барвни́к; раніше видобували з рослин/
інди́ґовий
індульге́нція (*лат.* indulgentio, відпущення гріхів)
інко́ґніто (*лат.* incognitus — невпі́знаний, невідомий; таємно, не розкриваючи свого імени; особа під чужим іменем)
інсурге́нт (*лат.* insurgens, повстанець)
інтеґра́л (*лат.* integer)
інтеґра́ція
інтеліге́нція (*лат.* intelligens, термін уведений в ужиток письменником П. Боборикіним у 60-ті роки XIX ст.)
інтри́ґа (*фр.* intrigue)
іриґа́ція (*лат.* irrigatio, штучне зрошення; лікувальна процедура)
ірреґуля́рний (*лат.* irregularis, нерегуля́рний; не підпорядко́ваний певному порядку)
йо́ґа *(снскр.)*
йо́ґурт (*тур.* jogurt)
кавалерґа́рди (*фр.* cavalier-garde, кінна гвардія)
кагуля́ри (*фр.* cagoulards, члени фашистської організації у Франції, що діяла у 30-х роках XX ст.)
Калевіпое́ґ (естонський національний епос)
ка́ртинґ (*англ.* carting, гонки на ка́ртах на складних трасах)
ке́ґель (*нім.* Kegel, розмір шрифту)
ке́ґлі (*нім.* Kegel, гра, в якій кулею намагаються збити певну кількість фігур, що теж називаються кеґлями)
ке́мпінґ (*англ.* camping, табір для автотуристів з самообслуговуванням)
кенґуру́ (*англ.* cangaroo — дослівно “що це таке”, австралійський торбу́н)
кіднепінґ /викрадення дітей (людей) з метою викупу/
кліпінґ (*англ.* clipping — відсіка́ння, форма викривлення звука)
коле́ґа
коле́гія (*лат.* collegium)

конверге́нція (*лат.* convergentio; поява в неспоріднених організмах подібних ознак через однакові умови життя; збіг ознак у не пов'язаних між собою явищах; зближення, сходження, збирання в одній точці; сходження зорових осей очей на предметі, що на нього дивимося зблизька)
конге́стія (*лат.* congestio, розширення судин і приплив крові до якогось органа)
конґреґа́ція (*лат.* congregatus, об'єднання монастирів; адміністративний орган у Ватикані; академічні збори в англійських університетах)
конґруе́нтність (*лат.* congruentia, рівність геометричних фігур або порівняння цілих чисел)
консиґна́ція (*лат.* consignatio, різновид комісійного продажу товарів за кордон, коли товар продають на певних умовах)
конта́ґій (*лат.* contagium, зараза, інфекція)
ко́нунґ (*сканд.* konung, ватажок, вождь, король)
кон'юга́ція (*лат.* conjugatio, відмінювання; з'єднання)
копенга́ґенський (від Копенгаґен)
кордеґа́рдія (охоронний загін, сердюки́)
кориґува́ти
кра́ґи (накладні халявки)
кре́кінґ (*англ.* cracking, термічна або каталітична обробка нафтових фракцій)
кро́синґ (*англ.* crossing, вентиляційна гірнича ви́робка; заборонений прийом у спорті — різке перетинання шляху конкурента, що створює небезпеку)
лаґ (*гол., англ.* log, прилад для визначення швидкости плавзасобу)
ла́ґтинґ /*норв.* lagting, верхня палата норвезького парл(я)аменту — сто́ртингу/
ланґу́ст (*фр.* langouste, тварини ряду десятиногих ракоподібних)
леґалізація
леґа́льний (*лат.* legalis)
леґа́т (*лат.* legatus, у Римі — намісник імператора в провінції у період принципа́ту; диппредставник папи Римського; нунцій; у заповіті — доручення спадкоємцеві виплатити якійсь особі певну суму або передати їй певне майно)
леґа́ція (*лат.* legatio, посольство папи Римського з особливою місією)
леґо́рни /від назви *м.* Legorno (Лево́рно), порода курей/
леґе́йда (ледар, ледащо)
ле́ґінь (парубок, молодик)
легітима́ція (*лат.* legitimus, узаконення)
легіти́мний (законний)
легува́ти (заповідати)
ли́ґати (ковтати)
лігні́н (від *лат.* lignum, органічна складова здерев'янілих рослинних тканин; виготовлений з деревини сорт тонкого, гофрованого паперу; деревна́ вата)
лігні́т (від *лат.* lignum, різновид рудого вугілля)

лігроїн (*англ.* ligroine; рідкий нафтопродукт, який використовують як пальне або розчинник лаків)
лінгвістика (*лат.* lingua, мовознавство)
люґер (*нім.* Lugger, невеликий дво- або трищогловий вітрильник з рейовим оснащенням)
ляндтаґ /*нім.* Landtag, виборний орган самоврядування земель у Німеччині й Австрії; парл(я)амент у Ліхтенштайні/
л(ь)озунґ (*нім.* Lozung, заклик, гасло)
маґель (качалка)
магерка (повстяна шапка)
магіст(е)р (*лат.* magister)
магістрат (*лат.* magistratus, орган міської управи)
магістратура (у Римі — почесні державні посади і сукупність осіб, що їх обіймали; загальна назва судових посад на Заході)
маґнолія (рід деревних та кущових рослин)
маляґа (сорт десертного виноградного вина)
маргінес (*лат.* marginis — край, межа; примітки на берегах книги; про тих, хто втратив колишні соціальні зв'язки і не пристосувався до нових умов; хто не визнає загальних норм і правил поведінки)
мергель (осадова гірська порода з глини та вапняку)
миґа (пантомима)
миглювати (сортувати зрублене дерево і складати його в купи — мигли)
міграція (*лат.* migratio)
мінгрельський (до Мінгрелії — Грузія)
мінезінгери (*нім.* Minnesänger, німецькі середньовічні поети-співці)
мітинґ (*англ.* meeting, масові збори, віче)
моніторинґ (*англ.* monitoring, постійне стеження за якимось процесом на його відповідність бажаному результату, прогнозування й запобігання критичним ситуаціям)
морґ (до 1939 р. міра землі на Західній Україні — 0,56 га)
мруґати (моргати)
мустанґ (*англ.* mustang, здичавілий кінь, що його завезли європейці в XVI ст. до Північної Америки)
невреґульований
неґативів (*лат.* negativus)
неґація (*лат.* negatio, заперечення)
негліже (*фр.* négligé, легке домашнє, переважно ранкове, вбрання)
неґоціянт (особа, що спеціялізується на гуртовій торгівлі)
негречний (неввічливий, нечемний)
неґувати (нехтувати, зневажати)
негус (володар Етіопії)
нелеґальний
ніґрол (від *лат.* niger, залишковий неочищений нафтопродукт)

нон-ґра́та (небажаний)
нуґа́ (горіхи з цукром)
обґрунто́ваний
овершта́ґ (*гол.* overstag, поворот вітрильника, що переходить на інший галс проти вітру)
оригіна́л (*лат.* original, справжній, первинний, не копія, не підробка; несхожа на інших людина, дивак)
пагіна́ція (*лат.* pagina, нумерація сторінок)
па́ґода (*порт.* pagoda, буддійський храм — багатоярусна вежа)
параґва́єць (громадя́нин Параґваю)
пігу́лка (таблетка)
підга́рля (во́ло, опу́клість під підборіддям)
підгру́нтя
преси́нґ (*англ.* pressing, активна опіка гравців суперника по всьому полю)
прес-кліпінґ (добір публікацій в ЗМІ за певний період часу, в яких згадано конкретну особу чи висвітлено певний за́хід)
проґа́вити (упустити, недогле́діти щось через неуважність, невторопність)
прол(ь)онга́ція (*лат.* prolongo, подовження терміну чинности)
пу́динґ (*англ.* pudding, запіканка з сиру, м'яса, крупи з додання́м яєць, молока, прянощів)
пфеніґ (*нім.* Pfennig, свого часу в Німеччині й Австрії — монета, 0,01 марки)
рагу́ (*фр.* raguet, страва з дрібно нарізаного м'яса, тушко́ваного з овочами, або з тушкованих овочів із пряною, гострою приправою)
райґра́с (кормова трава родини злакових)
райхста́ґ /*нім.* Reichstag, а не рейхстаг; будівля парл(я)аменту в Берліні/
реаґува́ти (від ре... і *лат.* ago, вступати в хемічну реакцію, виявляти своє ставлення до чогось)
реґа́лії (*лат.* regalis, символи влади, предмети відзна́ки, знаки розрі́знення, монопольні права й привілеї)
ре́ґель (попере́чина)
регіме́нт (полк)
ре́ґула (стату́т)
редаґування
резигна́ція (відмова)
ремиґа́вці (жу́йні тварини)
ремиґа́ти (*про корів:* жувати жуйку)
ремінґто́н (друкарська машинка особливої системи)
ренеґа́т (*лат.* renegatus, відсту́пця, зрадник)
рентґе́н (*нім.* Rőntgen = Roentgen)
ре́слінґ (*англ.* wrestling, різно́вид професіональної боротьби)
риґори́зм (*фр.* rigorisme, надмірна суворість)
риґува́ти (погано писа́ти; риґува́ти — про неспокійну скотину)
риґсдаґ /*дан.* rigsdag, парл(я)амент Данії 1849—1953 рр., нині фо́лькетинґ/

риксдаґ /*швед.* riksdag, парла(я)мент Швеції/
ріґель (*нім.* Riegel, засув у замка́х, горизонтальний елемент будівельних конструкцій)
са́ґа (*скан∂.* saga, давньо-скандина́вські та ірландські епічні сказа́ння в прозі з віршованими вставками; поетичне сказання, легенда)
са́ґо (*мал.* sagu, крупи з зерен крохма́лю, добутого з серцевини саґових та інших пальм; замінник цих круп з картопля́ного й кукурудзя́ного крохмалю)
санґві́нік (*лат.* sanguinis, про темперамент людини)
сараґо́ський (належний до Сараґо́си)
сеґме́нт (лат. segmentum)
сеґреґа́ція (*лат.* segregatio, вид дискримінації — відокремлення якої-небудь групи населення за расовою чи етнічною ознакою)
сенеґа́льський /належний до Сенеґа́л(ю)у/
сиґнату́ра (*лат.* signatura, копія рецепта лікаря; поліграфічне)
сиґура́нца (*рум.* siguranţa, політична поліція у монархічній Румунії, охранка)
сингл (*англ.* single, гра в теніс, коли кожна сторона представлена одним гравцем; маленька плати́вка з однією чи двома пісня́ми)
скейтинґ (*англ.* skating, катання на ковзанах)
сленґ (*англ.* slang, арґо́, жаргон)
смо́кінґ (*англ.* smoking, чорний піджак з довгими, обшитими шовком вилогами)
сновиґа́ти (ходити без певної мети, снува́ти назад-вперед)
со́рґо (*іт.* sorgo, рослина)
спі́нінґ (*англ.* spinning)
сте́рлінґ (*англ.* sterling, стандарт проби англійських золотих і срібних монет)
суґестивний
суґе́стія (*лат.* suggesto, навіювання, вплив на волю і почуття людини; психічний вплив на людину в стані гіпнозу)
сьоґу́н /*яп.,* титул військово-феодальних правителів Японії (1192—1867), при яких імператорська династія не мала реальної влади/
та́нґо (*есп.* tango)
то́ґа (*лат.* toga, чоловічий верхній одяг громадян у давньому Римі)
уґви́нчувати
уджиґну́ти (зробити що-небудь енергійно, спритно; почати йти з великою силою — про дощ, град; з силою вдарити, ушкво́рити)
фастриґува́ти (обшива́ти нитками речі)
фата-морґана (марево, мариво, омана)
фіґа (*фр.* figue, інжир; переносне — ду́ля)
фіґель /за́виток (архітектурна оздоба); розчерк (на письмі); витівки, трюки/
фіґлі-мі́ґлі (витівки, штуки)
фіґля́р (*пол.* figlarz; акробат, штука́р, блазень, кривля́ка)
філіґра́новий (філіґра́нний)
філіґра́нь /*іт.* filigrana, ювелірний ви́ріб з тонкого крученого дроту (золотого, срібного); водяні знаки на папері/

фо́лькетинґ /folketing, данський парл(я)амент/
хля́ґа (негода)
хуґа́ (мете́лиця)
хурди́ґа (хуртови́на)
ци́нґель (куро́к)
цойґга́вз (*нім.* Zeughaus, цейхауз)
цу́ґом (один за одним, низкою, рядком, ва́лкою)
шва́ґер (шу́рин, шуря́к, шваґро́)
шварґота́ти (крикливо й швидко розмовляти)
ши́лінґ (*англ.* shilling, грошова одиниця в Кенії, Танзанії, Уганді, Сомалі; до 1971 р. — в Англії, до введення *євро* — в Австрії)
шляґба́вм (*нім.* Schlagbaum, шлагбаум)
шме́ргель (*нім.* Schmergel, наждак)
шпарґа́л (старий пописаний папір; рукописи, записи)
шпарґа́лля (збірне до шпарґа́л)
шпа́ргель (спа́ржа)
шта́йґер (гірничий майстер, який відає роботами на ру́дні)
яґдта́ш (*нім.* Jagdtasche, мисливська сумка)
ягуа́р (з мови ту́пі-ґвара́ні)

Слова, що їх пишемо й вимовляємо через г (h)

Авгій *(гр.)*
ага́ва *(гр.)*
ага́т *(гр.)*
аго́нія *(гр.)*
агро...*(гр.)*
агроно́м *(гр.)*
алергі́я *(гр.)*
альдегі́ди (*лат.* aldehyd)
ал(ь)коголь[3] (*араб.* аль-кухль)
антагонізм *(гр.)*
апартга́йд (*нім.-гол.* Apartheid, апартеїд)
бл(ь)окга́вз (*нім.* Blockhaus, блокгауз)
гало́ші
галюцина́ції (*лат.* hallucinatio)
гама-проміння *(гр.)*
га́рпії (у *гр.* мітології — крилаті потвори з жіночими обличчями; вид орлів, рід кажанів; сварливі жінки)
гарпу́н (*англ.* harpoon)
гастроно́м (з *гр.* через *фр.*)
гене́тика *(гр.)*
геноци́д *(гр.)*
герб (*пол.* herb)
герба́рій (*лат.* herbarium)
ге́три
гібри́д (*лат.* hibrida)
гігант *(гр.)*
гідра́нт *(гр.)*
гієна *(гр.)*
гімназія *(гр.)*
гіяци́нт *(гр.)*
Голгота (*гр.,* і Голгофа)
гонор (*лат.* honor)
Горго́на (у *гр.* мітології страшна жіноча істота, від погляду якої все кам'яніє)
горельє́ф (*фр.* haut-relief)
горн (*муз., нім.* Horn)
грам *(гр.)*
...грама (*гр.,* телеграма)

...граф (*гр.,* телеграф)
графі́т *(гр.)*
грифо́н (*гр.*, в античній мітології — крилатий лев з орлиною головою)
гуманний (*лат.* humanus)
гумор (*лат.* humor)
гу́мус (*лат.* humus, перегній)
гуса́р (*угор.* huszár)
демаго́г *(гр.)*
деміу́рг (*гр.;* творець світу, бог)
дифто́нг *(гр.*)
діягра́ма *(гр.)*
діяде́ма *(гр.)*
драматургі́я *(гр.)*
егі́да (*гр.,* щит Зевса; захист, нагляд, покровительство)
еле́гія *(гр.)*
ене́ргія *(гр.)*
епігон *(гр.)*
епігра́ма *(гр.)*
епіло́г *(гр.)*
ігу́мен *(гр.)*
інгаля́ція (*лат.* inhalatio)
камерге́р (*нім.* Kammerherr)
катало́г *(гр.)*
катего́рія *(гр.)*
кого́рта (*лат.* cohors)
ларингі́т *(гр.)*
логари́тм *(гр.)*
логіка *(гр.)*
...логія *(гр.)*
лого...*(гр.)*
магази́н (*араб.* махазі́н)
магі́чний *(гр.)*
ма́гма *(гр.)*
магне́зія *(гр.)*
магне́т, магні́т *(гр.)*
ма́гній *(гр.)*
маргари́н *(гр.)*
мега...*(гр.)*
мере́ра (*гр.,* богиня помсти; люта, сварлива жінка)
менінгі́т *(гр.)*
мигда́ль *(гр.)*
невралгі́я *(гр.)*
нігілі́зм (*лат.* nihil, заперечення усталених норм, законів)
олігА́рхія (*гр.,* влада небагатьох)
она́гр *(гр.)*
орга́зм *(гр.)*
о́рга́н *(гр.)*
о́ргія *(гр.)*
пакга́вз (*нім.* Packhaus, пакгауз)
панегі́рик (*гр.,* похвальний відгук)
пентагра́ма *(гр.)*
пігме́й *(гр.)*
поліглот *(гр.)*
полігон *(гр.)*
поліграфі́я *(гр.)*
прагма́тика *(гр.)*
прогноз *(гр.)*
пролог *(гр.)*
рангО́вт (*гол.* randhout, рангоут)
трагедія *(гр.)*
фарингі́т *(гр.)*
фле́гма *(гр.)*
фосге́н *(гр.)*

Слова з g, що їх пишемо й вимовляємо через г

Є ріжні думки з приводу віддання чужомовних слів:

• позаяк українській притаманне гекання, то треба все залишити як є: питання про Ґ — надумане;

• усі чужомовні слова, що мають у складі літеру G, слід так і віддавати.

З жодною тезою до решти погодитися не можна. На думку автора, власні, географічні назви, слова з двома фонемами G і H, рідковживані, нові слова потрібно віддавати відповідно до оригіналу (як вже й зазначалося). Решти слів чіпати не варто — зважаймо на мовні реалії. *Можливо з часом, за розумної мовної політики, державі вдасться повернутися до цього питання.* Але не сьогодні. Можна створити геніяльний кабінетний правопис, і хто ним послуговуватиметься? Згадаймо "Науку про рідномовні обов'язки" І. Огієнка.[18]

Наведені слова, що пишуться через *Г,* — пропозиція автора.

авангáрд (*фр.* avant-garde)
агломерáт (*лат.* aglomeratus)
аграрій (від ager — поле)
агрéсія (*лат.* agressio)
алгóл /*англ.* algol, algo (rithmic)/
алгорúтм (*лат.* algorithmus)
алігáтор (*англ.* alligator)
ангáр (*фр.* hangar)
ангíна (*лат.* angina)
ангóрський
аншл(я)áг (*нім.* Anschlag)
ар'єргáрд (*фр.* arriere-garde)
багáж *(фр.)*
бриг (*англ.* brig, від *ім.* brigantino, двощогловий вітрильник)
бригáда (*фр.* brigade)
бургомістер (*нім.* Bürgermeister, голова міського самоврядування)
бюргер (*нім.* Bürger, міщанин)
вікінги (*сканд.* vikingr, у Давній Русі відомі як варяги, в Західній Європі — як нормáни)
вогýли (нáрід в Сибіру)
вульгáрний
газóн (*фр.* gazon)
галеóн
галéра (*ім.* galera)
галéта (*фр.* galette)
галіфé (*фр.,* військові брюки особливого покрою; від прізвища генерала Ґаліфé)
галóн (*англ.* gallon, міра об'єму; в Англії = 4,546 л, у США = 3,785 л — для рідин, 4,405 л — для сипких)
галóп (*фр.* galop)
гальóрка

гама́ші (теплі панчохи без підошо́в, що їх одягають поверх взуття)
гамбіт (*фр.* gambit, шахи)
гангре́на (*лат.* gangrena)
гардеро́б
гарди́на (*нім.* Gardine)
гарнізо́н (*фр.* garnison)
гарні́р (*фр.* garnir)
гарніту́ра (*фр.* garnitur)
гастроле́р
гастро́ля (*нім.* Gastrolle)
гаше́т(к)а (*фр.* gâchette)
генера́л (*лат.* generalis)
генералітє́т (*нім.* Generalität)
генера́тор (*лат.* generator)
генера́ція (*лат.* generatio)
геніта́лії (*лат.* genitalis)
ге́нітив (*лат.* genitivus, родови́й відмінок)
гібон /*англ.* gibbon, людиноподібна мав(л)па/
гід (*фр.* guide)
гі́льдія (*нім.* Gilde)
гільйоти́на (*фр.* guillotine)
гіпю́р (*фр.* guipure)
гірля́нда (*фр.* guirlande)
гітара (*есп.* guitarra, від *грец.* κιθάρα — кітара)
гладіо́л(ю)ус (*лат.* gladiolus)
гладі(я)атор (*лат.* gladiatores)
гл(я)азу́р (*нім.* Glasur)
гланди (*лат.* glans)
глінтва́йн (*нім.* glühender Wein — гаряче вино, глінтве́йн)
гліcер (*фр.* glisseur)
глобус (*фр.* global)
гном (*нім.* Gnom)
гонг
гондо́л(я)а (*іт.* gondola)
гори́ла (*англ.* gorilla)
граве́р (*фр.* graveur)
гравіта́ція (*лат.* gravitatis)
гравю́ра (від гравер)
града́ція (*лат.* gradatio)
гради́рня (*нім.* Gradieren, башта для охолодження води атмосферним повітрям)
градіє́нт (*лат.* gradiens, міра зростання чи спадання в просторі якоїсь фізичної величини на одиницю довжини)
гра́дус (*лат.* gradus)

градуюва́ння (*лат.* gradus, встановлення значення якоїсь міри)
граната (*ім.* granata)
граніт (*ім.* granito)
гра́нули (*лат.* granulum)
грануля́ція
гре́йдер (*англ.* grader)
гренад(и)е́ри (*фр.* grenadiers)
грилья́ж (*фр.* grillage)
губерна́тор (*лат.* gubernator)
гувернáнтка (*фр.* gouvernante)
гудро́н (*фр.* goudron, речовина, яку одержують після перегонки нафти; використовується як масти́ло у шляховому будівництві)
гуля́ш (*угор.;* їжа зі шматочків м'яса, тушко́ваних з приправою)
гура́льня (спиртзавод, винокýрня)
гурма́н (*фр.* gourmand, любитель вишуканих страв)
гуталі́н
гутапе́рча (*англ.* guttapercha, пластична технічна речовина́, яку добувають з затверділого соку рослин, зокрема евкомії)
дегенера́т (*лат.* degeneratus, людина з ознаками фізичного чи психічного ви́родження)
деграда́ція (*лат.* degradatio, зане́пад)
дегуста́ція (*лат.* degustatio, оцінювання якости)
делега́т (*лат.* delegatus)
дра́га (*англ.* drag, землечерпалка)
драгла́йн (*англ.* dragline, різновид екскаватора)
єгер (*нім.* Jäger, мисливець)
жарго́н (*фр.* jargon)
жонгле́р (*фр.* jongleur)
жонглюва́ння
інгредіє́нт (*лат.* ingrediens, складова частина сполуки)
інгре́сія (*лат.* ingressio, проникнення морських вод у зниження рельєфу прибережної смуги з підвищенням рівня моря чи зануренням берега)
інгу́ш (національність)
конгресме́н (*англ.* congressman)
конгломера́т (*лат.* conglomeratus)
континге́нт (*лат.* contingens)
конфігура́ція (*лат.* configuratio)
кота́нгенс (*лат.* cotangens)
лагу́на (*ім.* laguna, зато́ка)
лангоба́рди (германське плем'я, 568 р. вдерлося до Італії й заснувало королівство)
леге́нда (*лат.* legenda)
легіо́н (*лат.* legionis, вища бойова одиниця у давньому Римі)
легіоне́р

лі́га (*лат.* ligo, спілка, асоціяція, об'єднання; музи́чний знак)
лігату́ра (*лат.* ligatura)
магна́т (*лат.* magnatus)
мамали́га (кукурудзя́на каша)
манга́н (*нім.* Manganerz, ма́рганець)
мігре́нь (*фр.* migraine, з *гр.;* на́пади головного болю)
навіга́ція (*лат.* navigatio, судноплавство, мореплавство)
нібел(ю)у́нги /*нім.* Nibelungen, в *нім.* епосі — міти́чний народ карликів, нащадки короля Нібел(ю)у́нга/
облі́га́ція (*лат.* obligatio)
організація (*фр.* organisation)
організм (*фр.* organisme)
пігме́нт (*лат.* pigmentum)
пігмента́ція
пінгві́н (*англ.* penguins, від *лат.* pinguis, водоплавні птахи-нелітавці)
піро́га (*фр.* piroge, індіянський човен)
плагія́т (*лат.* plagio, плагіат)
прерогати́ва (перевага)
прогрес (*лат.* progressus)
пропаганда (*лат.* propaganda)
пропагува́ти
протегува́ти (*лат.* protego, сприяти, підтримувати)
ранг(а) (*нім.* Rang)
регенера́ція (*лат.* regeneratio, відновлення)
ре́гентство (від *лат.* regentis, тимчасове правління однієї чи кількох осіб, коли монарх не може правити)
регіо́н (*лат.* regio; територія, що вирізняється з-поміж інших специфічними рисами)
регл(я)а́мент (*фр.* règlement, процедурні правила)
регре́с (*лат.* regressum)
регулюва́ння (*лат.* regulo)
регуля́рний (*лат.* regularis)
рекогносциро́вка (нім. Rekognoszierung, о́гляд місцевости)
релігія (*лат.* religio)
сига́ра (*фр.* sigare, з *есп.* cigarro)
сигаре́та
сигнал (*нім.* Signal)
сурога́т (*лат.* surrogatus, замінник натурального продукту)
тунгу́с (народність в Сибіру, застаріла назва евéнків)
фігу́ра (*лат.* figura)
фла́гман (*гол.* vlagman)
флагшто́к (*гол.* vlagstok)
фланг (*фр.* flanc)

фліґель (*нім.* Flügel)
флюґер (*гол.* vleugel)
фрагме́нт (*фр.* fragment)
фрега́т (*фр.* fregate)
фуга́нок (рубанок великого розміру з подвійним різцем)
фуга́с (*фр.* fougasse)
фурго́н (*фр.* faurgon)
шагре́невий (*фр.* chagrin, від *тур.* çagri)
шланг (*нім.* Schlange)
шпага́т (*нім.* Spagat)
шпінгале́т (за́сувка)
штанга (*нім.* Stange)
ю́нга (*нім.* Junge)
ятага́н (*тур.* jatagan)

Іншомовні прізвища, що починаються літерою ґ (g)

Ґабе́н (*фр.* Gabin)
Ґа́бор (*угор.* Gabor)
Ґа́йґер (*нім.* Geiger, а не Гейгер)
Ґаліле́о Ґаліле́й (*іт.* Galilei)
Ґа́ллахер (*англ.* Gallacher)
Ґальва́ні (*іт.* Galvani)
Ґа́рбо Ґре́та (Garbo Greta)
Ґариба́льді (*іт.* Garibaldi)
Ґарньє́ (*фр.* Garnier)
Ґарсі́я (*есп.* Garcia)
Ґа́ртнер (*нім.* Gartner)
Ґа́скел (*англ.* Gaskell)
Ґва́рді (*іт.* Guardi)
Ґваре́нґі (*іт.* Guarenghi)
Ґварне́рі (*іт.* Guarneri)
Ґві́до (*іт.* Guido)
Ґеба́уер (*нім.* Gebauer)
Ґе́бельс (*нім.* Göbbels)
Ґе́бріел (*англ.* Gabriel)
Ґева́ра Че (*есп.* Guevara)
Ґедимі́н[3]
Ґе́йнсборо (*англ.* Geinsborough)
Ґе́ллап (*англ.* Gallup)
Ґелсво́рсі, Ґелсво́рті (*англ.* Galsworthy, Голсуорсі)
Ґе́ншер (*нім.* Genscher)
Ґео́ргіу-Деж (*рум.* Gheorghiu-Dej)

Ґе́ринґ (*нім.* Göring)
Ґе́ршвін (Gershwin)
Ґе́те (*нім.* Göthe = Goethe)
Ґе́рек (*пол.* Gierek)
Ґі́зель
Ґі́лберт (*англ.* Gilbert)
Ґоґ ван (Gogh van)
Ґоґе́н (*фр.* Gauguin)
Ґо́лдинґ (*англ.* Golding)
Ґо́лдсміт (*англ.* Goldsmith)
Ґолембйо́вський
Ґоль де (*фр.* Gaulle)
Ґольдо́ні (*іт.* Goldoni)
Ґому́лка (*пол.* Gomulka)
Ґонку́р (*фр.* Goncourt)
Ґор Ел (*англ.* Gore; вимова Гор є образою, Whore — ла́йка)[116]
Ґо́рдон
Ґо́твальд (*чес.* Gottwald)
Ґотьє́ (*фр.* Gautier)
Ґо́я (*есп.* Goya)
Ґріґ (*норв.* Grieg)
Ґрім(м) (*нім.* Grimm)
Ґрін (*англ.* Green)
Ґрю́неваль д (*нім.* Grünewald)
Ґудеріяґн (*нім.* Guderian)
Ґуно́ (*фр.* Gounod)
Ґу́тенберґ (*нім.* Gutenberg)
Ґуттузо (*іт.* Guttuso)

Іншомовні імена та прізвища, що мають у складі ґ (g)

Авґуст (*лат.* Augustus)
Аґне́са
Аліґ'є́рі (*іт.* Alighieri)
Араґо́н (*фр.* Aragon)
Берґго́льц (*нім.* Bergholz)
Бе́рґман (*швед.* Bergman)
Бе́ринґ (*дан.* Bering)
Бу́ргардт (*нім.* Burgardt)
Ва́ґнер (*нім.* Wagner)
Ве́ґа де (*есп.* Vega)
Верґі́лій (*лат.* Vergilius)
Во́льфґанґ (*нім.* Wolfgang)
Вра́нґель

Ге́ґель (*нім.* Hegel)
Ге́мінґвей (*англ.* Hemingway, Хемінгуей)
Ґі́нденбурґ (*нім.* Hindenburg)
Ґо́ґарт (*англ.* Hogarth, Хогарт)
Ґарґантюа́
Ґертру́да
Ґі
Ґійо́м (*фр.* Guillaume)
Ґре́ґорі
Ґуд (*англ.* Good)
Ґу́нар
Ґу́став (*швед.* Gustaf)
Деґа́ Едґа́р (*фр.* Degas Edgar)
Дю́ринґ (*нім.* Düring)
Еллінґтон (*англ.* Ellington)
Ель Ґре́ко (El Greco, Доменіко Теотокопу́лі)
Енґельґа́рдт (*нім.* Engelhardt)
Енґельс (*нім.* Engels)
Енґр (*фр.* Ingres)
Збі́ґнев
Зи́ґмунд
Зи́ґфрид
Зо́рґе (*нім.* Sorge)
Калі́ґула (*лат.* Kaligula)
Ле́ссинґ (*нім.* Lessing)
Л(ь)о́нґі (*ім.* Longhi)
Л(ь)о́нґо (*ім.* Longo)
Лонґфе́лло (Longfellow)
Люксембу́рґ (*нім.* Luxemburg)
Ляфа́рґ (*фр.* Lafargue)
Маґелла́н (*порт.* Magalhâes, Маґальяеш)
Маґри́т (*фр.* Magritte)
Ма́рґарет
Марґо́ (*фр.* Margo)
Менґлі́-Гіре́й
Ме́ринґ (*нім.* Mehring)
Монтґо́мері (*англ.* Montgomery)
Оґі́нський (*пол.* Ogiński)
Оґю́ст (*фр.* Auguste)
Ойленшпіґель (*нім.* Eulenspigel)
Ольґерд
Паґані́ні (*ім.* Paganini)
Пантаґрюе́ль

Регі́на (*нім.* Regina)
Рентге́н (*нім.* Röntgen = Roentgen)
Рі́ган, Ре́йган (*англ.* Reagan)
Родр(і)и́го (*есп.* Rodrigo)
Сигізму́нд (*лат.* Sigismundus)
Ска́рга (*пол.* Skarga)
Тюрго́ (*фр.* Turgot)
Фагергóльм (*фін.* Fagerholm)
Фігеро́а (*есп.* Figeroa)
Фрагона́р (*фр.* Fragonard)
Цві́нглі (*нім.* Zwingli)
Шварцене́ггер (*нім.* Schwarzenegger)
Шле́зинґер (*нім.* Schlesinger)
Шпільга́ген (*нім.* Spilhagen)
Шпри́нґер (*нім.* Springer)
Юрґен
Ядві́га

Іншомовні імена, прізвища, назви періодичних видань

Аденáуер (*нім.* Adenauer)
Айзенга́уер (*нім.* Eisenhauer, *англ.* Eisenhower, Ейзенхауер)
Айнштáйн (*нім.* Einstein, Ейнштейн)
А́йслер (*нім.* Eisler)
Атéна (*гр.,* Афіна)
А́уе (*нім.* Aue)
А́уербах (*нім.* Auerbach)
Бет(г)хóвен (*нім.* Beethoven, Бетóвен?)
Бі́чер-Стóу (*англ.* Beetcher-Stowe)
Бра́гма (Брахма)
Вайлд (*англ.* Wilde, *рос.* Уайльд)
Ва́йтгорс (*англ.* Whitehorse, *рос.* Уайтхорс)
Ва́лленштайн (*нім.* Wallenstein)
Ван Дейк (*гол.* van Dyck)
Ватт (*англ.* Watt)
Велз[3] (*англ.* Wells, *рос.* Уэллс)
Ві́лсон (*англ.* Wilson)
Ві́льге́льм (*нім.* Wilhelm)
Ві́тмен (*англ.* Whitman, *рос.* Уитмен)
Вóтсон (*англ.* Watson, *рос.* Уотсон)
Га́бсбурґ (*нім.* Habsburg)
Га́вел (*чес.* Havel)
Га́вптман (з *нім.* Hauptmann *укр.* гетьман)
Гавс (*нім.* Hauss, *рос.* Гаус)

Гавф (*нім.* Hauff, Гауф)
Га́йберґ (*нім.* Heiberg)
Га́йденгайн (*нім.* Heidenhain)
Гайдн (*нім.* Haydn)
Гайм (*нім.* Heim)
Га́йне Га́йнрих (*нім.* Heine Heinrich, *рос.* Гейне Генрих)
Га́йслер (*нім.* Heisler, *рос.* Хейслер)
Га́кслі (*англ.* Huxley)
Галле́й, Га́ллі (*англ.* Halley)
Гальс (*гол.* Hals)
Ге́мілтон (*англ.* Hamilton)
Гамсу́н (*норв.* Hamsun)
Га́нзен (*нім.* Hansen)
Ганн (*нім.* Hann)
Ганс (*нім.* Hans)
Га́нтер (*нім.* Hanter)
Га́рві (*англ.* Harwey)
Га́рді (*англ.* Hardy)
Га́рольд (*сканд.* Haraldr, *рос.* Харольд)
Га́риман (*англ.* Harriman)
Га́рисон (*англ.* Harrison, *рос.* Харрисон)
Гарт (*англ.* Harte)
Га́ртман (*нім.* Hartmann)
Га́шек (*чес.* Hašek)
Ге́да (*гол.* Heda, *рос.* Хеда)
Ге́єр (*нім.* Heyer)
Ге́йвуд (*англ.* Heywood)
Гейм (*нім.* Heym)
Ге́льмгольц (*нім.* Helmholtz)
Ге́льріґель (*нім.* Hellriegel)
Ге́ндель (*нім.* Händel)
Ге́нрик
Ге́нрих
Гера́кл (*гр., лат.* Геркуле́с)
Герц (*нім.* Hertz)
Ге́ссе Ге́рман (*нім.* Hesse Hermann)
Ґілтон (*англ.* Hilton)
Ґічкок (*англ.* Hitchcock)
Гобе́ма (*гол.* Hobbema)
Го(г)енцо́ллерн (*нім.* Hohenzollern)
Го́длер (*нім.* Hodler)
Голмс (*англ.* Holmes, *рос.* Холмс)
Го́льбайн (*нім.* Holbein, *рос.* Го́льбейн)

Го́некер (*нім.* Honecker, *рос.* Хонекер)
Го́фман (*нім.* Hoffmann)
Гу́вер (*англ.* Huver)
Гус (*чес.* Hus)
Гу́сак Ґу́став (*чес.* Husak Gustaw)
Кінґ (*англ.* King)
Конфу́ційй
Косцю́шко[3]
Кли́нтон (*англ.* Clinton)
Кро́мвел (*англ.* Kromwell, *рос.* Кромвель)
Кру(п)п /*нім.* Krupp, на письмі можливе — щоб відрізняти від круп(а) коня й хвороби/
Лега́р (*угор.* Lehar)
Ля Фонте́н
Ля́йбниць* (*нім.* Leibnitz, *рос.* Лейбниц)
Макдо́налд (*англ.* MakDonald, *рос.* Макдональд)
Максвел (*англ.* Maxwell)
Мак'яве́ллі (*ім.* Machiavelli, Макіавеллі)
Малярме́ (*фр.* Mallarme)
Ма́лтуз (*англ.* Maltus, *рос.* Мальтус)
Маннерге́йм (*швед.* Mannerheim)
Ма́та Га́рі (Mata Hari)
Міцке́вич
Мури́льйо (*есп.* Murillo)
Мюнхга́взен (*нім.* Münchhausen, *рос.* Мюнхаузен)
Ни́ксон (*англ.* Nixon)
О'Ге́нрі (*англ.* O'Henry)
Па́влі (*нім.* Pauli)
Сапі́га (*пол.* Sapieha)
Скотт (*англ.* Scott)
Со́єр (а не Сойєр)
Суга́рто (*індон.* Suharto)
Фавст (*нім.* Faust, *рос.* Фауст)
Фо́єрбах (*нім.* Feuerbach, *рос.* Фейербах)
Франци́ск
Фройд (*нім.* Freud, Фрейд)
Цвайг (*нім.* Zweig, Цвейг)
Шафа́рик
Ши́ллер (*нім.* Schiller)
Шопенга́уер (*нім.* Schopenhauer)
Шо(в)у Бернард (*англ.* Schaw)
Штравс (*нім.* Strauß, Штраус)

“Ґа́рдіян” (Британія)
“Ґра́нма” (Куба)
“Да́ґбладет” (Норвегія)
“Да́ґенс Ню́гетер” (Швеція)
“Нипсободша́ґ” (Угорщина)
“Фіґаро́” (Франція)
“Фра́нкфуртер Альґема́йне Ца́йтунґ” (Німеччина)
“Шпіґель” (Німеччина)

З приводу Ляйбниця*.

В українській мові значна частина слів, які закінчуються на *ц,* — іншомовного походження. Наведемо деякі.

абзац	кібуц	протуберанц
бліц	кл(я)ац	спец
буц	коц	фальц
гакенкройц	куруц	фельц
глянц	курц	фільц
гоц	куц	фі(т)ц
гурц	лутц	шкіц
емерґенц	мунц	шміц
зельц	палац	шмуц
зіц	пл(я)ац	шпіц
кварц	принц	шприц

В усіх них *ц* — тверде. Далі погляньмо на деякі власні імена та географічні назви.

Австерлиць (Австерліц)	Зоц	Метц
Авшвиць (Аушвіц)	Кац	*Німиць* (Німіц)
Аксючиць (Аксючіц)	*Клявзевиць* (Клаузевіц)	Панкрац
Баренц	Кміціц	Пац
Бенц	Кнунянц	*Равбиць* (Раубіц)
Вінц	*Кошиць* (*укр.* прізвище)	Рац
Герц	Ленц	Рец
Горовиць (Горовіц)	Лінц	Рітц
Ґалац	*Ліфшиць*	Розенкранц
Ґляйвиць (Ґлейвіц)	*Ловиць* (Ловіц)	Сац
Ґрац	Лунц	*Тірпиць* (Тірпіц)
Дениць (Деніц)	*Ляйбниць* (Ляйбніц)	*Штайнмець* (Штайнмец)
Дец	Маштоц	Штольц

Дві третини наведених слів також мають у флексіях *ц* тверде. З рештою прикладів — інша ситуація. Якщо їхні закінчення навести як в оригіналі (*Австерліц* тощо), то, відмінюючи (Австерліца), ми наблизимося до російської мови. А от подані жирним шрифтом пропозиції (на *-иць, -ець*) дозволяють цього уникнути, хоч і "відсувають" нас від оригіналу. За будь-яких благих намірів ми не маємо порушувати мовних законів. Згадаймо в нашій мові *киць-киць* тощо. Зрештою, наведемо приклад: Айлосяньке — клясик японської літератури, сліпий поет-мандрівник Василь Єрошенко. Завважмо тільки, що Айлосяньке — радше за все, транскрипція з китайської, бо мова Піднебесної звука Р не знає, як, до речі, японська не знає Л.

Українські прізвища, що починаються літерою ґ

Ґаватóвич
Ґаврóнський
Ґаґанéць
Ґаджéґа
Ґадзíнський
Ґалагáн
Ґалáйда
Ґалахóвський
Ґалятóвський
Ґаль
Ґамбаль
Ґáнджа
Ґвинтóвка
Ґжúцький
Ґе
Ґéбус-Баранéцька
Ґеґéця
Ґеґéй
Ґедзь
Ґéник
Ґердáн-Закликанська
Ґерéґа
Ґеринóвич
Ґéрус
Ґец
Ґіжéцька
Ґловáцька
Ґóйдич
Ґóндор
Ґóнта
Ґорýк
Ґоч
Ґощúнський
Ґráве
Ґреґолúнський
Ґрéнджа-Дóнський
Ґресь
Ґроновúч
Ґрóнський
Ґугліńський
Ґýлий
Ґургýла
Ґудзíй
Ґудзь
Ґýла
Ґуткóвський
Ґуць

Українські прізвища, що мають у складі ґ

Слід пам'ятати, що *ґ* чергується з *дз* у флексіях:

Ва́рґа — Вардзі	Папари́ґа — Папаридзі
Варґа́н	Ре́ґа — Редзі
Джева́ґа — Джевадзі	Ре́ґула
До́лґош	Фіґоль
Доле́нґо	Фурди́ґа — Фурдидзі
Лома́ґа — Ломадзі	Шми́ґа — Шмидзі
Недриґа́йло	Яре́ґа — Яредзі

Пояснення деяких українських прізвищ

"Слово *прізвище* на відміну від *фамілія* походить від слова *прізвисько,* а не від слів *ім'я* чи *родина (family),* як це переважає в ментальності інших народів. Причиною такого розмаїття в прізвищах є етнічне багатство української нації та багатотисячолітній шлях її розвитку, що призвів до визнання кожної окремої людини неповторною індивідуальністю й поцінування її як чогось унікального, особливого. Таке пошанування індивіду в українській ментальності відбилося не лише в особливостях творення прізвищ, а й в інших планах, насамперед у визначенні людини як *особистости.* Наголос на особистому стає зрозумілішим, коли порівняємо його з російським відповідником, словом *личность* (від слова личина, тобто *маска*).[64]

За О. Синявським, вживання жіночих прізвищ на зразок *Ганна ГливЕНКО* є каліченням мови. Має бути: *Ганна ГливенкІВНА* (донька), *Ганна ГливенкОВА* (дружина).[25] Так подає і "Словарь" Б. Грінченка.[61]

Прізвище	Пояснення
Баба́к	польови́й гризу́н
Баби́нський	*від* ба́бський
Багла́й, Лень	ледачий
Ба́йда	гультя́й
Бака́й	глибока яма в річці чи ставку; брудна вибу́вина на дорозі, посеред якої калюжа
Балю́ра	глибока калюжа, ямка в земляній підлозі
Ба́ляс, Шарва́рок	бе́шкет, гармидер, шум, яса́
Баль	бал(ь)
Банду́рка	картопля
Бардади́м	здорова́нь, здорови́ло
Бахма́т	верховий кінь
Беле́й	личинка хруща

Бе́рдник	той, що робить бе́рда *(ткацькі верстати)*
Би́скуп	римо-католи́цький єпископ
Біла́н	білявий; назва білого вола, собаки; білий хліб
Біла́ш	білий хліб *(у жебраків)*
Бі́лик	металевий дворучний різе́ць для очищування шкур; самець ви́вірки *(білки)*
Білозі́р	красень *(про чоловіка);* епітет місяця: місяць-білозір
Білю́к	основна одиниця в турецькій армії; у яничарів — сто вояків, у спа́хіїв — 50
Богома́з	іконописець; поганий маляр
Богомо́лець	прочáнин
Богу́н	горизонтальна жердина, на якій розвішують сушити рибу; шлунок; перший шлунок у ремігáвців *(жуйних)*
Бокші́й	віл чорний чи сірий з білими, білий з чорними або сірими боками
Бородáй	бородатий *(іменник)*
Бра́жник	казан на брагу; продавець браги
Буздуга́н	*(молд.)* булава, бойова палиця
Буня́к	джміль
Бурде́й	землянка
Бурма́ка	буркоту́н, буркýн, воркоту́н
Бурмистер	бю́ргермайстер *(бургомістр)*
Вака́р(ь)	пастух корів
Вакарчу́к	син пастуха корів
Ва́рга	губа
Варга́н	музичний інструмент, на якому грають губами
Вари́вода	капризу́н, коми́зник, капризу́ля, вередýн, віредій, вереда́
Верни́вода	вир; казко́вий велетень, що порухом вусів скеровує воду
Верни́гора	казковий герой, що перегортає гори
Верни́дуб	казковий герой, що руками ламає дуби
Винниче́нко	син винокура
Вирга́н	орга́н
Вовку́н	вовкула́ка *(пере́вертень)*
Вовчо́к	від *вовк;* муха *Asilus;* довгоносик коморний *Calandra Granaria;* личинка хруща; ку́льчики на вербі; зуб у коня, що заважає їсти
Гайдабу́ра	гайдама́ка, опри́шок, розбійник, харци́зник (*м.* Харци́зьк)
Гайда́й=Гайда́р(ь)	пастух овець, гравець на козу *(волинку)*

Гайду́цький	від гайдук: стату́рний служитель; вояк надві́рної сторожі *(охорони);* тано́к
Галабу́рда	бешке́тник
Галайда́	блука́ч, бурла́ка; мандрівник; поневіря́льник, безприту́льний; волоцю́га
Гала́йко	крику́н
Галябу́рда	алеба́рда; велика бойова́ сокира
Гаму́ла	каша з яблук з медом; напіврідка́ маса, вируюча в сопках; невдала рідка їжа, зроблена занадто густою, схожа на кисіль
Гарка́вий, Гаркýша	*(рос.)* карта́вый
Гладу́н	черева́нь
Гладу́ш	глек, глечик з глини
Гли́ва	сорт груші
Гло́ба	клопіт, морока, тяганина
Глушко́	глухий
Гніздю́к	запорожець, який завів господарство; невдало спечений хліб
Голова́нь	з великою головою; риба
Голова́тий	з великою головою; розумний
Горла́нь, Тарахтій	крику́н
Гри́цик	рослина, стебло́ якої йде в їжу
Грабар(ь)	гробокопа́ч, гробоко́п
Гу́ра	юрба, юрма́, на́товп
Гуцуля́к	гуцульський ко́ник; ку́ций гуцульський кожушок
Ґайда́р(ь)	музи́ка, що грає на волинку
Ґалага́н	іскра; головня́; великий мідний каза́н; старовинна мідна монета в 4 крейца́ри
Ґу́лий	безрогий (про воли та корови)
Дері́й	напи́лок, підпи́лок, терпу́г
Дерка́ч	рапа́к, рапа́ч *(птах);* віник без листя; назва вола худого й високого з підтягнутим черевом; вітряне чи ручне деренча́ло (торо́хкало) для відлякування птахів з городу чи саду; різно́вид гри з деренчалом; *(рос.)* коросте́ль
Дзю́ба	людина з обличчям, подзьобаним віспою
Доброгра́й	гарний музи́ка
Добродба́й	зди́рник *(про майно);* користолюбе́ць
До́нчик	зменшене від *донськи́й* козак

Драч	шо́мпол; спи́лювач дерев; обдира́ло *(збирач податків);* колючий чагарни́к; вудка на велику рибу взимку: ги́рка з гачком на шнурку
Дремлю́га	птах *Carpimulgus europaeus*
Дроби́тько	торо́хкало, торохку́н; людина, яка говорить швидко й нерозбірливо
Дяче́нко	син дячка́
Жига́ло	залізний прут для пропалювання о́творів у дереві
Жи́тник	жук, що з'являється, коли наливається житній колос; селянин
Жолда́к	жовні́р, солдат
Жовтобрю́х	вид змії; золотий подорожник *Emberica citrinella*
Жовтя́к	перезрі́лий огіро́к
Забіга́йло	підле́сник, обле́сник, лесту́н, підлабу́зник, шапкува́льник
Забірня́к	людина, що авансом взяла плату за майбутню роботу
Заверта́йло	кастра́тор
Загребе́льний	той, що за греблею
Загуме́нний	той, що за током, клунею, стодолою, гарма́но́м
Залізня́к	торго́вець залізом; залізний каза́н; залізна руда; випалена до розтоплення піску цегла; порода раків: річковий стари́й з широкими клешнями; назва волів темно-червоної ма́сти
Запоро́жець	козак Запорозької Сі́чі; на весіллі під час роздавання короваю запорожцями звали тих, хто стояв за порогом хати
Зло́тник	золотих справ майстер
Золотаре́нко	син ювеліра чи асенізатора
Калю́жний	боло́тяний, брудни́й, нечистий
Каню́ка	жебра́к
Ка́ня, Рябе́ць, Шуля́	шулі́ка
Каплу́н	звала́шений *(кастро́ваний)* півень, ка́чур, гуса́к
Кармази́н	сукно темно-червоного кольору; одяг із цього сукна
Кару́ца	карета
Ка́чур	се́лезінь
Коваленко	син коваля́
Ковальчук	син або учень коваля
Ко́вач	кова́ль
Ковту́н	жмут збитого волосся, вовни, шерсті; хвороба шкіри в людей на голові та в коней під гривою, за якої волосся сплутується й злипається

Ковтю́х	ка́рлик, курду́пель
Кожухар(ь)	краве́ць, що шиє кожухи
Кози́нець	хвороба колін передніх ніг у коней *(іноді собак),* від чого ці ноги в колінах за́вше зігнуті
Козі́й	назва вола з рогами на ріжні боки, кінці яких закручені назо́вні
Колоді́й	сте́льмах; великий ніж, ніж у піхвах на поясі; понеділок сирної неділі, коли жінка прив'язує колодку парубкові й він тягне її, поки не дасть відкупно́го
Коломи́єць	житель Коломи́йщини, Коломи́ї; добува́ч соли
Кордова́н	сап'я́новий чобіт
Косте́льник	католик
Кости́рник	гравець у кості
Костома́ра	велика кістка
Котля́р	казаня́р, мідя́р, мі́дник, луди́льник
Ко́цур	кіт (кіт ко́цури во́дить — муркоти́ть)
Коцюба́	кочерга́
Кочубе́й	кошла́тий *(чуба́тий)* жайворонок
Крамаре́нко	син торгівця́ *(крамаря́)*
Крамарчу́к	син крамаря; дрібний торго́вець; прикажчик
Крученя́к	згорнуте листя табаку
Кудла́й	людина зі скуйовдженою головою; кучма
Ку́жель	клуби *(диму)*
Ку́жіль	льон для прядіння
Куєвда	вдалий кова́ль: кує вдало
Куле́ба	густий переварений куліш
Кулі́ш	рідка́ каша
Кухаре́нко	син кухаря
Кухарчу́к	зменшене від *кухар*
Ку́тас	ки́тиця на одягу для прикраси
Ку́чма	хутряна́ волохата шапка; скуйовджена голова, шкода („Енеїда": "За ку́чму сю твою велику як дам ляща тобі я в пи́ку")[126]
Кучме́нко	син кучми
Кушні́р	хутрови́к
Кушніре́нко	син кушніра́
Ла́ба	ла́па
Лабзю́к	чоловік-каню́ка; жебра́к-прист а́йко

Лановúй	поземе́льний; наглядач за польовими роботами; польовúй сторож, вартівни́к
Ласогу́б	ласíй, ласу́н; любитель смачно поїсти
Лахма́й	обíдранець, голодра́нець, шарпа́к, обша́рпанець, ла́нець, торботря́с, халамúдник, гультіпа́ка
Ла́хман	дра́нтя, канцу́р'я, ру́б'я, кла́пті, шма́ття
Левенець	статурний парубок, ле́гінь
Леге́йда	леда́що, ле́жень, неро́ба, дармоїд
Ле́йбик	жиле́т *(камізе́лька)* у ле́мків; верхній теплий жіночий одяг на ваті
Ле́шко	ду́шенько, се́рденько
Либа́к	збира́ч *(про людину)* нафти з поверхні води
Л(Р)имаренко	син л(р)имаря, *(рос.)* шо́рника
Литви́н(и)	литовець; білорус, поліщу́к; етнічна група українців у північно-східніх районах Чернігівщини й північних Сумщини; у сенсі належности до Великого князíвства Литовського
Лихва́р(ь), Лифа́р	позича́йло; *(рос.)* ростовщи́к
Ло́бас	з великим лобом; тупа́к, довбе́ха
Ло́гин	повалене буревó€м[3] дерево; леда́що, ледацю́ра
Луза́н	самовилу́щуваний горіх
Лупíй	ги́цель, шкуродéр, живолу́п, котолу́п
Луца́к	товсто/гладко:ли́ций/пи́кий
Луценко	син луцака́
Мазе́па	замазу́ра[61], подібний місяцю; хребтоногий, неповоротки́й[130]
Мазíй	мазу́н
Ма́зур	поляк з Мазу́рії
Ма́зяр	продавець дьогтю
Маковíй	назва свята на честь мучеників Маккаве́їв
Мала́й	хліб з кукурудзи, гороху чи проса
Малишко	маню́ня, мацюпу́:н/с:я, малюпу́ся
Манджа́к	тарга́н *Blatta orientales*
Мандри́ка	пере́пічка (плеска́ч, бала́буха, бу́цик) із сиру, борошна та яєць; сирники, що їх готують на розго́вини після петрíвок
Маня́к	опу́дало, чупера́дло, одоро́бло, мацапу́ра, солом'я́ник, поторо́ча; вíха, ти́чка; при́вид
Манько́, Шульга́	лівша́
Мартю́к	заєць, що народився в березні

Марчу́к	пе́сик, цу́цик, що народився в березні; син Марка́
Масла́к	кістка; фаланга = маслачо́к
Масля́к	гриб Boletus luteus; ра́влик; сиро́ватка, що залишається по зву́рдженні молока
Мацько́	нерішу́ча людина; людина, що йде навпо́мацки; зменшене від Матві́й
Мацюра́	груба палиця, кий
Машта́лір	ку́чер, ко́нюх
Мегє́ра	богиня помсти *(мітологія),* сварлива жінка, фурія, яга́
Ми́нтус	їстівна подачка жебраку
Мірошниче́нко	син міро́шника
Мовча́н, Мовча́к	мовчазна́, безвідповідальна людина
Мокля́к	все мокре; боло́тяне місце, мо́сква (з угро-фінських мов); трухля́вина; порожній горіх
Мо́мот	заї(ги́)ка, недорі́ка
Мудра́к	тямкови́та, мудра людина
Мурза́к	татарин
Нова́к	нове́нький; повний місяць, по́вня, молодий місяць
Небора́к	біда́ка, бідня́к, нетя́га
Ни́жник	вале́т; розпи́лювач дерева на дошки, що стоїть унизу
Оберта́с	о́берт, поворо́т; танець у стилі вальсу
Оли́йник	виробни́к або продавець олії; птах жовна, жовтобрю́х, *(рос.)* иволга
Оли́йниче́нко	син оли́йника
Орлю́к	молодий, *юний орел*
Оса́дчий	перший поселець, засновник поселення, піонер
Осьма́к	старови́нна монета у 4 копійки; восьма частина чогось
Осьма́чка	восьма частина
Па́влик	ра́влик садовий *Helix;* гли́няний ку́холь; взуття́ з суцільного шматка шкури *(переважно свинячої),* загнуте у вигляді черевика
Пастерна́к	рослина *Pastinaea sativa*
Паламаре́нко	син паламаря́
Паламарчу́к	молодий палама́р, син паламаря
Пали́вода	знайди́біда, зух; *(рос.)* сорвиголова
Пали́й	підпа́лювач, підбурюва́ч — *палі́й війни*
Папа́й	ски́тський бог; плямкоту́н, пля́мкало
Пе́лех	жмут коло́сся, вовни; стари́й дід

Пе́трик	ра́влик, слима́к
Печу́ра	пече́ра
Пи́ргач	кажа́н
Писаре́нко	син писаря
Писарчу́к	молодий писар, канцелярист
Питльо́ваний	крупчи́стий, крупкува́тий, крупча́тий
Пістря́к	ластови́ння; прищі на ви́мені корови; родина жуків у тропіках; рак *(хвороба)*
Піху́р	пузи́р, міху́р, міхуре́ць, пухи́р
Пічку́р	опа́лювач, гру́бник; любитель лежати на печі; риба
Плаксі́й	плакса, тонкослізка, йо́йлик, стогні́й, нитик, рю́ма, рю́мса
Плачи́нда	різно́вид листово́ї бала́бухи, пере́пічки, листово́го плескача́
Покоти́ло	великий горщик
Полата́йко	той, хто лагодить взуття; швець
Полу́боток	(на)півчобіто́к, чобіт з короткими халявами
Потебня́	шкіряна лопасть з боків сідла
Потебе́нько	*зменшене від* потебня́
Прибі́га	безприту́льна людина
Пригара́	пригоріла частина їжі; сиву́шна олія; за́смаг
Пруди́(в)ус= =Прути́вус	вуса́нь
Пухті́й	гладка́, неповоро́тка людина
Ра́тушний	*від* ратуші; член міської управи
Рахма́нний	смирний, тихий; спокійної вдачі
Ре́ва	рю́мса, нюня, тонкосліз́ка, плаксій, йо́йлик
Решетня́к	гриб породи *Bobtus*
Риска́ль	за́ступ, лопата
Різни́к	м’ясник, торгове́ць м’ясом
Ріпни́цький	*від* ріпни́к *(нафтовик, нафтар)*
Рога́нь	віл з великими рогами, що не розходяться в боки; жук-рога́ч
Роди́мець	пара́ліч; приступ хвороби у дітей, вагітних і породі́ль, що супроводжується ко́рчами й непритомністю
Ря́бець	шулі́ка
Рябе́ць	ря́бчик
Саблу́к	сорт яблук; дика яблуня, кисли́ця

Саґа́н	каза́н, котел, великий горщик, взагалі посуд
Сайда́к	сагайда́к
Саксага́н(ський)	кінець, смерть[61]
Салама́ха	їжа: товчений часник з сіллю та хлібом, додають ще квасолі
Салі́й	личинка хруща
Салогу́б	зневá́жливе: торговець, міщани́н
Саля́ник	хрущ *Melolontha vulgaris*
Самоки́ш	кисле молоко, кисля́к
Санджа́к	адміністративна округа в Оттоманській Порті; турецький губернатор
Свіргу́н	цвіркýн
Сербинчу́к	молодий серб
Сердю́к	охоронець при гетьмані; на Лівобережжі — козак найманих піхотних полків на утриманні гетьмана (поч. 18 ст.); сердитий
Сива́к	си́вий; віл темно-сірий; порода голубів
Сивуля́к	сивий, без поли́ви глечик
Сико́ра	сини́ця-ко́ник *Parus major*
Си́ник	синиця
Сиротю́к	хлопчик, що втратив батька й матір чи одного з них; сирота
Си́тник	майстер з виготовлення сит — сита́р; хліб з борошна, просіяного на ситі
Ситни́к	рослина з волоти́стим або ґронува́тим суцвіттям, яка полюбляє вологі місця; оситня́к *(схожий на очере́т)*
Сіва́к	сіва́ч
Сідля́р	майстер з виготовлення сі́дел
Сірко́	собака сірої масти
Січка́р	соломоріз *(про людину);* той, хто працює біля січка́рні
Сіш(ч)не́нко	лютий *(про місяць):* це означає, що лютий — син січня
Скля́р	майстер, який склить вікна; склоро́б
Склярéнко	син склярá
Слинько́	сли́нявий; зневажливе: безві́льна, безхара́ктерна людина
Соломáха	їжа: рідке́ гречáне тісто, закип'ячéне з маслом
Старчу́к	жебра́к; поводи́р
Стéльмах	колісни́к, каре́тник; те́сля

Стогні́й	людина, яка постійно стогне, скаржиться, нарікає; нитик, плакси́й, йо́йлик, рю́ма, рю́мса
Стоя́н	велика діжка на винокýрні; бетонована чи кам'яна́ опора мо́сту, греблі; вертикальний брус, стовп, що є опорою; калюжа з засто́яною водою
Стригу́н	однолітнє лоша́, якому стрижуть гриву
Стрижа́к	людина з короткою стрижкою
Стрижі́й, Стрига́ль	перукар; "овечий" перукар
Суга́к	сайга́к; залізний з мідним черенком інструмент на зразок шила для розв'язування вузлів
Суде́ць	суддя
Сухові́й	гарячий вітер з низькою вологістю; сухий вітер
Талала́й	бази́кало, те́лепень, торохті́й, балаку́н
Тара́н	старовинне знаряддя у вигляді колоди з металевим наконечником для руйнування мурів, воріт і башт фортеці під час облоги; бойовий прийом *(іти на таран);* довбня, якою товчуть підсмажене насіння в ступі, вичавлюючи олію; сліди від віспи *(хоч тарани́ на виду, але маслак до ладу́);* тара́ня; трава з роду спориш родини гірчако́вих
Татаре́нко	син татарина
Татарчу́к	молодий татарин; татарський нащадок
Теля́тник	пастух, що пасе телят; хлів для телят
Терені́як	насто́янка з ягід те́рну
Терти́чний *(прикметник)*	той, що розпилює дошки
Тетеру́(ю)к, Тетерва́к	те́терів
Тете́ря	від те́терів, тетерва́к, тетеру́к; про нерозумну чи вайлувату/неповоротку́ людину; страва з борошна й пшона; страва із сухарів чи хліба з водою, сіллю, цибулею та олією
Тетеря́	пташа́ тете́рки
Тетеря́тник	мисливець на тетеруків, вид я́струба
Титаре́нко	син ти́таря *(церковного старости)*
Тичи́на	палиця чи жердина підпирати витки́ рослини, гілки́ плодових дерев; про високе голе стебло якоїсь рослини, що нагадує палицю; жердина, якою рибалки протягують невід під кригою
Тишко́	тиха, сумирна людина; тихо́ня
Ткаче́нко	син ткача

Ткачу́к	учень *(помічник)* ткача, син ткача
Товт	купець
Топчі́й	млин *(вітря́к)* з кінною чи воло́вою повідне́ю
Торохті́й	пустоме́ля, базі́ка, базі́кало, балаку́н, таталáй
Третя́к	трирічна свійська тварина; потрійне притоптування в танці; третій за часом рій зі старого вулика; трисáжневий цурпáлок деревно́го стовбура; молодший пастух при чабані
Тригу́б(ий)	за́яча губа
Тригуба́ч	губастий, з великими губами
Троян	троє *(коней);* вид танцю з притупуванням правою ногою; рід гри; батько трьох близня́т; конюши́на лучна́; отрута; комп'ютерний вірус
Трусі́й	той, що робить обшук *(трус)*
Трухáн	инди́к
Ту́рчин	турок
Удов(ич)е́нко	син удови
Фу́рман	ку́чер, візни́к
Хавді́й	проже́ра, ненаже́ра, па́жера, про́жра
Хожáй	мішок чи клунок з товарами, що його дрібні торгівці́ носили на спи́ні
Хору́нжий	прапороносець у військову; особа зі складу генеральної старшини; військова посада на Запоріжжі й в інших козацьких громадах; перший офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії, відповідав підпоручнику й корнету; один з учасників весільного обряду
Царе́нко	царевич
Цибу́х	чубу́к; люлька для куріння, незаповнена тютюном частина цигарки; гільза; здерев'яні́лий живе́ць виноградної лози для вегетативного розмноження винограду
Циганчу́к	син ци́гана; молодий циган; схожий на циганського сина
Ци́мбал	те́лепень, йо́лоп, бевз(ь)
Цимбаліст	музика, який грає на цимба́ли
Ц(і)е́сарський	належний цісареві; пов'язаний з цісарем; монархічний, самодержавний
Цю́па	в'язниця, каземат, темна кімната, хи́жа
Чабане́нко	син чабана, молодий чабан
Ча́лий	зсі́ра-коричневий, сірий *(про коні)*

Чепе́лик, Че́пель	ніж з відламаним кінцем; складаний поясни́й ніж; уламок коси з насіченим дрібним зуб'ям, що ним розщеплюють лико
Чередни́к	пастух череди *(рогатої худоби)*
Чередниче́нко	син чередника́
Черне́цький	черне́чий
Чмир(ь)	коротка шерсть, що залишається на товкачі після валя́ння сукна́; гострий, неприємний запах
Чміль	джміль
Чоба́н	дерев'яний посуд на молоко
Шара́н, Ше́рех	дрібні уламки криги на річці; короп
Ше́рех	ше́рхіт
Шевлю́га	погана людина
Шепті́й	знахар-шептýн; той, хто поширює чутки, потайні розмови
Шершу́н	ше́ршень
Шинкаре́нко	син шинкаря́
Шкляр	скляр
Шкура́т, Шкурла́т	шматок шкури
Ш(С)малій	людина, яка коле свиней; холодний, різки́й вітер
Шульга́	лівша, лівцун, манько́, майку́т
Шу́тий	безро́гий чи з малими рогами; *(шу́тий собака — безву́хий, корова — безхвоста, цап — безбородий)*
Щерба́к	черевик з суцільного шматка шкури
Щерба́нь	посудина з ви́щербленими краями
Щерба́тий	надко́лотий із зазублиною; людина, якій бракує зубів; *(щербатий місяць; щербата правда — схожа на правду брехня; доля щербата, а життя мотузя́не)*
Щерби́на	за́зубень, ви́зубень на чомусь; отвір у роті на місці зуба; ви́лам
Юрський	що стосується святого Юрія Змієборця *(Георгія Побідоносця);* що стосується юра́ — Юрський період
Яловий	безпло́дний *(я́лова корова);* неродю́чий *(про землю);* ма́рний, пустий, безпредметний, нікому не потрібний; виготуваний зі шкіри великої рогатої худоби *(я́лові чоботи)*
Ярма́к	я́рмарок

ІНШІ ПРОБЛЕМИ

"Найбільша язва кожного недержавного народу, що дошкульно нищить його національне тіло, то мовне винародо́влення його членів".

І. Огієнко

У попередніх розділах розглянуто проблеми транслітерації сучасного правопису (більшою мірою) і УП-29. Поза сумнівом, транслітерація — проблема, але й з рештою — синтакса, морфологія, фразеологія — не все гаразд.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ

"Під милозвучністю ми розуміємо прагнення кожної мови до найбільшої простоти й легкости вимовлювання. Гнучкість мови — перша ознака її милозвучности".

І. Огієнко

ПРАВИЛА ЧЕРГУВАННЯ І — Й, У — В

Звичайно між приголосними вживають сполучника *і* та прийменника *у:* день і ніч, був у мене.

Після слів, що закінчуються на голосний, *і* переважно змінюється на *й,* а *у* — на *в:* ночі й дні, були в мене.

Перед словом, що починається з *й, я, ю, ї, є,* сполучник *і* здебільшого зберігається: йшов і їхав.

Якщо попереднє слово закінчується на голосний, а наступне починається з *в,* прийменник *у* зберігається: були у відпустці.[42]

Якщо попереднє слово закінчується на приголосний, а наступне починається на голосний, зберігається *в:* зустріч в етері (ефірі).

"На основі перетворення *w* — *ў* в українській (і білоруській) мові, найвірогідніше, протягом XIII — першої пол. XIVст. у певних фонетичних умовах виникло закономірне чергування голосних *у* — *ў,* яке на письмі передається літерами *у* — *в:* знаю всі дороги — знав усі дороги, була в лісі — був у лісі... У проторосійських діалектах між Окою і Волгою (ростово-суздальські говори) ще в третій чверті I тис. н.е. виникла тенденція до перетворення прадавнього *w* у губно-зубний *v,* паралельний до глухого *ф.* Вимова нового приголосного *v* не мала нічого спільного з голосним *у,* через що й перетворення його у нескладовий *ў* та чергування *в* — *у* в російських говорах неможливі".[59]

На початку речення за́вше вимовляємо й пишемо *і* та *у.* Якщо ж після прийменника слово починається з голосного, вимовляємо й пишемо *в:* в аварії винен водій.

Якщо сполучник *і* служить для зіставлення двох понять, то чергування не відбувається. Навпаки, таке *і* вимовляється тут з деяким підкресленням і наголошенням: теорія *і* практика, війна *і* мир.

ЧЕРГУВАННЯ З — ЗІ (ЗО)

Чергуються на тій же підставі, що й *в — у, і — й.*

Пишемо *з:*

1) перед голосним початку слова незалежно від назви та закінчення попереднього слова:

- *з* одним хлопцем він...
- диктант *з* української мови

2) перед приголосними (крім *с, ш*), рідше — перед сполученням приголосних початку слова, якщо попереднє закінчується голосним, а також на початку речення, після павзи:

- плугатарі *з* плуга́ми йдуть
- *з* її приїздом
- свій погляд я *з* любов'ю повертав

ЗІ вживається перед сполученням приголосних початку слова, зокрема, коли початковими виступають *з, с, ш, щ* тощо, незалежно від назви та закінчення попереднього слова:

- беру книжку *зі ст*ола
- *зі шк*оли додому
- війнув *зі сх*оду вітер
- ворог з нена́вистю в очах, *зі збр*оєю в руках

ЗО як фонетичний варіянт прийменників *зі* завше виступає при числівниках два, три: позичив *зо* дві сотні.

ВИМОВА

"Чому ви кажете "фіст" — ви ж так гарно вимовляєте "хвабрика?"

І. Качуровський

Що вищий рівень розвитку літературної мови, то суворіше нормування всіх її рівнів. Здобутком української є відповідність написання й вимови. Але буває так, що ця відповідність порушується. Розгляньмо це докладніше.

ОКРЕМІ ЗВУКИ

Голосівки *а, о, у, і* однаково чітко й вира́зно вимовляємо під наголосом і в ненаголошених складах.

Обов'язковим є збереження дзвінко́ї вимови приголосних наприкінці слова: мороз, сторож, обід.[42]

Так само і в серéдині слова, коли дзвінкий приголосний стоїть перед глухим: ве**з**ти, гу**б**ка.

Губні наприкінці слова вимовляємо твердо: голу**б**, наси**п**, сі**м**, вер**ф**.

Дещо м'якше вони звучать, коли стоять в іншомовних словах перед йотованими *ю, я:* **б**юро, **б**юст, **б**язь, **п**юпітр, **п**юре, **ф**юзеляж.

На початку, в серéдині перед приголосними й у кінці слова *в* посилює свою звучність і переходить у нескладове *-ў:* ўчитель, заўтра, кроў, ходиў, писаў, воўк.

Ж, ч, ш, щ тверді:

- наприкінці слова (ні**ж**, ходи**ш**, ні**ч**, пі**ч**);

- перед голосними *а, о, у, е, и* (якщо вони не подовжені): **ч**ас, **ч**етвер, **ч**ути, **ш**ироко;

- коли *ч* утворює склади з *а, о, у, и:* гон**ч**ар, **ч**ому, **ч**ого, **ч**итаю, **ч**уєш, **ч**уприна.

Напівпом'якшені — перед *і* та коли подовжені: бездоріжж**я**, гарячі, двічі, затишш**я**, річч**ю**, тиші, чітко, шість.

Слід пам'ятати:

щ = ш^ч: дощ — до**ш^ч**, борщ — бор**ш^ч**.

Дж і *дз* вимовляємо як один звук — д^ж, д^з — і переносом не розриваємо: д^жаз, д^жем, д^зиґа, д^звінкий.[42]

Приголосний звук перед м'яким приголосним сам стає м'яким (але на письмі не позначається):[17]

їсть	—	їс**ь**ть
слід	—	с**ь**лід

За збігу приголосних у середині слова *глухі* перед дзвінкими у вимові стають дзвінкими:[25]

боро**т**ьба		боро**д**ьба
во**к**зал	*вимовляємо*	во**ґ**зал
ане**к**дот(а)		ане**ґ**дот(а)
воло**ч**бá		воло**дж**бá

При́диха *г* приймають звуки *а, о, у: Ганна, гарбуз, гармата, гарапник, гарфа (арфа), горобець...* У народній мові придих *г* дуже частий: *Гамерика, Гумань.*

На кінці слів *г* іноді переходить у тихий *х,* який зникає; проте при зміні слова, коли за цим *г* стає голосний звук, він інколи прояснюється: ч*етвер(г) — четверга.*

Коли початкове *у* наголошене, воно не змінюється на *в,* але приймає при́диха *в: вузлик, вухо, вулиця, вуса, вулик.*[17]

У живому мовленні можна почути: вумний.

На́звуки *у* та *в* можуть об'єднуватися: прийшов *ув* обід.[10,17,25]

СПОЛУЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Сполучення *зс* вимовляємо як здовжене *с (сс):*

зсунути	—	ссунути
розсадити	—	россадити
французький	—	француський

Приголосні *ж, ч, щ* і *т* перед *ц* змінюємо тільки у вимові:

запорожець	—	запорожця (вимовляємо *запорозьця*)
дочка	—	дочці (до**цьці**)
юшка	—	у юшці (ю**сьці**)
квітка	—	квітці (кві**цьці**)

Тс, тч, дс, дц вимовляємо як здовжене *ц:*

братський	—	брацький
питається	—	питаєцьця
двадцять	—	двацьцять

Сполучення свистово́го чи шелестівно́го звука з *ч (сч, шч, зч, жч)* вимовляємо як *щ:*

покажчик	—	покащик
ближчий	—	блищий
брязчати	—	брящати

У сполученні *чн* звук *ч* вимовляємо як *ш:* безпечний — безпе**ш**ний.

Перед *н* треба писати *ч,* коли воно походить з *к, ч, ц: вічний* (вік), *пшеничний* (пшениця), *помічний* (поміч), *наочний, зручний, влучний, вдячний.*

Але пишемо *ш* у словах *ру**ш**ниця, міро**ш**ник, соя**ш**ник (соня**ш**ний), яє**ш**ня, серде**ш**ний* та в усіх прислівникових прикметниках: вранці — вранішній, торік — торішній, тутечки — тутешній тощо.[17]

"Перехід від *чн* на письмі до *ш* у вимові — явище дисиміляції: звук *ч* — африката, що складається з *т+ш,* а звук *н* вимовляється як *т,* тільки з додатком носового резонансу; таким чином при вимові *чн* язик двічі повинен робити рух, потрібний для вимови *т.* Унаслідок розподрібнення вимови *ч* і спрощується в *ш*".[32]

ЯК ВИМОВЛЯТИ Д, Т, З, Ц, С, Л, Н перед І

Донедавна українська знала два ріжні *і:* одне з колишнього *ятя* (ѣ), друге — з *о* в закритім складі. Тож, до прикладу, *і* в словах *сі́но* і *сі́ль* вимовляли по-різному. Йдеться про "желехівку".

ніс (н'іс)	—	нОса	нїс (ньіс)	—	нЕсу
тік (т'ік)	—	тОку	тїк (тьік)	—	тЕчу

"Далеко не завжди *і* вимагає пом'якшення приголосного перед собою, і за цією ознакою українська мова (справжня жива українська мова, а не "мовна практика") належить до европейських мов. На жаль, через "мовну практику"

та “літературну” вимову мало хто, навіть серед тих, що виросли в українському мовному середовищі, можуть твердо вимовляти *д, т, з, ц, с, л, н* перед *і,* а тим паче — писати в належних випадках після них *желехівську* літеру *ї.*[122]

“Ї писали не тільки для позначення йотованого *і* в словах типу *їхав, мої,* але й звука *і* з ѣ та *е* після м’яких зубних приголосних *д, т, з, ц, с, л, н* (**дї**ло, **тї**ло, **цї**на, **сї**но, **лї**с, **тї**к, **принї**с і т. д.)».[123]

При твердій вимові *д, т, з, с, л, н, ц* перед *і* /*(худі, густі, діл (долу), бліх (блоха)* тощо)/ кінчик язика впирається у верхні ясна — як при вимові складів *ни, ти, ди, ли.* При цьому серéдина язичка випинається до низу.

Деякі приклади твердих *д, т, з, с, л, н, ц* перед *і:*

а) у словозміні:

1) ніч — ночі, глід — глоду, стіл — стола;

2) ніг — нога, осіб — особа, слів — слово;

3) братів — брáтового, Івáнів — Іванового;

4) стій — стояти;

б) у словотворенні: будівник (будова), плідний — плоду, північний (ночі);

в) перед суфіксом *-івк(а):* Павлівка (а не Пáвлівка), гвинтівка, готівка;

г) при утворенні за допомогою суфікса *-івськ-* прикметникових форм від іменників, основа яких закінчується на зазначений твердий приголосний, та від географічних наз(о)в, які мають о, чи “тверде” *і:* Петропавлівка — петропавлівський, Златоуст — златоустівський;

ґ) у творенні жіночих імен по батькові перед суфіксом *-івн(а):* Борисівна, Микитівна, Семенівна; але Василївна, Іллївна, бо Василь, Ілля;

д) у прикметниках твердої групи: гарні, зелені, дерев’яні;

е) у порядкових числівниках *(множина):* четверті, п’яті, дев’яті, двадцяті, соті; але третії.[122]

Кілька порад стосовно вимови:

- *надіслати, дістати, підігнати* — читати *д* та *і* окремо, але без павзи;

- *він і вона* (вимовляти *“вінівона”* з твердим *н*), *син ішов, Степан і каже, дід і баба, наперед ідіть* (перше *д* — тверде, друге — м’яке), *брат Іван, тут і ми, віл іде* (порівняй *Василь іде*), *фінінспектор”* (начебто між зазначеними приголосними та *і* стоїть апостроф).

Желехівка не була суто регіональним явищем. І на Наддніпрянщині, і на сході України і говорили так (про письмо не йдеться), і книжки друкували. Приклад — оповідання О. Островського “Руйнування Батурина”, видане 1918 р. у Золотоноші (Черкащина).[124] 1931 р. про тверду вимову *н, т, д, л* писав О. Синявський: “Вимовляти ці приголосні перед *і* м’яко не можна — це була б недобра, нечиста вимова” (принаймні варто про це знати — В.Т.).[25] Зрештою почути *желехівку* можна й сьогодні на Київщині. Цікаво, що в парламенті нею послуговувалися двічі голови Верховної Ради Олександ(е)р Мороз та Іван Плющ. *Желехівка* могла б прислужитися при відданні чужомовних слів. Скажімо, назва фірми SONY. СОНЇ — не зовсім те. А от СОНІ (СОН’І) — майже як в оригіналі. Або Whitney — Витні (Витн’і).

СЛОВНИЧОК ПРИКЛАДІВ ВИМОВИ

(з деякими повторами)

Пишемо	**Вимовляємо**	**Пишемо**	**Вимовляємо**
аванпо́с**Т**ний	аванпо́**СН**ий	прив'ізши	прив'і**ЖШ**и
бала́с**Т**ний	бала́**СН**ий	прин'ісши	прин'і**ШШ**и
безпе́чний	безпе́**Ш**ний	ро́битися	ро́би**ЦьЦ**я
у відпу́стці	у відпу́**СьЦ**і	розжи́тися	ро**ЖЖ**и́тися
дочці́	до**ЦЬ**ці́	серде́чний	серде́**Ш**ний
дру́жці	дру́**ЗьЦ**і	сміє́шся	сміє́**СьС**я
збу́точний	збу́то**Ш**ний	смачни́й	сма**Ш**ни́й
компо́сТний	компо́**СН**ий	студе́н**Т**ство	студе́нство
контра́сТний	контра́**СН**ий	та́нці	та́н**Ь**ці
купа́ється	купа́є**ЦьЦ**я	у спі́лці	у спі́л**Ь**ці
ла́єшся	ла́є**СьС**я	учи́ться	учи́**ЦьЦ**я
мі́сячний	мі́ся**Ш**ний	у́чишся	у́чи**СьС**я
моло́чний	моло́**Ш**ний	форпо́с**Т**ний	форпо́сний
ні́жці	ні́**ЗьЦ**і	шіс**Т**на́дцять	шісна́дцять
на сонці	на со́н**Ь**ці		

ЗВЕРНЕННЯ ПО БАТЬКОВІ

Стосовно творення чоловічих імен по батькові УП-90 зазначає, що вживається тільки суфікс *-ович:* Олексійович, Юрійович тощо. Далі йдуть винятки: Кузьмич, Ілліч, Хомич. За І.Огієнком, у назвах по батькові пишемо:

-ович — по твердім приголоснім: *Іванович, Степанович;*

-евич — по м'якім приголоснім: *Василевич (і Васильович);*

-євич — по голоснім: *Анатолієвич, Валерієвич.*[17]

Тож є над чим замислитись. А заодно й поміркувати над можливими варіянтами: Ігор — Ігор**а** — Ігорович (УП-29), Ігор — Ігор**я** — Ігорович (УП-90, 94, 2007).

Сучасний правопис від імени *Микола* подає подвійне: Миколайович і Мико́лович.

Дозволимо собі не погодитися: від імени *Микола* по батькові буде Мико́лович. Ім'я *М(Н)иколай* — церковне /святий *М(Н)иколай*/. От від нього і буде *М(Н)иколайович.*

У Русі-Україні по батькові зверталися до знаті — потрібно ж було розрізняти, приміром, зо два десятки князів на ім'я Володимир. Звернення це потрапило від нас до Московії. Це наша традиція, рівнобіжно з якою вживаємо *пан, добродій, товариш:* пане Андрію, пані Оксано, добродію Хмаро, товаришу Козланюк. Інша річ, коли чуєш, як "до літньої людини звертаються *пане*

Іване замість *пане* Прізвищук; на п'ятнадцятирічне дівча кажуть *пані,* хоч воно, хотілося б вірити, ще па́нна".[56]

Звертання *товариш* — дуже давнє й походить від слова *товар,* тобто рогата худоба. Так звертались один до одного пастухи. Пізніше цим терміном почали користуватися члени інших гуртів — *товариші* по партії, по нещастю тощо.

"Модне в двадцятих роках, обов'язкове в тридцятих, паразитарне звернення "товариш" згодом остогидло — разом із усією радянською системою — аж настільки, що його вжиток обмежується тепер суто офіційними (партійними і громадськими, які також партійні) зібраннями".[11]

Найбільше поваги у слові *пан.* Спільне для індоєвропейських мов, воно було назвою бога Всесвіту в пращурів індоєвропейців. В українській та деяких інших слов'янських мовах *пан* — ознака найвищої, божественної шани. Як, скажімо, в російській звертання *господин* утворене від *Господь,* в англійській титул *лорд* — від імені бога — *Лорд.* У грецькій мітології культ бога Всесвіту *Пана* посіли інші боги. Його ж ім'я лишилось у назві другорядного бога й у слові *пан,* що означало *всезагальний (панславізм, пандемія, панамериканський).*

Звертання *добродій* розшифровки не потребує. Хіба його не можна вживати до насильників, убивць тощо.

Звертання *громадя́нин* — офіційне і характеризує юридичний статус особи, до якої звертаємось. Походження слова очевидне — це фіксація належности до громади.[64]

СПРОЩЕННЯ ГРУП ПРИГОЛОСНИХ: ВИПАДНІ ЗВУКИ

вісТь	*але*	вісник	ВíльНо	*але*	ві́ленський
персТень		персня	Ду́бНо		ду́бенський
тижДень		тижня	РíвНе		рі́венський
мілКий		міленький	миСтець		митця
рідКий		ріденький	чеРнець		ченця
швидКий		швиденький			

Наявність *с* у слові *мистець* дозволяє побудувати слово *мисткиня,* чого не можна зробити зі словом *митець.*[10]

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

Сполучним голосним у складних словах буває звичайно *-о,* рідше *-е, -є* (після шелестівок): *землетрус, грошолюб, макогін, вітролом, гріховода, вищезгаданий, божевілля.*[10, 25]

Найчастіше це буває *-о* (сполучного голосного -а наша мова не знає):

гідр*о*прес	(гідравлічний прес)
пневмопошта	(пневматична пошта)

А тому слушно, на думку автора, в словнику Г. Голоскевича подано написання слів[3]:

авіоносець	авіотехніка
авіовокзал	авіопошта
авіолінія	авіорейс

ПРИСЛІВНИКИ: разом і окремо

Буває так, що певне словосполучення існує то як прислівник, то як, приміром, прийменник з іменником. Такі одномовні слова пишемо порізному:[25]

їжаки жили *у купі* хмизу	—	жили ми тоді *вкупі*
під'їхав *до гори*	—	підняв голову *догори*
не покладайся *на силу*	—	*насилу* доплентався до хати
з біса цього пуття не буде	—	він *збіса* розумний
у двоє вікон постукали	—	*удвоє* більше, ніж

ЗАВВАГИ ДО НИЗКИ ПРИСЛІВНИКІВ

Вживають	**Має бути**	**Приклади**
виключно	винятково, тільки, суто, єдино	
довжиною	завдо́вжки	
глибиною	завгли́бшки	
шириною	завши́ршки	
висотою	завви́шки	
товщиною	завто́вшки	
зараз (негайно)	нині, тепер	
зрідні́ (*рос.* сродни)	бути родичами, доводитися родичем, бутиріднею, родичі, рідня	
навшпиньках (*рос.* на цыпочках)	навшпи́ньки	
наполегливо		наполегливо працювати
одноразово		шприц, по́зичка, допомога
одночасно	рівночасно, рівнобіжно	дія відбувається в один час з іншою: їв, пив, розповідав
під рукою	напо́хваті	
по рахунку (давати гроші; ощадно; *рос.* по счёту)	видавце́м	він давав їй гроші видавцем
уперто		впертий, як цап
щоденно	щодня, щодень, щоднини	

ПРИЙМЕННИКИ

ПРИЙМЕННИК *ПО*

У множині прийменник *по* ставить іменники всіх родів у *Місцевий відмінок:*

Давальний відмінок множини	Місцевий відмінок множини	Множина з прийменником по
ву́лицям	на вулицях	по вулицях
ко́ням	на конях	по конях
моря́м	на морях	по морях
схи́лам	на схилах	по схилах
хата́м	на хатах	по хатах
шляха́м	на шляхах	по шляхах

ПО — один з найпоширеніших багатозначних прийменників, до того ж з трьома відмінками: давальним, знахідним і місцевим.

видно пана *по* халявах
волосся *по* плечі
дав *по* 5 гривень
дати *по* пиці
іти *по* хліб
лазити *по* деревах
мудрий *по* шкоді
по війні
по добрій волі
поїхати *по* сіно
по очах бачу
по правді сказати
по Савці й свитка
по своєму ліжку простягай ніжку
по своїй охоті
по той бік
по цей бік
пшениця *по* пояс
стояв у воді *по* шию
хвиля *по* хвилі

ВІДПОВІДНИКИ ДО РОСІЙСЬКИХ КОНСТРУКЦІЙ З ПРИЙМЕННИКОМ *ПО*

ЗА	дорученням, пропозицією, свідченням, власним бажанням, освітою
З	нагоди *(чого),* багатьох причин, курс лекцій *з* фізики, матеріяли *з* питань економіки
НА	називати *на* ім'я та по батькові, схожий *на* смак, *на* нашу адресу, *на* замовлення
У (В)	викликати *у* службових справах, комісія *у* справах етики, *у* вихідні
ДЛЯ	комісія *для* складання резолюції
ЧЕРЕЗ	*через* помилку, неуважність, непорозуміння
ПІСЛЯ	повернення, закінчення терміну, отримання документів

ПО	наказ *по* частині, різьблення *по* дереву
БЕЗ ПРИЙМЕННИКА	повідомити телефоном, факсом, поштою; старший віком, величезний своїми масштабами; черговий вокзалу

ПРИЙМЕННИК *НА*

Цікаво, що дієслово *гра́ти,* вжите з прийменником *на,* ставить іменника у знахідни́й відмінок:

грати	*на*	бандуру
грати	*на*	скрипку
грати	*на*	сопілку
грати	*на*	тромбон
грати	*на*	флейту
грати	*на*	нерви

Приклади з народніх пісень: “Грай же, Петре, *на* бандуру”, “А мій миленький *на* скрипоньку грає”. Так само керують іменниками і слова *циги́кати, бре́нькати* тощо.[10]

ЗАВВАГИ ДО ПРИЙМЕННИКІВ

Вживають	**Має бути**	**Приклади**
від	*проти*	ліки *проти* ревматизму; стіл був багатий *проти* звичайного
під Нови́й рік	*проти* Ново́го року	
ніч *на* Різдво	ніч *проти* Різдва	
шафа *для* одягу	шафа *на* одяг	
валіза *для* книжок	валіза *на* книжки	
пляшка *для* олії, молока	пляшка *на* олію, *на* молоко	
миска *для* борщу	миска *на* борщ	
поштова скринька *для* листів і газет	поштова скринька *на* листи й газети	
хворіють очі	хворію *на* очі	
на мій погляд	на мою думку, як на мене	
по походженню	*за* походженням	
при Хмельницькому	*за* Хмельницького	
при житті	*за* життя	

ЧАСТІ ПОМИЛКИ

Доволі часто прийменник *за* у виразах *за* царя, *за Миколи, за Богдана* тощо замінюють на *при* (притаманне *рос.* мові: при царе, при Николае, при Богдане).

"Займенник *їх* звичайно є родовим або знахідним відмінком від займенника *вони:* "Товкло б *їх* отак головами!". Цей займенник трапляється іноді й у функції присвійного займенника, тотожнього до займенника *їхній:* "На *їх* окраденій землі". Проте в красному письменстві й живому народному мовленні перевага надається присвійному займенникові їхній: "Батьки ніколи не знають того, що одбувається в душах їхніх дітей".[1] Вживання *їх* замість *їхніх* — калька з російської.

Форми займенників в однині:

- *Орудний:* ним, тим, нашим, вашим, цим, ким, чим;
- *Місцевий:* в нім, на тім (то́му), нашім, при кім, при чім (чому).

ЧАСТКА *НЕ*

Дієслово з часткою *не* вимагає від іменників родового відмінку:

Без частки	**З часткою**
записуємо слова	*не* записуємо слів
даю *(що)* дозвіл	*не* даю *(чого)* дозволу
збирайте збори	*не* збирайте зборів
придбав книжку	*не* придбав книжки
мати пускає милу	мати не пускає милої

Приклад з народної пісні: "А моєї милої не пускає мати".[10]

СПОЛУЧНИКИ: єднальний зв'язок

Найпростіший сполучник *і* має значення простого поєднання. Між однорідними членами речення за відсутности павзи і часто скорочується в *й:* "на траві *й* квітках росинка"; "люта злість душила її, й думки одна одної темніші кублилися".

Призначення сполучника *та* — показувати не єдність (як *і*), а пізніше приєдна́ння одного з членів речення до попередника, ніби малося закінчити мову на першому складнику, але потім у свідомості виринув і був доданий другий: "Зостався на дрібних хвилях марний шум, *та* дрібні камінці безсило торохтіли"; "Кіндрата з честю поховали, *та* не де-небудь, а отут — під гаєм".

А от сполучник *котрий* уживається здебільшого з розподільчим значенням: "Офіцерів, *котрі* знайшлися в ставці, солдати виволокли на вулицю". Мова йде про частину офіцерів, решта їх була не тут, і саме цю розподільчість підкреслює слово *котрий*.[32]

ЛЕКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ

Пишуть	Має бути
в усякому разі	як не є, а
де б не	хоч (хай) де
до самого	аж до
зовсім нічого	аж нічого
коли б не	хоч коли
куди б не	хоч куди
оскільки (він не пив...)	а що він не пив, то...
так ні ж	аж ні
усі до одного	усі, як є
хай буде Вам відомо	щоб Ви знали
хто б не	хоч хто
цілих три роки	аж три роки
чий би не	хоч чий
що б не	хоч що
щоб то не було	щоб тут що
як би не	хоч як
як уважаєш за потрібне	як собі знаєш
який би не	хоч (хай) який[10]

НАГОЛОС

Український наголос не закріплено за якимось певним складом слова. Він може бути на:

- останньому складі — вода́
- пе́редостанньому — пого́да
- третьому складі з кінця — перебі́льшити
- четвертому — перебі́льшувати
- п'ятому — надло́млюватися
- шостому — налаго́джуватимуться

Крім того, наголос може змінювати місце в різних формах того ж самого слова:

мі́сяць — місяці́ — місяця́ми [42]

В іменниках *ч.р.* з при́ростком (пре́фіксом) наголос переважно падає на нього: за́клик, до́пит, ро́згляд.[25]

Так само з часткою *не:* не́люб, не́христ, недо́ук, непо́слух.

В іменниках *ж.р.* на *-а,* коли перед цим закінченням група приголосних, наголос часто падає на при́росток: за́гадка, пі́дпірка, на́кидка.

Зазвича́й не має кінцевого наголосу клична форма іменників *ч.р.:* ву́же, ко́те.[32]

Слова з на́ростками (су́фіксом) *-ува* означають процес, з *-ова* — речі:

групу*ва́*ння (дія)	групо́*ва*ння (гурт людей)
паку*ва́*ння (пакування тривало 5 годин)	пако́*ва*ння (бандероля, книжка в доброму пакованні)

Зміна наголосу у слові може присвійницький прикметник "обернути" на іменник:[25]

си́нів (прикметник)	—	синів (іменник, *р.в.* множини)
бра́тів	—	братів
со́колів	—	соколів
ба́тьків	—	батьків

Наголос:

перево́зив *(дієслово недоко́нане);* перевози́в *(дієслово доко́нане)*

Про еволюцію наголосу в слові *батьківщина*

Словарь Б. Грінче́нка (1907)	ба́тьківщина
РУС О. Ізюмова (1926)	ба́тьківщина
РУС А. Кримського (1924—29)	ба́тьківщина
Правописний словник Г. Голоскевича (1930)	ба́тьківщина
Кінохроніка воєнних років — те, що чув автор	ба́тьківщина
Словник наголосів М. Погрібного (1959)	ба́тьківщина і батьківщи́на
РЕІУ (1т., 1969)	батьківщи́на
РУС (АН УРСР, 1970)	батьківщи́на і ба́тьківщина
Українсько-російський словник (АН УРСР, 1975)	ба́тьківщина і батьківщи́на
ОСУМ (АН УРСР, 1976)	батьківщи́на і ба́тьківщина
Орфоепічний словник М. Погрібного (1984)	батьківщи́на і ба́тьківщина
Український правопис (НАНУ, 4-е видання, 1994)	ба́тьківщи́на
РУС (НАНУ, 2003)	батьківщи́на
Великий тлум. словник сучасної укр. мови (рекомендовано Міносвіти і науки України, 2004)	батьківщи́на
Український правопис (НАНУ, 2007)	батьківщи́на

Загалом у наведеній розвідці простежується радянський ви́нахід — відсувати питоме українське слово в куток, щоб згодом його і зовсім викинути. Гортаючи словники радянського періоду, неважко помітити проти таких слів ремарку *заст.* — застаріле, або діялектне, обласне тощо. “Очищуємося”.

“Ба́тьківщина — батьківщи́на (в данім випадку намагання впровадити значенне́ву різницю не має жодних підстав, це типова “білодідівщина”, себто псевдонаукова розробка граматичного питання)”.[11]

Гадаємо, дальші коментарі зайві.

ВПЛИВ НАГОЛОСУ В СЛОВАХ

Слово	**Значення**
а́тлас атла́с	зібрання географічних карт тканина
біли́зна білизна́	ви́роби з тканини бі́лість
бро́ня броня́	закріплення; документ про закріплення захисна́ обши́вка
вершко́вий вершкови́й	міра довжини (*вершок* = 4,4 см) виготовлений з верхнього відсто́ю молока
ви́бігати вибіга́ти	оббі́гати, пробі́гати, обника́ти до ви́бігти
ви́возити вивози́ти	забрудни́ти до ви́везти
ви́года вигода́	*користь:* мати з чогось ви́году; який мені хосе́н з того? *зручність:* квартира з усіма вигода́ми
ви́дати вида́ти	від видава́ти бачити
вира́зний виразни́й	чітки́й, ясни́й такий, що може бути вираженим
ви́ховання вихова́ння	з вказівкою на закінченість дії, її результат; добре ви́ховання незакінченість дії; *постійна дія:* звернути увагу на естетичне вихова́ння учнів
ві́домість відо́мість	список, документ повідомлення, знання́
відпові́дний	підхо́жий, прида́тний для конкретного ви́падку, згі́дний з чимось, розмі́рний
відповідни́й	зді́йснений, ви́конаний, учи́нений у відповідь

вінча́ння	*дія:* покриття́ вінка́ми
ві́нчання	шлюбний обряд
ві́тряний	ві́тряний день
вітряни́й	*такий, що діє силою вітру:* вітряни́й млин; вітряна́ віспа
во́дяний	утворений водою; водяни́стий; багатоводний
водяни́й	*такий, що живе у воді або приводить в рух динамічною силою води:* водяни́й млин, водяна́ рослина
вугро́вий	від риби
вугрови́й	пов’язаний з прища́ми
га́ванський	від *га́вань*
гава́нський	від *Гава́на*
гу́кати	грими́ти, гуркоті́ти
гука́ти	кли́кати
даро́вання	дарунок
дарува́ння	дія
деревина́	одне́ дерево
деревина́	матеріял
дроби́на	шроти́на
дробина́	дрібно́та
жиро́вий	*про карти:* трефови́й
жирови́й	са́льний
за́білка	припра́ва
забі́лка	процес забі́лювання
за́в’язка	предмет для зав’я́зування
зав’я́зка	початок; скрі́плення вузло́м
за́дирка	заде́рта шкіра
зади́рка	шерша́вість
зади́хатися	захе́катися, заса́патися
задиха́тися	важко дихати від нестачі повітря
за́клад	устано́ва
закла́д	парі́
за́клейка	матеріял для закле́ювання
закле́йка	скрі́плювання клеєм
за́клепка	про предмет
закле́пка	дія

замо́вчати	від замо́вчувати
замовча́ти	від замо́вкнути
заня́ття	опанува́ння, розташу́вання
заняття́	справа, праця, робота
за́пал	надхне́ння (від *дух* — В.Т.), азарт
запа́л	(*рос.* запа́льник)
за́раз	тепер, негайно
зара́з	заразо́м
за́рубка	по́значка, зару́бина
зару́бка	утворення ви́їмки
за́сипка	про предмет
заси́пка	дія
засі́дання	збори
засіда́ння	чатува́ння
збі́рний	пункт, команда
збірни́й	механізм, будинок
зимі́вник	людина-дослідник
зимівни́к	приміщення-темни́к
зна́чити	означа́ти
значи́ти	познача́ти
зобов’я́зання	обіця́нка
зобов’яза́ння	накладання зобов’я́зань *(процес)*
зо́на	географічна смуга
зона́	са́жка *(хвороба хлібних зла́ків)*
і́рис	рослина пі́вники; райдужна оболо́нка ока
ірис́	сорт цукерок
коло́дій	в’язки́й ро́зчин
колоді́й	великий ніж
ко́лос	жито
колос́	*(родоський)* ве́лет
комі́рний	кварти́рний
комірни́й	амба́рний
контро́лер	апарат
контроле́р	людина
ко́ханий	пе́щений
кохани́й	лю́бий

кре́дит	правий бік бухгал(ь)терського рахунку
креди́т(а)	по́зика, дові́ра
ку́лик	снопи́к
кули́к	птах
лупа́ *(лупиння)*	па́рші *(дрібні рогові лусочки)*
лу́па	збільшувальне скло
ма́рсель	вітри́ло
Марсе́ль	місто
на́бір	у борг
набі́р	суку́пність предметів
нади́хати	від *ди́хати*
надиха́ти	до надхне́ння
на́дмір	ли́шок
надмі́р	надмі́ру
на́званий	зга́даний, відзна́чений
назва́ний	нері́дний *(брат)*
на́клейка	накле́єна річ
накле́йка	процес накле́ювання
напа́дати	наси́патися
напада́ти	накида́тися, нарива́тися
наре́чений	наймено́ваний, на́званий
наречене́ний	дошлюбний статус чоловіка
нари́вний	нари́вна поверхня
наривни́й	наривни́й пластир
на́різний	окре́мий
нарізни́й	такий, що має нарізи
на́сад(ка)	наса́джена частина при́ладу, інструменту
наса́дка	процес наса́джування
на́січка	насі́чене місто
насі́чка	насіка́ння
на́стил	поверхня з до́шок
насти́л	процес настеля́ння
насто́ятися	про насто́янку
настоя́тися	довго посто́яти
на́труска	ріг-порохівни́ця; прочуха́нка
натру́ска	натру́шування

нату́житися	напру́жуватися
натужи́тися	наголоси́тися, напла́катися
на́цінка	збільшення суми
нацíнка	процес
недови́конання	закінчена дія
недовикона́ння	незакінчена дія
недо́носок	старе взуття́ або одяг
недоно́сок	передча́сно наро́джена дитина
неперехíдний	якого важко, неможливо перейти
неперехідни́й	який позначає дію, що не переходить на об'єкт *(про дієслово)*
нескла́дний	позбавлений гармонійности, логічної послідовности; про фігуру людини
нескладни́й	який має просту форму, будову; не потребує великих зусиль
нíвідкіль	нема звідки
нівідкíль	нізві́дки, нізвідкіля́
нíде	нíде правди діти
нідé	нідé не видно
нíзвідки	нема́ звідки
нізві́дки	з ж(а́)о́дного боку
нíколи	нема́є часу
нико́ли	у ж(а)одний час, ні в я́кому ра́зі
нíкуди	нема́ куди́
ніку́ди	ні в яке місце, ні в якому напрямку
німо́та	німчу́ра (*зневажливе до* німець)
німота́	відсутність звуків
нíчого	нíчого про це говорити; тут і думати нíчого
нічо́го	він нічо́го не знає; з цього нічо́го не вийде
нíяк	немає як; нíяк дістатися
нія́к	нія́к не можна дістатися
ну́дити	си́лувати
нуди́ти	мати відчуття, близьке до блюво́ти
оббíгати	побувати в різних місцях
оббіга́ти	обминати, обтікати
о́бв'язка	предмет
обв'я́зка	обв'я́зування

об’є́днання	сукупність
об’єдна́ння	дія, процес
обла́днання	про предмети
обладна́ння	дія
о́бразний	обличчя, постать, уя́ва, художній за́сіб, тип
обра́зний	обра́зливий
образни́й	пов’язаний з іко́нами
о́пій	опіум
опі́й	надмірне обпо́єння
осно́вний	що стосується основ(и)
основни́й	головний
пасо́висько	земля
пасови́ська	сезон ви́пасу
па́ша	корм для худоби
паша́	титул
пере́їзд	місце
переї́зд	дія
пере́клад	з мови на мову
перекла́д	верхня частина кріплення в копа́льні
переко́нання	по́гляди
переконá́ння	процес переко́нування
пере́купка	торго́вка
перекýпка	купівля для перепро́дажу
перено́сний	алегоричний, сте́рпний
переносни́й	пристосо́ваний для перене́сення
пере́січний	середньо-аритмети́чний
пересічни́й	*перехресний:* пересічні лінії
пі́дбивка	пі́дкладка, пі́дбійка
підби́вка	підбива́ння
пі́дв’язка	стрічка
підв’я́зка	підв’я́зування
пі́дкладка	предмет, який під що-небудь підкладають
підкла́дка	*процес:* підши́вка, підби́вка
плю́совий	позитивний, дода́тний
плюсо́вий	кумаче́вий

по́діл	ді́лення
поді́л	низина́, оболо́нь
пока́рання	кара
покара́ння	дія, процес кара́ння
покли́кання	внутрішній по́тяг
покли́кання	посила́ння на джере́ла *(дія)*
по́кришка	на́кривка на посуд
покри́шка	авто
по́ливка	підли́ва
поли́вка	полива́ння
похі́дний	пересувни́й, призначений для похо́ду
похідни́й	утво́рений від іншого поня́ття, іншої форми, величини
похо́вання	місце по́гребу
похова́ння	по́хорон *(дія)*
пра́вило	норма, зви́чай, поко́н
прави́ло	будівельна лінійка, стерно́, ше́вський при́лад
при́від	причина
прив'і́д	приве́дення
при́гар	при́смак горілого
прига́р	пригорі́ле місце
прикра́сити	оздо́бити
прикраси́ти	покри́ти фарбою
при́писка	розпоря́дження
припи́ска	додава́ння до написаного, зарахування способом запису
при́сипка	порошок
приси́пка	насипа́ння, додавання способом натру́шування
при́шивка	прикрі́плена частина
приши́вка	прикрі́плення
про́бування	від про́бувати, перевірка, дослі́дження
пробува́ння	перебува́ння, знаходження, прожива́ння
про́клятий	оси́паний прокльо́нами
прокля́тий	нена́висний, оги́дний
промо́кнути	стати мокрим
промокну́ти	ви́сушити
про́різ	о́твір, зроблений рі́занням
проріз	розтина́ння чим-небудь рі́зальним

про́стий	звича́йний, прями́й
прости́й	неспу́таний, нескладни́й
протя́жний	пові́льний, тягу́чий
протяжни́й	витя́гуваний, ужи́ваний для протяга́ння
пта́шник	доглядач птахів
пташни́к	примі́щення для птахів
пусто́та	ви́тівка, ви́брик
пустота́	поро́жнява
ри́бний	ри́б'ячий
рибни́й	багатий на рибу
розва́жний	розва́жливий, уті́шливий
розважни́й	прода́ваний на вагу
ро́зкладка	розпо́діл, пропорція по́ділу
розкла́дка	місце для товару, розмі́щення, по́діл
розмальо́вання	ро́зпис
розмалюва́ння	розпи́сування *(дія)*
ро́зпал	найви́ще напруження
розпа́л	розве́дення і підси́лення вогню
розп'я́ття	зображення розп'я́того Христа
розп'яття́	розпина́ння
ро́зсипка	втрата ваги від розсипання
розси́пка	розсипа́ння
ро́зцінка	встановлена ціна; ставка
розці́нка	визначення ціни
руко́писний	*зв'язаний з рукописом:* руко́писний відділ книгозбі́рні
рукопи́сний	*написаний від руки:* рукопи́сний текст
са́га	давньо-скандина́вські й ірландські епічні сказа́ння в прозі з віршованими вставками; поетичне сказання, легенда
сага́	річкова́ затока; протока, рукав ріки, стариця; улого́вина в піщаних ві́дкладах річки, озеро чи болото в такій улоговині чи в запла́ві річки
сі́м'я	наслі́ння
сім'я́	роди́на
скла́дний	доля́дний, струнки́й, зрозумі́лий
складни́й	різноманітний за наявністю частин, відношень; заплу́таний, тяжки́й

скли́кання	збір, зібра́ння
скликáння	ззива́ння
сні́жний	*снігови́й:* сні́жна бі́лість
сніжни́й	*багатий на сніг:* сніжна́ зима
спі́рний	супере́чливий
спірни́й	успі́шний, швидки́й, ви́гідний
спо́їти	з’єдна́ти
спої́ти	зробити п’я́ним, ал(ь)коголіком
ста́рший	вік, посада
старши́й	керівни́й, розпоря́дний
сто́впище	на́товп, юрба́, юрма́
стовпи́ще	стовп
та́мбур	частина приміщення, вагона; спосіб вишива́ння
тамбу́р	музичний інструмент
та́нковий	від танк
танко́вий	від тано́к
тве́рдити	тве́рджувати
тверди́ти	робити тверди́м
тве́рдячи	запе́внюючи
твердячи́	завча́ючи, зміцнюючи
те́рен (-рну)	рослина
тере́н (-ре́ну)	територія
типо́вий	*характе́рний:* типо́ві риси
типови́й	*зразко́вий:* типови́й проєкт
толо́ка	переліг
толока́	робота громадою, гуртова́ допомога
тра́вник	герба́рій
травни́к	насто́янка на траві
тра́нспорт	за́соби переве́зення
трансп|о́рт	перене́сення суми з однієї сторінки на іншу
ту́ш, ту́ші, ту́шшю	фарба
туш, ту́ша, ту́шем	коротке музичне вітання
ха́ос	*у мітології:* стихія
хао́с	метушня́

хре́щений	пі́дданий обрядові прилу́чення до церкви
хрещ́е́ний	принале́жний до прихильників християнства; духо́вний батько
часткó́вий	непо́вний
частковúй	власти́вий окремій частці, пайовúй
чúтання	*почитний матеріял:* чти́во
чита́ння	дія
ша́баш	відпочинок, збо́рище, збіговисько
шаба́ш	го́ді, все
шúнковий	виготовлений з ко́пченого м'яса — шúнки
шинко́вий	належний до шúнку (корчмú)
шко́да	псува́ння, втра́ти, збúток; жаль
шкода́	*марно, даре́мно, некорисно:* про це шкода́ й говорити
я́гідник	чагарнúк; любитель, продавець
ягіднúк	місце вирощування ягід
яро́вий	від я́ру
яровúй	я́рий, про польові роботи

РІЖНИЦЯ В НАГОЛОСАХ НА ПРИКЛАДАХ СПІЛЬНОКОРЕНЕВИХ СЛІВ

Українською	**Російською**	**Українською**	**Російською**
кропива́	крапúва	ріжнúця	ра́зница
пере́пис	пе́репись	різкúй	ре́зкий
по́каз	пока́з	сільськúй	се́льский
прúріст	приро́ст	сере́дина	середúна
прúятель	прия́тель	старúй	ста́рый

ДЕЯКІ ПРАВИЛА НАГОЛОШЕННЯ

1. Географічні назви на *-щина, -чина* наголошують на корені, якщо в слові, від якого ця назва утворена, наголос на корені: Кúївщина (Кúїв), Оде́щина (Оде́са), Ха́рківщина (Ха́рків), Полта́вщина (Полта́ва).[42]

Авторові траплялось твердження, що наголос у назві міста Суми припадає на останній склад. Якщо навіть і так, то назва краю всеодно буде — Су́мщина.

2. Наголошують на́росток, якщо він наголошений у слові, від якого утворено назву: Василькíвщина (Васильків), Доне́ччина (Доне́цьк), Лебеди́нщина (Лебеди́н).

3. Польські прізвища — наголос на передостанньому складі: Міцке́вич, Слова́цький, Ту́вім.

4. Англійські — переважно на першому складі: Ба́йрон, Да́рвін, Кро́мвел, Ньюто́н, Фо́лкнер, Фу́лтон.

5. Французькі — на останньому складі: Рабле́, Дом'є́, Добіньї́, Моріяк.

НАГОЛОС В ІНШИХ МОВАХ

Переважно на 1-му складі: німецька, шведська, голл(я)андська (датчани, як і українці, *гекають*), данська, норвезька, естонська, фінська, чеська, угорська, латина.

Переважно 2-й склад від кінця: грецька, румунська, португальська, еспанська, японська, італійська.

Переважно на останньому складі: арабська, фарсі (іранська), тюркські мови.

СКЛАДНІ ВИПАДКИ НАГОЛОШЕННЯ

автáркія
апóстроф
асимéтрія
бáйдýже
безкóрисно
бéзлад
бороóдавка
бюлетéнь
вертúхвіст
вúгадка
вúпроба
вúсіти
витривáлий
вíдгомін
відóзва
вíдшиб
генéза
громадя́нин
гуртовúй
гуртóжиток
дóгмат
дóговір
донéзмогу
дóнька
дочкá
душнúй
éкскурс
експéрт
є(ге)ретúк
жадáний
жалібнúй
завдáння
зáвід
зáгадка
зáголовок (пóдушка чи підставка голови)
заготівнúй
зáграва
зáдум
зáїзд
зáклик
зáкуска
запитáння
зáспів
зáставка
зáтичка
зáтишок
зáтримка
зáхід
зачúн
зáщіпка
знéстяму
зокрéма
зрýчний
ікóнопис
ім'я́
індýстрія
(г)істерія
йменння
кáмбала
каталóг
католúчка
каучýк
квартáл
кóлія
кóлесо
колóворот
комбáйнер
корúсно
коцюбá
кулінáрія
лáсо
лаврóвий
легкоатлéт літóпис
літургія
лукá (оболонь)
металýргія
мúтарство

мовчазни́й
мо́вчанка
мутни́й
на́біл
набі́р
навча́ння
на́гінка
наголо́вок (назва твору чи його частини)
напі́й
наперева́ги
на́різно
на́скок
на́скоком
неаби́як
недо́гризок
недо́умок
на́дмір
найвира́зніший
на́клеп
нала́годити
на́мір
напа́сть
напри́кінці
на́росток
наса́мперед
некроло́г
нена́висть
нови́й
обма́н
обіця́нка
о́гляд
окта́едер
о́сідок
ота́ман
о́цет
партер
па́сквіль
пере́біг
пере́бовтом
пере́вірка
пере́вертень
пере́в'язь
пере́гляд
пере́горок
перегу́к
пере́діл
пере́дишка
пере́дсвіт
пере́крій
пере́куска
пере́люб
перел'я́к
перене́сти
пере́пічка
пере́пустка
пере́різ
пере́січно (пере́січний)
пере́спів
пере́страх
пере́тин
пере́тинка
пленер
підве́сти
пі́дмурок
піднести
пітека́нтроп
по́вістка (письмова звістка)
по́вітка
повста́ння
по́ділка
по́душка
позато́рік
по́зика
пока́зник
по́клик
по́клик
по́критка
полу́мисок
по́люсний
по́милка
по́минки
по́рух
порядко́вий
поста́ріти
посу́ха
по́хватом
по́хорон
правопи́сний
пр'і́рва
при́ваб
привезти́
при́гадка
при́казка
при́ключка
при́мовка
принагі́дний
при́повідка
при́хисток
при́щіпка
про́весінь
про́міжок
про́машка
про́різка
про́тинка
про́шарок
ради́й (з чого і чому)
ра́зом
ре́шето
розім'я́тий
розі́п'ятий
ро́звідка
ро́звилка
ро́зголос
ро́злад (але розла́ддя)
ро́злив
ро́змір
ро́змах
ро́зпач
ро́зписка
розповісти

ро́зрізка
ро́зстріл
руко́пис
ру́но (вовна)
русло́
само́й (один тільки)
самі́ (самі лиш слова)
са́мий (ті са́мі люди)
сере́дина
све́рдло
симе́трія
со́лодко
соромни́й
спо́вага
станко́вий (живопис, кулемет)
стара́нно
ста́ртер
ста́туя
стійки́й
твердо́й
тонки́й
трісько́тнява
тремтячи́
тятива
урочи́стий´
фіялко́вий
фахови́й
фено́мен
фланго́вий
цифрови́й
че́рствіти
чита́ння
Чудське́ озеро
шкере́берть
шовко́вий
шофе́р
щі́льний

Загалом з наголосами треба щось кардинально робити — це одне з найскладніших питань. Їх так "збито", так змоско́вщено, що українського лишилося небагато. Та не розв'язавши питань власне правопису, не відновимо й питомих наголосів.

ІМЕННИКИ: множина

Однина	**Множина**	**Однина**	**Множина**
ба́ба	баби́	пла́хта	плахти́
вода́	во́ди	по́душка	подушки́
	гаразди́	рі́д	роди́
жі́нка	жінки́	ски́рта	скирти́
ма́ма	мами́	сторі́нка	сторінки́
ма́ти	матері́	ти́сяча	тисячі́
моли́тва	молитви́	то́рба	торби́
мо́ре	моря́	ха́та	хати́
пі́сня	пісні́	чере́шня	черешні́
па́ні	пані́	ша́бля	шаблі́

Лю́де — правильна форма множини від давнього *людинъ;* множина була: *людие, людье, люде.* В Галичині частіше писали — *лю́ди*.[17]

Довідка: Лексичні віддалі між слов'янськими мовами: найближчі мови до української — білоруська (84%) та польська (70%). До російської — болгарська (73%), сербська (66%), словенська, македонська. Між українською та російською мовами 62% спільної лексики, 44% морфемно тотожньої і ще 18% морфемно подібної.[115]

ЗАВВАГИ ДО НИЗКИ ІМЕННИКІВ

Доволі часто ми використовуємо іменники, прикметники, дієслова у невластивому для них значенні. Часом це відбувається, коли слова з російської, схожі за звучанням, але іншого значення, заходять до нашої мови.

Вживають	**Має бути**	**Приклади, коментарі**
ба́рва кра́ска фа́рба		*зорове враження, колір:* край неба мінився радісними барвами краска сорому кинулася йому в очі кольорова речовина, якою мастять, фарбують або малюють; олійна, акварельна, рослинна, друкарська тощо
башта ве́жа		військові споруди минулих часів будови, що втратили військове значення *(споруди Кремля, телевежа)*
болі́льник	у(в)болiва́льник	
будівля будо́ва по́будова		закінчений наслідок будівельного процесу 1) будівля 2) процес будування закінчення процесу
ви́слів ви́раз відношення		думка чи міркування з небагатьох слів (за висловом чиїм) а + в = с у математиці: а:с=в:d, логіці
відношення по відношенню у всіх відношеннях	взаємини, стосунки відносно, стосовно всіма сторонами	 стосовно місцевих умов славне Запоріжжя всіма сторонами
з усякого погляду	усебічно, з усіх боків, зусібі́ч	
відсутність присутність	за браком наявність	за браком доказів за наявности доказів
відщепенець	відсту́пник, відсту́пця	
гірка горб, па́горб, па́гор(б)ок Володимирська гірка	 Володимирова гора	пестливе значення *узвишшя, менші за гору:* високі Дніпрові схили

горе-вчений горе-майстер горе-музикант горе-богатир	біда-вчений попсу́й-майстер цигика́ч, цигика́ло ґанджа́-анди́бер	 Хіба він вміє на скрипку грати? Тільки цигикає. від імені героя історичної думи Хвеська́ Ґанджі-Андибера
двоєчник	двійка́р	як байкар, шапкар
дебошир дебоширство	бешке́тник бе́шкет	
дорога путь шлях	путіве́ць маніве́ць узві́з (*рос.* спуск) утороване	мала дорога між селами кружна дорога дорога нагору (Андріївський узвіз) битий шлях, бита дорога далекая путь, хвилини не ждуть відповідник до *рос.* тракт
засті́нок	кати́вня	
заступник замісни́к		*посада:* заступник директора тимчасова посада
захист, захищати оборона, оборонець, обороняти		*за потреби обійти якусь прикру чи ворожу дію:* захист од бурі; де ж бідній удові захисту шукати?; захищатися від негоди; захищати дисертацію *про потребу застосувати фізичну силу чи зброю:* оборона Києва; футбол
землероб землеробство	хлібороб, рільни́к, рата́й хліборо́бство, рільни́цтво	
мета ціль	*уникати висловів:* на меті, з метою, за мету	*важливе життєве завдання чи мета:* ідейне спрямування людини, побудова держави мішень на військових навчаннях
знання́ знаття́		сукуп відомостей про щось заступає дієслово *зна́ти:* якби знаття́, що прийде підмога
інтерес		*насамперед:* користь, зиск; дбати про свій інтерес, клясові інтереси; увага, зацікавлення
книга книжка		книга скарг і пропозицій бухгал(ь)терська, вхідних і вихідних паперів Біблія /Книга (книг)/ решта

ко́вдра укрива́ло коц ліжни́к		загальна назва загальна назва незалежно від матеріялу, з якого його зроблено укривало з вовни чи байки укривало з грубих вовняних ниток
ліс дерево	одержано 5 тис. м^3 лісу одержано 5 тис. м^3 дерева	сукупність дерев, що ростуть на певній площі 1) рослина; 2) матеріял, що добувають із цієї рослини
нагóда пригóда		*здебільшого сприятливий випадок:* він шукав нагоди заговорити з нею; не випадало ще нагоди їздити *вказує на якусь подію, може означати потребу, користь:* стати в пригоді; “ой на запорожців та пригодонька стала”
накладна плата (*рос.* наложенный платеж)	післяплата	плата, яку вносять після одержання замовлення
недóлік недостаток	неста́ча (тільки), хиба, вада, недоро́бок, о́гріх, по́хибка, по́милка ґа́нжа, ґа́ндж(а)	ревізія
осóба особи́стість		одна людина, індивід індивідуальність особи
па́м’ятник па́м’ятка		монумент, меморіял речі культури минулого; річ на згадку
підпи́ска передпла́та		письмове зобов’язання гроші наперед за друковані видання
площа майда́н		*просторове чи геометричне поняття (лише):* площа забудови, трикутника *незабудоване місце, де сходяться кілька вулиць:* Контрактовий майдан
пови́нна (дієприкметник) пови́нна (іменник)		вона повинна принести... визнання провини, призна́ння вини, каяття́
по́дих дух		*означає не дихання, а по́дув або вказує на нові впливи:* клени обсипаються від найменшого подиху вітерця; подих нової епохи про дихання

поля *(книжки)* *(капелюха)*		берегá́ кри́си, краї
по́прище	нива, поле, арена, ца́рина	на ниві мистецтва; на літературнім полі; на арені боротьби; в ца́рині науки
при порівнянні порівняно, відносно	порівнюючи, порівняно, як порівняти, проти чогось...	 *слушно, якщо якась дія чи якість виявляється певною мірою:* ніч була тиха й порівняно тепла
п'я́нка	пия́тика, гульня́, дудлі́ж	
річка *(маленька)* ріка	річечка врочистий стиль	
свідомість втратити свідомість повернутися до свідомости бути непритомним прийти до пам'яті допомогти непритомному	тяма, глузд, прито́мність знеприто́мніти, зомлі́ти опритомніти, прийти до тями бути без пам'яті очу́няти, очу́матися приводити до пам'яті, очу́тити, оприто́мнити	
справа діло річ (*рос.* дело)		за добру справу варт випити майстер свого діла; діло в неї наче горіло в руках *давня ця річ:* років 40
становище безвихідне не бачив виходу з цього становища вийшов зі скрутного становища	безпора́дне не бачив ради в цьому становищі зарадив собі в скруті, ви́в'язався	
тала́н		має значення *доля*
у двох словах	одне, одно слово	

у́смішка, усміх, усміха́тися, о́сміх по́смішка, по́сміх, посміха́тися на́смішка, насміха́тися		*стоять там, де мовиться, що людині весело, приємно, гарно:* і очі сміялись, а на губах перебігав осміх *відтінок іронії, кепкування, сарказму, глузування:* бо на сміхо́вище ведуть старого дурня; посміха́лися зловті́шно *мовиться про глузливий зміст:* мені надокучили хлоп'ячі на́смішки
шахта копа́льня	ру́дня	місце, де добувають корисні копалини копальня з видобутку руди
як правило	як звичайно, зазвича́й, як заведено/во́диться	

ПРОБЛЕМИ З ВІДМІНКАМИ
ПОСЛІДОВНІСТЬ ВІДМІНКІВ

УП-29	**Сучасний правопис**
1. Назовний	1. Називний
2. *Кличний* (або після *д.в.*)	2. Родовий
3. Родовий	3. Давальний
4. Давальний	4. Знахідний
5. Знахідний	5. Орудний
6. Орудний	6. Місцевий
7. Місцевий	7. *Кличний*

НАЙЧАСТІШЕ ПОДИБУВАНІ ОГРІХИ

Трапляється	**Має бути**
відповідно *чому*	відповідно *до чого*
глузувати над *ким*	глузувати *з кого*
вибачте *кого*	даруйте (вибачте) *кому*
дивуватися *чому*	дивуватися *з чого*
дякувати *кого*	дякувати *кому*
завдячувати (кому) *чим*	завдячувати *кому що*
запобіга́ти ласки перед *ким*	запобігати ласки *в кого*
знущатися над *ким*	знущатися *з кого*
зраджувати *кому*	зраджувати *кого*
легковажити *чим*	легковажити *що*
навчатися (вчитися) *чому*	навчатися (вчитися) *чого*

нехтувати *(чим)* порадами	нехтувати *(що)* поради
ратувати *за що*/відстоювати *що*	обстоювати *що,* розпинатися за *що,* обстоювати *що;* обставати за чим
опановувати *чим*	опановувати *що*
поставити заслін *кому*	перейняти *кого,* перетяти шлях *кому*
повідомляти *кому*	повідомляти *(кого)* нас
схиляти *(що)* чоло	припадати *(чим)* чолом
радіти (радий) *чому*	радіти (радий) *з чого*
сміятися над *чим*	сміятися *з чого*
спонукувати до *чого*	спонукати на *що*
стосуватися *(кого)* нас	стосуватися *(до кого)* до нас
надавати переваги *чому*	схилятися до *чого*
надавати переваги *кому*	схилятися на *(чий)* бік

Паралельні форми (правильно):

мене болить	і	*мені* болить
розпочинати *(що)*	і	приступати *(до чого)*
танцювати *(що)* вальс	і	*(чого)* вальса
учитися *(чого)* музики	і	*(чому)* музиці

КЛИЧНИЙ ВІДМІНОК

“У праслов’янський період почалася заміна кличної форми формами називного відмінка. Цей процес був загальнослов’янським. Властивий він і східнослов’янським діалектам, але відбувався тут не послідовно: у північних і північно-східних (проторосійських) говорах клична форма, починаючи з XI ст., стала втрачатися і поступово занепала повністю, у західних (протобілоруських) говорах занепала частково, а в південних (протоукраїнських) говорах збереглася. Іменники у кличній формі широко засвідчені в південноруських пам’ятках другої половини XI ст. і в “Слові о полку Ігоревім”: владыко, Мариє, княгине, учителю, друже, сыну, жено, слуго, дружино, соловію, княже, Всеволоде, Петре, Игорю, брате, земле, Днепре Словутицю”.[59]

У кличному відмінку однини:

1. а) закінчення *-у* приймають головно іменники з наростком *-ко, -ик, -ук:* батьку, синку, вовчику, котику; іменники на *ж, ч, ш:* сторожу, погоничу, Лукашу; в чужомовних іменниках, де в кінці *к, х, г:* Фридерику, Фридриху, Ґеорґу;

б) закінчення *-ю* властиве всім іменникам м’якої групи: косарю, місяцю, ковалю, Костю, Валерію;

в) решта — закінчення *-е:* Павле, Архипе, голубе.

2. Закінчення для *ж.р.* (а разом і *ч.р.* з закінченням *-а, -я* в *н.в.*) такі: *-о, -е, (-є), -ю.*

о — іменники твердої групи: сестро, Україно, гайдамако, бідолахо;

ю — пестливі іменники: доню, матусю, Катрусю, Марусю (і Марусе).

Решта — *е* (після голосівок і апострофа *-є*): молодице, Катре, Маріє.[25]

РОДОВИЙ ВІДМІНОК

Вживання двох іменникових закінчень у родовому відмінку однини було поширене ще в давньоруський період.[59]

Відміна іменників в українській мові утворилася через занепад колишньої (ще загально-індоевропейської) системи відмінювати за основами. Але у спадок вона лишила більше типів закінчень, ніж потребує сучасна система відмінювання.[32]

"Закінчення *-а (-я)* набувають іменники, що означують оформлені предмети, себто точно визначені щодо форми чи розміру речі й тями, як от живі істоти, предмети (що можуть бути цілі), певні міри: брата, вола, трактора, червінця (червонець), метра, місяця, батька, коня, Івана, вівторка (вівт*і*рка[3]), фунта, карбованця, смолоскипа, серпа.

Закінчення *-у (-ю)* в *р.в.* однини багатьох іменників *ч.р.* засвідчені в найдавніших пам'ятках XI—XVI ст., створених на території України: "отъ дому, изъ дому, до полу, не съхрани чину, отъ льну, хлъбу, гороху. В російській мові такі форми трапляються дуже рідко — переважно тоді, коли йдеться про якусь частину від цілого: чаю, сахару".[59]

"Закінчення *-у (-ю)* — речі неоформлені, себто всілякі родові, гуртові, масові, збірні або абстрактні, як от одноманітна маса, середовище, безформні явища природи, чинність, враження, психічний стан: цукру, народу, миру, гороху, водню, до болю, реготу, суму, метру (розміру у віршах), штабу, імперіялізму, декрету, акту (сучасний правопис — акту і акта — В.Т.), сміху, лісу, піску, університету, контракту, конфлікту, статуту, терору, паперу".[25]

Закінчення наз(о)в міст чужих у *р.в. -у:* Парижу, Лондону. У чужих іменах живих, своїх містах *-а:* аґента, агронома, Ірода, професора, Житомира.[17, 25]

Поділ на свої і чужі міста викликає застереження. "Умовно-дерев'яний" приклад. Якщо завтра "захопимо" закордонне місто, то воно вже стане "нашим"? А якщо післязавтра його "відіб'ють"? Одразу на думку спадає вислів про мухи й котлети. Жарти — жартами, а питання серйозне — *-у* в *р.в.* (для чужих міст) писали І. Огієнко, О. Синявський, А. Кримський і багато інших мовознавців. Інколи це *-у* просто "проситься", але сучасний правопис стоїть на *-а.* А що проблема таки існує, свідчать пропозиції А. Горняткевича (Канада):

"Для діяспори несприятливе формулювання щодо флексій *-а/я* у *р.в.* усіх іменників *ч.р.* II відміни, що означають назви місцевостей. Правда, що в "Харківському правописі" це нечітко висловлено й тому пропонується таке:

1. Неслов'янські топоніми завжди мають флексію *-у/ю:* Берлін, -у; Ванкувер, -у; Версаль, -ю; Вінніпеґ, -у; Дамаск, -у; Едмонтон, -у; Єрусалим, -у; Каїр, -у; Лондон, -у; Монреаль, -ю; Париж, -у.

2. В українських та інших слов'янських топонімах пишеться флексія *-у/ю:* Ужгород, -у; Новгород, -у; Бургас, -у; Беоґрад, -у; Заґреб, -у; Марибор, -у.

3. Флексія *-а/я* вживається в українських та інших слов'янських назвах, тільки якщо:

а) основа закінчується суфіксом *-ів/-їв (-ов/-ев/-єв):* Київ, -а; Харків, -ова; Ростов, -а;

б) основа має закінчення *-ськ/-цьк:* Луганськ, -а; Луцьк, -а, Ґданськ, -а; Полоцьк, -а; Красноярськ, -а;

в) основа закінчується суфіксом *-ук/-ок:* Кременчук, -а; Городок, -а; Новогрудок, -а;

г) основа закінчується м'яким *-ль:* Тернопіль, -я; Севастополь, -я; Путивль, -я;

д) топонім походить від славного імени: Борислав, -а; Володимир, -а; Вроцлав, -а.

Таким чином оминемо дивовижну ситуацію, коли місто має флексію *-а:* Вінніпеґа, Ванкувера, а озеро чи острів флексію *-у:* Вінніпеґу, Ванкуверу (ОСУМ, 1994)".[65]

Як бачимо, питання таки виникають. Хоча вже не йдеться про свої та чужі міста — їх замінили слов'янські й неслов'янські. Як кажуть в Одесі, відчуйте різницю.

Є іменники *ч.р.* з двома закінченнями: до моста́ й до мо́сту; з плота́ й з пло́ту; з двора́ й з дво́ру.

Вира́зне порушення норм уживання *-а (-я), -у (-ю):* без хліба, вівса (хоч знач(е)іння цих слів таке, що треба б чекати закінчення *-у*).[25]

Одне й те ж слово вживається з закінченням *-а (я)* і *-у (ю):* те, що можна взяти в руці — *-а (-я)* — каменя; збірне — *-у (-ю)* — каменю.

Ті самі іменники в *р.в.* однини можуть мати ріжні закінчення:[32]

не бачив духа (примари)	сила духу (духового першопочатку)
першого листопада (місяця)	барви листопаду (процес)
убив звіра (конкретно)	багато звіру (збірне)
читання листа (паперу)	нема ли́сту (на деревах)

Слово *плуг,* ужите на означення предмета, вимагає у *р.в.* закінчення *-а.* Коли це слово набуває збірної назви (об'єднання "Плуг"), то *-у.* Те саме й з "Актом про державну незалежність". У *р.в.* маємо *-у:* діємо "відповідно до Акту". Смолоскип — смолоскипа, видавництво "Смолоскип" — до "Смолоскипу".[10, 25]

Така кількість прикладів свідчить про складності з закінченнями у *р.в.*. І цьому треба давати раду, бо стільки правил для одного відмінка забагато.

ІМЕННИКИ 3-Ї ВІДМІНИ ОДНИНИ

"Колись усі іменники 3-ї відміни зовсім не мали закінчення *-і,* а в усіх відмінках було *-и. І* зайшло сюди з інших відмінків, але в прислівниках, що постали з окремих форм окремих слів 3-ї відміни, те *-и* зберігається в колишніх місцевих відмінках однини: *почасти, восени".*[25]

"У давнину в усіх відмінках було закінчення *-и,* але з найдавнішого часу слова цеї відміни підпали великому впливові відмін м'якої та твердої з їхнім

ъ, і в закінченні *р., д.* і *м.* відмінків однини та *н.* і *причинового* (*зн.в.* — В.Т.) множини. Цей вплив зробив те, що рано постали нові форми на *-і* замість *-и.* Допомогло тому й те, що шелестівки були в давнину м'якими; от чому в цих формах без винятків панує по шелестівках *-і,* а не *-и (ночі)*".[17]

"У *р.в.* однини іменників 3-ї відміни нормальне закінчення є *-і: міді, тіні, подорожі.* Старе закінчення *-и* в силу традиції зберігається в іменниках: імени, соли, крови, любови, осени, Руси, а також у тих, чия основа кінчиться на *-ть* з попереднім приголосним: *кількости, якости, смерти".*[32]

Лишається тільки зазначити, що сучасний правопис про закінчення *-и* не згадує навіть з історичної точки зору. Хоча одного слова під час "прополювання" якось не помітили. Можливо тому, що "заховалося" воно серед складних прислівників, утворених сполученням прийменника з іменником. І слово це — *бе́звісти.*[97]

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК

Закінчення *-ові, -еві (-єві)* трапляються ще у "Слові про Ігорів похід". "У минулому це закінчення було властиве, очевидно, більшості слов'янських діялектів, оскільки й нині поширене у західнослов'янських мовах — в іменниках на означення не тільки живих істот, а й предметів *(пол. koniowi, synowi; чес. muňovi; слов. chlapovi, vodcovi тощо)*. Закінчення *-ови* в деяких групах іменників було відоме на всій давньоруській території, особливо в протоукраїнських говорах, а на півночі й на заході (територія проторосійських і протобілоруських говорів) — менше й на XIV—XV ст. вийшло з ужитку".[59]

Д.в. однини іменників *ч.р.* частіше закінчується на *-ові, -еві, -єві* (в назвах живих істот, рідко в назвах неживих): батькові, учителеві, краєві. Бувають закінчення *-у, -ю,* але для уникнення одноманітности: Петренкові Сергію Дмитровичу, Ковальову Володимирові Івановичу, добродієві бригадиру тощо.

ЗНАХІДНИЙ ВІДМІНОК

Часто-густо писці чи мовці неправильно будують або вживають у *з.в.* іменника, коли перед ним є дієслово з заперечною часткою *не:* не підносячи голову *замість* голови. Адже питання не що? а чого? Але *підносячи* голову.

У *зн.в.* однини ніколи не буває закінчення в іменниках *ч.р. -у (-ю),* а тільки *-а (-я),* отже й у тих іменників, що у *р.в.,* те й те закінчення:[25]

без привілею		дістав привілея *(або привілей)*
вийшов з університету	але	скінчив університета *(чи у-т)*
від потягу — від потяга		бачив потяг — бачив потяга
з во́зу — з воза		поламав віз — поламав воза

У назвах оформлених неживих предметів у *р.в.* закінчення *-а (-я),* у *зн.в.* як і в *н.в.* теж *-а (-я):*[25]

купив на карбованця	або	карбованець
урізав пальця		палець

Подвійні форми. “*М.в.* однини прикметників *ч.* і *с.р.* звичайно кінчиться на *-ім:* на озері розкішнім, у чистім небі. Але вже здавна закінчення *д.в. -ому* почало заступати й закінчення *м.в.:* обидві ці форми на *-ім* та *-ому* рівно вживані”.[32]

КУПИТИ РИБИ ЧИ РИБУ?

“Купити *риби, соли, піску, полотна* — значить купити частину того, що уявляють українці зі словами *риба, сіль* тощо. *А купити рибу, сіль, пісок* можна сказати лише тоді, коли читачам відомі риба, сіль, пісок тощо як повні, обмежені, конкретні речі, наприклад, “партія риби” (віз, лантух), і коли йдеться за купівлю всієї цієї риби. Але майже таке значення в *позичив книжки — позичив книжку, погострив сокири — погострив сокиру, попаси (моєї) кобили — попаси (мою) кобилу,* бо в самих дієсловах цих є вже частинність (позичають на якийсь час: погострити, попасти́ можна, природньо, трохи або взагалі обмежено щодо часу)”.[25]

ЩО РОБИТИ З ПАЛАТАЛЬНИМ *Р*?

“Перебування в складі (чи під владою) різних держав загрожувало українцям на початку нашого (XX ст. — В.Т.) сторіччя витворенням двох літературних мов, і лише відносно ліберальні обставини двадцятих років, коли — ціною вилучення з української літературної мови однієї фонеми — було досягнуто компромісної угоди між галицькими і наддніпрянськими мовознавцями і впроваджено єдиний академічний правопис. Про яку вилучену фонему йде мова? Про палатальне *р.* Адже Шевченко написав книжку, що називалася “КобзарЬ”, Грінченко уклав “СловарЬ української мови”, Уманець-Комаров, автор іншого словника, підписувався “КомарЬ”, а Микола Зеров редаґував журнал, що звався “КнигарЬ”. Палатальним *р* могло бути як на кінці слова, так і перед чотирма голосівками *а, і, о, у:* буряк, горіх, забрьоханий, рюмсати.

Лише в одній позиції — перед голосівкою *е* воно не бувало пом’якшеним. Але колеґи-лінґвісти з-потой бік Збруча не могли цього звучання відтворити і вимовити. Палатальним *р* довелося пожертвувати, і — на здивування придніпрянської інтеліґенції — книжка, що протягом вісімдесятьох років називалася “Кобзарь”, стала називатися “Кобзар”.[11]

У сучасному правописі маємо:

Н. Ігор	*р* тверде	*або*	Н. кобзар
Р. ІгорЯ	*р* м’яке		Р. кобзарЯ

І. Огієнко зазначав, що ліпше було б скрізь вважати *р* твердим і проводити це по всіх формах: “Слова на *-ар,* що в більшості визначають особу, яка виконує певну працю чи уря́д, належать до м’якої відміни; вони в давнину кінчилися на *-арь: вівчарь, володарь, воротарь, гаптарь, гарбарь, грабарь, гончарь, господарь, дзвонарь, димарь, друкарь, штукарь...* Решта — тверді *(-ар): антиквар, ветеринар, волосожар, жандар(м), кашовар, куховар, яничар”.*[17]

На думку автора, якщо Фахівці на це пристануть, потрібно внести до правопису (видати словничка) зазначені дві форми й належно їх відмінювати.

ПРИКМЕТНИКИ

ТВЕРДІ Й М'ЯКІ ПРИКМЕТНИКИ

Тверду основу мають усі прикметники з *-н* у кінці основи з наголосом на закінченні: смачни́й, гучни́й.

М'яку основу — всі прикметники на *-шній,* утворені від прислівників: торішній, за́втрашній (від торік, завтра), наро́дній (і народний), передній.[32]

"Більшість прикметників мали в давнину суфіксом *-н* тверде, тобто закінчувалися на *-ный,* наше *-ний:* родьный — рідний, бѣдьный — бідний. Але частина прикметників у доісторичну добу мала *-н* м'яке перед закінченням *-ий,* цебто *-нїй* (наше *-ній*): синїй — синій, вечерьнїй — вечірній, древьнїй — древній.

Та приголосна, що стояла перед суфіксом *-н* у прикметниках на *-ний, -ный,* постійно була м'якою: родьный, дивьный, бѣдьный, і цю свою м'якість почала потроху передавати й суфіксові *-н,* через що вже з доісторичної доби число прикметників на *-ній* почало все рости. Так, вже в XI ст. в перших наших пам'ятках писали: давьнїй і давьный, домашьнїй і домашьный.

Прикметники на *-ній* панували на Східній Україні, тоді як в говірках Західньої України прикметників на *-ній* майже немає. Отже, дивитися на часті галицькі форми на *-ний* ніби як на полонізми, в жодному разі не можна, — *це наші архаїчні форми".*[17]

Наведемо кілька прикладів прикметників, що мають подвійні форми *(-ний, -ній):* болотний, довічний, західний, зимний (морозний), народний, самітний, сінешний, спроможний, старозавітний, статний, суботний, судний, східний, сьогобічний.

У прикметниках на *-ий* треба розрізняти в однині *ч.р.:*

- *Орудний* відмінок на *-им:* добрим;
- *Місцевий* відмінок на *-ім:* у добрім.

ТВЕРДІ ПРИКМЕТНИКИ (-НИЙ)

безбо́жний	замо́жний	ла́гідний	побо́жний
безді́тний	зго́дний	майсте́рний	прибере́жний
безпора́дний	зда́тний	моло́(ш)чний	рі́дний
безробі́тний	істори́чний	нагі́рний	рі́(ж)зний
вели́чний	кни́жний	нале́жний	рі́(ж)знорідний
відпові́дний	ко́жний	отру́йний	річни́й
ві́чний	кре́вний	півні́чний	своєрі́дний
ди́вний			

М’ЯКІ ПРИКМЕТНИКИ (-НІЙ)

безла́дній
безма́терній
безма́тній
безо́дній
безпосере́дній
безпу́тній
безсторо́нній
безха́тній
бли́жній
брате́рній
бра́тній
велико́дній
ве́рхній
весі́нній
вечі́рній
ви́шній
вну́трішній
вра́нішній
всенаро́дній
всесві́тній
вчора́шній
горі́шній
горо́дній
да́вній
да́внішній
довголі́тній
довко́лишній
доліш́ній
до́льній
дома́шній
доро́жній
досві́тній
доста́тній
досто́тній
дотепе́рішній
стародáвній
дру́жній
жи́тній
забу́тній
за́втрашній
за́дній
за́хідній
злиго́дній
зо́внішній
зя́тній
коли́шній
кра́йній
кромішній
ку́тній
лі́тній
ма́лолітній
ма́терній
міжнаро́дній
могу́тній
му́жній
надприро́дній
наро́дній
неда́вній
недíлешній
недолі́тній
незабу́тній
неспра́вжній
ни́нішній
нові́тній
обі́дній
однолі́тній
оста́тній
осві́тній
пере́дній
пі́зній
повздо́вжній
повнолі́тній
подоро́жній
подру́жній
пообі́дній
попере́дній
поро́жній
посере́дній
прийде́шній
приро́дній
прису́тній
просві́тній
пу́тній
ра́нішній
спі́дній
спра́вдішній
стародáвній
старожи́тній
старосві́тній
столі́тній
сусі́дній
схі́дній
сьогó́днішній
тепе́рішній
тодíшній
торíшній
тото́жній
худо́жній
цілосві́тній

ЗАВВАГИ ДО НИЗКИ ПРИКМЕТНИКІВ

Вживають	**Має бути**	**Приклади, коментарі**
благополучний благополу́ччя	щасливий, ща́сний, безпечний щастя, добробут, гаразди́	щасливого лову! нехай Бог тобі дає щасну годину! будьте безпечні! де відвага, там і щастя; на сторожі добробуту стояти; живуть собі люди в добрі та гаразді
ви́ключний (*рос.* исключительный)	винятковий, надзвичайний	
відкладний /комір(ець), *рос.* отложной/	вило́жистий, викла́дчастий (викла́дчатий), відко́тний/ відко́тистий), з зако́тою	

військовий воєнний		суд, служба, частина час, перемога, поразка
вірний вірно	 правильно	без вірного друга великая туга; хто вірно кохає, той часто вітає” [94]
вірогідний ймовірний імовірний		*цілком певний, правдивий, достеменний, перевірений:* вірогідні написання букви *ї* замість *о* починаються з XIV—XV ст. *той, що його можна тільки припускати:* пригоди за́вше переходили межі ймовірного легковірний: “імовірний він дуже: найбрехливішому брехунові ладен зараз повірити”
горі́шній верхній		у вагоні чи шафі — горішня полиця, бо її при ладнано вгорі; розташований нагорі якщо кілька полиць покладено одна на одну, то та, що лежить зверху — верхня
до́лішній нижній		*той, що при самому долі:* до́лішня частина п’єдесталу *що міститься нижче від чогось:* відблиск багаття осяває нижні гілки верб
грома́дський громадя́нський		*належний до громади:* громадський вигін *вказує на суспільство:* війна, права
да́льший пода́льший		*процес, дія, явище, що відбудуться ближчим часом:* дальші 4 століття; (*рос.* дальнейший, следующий) *те, що відбудеться згодом, через певний проміжок часу: дальші* роки по смерті дружини він жив у Києві, а його *подальше* перебування — мені невідоме
дійсний, дійсно справжній справді насправді на ділі, направду		я це дійсно знаю справжня подія справді не бачив насправді це була авантура на словах так, на ділі інак

домашня худоба домашній домашня миша свійський	свійська худоба	 *той, що живе в домі або стосується дому:* оповідати про своє життя домашнє на відміну від польової *приручений:* свійські качки; *буває синонімом слова "звичний"*: ця пітьма більш знайома, більш свійська
заключний заключити	кінцевий прикінцевий остаточний укласти, зробити висновок, на закінчення, наприкінці, наостанку	кінцеві форми тієї еволюції у прикінцевій строфі баланс, цифра
запущений запущено	занедбано, занехаяно, задавнений	хвороба його була задавнена ракету, худобу в спаш, бороду
здібний здатний зугарний		має неабиякі здібності він на таке нездатний а ми доженемо — зугарні!
злісний затятий		*рос.* злобный: злісні шкідники затятий п'яничка
значний *синонім* до	чималий, неабиякий, великий	відомий, шанований, заслужений
красивий	гарний вродливий, гожий красний хороший чудовий пригожий файний	будинок юнак, юнка дівка красна хвалилася дівка, що хороша краєвид вродливий файна дівчина
лікарський лікувальний лікарняний лікарський		халат, огляд (від *лікар*) виноград має лікувальні властивості режим, персонал, мотлох, будинок лікарські рослини
любимий	улюблений	
минулорічний минулого року позаминулорічний позаминулого року	торішній торік позаторішній позаторік	
музичний		*належний музиці:* музичні інструменти, варіації, слух, голос, пальці

необхідно необходи́мий	потрібно, конче потрібно, конче треба, украй треба, гостра потреба, нагальна потреба, на гвалт потрібно	 якого не можна обійти
нерухо́мий		*що не рухається:* нерухомий погляд, майно
неприємний прикрий		робота, чоловік, розмова ви́падок, сцена
останній інші решта		*такий, після якого нікого нема:* останнє слово, набій інші вийшли решта лишилася
на́глий (*рос.* скоропостижный)		*раптовий, несподіваний, непередбачений:* на́гла смерть
перекладни́й перекла́дацький		перекладений з однієї мови на іншу *робота перекладача:* пере кладацька мисль, робота
подібний подібні	такі	схожий *(синонім)* на такі видання є попит; ми вперше бачили таке диво
помірний поміркований		помірні зима, підсо́ння *(клімат),* хода розсудлива, обережна людина
робочий робітничий		день, час; діва тиха, робоча; робоча, як бджола від *робітник;* натовп, одяг *(робочий одяг)*
стари́й да́вній		*про вік:* ми з вами старі обоє; застаріла зброя давні при́ятелі, звички, правила
чисе́льний числе́нний		*пов'язане з числом:* чисельна аналіза *наявний у великій кількості:* збори були численні; віче вельми численне

А ще прикметники вживають у двох формах — повній і скороченій: добрая *(слава)* — добра, останнєє *(літо)* — останнє.

ХАРАКТЕРИСТИКА (ІМЕННИКИ, ПРИКМЕТНИКИ ТОЩО)

Укладання цього словничка пов'язано з тим, що значна частина медійників в україномовних ЗМІ послуговується російською.

Російською	**Українською**
безнравственность	а/не:моральність, розпуста, безпу́тність
безочередный	нечергови́й, не в чергу, не по черзі
безприданница	безприда́нниця, безві́нна *(ві́но — по́саг),* безпоса́жна
бестия	про́йда
бестолковый	безглу́здий, нетяму́щий, дурноголо́вий
бесшабашное веселье	гульня́ без краю
битюг *(о мужчине)*	здорови́ло, бурми́ло, маца́к, дужа́к, бе́цман
благовонный	запашни́й, паху́чий, пахню́чий, паху́щий
благовоспитанный	доброго батька дитина, го́жий, гре́чний
бледно:	
~ алый	блідорожево́вий, рожево́венький
~ голубой	голубе́нький, блаки́тновий
~ зеленый	зеленува́тий
близорукий	низьки́й на очі, низькоо́кий
блудник	ба́хур
бобыль	бурла́ка, нетя́га
бойкое место	лю́дне місце
больша́к	старший в родині; шлях *(великий)*
большое скопление воды	дунай
бу́ка	во́ва, хо́ха (не ходи туди! там вова; цить, а то хоха з'їсть!); відлю́дько, відлюдник
бумагомаратель	писа́ка, папером а́з
бурый	барна́вий, рудий
бутуз	пуза́нь, товпи́га, опе́цьок, карапу́з, теле́сик
бюджетный	бюджетний, бюджето́вий
венецианский	венеці́йський, венеція́нський, вене́цький
влю́бчивый	женихли́вий, влю́бливий
внешний	зовнішній, зоко́лишній
возраст	вік
~ зрелый	мужні літа, дійшлий
~ пожилой	лі́тній
~ преклонный	похи́лий

вывозно́й	вивозо́вий
глазно́й	о́чний (як у *болг., чех., серб., пол.*)
глаша́тай	вісту́н, опові́сник, покли́кач, окли́чник, кликун, прові́сник
гнилова́тый	пригни́лий
гнуса́вый	гугня́вий, гугне́вий, гу́ня́вий, говза́тий
гранови́тый	гранча́стий, ру́бчастий
демисезонный	демісезо́нний, демісезо́новий
дико́винный	дивови́жний, дивогля́дний, чудерна́цький
доверенное лицо	довірена особа, ві́рник, повірни́к
доверительний	ві́рчий, дові́рчий
дурацкий (шутовско́й)	бла́зенський
желтоватый	жовта́вий
заве́щанный *(кем)*	відпи́саний, відка́заний, леґо́ваний, заповіданий *(від кого)*
закады́чный	*(друг)* друзя́ка, нерозли́йвода, щирий, нерозлучний
заманчивый	прина́дний, прива́бний, зама́нливий, зама́нистий
запоздалый *(путник)*	пізній подоро́жній, подорожа́нин, мандрівник
запретный	зака́заний, заборонений
застегнутый	защ́е́пнутий, застебнутий
затейник	вига́дник, вига́дько, витівни́к, штука́р
зачинщик	прови́дця, призви́дця, призвідник, заводі́й, заводія́ка, причи́нець
знаменитый	славетний, славнозвісний, *(людьми)* людосла́вний
иглообразный	гольча́стий, голча́тий, голкува́тий
изведанный	спі́знаний, за́знаний, спро́буваний
изгна́нник	вигна́нець, ізго́й, па́рія, упосл́іджений, зневажений, забутий Богом і людьми, пого́рджений
импортный	імпортний, імпорто́вий, довозо́вий, привозо́вий
исключенный	виключений, вилучений, виведений
исключительный	винятковий, особливий, надзвичайний, феноменальний, безпрецедентний, виїмко́вий
искомый	шу́каний, пошу́куваний
исконный	споконвічний, предковічний, правічний, одвічний

испещренный	мере́жаний, цяцько́ваний, цятко́ваний
исследовательский	до́слідний, дослі́дчий
исто́пленный	напа́лений, сто́плений, ви́топлений
истый	і́сний, справжній, щирий, справде́шній, правди́вий
кощей бессмертный	кощій безсмертний, *(жарт)* чахлик невмирущий
квадратный	квадратний, квадрато́вий
кики́мора	потво́ра, мара, страхопу́дало, страхо́вище, одоро́бло
клетчатый	карта́тий, ґратча́стий
климатический	підсо́нневий, кліматичний
ко́вкий	ко́вний, ковки́й
компасный	компасний, компасо́вий
косноязычный	недорі́кий, недорі́ка, недомо́вний, гу́нявий
краснoба́й	красномо́вець,балаку́н, балаклі́й, базі́кало, талала́й
кумир	кумир, ідол, бовва́н, божок
лебяжий	лебе́дячий
лжесвидетель	кривоприся́жник, неправди́вий, фальшивий свідок
лито́й	вили́ваний, ду́тий
лихач	хват, зух, одчайдух, одча́йдуша, пали́вода
любознательный	допи́тливий
магометанин	мохаммеда́нин, мусульманин
мали́новый	малино́вий, кармази́новий
манящий	манли́вий, пома́нливий
мелкая сошка	підпа́нок, полу́панок, невелике цабе́
мнимая смерть	завмертя́
мнимый	га́даний, уда́ваний, уя́вний, позірний, несправжній, поду́маний
мнительный	поми́сливий, підозрі́ливий
мудрёный	хитрий, мудро́ваний, мудря́чий, чудни́й
мыслитель	мислитель, ми́сленик, дума́к
мясистый	м’яски́й, тіли́стий *(про тіло)*
нашенский	на́ський, наш

неблаго:	
~ воспитанный	неви́хований, зле́ вихований, неодуко́ваний
~ надежный	непе́вний, неблагонадійний
~ намеренный	недоброми́сний, зломи́сний
~ пристойный	непристойний, него́жий
~ приятный	несприя́тливий, непого́жий, неслу́шний
~ разумие	нерозсу́дність, нерозва́жність, неро́зум
~ склонный	неласка́вий, неприхи́льний
неважная птица	невелике цабе́
невменяемый	неосу́дний, несамовитий
невместительный	немісткий, непаковний, завальний
негласный	негласний, неприлю́дний, таємний, секретний, неофіційний
недотепа	нетіпа́ка, бараняча голова, махла́й, незда́рисько
непутевый	непутя́щий, безпу́тній, непу́тній, ледачий, шалапу́т(ний)
неудобоваримый	нестра́вний, малозрозумі́лий
неуживчивый	незла́гідний, незла́гідливий, сварли́вий, сварки́й, нетовариський
неукротимый	невгамо́вний, неприбо́ркний, непогамо́вний, нестри́мний
нищий духом	у(в)богоду́хий, злиде́нний, душеубо́гий
новичок	нова́к, нове́нький, новачо́к, початкі́вець
обёрточный	обго́ртний, обго́ртко́вий
обжора	ненаже́ра, про́жра, про́їсть, жеру́н, бре́вкало, поїда́ло, нена́їда
обледенелый	закрижі́лий, зледені́лий, скрижані́лий, узятий кригою, задубілий, захололий, обмерзлий
обманный	підсту́пний, облу́дний, облу́дливий, оманливий
ожесточенное сердце	запе́кла душа
олений	оле́нячий
он человек занято́й	він обтяжений працею; то людина вельми заклопотана справами; він має багато роботи
оранжевый	оранжевий, помаранчевий, жовто-гаря́чий, жовтогаря́ч
отлогий	поло́гий, спа́дистий, похи́лий, зго́ристий, розло́гий
отмелистый	мілки́й, з обмі́линами
паломник	богомолець, проча́нин, пілігрим, хаджі *(в ісламі)*

паспортный	паспортний, пашпорто́вий, па́шпортний
переметный	перекидни́й
пито́мец	вихова́нець, годо́ванець, пле́канець
повеса	ло́бурь, гуль:ві́са/тя́й/тіпа́ка, джиґу́н, вітрого́н, мартопля́с, же́вжик, зальо́тник, фе́ртик, де́нді
подданный	пі́дданець, пі́дданий
подмётный	підкидни́й
порфирородный	царського роду, пурпурово́дний, багряново́дний
потаскун	баб'ій, ба́хур, волоцю́га, курва́ль, потіпа́ка
потаскуха	шльондра, мадрьо́ха, повія, підті́панка, потіпа́ха, хльо́рка, діптя́нка, ля́рва, хво́йда, ку́рва
предвзятый	упере́дний, упере́джений
придворный	двірськи́й, надвірний, дворо́вий
присоединенный	прилу́чений, прие́днаний, долу́чений, підклю́чений
прожекте́р	проєкти́ста, вига́д:ливий/чик/ько, мудраге́ль
проливно́й	ливни́й, тучни́й, (за)ливни́й, щільний, зли́ва, як з відра́/цебра́
проныра	про́йда, прonóза, ни́шкавка
прохвост	підчи́хвіст, прочва́ра, суці́га
пунцовый	ясночервоний, гарячий
пьяный в стельку	п'яний як хлю́щ(а), п'яню́щий
размазня	ква́ша, тю́тя, тюхті́й, розмазня́, маку́ха, маму́ла, бамбу́ла, папу́ша
разноречивый	супере́чливий, супере́чний, незгі́дний
рвущийся	рвачки́й
ребёнок избалованный	блазня́тко
ретивый	*(кінь)* баски́й; запопа́дливий, за(по)взя́тий, ре́вний, палки́й
роковой	призначений долею, згу́бний, фатальний
рыжий	руди́й, муру́гий *(віл з темними смугами)*
рьяный	берки́й, запальни́й, палкий, заповзя́тий
ряженые *(ір.)*	машкара́, ря́джені, бла́зні
све́дущий	обізнаний, знаючий, тяму́щий, досвідчений, зна́ха, тямкови́тий, голова́тий
с надрезанными ушами	карнау́х(ий)
самодур	самодур, самово́лець, своєу́м

серьезный	серйозний, пова́жний, стате́чний, істо́тній, вагомий
скептик	скептик, неймові́ра, нові́ра, сумніва́ка, песиміст
скоморох	бла́зень, куме́дник, штука́р, фігля́р
скрытный	скри́тний, зата́йливий, пота́йливий, потайни́й
сластолюбец	ласощохли́ст, ласощолю́б, ласолю́б, лагоми́нець
слежавшийся	зле́жаний, зле́жалий, зле́глий
слоистый	листкува́тий, шарува́тий, лусткий, шари́стий
соблазнительный	споку́сливий, знадли́вий, вабни́й, вабли́вий, звабли́вий, прина́дливий
соученик	товариш по навчанню, колеґа, однокашник, спів(у́)чень
старые девы	лі́тні дівчата
уменьшительное	здрібні́ле, зменшене, зме́ншувальне
уничижительный	зневажний, зневажливий, прини́зливий, обра́зливий, гане́бний
упоённый	сп’яні́лий, упо́єний, зачаро́ваний, обворо́жений, захо́пливий
у́харский	хва́цький, молоде́цький, молоде́чий, молодцюва́тий
фанатик	фан(ат)ик, загорі́лець, шовініст, екстреміст
фантазёр	химе́рник, вига́дько, вигадник, мрійник, удава́льник, Дон-Кіхот, прожекте́р, утопіст, фантаст
фанфарон	величáйко, чванько́, пиндю́чник, фанфарон, базі́ка, хвалько́, хвасту́н, хваст, задава́ка, патя́кало, пустомоло́т, клепа́ло
хлопьевидный	пластівча́стий, клочча́стий, лапа́тий
холостяк	нежонатий, неодружений, па́рубок, *(старий)* підто́птаний
холуй	лаки́за, лаку́за, посіпа́ка, ші́стка
хороший прием	добра ша́на
цнотливий (хлопець)	ді́вич
человек со всклоченной головой	кудла́й, кудла́нь, кучмі́й, кучма
чешуевидный	луск(ув)а́тий

СКЛАДНІ ІМЕННИКИ З ПЕРШОЮ ЧАСТИНОЮ *пів-*

Як писати складні іменники з *пів* — разом чи окремо?

УП-29: “Усі слова з *пів* пишемо разом, коли *пів* з наступним словом становить одно поняття, творить одно слово: півгоди́ни, півпро́ку, півтретя́ тощо, але *пів* Києва, тобто половина Києва; *пів* доповіді [я прослухав *пів* (половину) доповіді], *пів* крамниці [наймають *пів* (половину) крамниці]”.[3]

Сучасний правопис: *пів* пишемо разом зі словом: півдня, півпро́ку, пів’яблука, півтретя, півчетверта. Однак наступним чином пишемо пів-Європи, пів-Азії тощо.

Проєкт найновішої редакції (1999): *пів* години, *пів* десятка, *пів* Європи. Мотивація: якщо іменник виступає у формі родового відмінка однини, то *пів* означає *половина. Пів*кола, *пів*куля, *пів*оберт пишемо відповідно разом.

Як бачимо, наявні три системи написання, в чомусь схожі, а в чомусь — ні. Остаточний вибір — за Фахівцями.

ЧИСЛІВНИКИ

півтора́	(1,5 — *варіянт* один і пів)
півтретя́, півтре́ти	(2,5 — два і пів)
півчва́рта	(3,5 — три і пів)
півп’я́та	(4,5 — чотири і пів)
півшо́ста	(5,5— п’ять і пів)
півсьо́ма	(6,5 — шість і пів)
півво́сьма	(7,5 — сім і пів)
півдев’я́та	(8,5 — вісім і пів)
півдесята	(9,5 — дев’ять і пів)
півчве́ртьста	(12,5 — дванадцять і пів)
чве́ртьста	(25)
півста́	(50)
півтора́ста	(150)
півтре́тяста	(250)
півчва́ртаста	(350)

Українці ще з XVI ст. користувалися словом *дев’ятдесят* — 90. У “Книзі Київського підкоморного суду” (1584—1644) читаємо: *“Року тисяча п’ятсот дєвєдєсят дєвєтого”*... Є це слово і в “Арихметиці” Данила Мороза (1862, розділ *Лічба*). Словарь Б. Грінченка[61] перекладає *дев’ятдесят* російською як 90. І утворене воно логічно — *шістдесят, сімдесят, вісімдесят,* і в інших слов’янських мовах уживається:[49] болгарська — деветдесет, польська — dziewięćdziesiąt, чеська — devadesát.

Тому це слово варто повернути до нашої лексики.

Цікаво, чи може бути *двіста?* Адже начебто логічно: *чотириста, триста, двіста.* У розмовній мові *(діял.)* автор чув таке, але наукових аргументів на його користь — ні.

"Числівник *п'ять* походить від іменника *п'ясть* (рука) і через те був пов'язаний зі значенням "*п'ять* пальців п'ясті". Потім число *п'ять* від'єдналося від рахунку пальців руки і стало позначати узагальнену кількість, яку можна було застосувати до будь-яких рахованих предметів…

Числівник *сорок,* як і п'ять, походить від іменника. Гадають, що…у давні часи в'язка білячих шкурок кількістю чотири десятки була своєрідною "ходячою монетою". Її завжди тримали в мішку, який називався "сорок". Поступово назва мішка стала сприйматися як число 40".[67]

КОТРА ГОДИНА? (непорозуміння з часом)

У засобах масової інформації чуємо традиційно неправильне позначення часу: 9 (дев'ять) годин 20 (двадцять) хвилин; 19 (дев'ятнадцять) годин 50 (п'ятдесят) хвилин. Українській мові притаманні такі конструкції:

9:20 — двадцять хвилин на десяту, двадцять хвилин по дев'ятій

10:15 — чверть на одинадцяту, п'ятнадцять на одинадцяту, п'ятнадцять по десятій

11:30 — пів на дванадцяту, пів до дванадцятої, півдванадцята

15:40 — за двадцять четверта, двадцять до четвертої

15:45 — за п'ятнадцять четверта, за чверть четверта, чверть до четвертої

16:30 — пів на п'яту, пів до п'ятої, півп'ята

18:45 — чверть до сьомої, за п'ятнадцять сьома

1:00 — перша година ночі

4:00 — четверта година ночі (ранку)

рос. в пять часов — о п'ятій годині

рос. в два часа — о другій годині дня.

Приблизне означення періоду між двома годинами:

рос. после двух часов — по другій годині

рос. я приду в пятом часу — я прийду на п'яту годину
я прийду по четвертій

у Києві п'ятнадцята година — правильно

у Києві п'ятнадцять годин — калька з російської.

САҐА ПРО ДВОЇНУ (DUALIS)

Двоїна́ — граматична категорія (форма) числа, властива деяким давнім мовам, яка вказує на те, що йдеться про два предмети.[93]

"Двійне́ число *(двоїна́)* знали всі давні індоєвропейські мови. Мала його й мова слов'янська. Двійного числа вживалося тоді, коли йшлося про пари́сті частини тіла *(руки, ноги, плечі, очі, брови...)* чи про пари́сті предмети *(береги),* також коли йдеться про дві речі й по числівниках *два, дві, обидві,..* а також і по *три* й *чотири.*

Мови слов'янські майже загубили цю дуже давню форму, — лише серболужицька зберегла її (існує двоїна і в неслов'янських мовах, як от в англійській — В.Т.).

У давньослов'янській мові *о.в. двоїни́* кі́нчився на *-ма: очима, дверьма.* Залишків цієї форми українська мова знає дуже багато: *плечи́ма, двери́ма, грошима".*[17]

У *ч.р.* закінченням двоїни *н.в.* було колись *-а,* котре дійшло до нас лише в словах: *рукава, ву́са.* З дуже давнього часу замість нього закінченням тут стало *-и:* два ді́ди, три сто́ли, чотири си́ни.

Слід зазначити, що іменник *рука́ва* має паралельну форму — *рукави́.* Від слова *друг* архаїчна форма множини — *дру́зі.*

Часто у множині іменників *ч.р.* з числівниками *два, три, чотири* трапляються *помилки́* — наслідок впливу російської: два листа, три мідяка, чотири робітника. Українські закінчення: два листи, три мідяки, чотири робітники.

"У мові російській у цім випадку збереглося тільки давнє *-а* (закінчення *-и* тут не знають)".[17] Тому після знищення УП-29 в Україні культивували російську форму. Нині ж мало хто чув про *двоїну́* (ліпше б автор помилявся).

Іменники *с.р.* мають у *н.в.* множини закінчення *-а, -я,* але, знову ж таки, як решта *двоїни́* збереглося закінчення *-і* в іменниках *очі, плечі.*

Двійне́ число *с.р.* закінчується на *-і* (як і *ж.р.*): *дві о́зері, три по́лі, дві лі́ті, дві ві́дрі, чотири пі́рі* (чотири пера), *дві се́лі* (два села), *дві мі́сті.*

М. Номис: мудрій голові досить дві сло́ві; одна біда — не біда, от коли дві або три разом біді; багатий, маю дві стодолі: в одній мак, а в другій так; дві бабі торг, а три ярмалка.[94]

Або таке: не будуть мої но́зі в тебе й на поро́зі; не складай свої ру́ці ні в го́рі, ні в му́ці.

У *м.в.* зрідка трапляється стара форма *двоїни́ від* слів *око, вухо:* аж у *ві́чу* в мене засвітилось; аж лящи́ть в *у́шу* від крику.

У *ж.р.* закінченням двійного числа є *-і: дві де́реві, дві ді́вчині, дві зорі́, дві комо́рі, дві ко́сі, дві моги́лі, дві нату́рі, дві па́рі, дві полови́ні, дві ри́бі, дві си́лі, дві сті́ні, оби́дві сто́роні, дві топо́лі, дві ха́ті, дві це́ркві, три па́рі, три годи́ні, три фо́рмі, чотири осо́бі, чотири підвідмі́ні.*

Російська мова ці форми постійно замінює формами множини: *две стены, три формы.* Часто й у мові українській під північним впливом двійне число замінюють формою множини: дві стіни, три форми.

Звуки *г, к, х* перед закінченням *-і* (з ѣ) у *двоїні* часто змінюються на *з, ц, с: дві зі́ронці, дві жі́нці, дві кори́вці, дві ку́рці, дві му́сі (мухи), дві но́зі, дві ру́ці, дві я́блуці, три доро́зі, три небо́зі, три со́тці, три ді́рці, чотири кни́зі.*

"Мусимо обов'язково зберігати свою цікаву окремішність і вживати тільки форми двійні" (принаймні не відмовлятися від неї — В.Т.).[17]

ДІЄСЛОВО

"Якщо ми порівняємо кількість дієслівних форм української мови з формами старогрецької, латини, еспанської, німецької, старослов'янської мов, то переконаємося, що наша мова щодо спроможности дієслова виявити усі відтінки й нюанси дії реальної, можливої, правдоподібної, минулої, давноминулої та майбутньої — надзвичайно бідна і нееластична. Найприкріше в цьому питанні — це орієнтація нашої лінґвістики на мовлян низького культурного рівня (горезвісне "А в нас так у Стеблові не казали" — як критерій Нечуй-Левицького), а також — зустрічна — радянська плебеїзація мови (цього разу — в державному масштабі).

Як відомо, українське дієслово має лише п'ять темпоральних категорій: давноминуле, минуле, теперішнє й дві паралельні форми майбутнього, тотожні за своїм значенням (себто алофо́рми).

Український давноминулий час *(плюсквамперфе́кт)* не збігається з російським: російський означає довготривалу дію, яка відбувалася колись дуже давно. Український — означає дію, що її перервала чи зупинила якась інша:

Я був захворів на гри́пу, але швидко видужав… (*рос.* "я было захворал" — *укр.* "я мало не захворів")[11]

Плюсквамперфе́кт (*лат.* plusquamperfectum, *букв.* — більше, ніж закінчене) — дієслівна форма минулого часу… виражає дію, що передувала іншій минулій дії: *"Віл щось почав був говорить, да судді річ його з починку перебили"* (Є. Гребінка)".[27]

Дещо інший приклад від одного з голів ЦВК Ярослава Давидовича: Ви робила, Ви казала.

Ще приклад. На Західній Україні побутує майбутній час дієслів недоконаного виду (минуле в майбутньому — В.Т.) на *-в:* буду робив = робитиму, буду ходив = ходитиму[25], будете знали = знатимете.

"Оскільки дієслово розрізняється у нас за родами (чого, як відомо, немає в західньо-европейських мовах), то різниця в закінченнях дієслів в однині третьої особи дає добру нагоду письменникові використати це явище з певною метою — чи то в ца́рині фо́ніки (щоб знайти відповідну риму), чи архітекто́ніки (засіб, щоб виявити стать певного персонажа), а також і стилістики.

Для стилістики цікавий середній *(ніякий)* рід зневаги:

"Його імператорське величество Кирило видало маніфеста й оголосило себе нашим імператором" (Остап Вишня).

А це вже про наші реалії. ”Виїхало воно з Кобеляк до Москви, пожило в тій Москві нівесть скільки — вже копилить губу” (Б. Антоненко-Давидович, “За ширмою”).[11]

“У діловій мові доволі часто *було* вживають без потреби і безпідставно, тобто там, де присудки на *-но, -то* визначають просто минулий час і немає потреби на передминулий відтінок: “після довгих дебатів *було* винесено резолюцію” — “після довгих дебатів винесено резолюцію”.[25]

Часточку *би, б* звичайно пишемо в дієслові по *-ся,* а не перед ним: я старався *б,* моливсь *би.*[17]

ЗАВВАГИ ДО НИЗКИ ДІЄСЛІВ

Вживають	Має бути	Приклади, коментарі
в(у)зяти себе в руки	опану́вати себе, запанувати над собою	
(я) вибачаю*ся*	ви/про:бачте мені, даруйте, я перепрошую	*дослівно:* я вибачаю сам себе (частка *-ся* означає себе)
виручати, ви́ручка виручати, виручити, виручання, виручка	вторгувати, ви́торг, вторго́ване	 *синоніми до слів:* визволяти, визволити, врятувати, допомогти, визволення, порятунок, допомога, підмога
висікати, сікти *(з каменя)*	витесати, ви́різьбити, різьби́ти	
відчиня́ти *(зачиняти)* відкрива́ти *(закривати)* (ро)згорну́ти		двері, вікна, браму ворота, квати́рку, крамницю, кінотеатр книжку, зошит
відпуск товарів відпускати попускати	крам видається, видача краму	 шруб *(шуруп),* сталь гальмо
відрі:ж/з:няти розрі:ж/з:няти		*відрізняють речі й поняття, далекі одне від одного:* мова відрізняє людей від звірів *знаходити відмінність між подібним:* не може розрізнити літер; не може розрізнити, що говорять
вичитувати, вичитати комусь *(а не когось)*		*ганити, дорікати, читати комусь нотацію:* батько вичитав їй за поламану квітку

вимикати		струм
в(у)микну́ти, увімкнути умикну́ти (вкрасти) включити до порядку денного	 поцупити поставити *(внести)* до порядку денного	електрику, ште́псель
вмовлятись домовлятись		*говорити з кимось, ставлячи умови:* дід з рога́тим, умовляючись, пішли поруч; вони вмовилися *закінчувати процес умовлення:* домовся з ним про все
говорити казати, мовити (*близьке за значенням до* казати) розмовляти *(синонім)*		*не про зміст, а про спосіб чи якість висловлювання:* вміння говорити ясно; говорить по-німецькому; говорить, як у рот кладе *де пряма мова чи передається зміст повідомленого, висловленого:* скачи, враже, як пан скаже; кажуть люди; старий, кажуть, став; казав би, та уста не мовлять старі люди про своє говорять
госпіталювати	шпиталюва́ти, покласти до шпиталю	
дорівнювати рівнятися		дія дорівнює протидії 1+2 = 3 рівняйся на правофлангового
забивати бити		баки, памороки на сполох
здіймати		нетерплячий гомін
з(дій)няти зчиняти		бучу крик, галас, лемент, гамір
заво́дити *(годинника)* пустити	накрутити годинника	на́крут годинника — 24 години складний механізм
заживá́ти зажили *(рани)*	зажити загоїлися	слави
займатися вчителюванням займа́тися займається роботою	в(у)чителювати горіти, спалахувати працює	

заказа́ти (заказувати) заказ, заказати	забороняти замовлення, замовити	“Ой заказано і загадано всім до війська йти” стіл замовлень
залишати покидати		*про почуття й речі:* залишив спадщину дітям; змушений розмову залиши́ти під гаєм хтось вогонь покинув
змарніти на лиці		*втрата зовнішнього гарного вигляду:* бач, як змарніла; він страш но змарнів, схуд і зблід; *зів’янути, зблякнути:* щоб наша слава не змарніла *схудле обличчя:* на лиці не змарнів
знаходитися знахо́дити лежати перебува́ти	місти́тися	 на другому поверсі дитина знайшла́ся *(народилась)* Цейлон лежить в Індійському океані діти перебувають у теплому приміщенні
(з)робити: вигляд ковток крок зробило неприємне враження	 удава́ти, удати ковтну́ти (одним ковтком) ступи́ти прикро вразило, справило прикре враження	 вдав, що не розуміє одним проко́втом, відразу ви́хилив він ступив крок назад
зустрічатися бувати трапля́тися натрапити нади́бати		нарешті зустрілися бувають же дури́ла села траплялися все рідше на добрих людей чудове озеро
іти назустріч (по)сприяти, підмогти		жодне авто́ не йшло назустріч дирекція посприя́ла йому
ки́датися в очі в(у)бира́ти очі	в/у:падати в око	раптом упала в очі книжка; впадає в очі низька́ успішність сукня така, що очі вбирає
користуватись успіхом артист користується увагою	мати успіх артист привертає увагу	користуватися допомогою товаришів гурт мав незмінний успіх
крок хід, хода		віддаль між ногами, що рухаються, а не рух тихою ходо́ю йшов стари́й

ступа		на тім березі почулася кінська ступа; повільною ступою йшли коні
крокувати йти рушати подаватися прямувати ступати	простува́ти	за ним просту́є малий́ йде весна запашна́ всі рушили за ватажком він устає́ і пода́ється геть товариство на Січ прямувало ступай собі з Богом!
курити *(цигарки, люльку)* палити		“Дурень нічим ся не жу́рить, горілку п’є та люльку ку́рить” [94] “палити *сільраду*”
листати книжки	(пере)горта́ти, перего́ртувати	
му́с:и/і:ти належить, слід, варто, треба, годи́ться ма́ти (дієслово)		*крайній ступінь потреби:* демонстранти му́сили відступи́ти усім робітникам належить, (годиться, слід, варто) знати правила маю вам сказати
нага́дувати скида́тися схо́жа поді́бна		відтворювати в пам’яті на орла на Марію до брата
не мав уяви про...	не мав уявлення про...	
нервува́ти нервува́тися		людину, тренера, шефа про збуджений стан: одержуючи невтішні відомості, він нервувався
носити вулиця носить ім’я	зватися, мати назву	до зносу сорочку; де тебе носило? вулиця має назву
обеззброїти	роззброїти	
облюбувати	у(в)подо́бати	
одягати надівати в(у)зувати		*одежу:* сорочку, спідницю, пальто, кожу́х окуляри, шапку чоботи, черевики
пове́зти пощастити поталанити	перевозити	 як пощастило Миколі! поталанило мені
повстава́ти повста́ти		повстава́ли з-за столу повста́ли раби
показувати *(вигляд)*	давати взнаки	він дає взнаки, наче все розуміє

постражда́ти (по)терпіти	зазнати	зазнати страждань, травм, неприємностей, збитків, переслідувань, репресій: постраждати за правду; Україна дуже постраждала під час навали виявляти терпіння, терпіти якийсь час
поширювати розповсюджувати		досвід, вчення пресу
привести́ призвести		силою; привести до пам'яті; до рівноваги до захворювань, ускладнень
приймати *(пропозицію)*	ухвалювати, постановити	збори ухвалили
присво́їти нада(ва)ти	привласнити	пройдисвіт самочинно присвоїв собі звання заслуженого артиста *звання заслуженого артиста:* наданим високим званням треба пишатися
продо́вжувати продовжуватися (тривати, йти) продовження буде подо́вжувати	зробити довшим	нехай Бог віку продовжить тривати, відбуватися без упину; поновлюватися; розтягтися на довший час; не кінчатися: робота успішно йде далі далі буде збільшувати довжину, робити довшим; робити тривалішим, збільшувати в часі
рахувати, чи́слити, лічи́ти на доброму рахунку		математичні поняття добра слава, репутація
розташуватись стояти лежати *(розкинутися)*		тимчасово розміститись, стати, отаборитись завод стоїть неподалік залізниці Одеса лежить на березі моря
співпадати	збігатися, сходитися, зійтися	
сподіватися		надія на...
трапитись		*дія, не означена в часі:* траплялися женихи; трапляється і пшениця, і куки́ль
стати, зчинитися, учинитися		стала прикра подія; зчинилася метушня

улаштувати зала́годити *(справи)* за/по:ладнати, по-лагодити		бенкет, на роботу справу свою завтра полагодите це треба заладнати
уява, уявляти що являє собою це явище?	що це за явище?	*діяльність мозку:* не мав ж(а)одного уявлення
чекати, дожидати, ждати		цілковиті синоніми
я рахую	я вважаю	на це треба вважати

ДІЄПРИКМЕТНИКИ

АКТИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ

“Доволі часто ми чуємо, що українська мова надзвичайно багата, але не чуємо конкретно, в чому саме полягає це багатство. Справді, в нас є чимало синонімів та алóнімів (особливо велика кількість синонімів існує для означення пригніченого стану душі у всіх можливих відтінках: смýток, печáль, скорбóта, жаль, журбá, журá, відчай, безнадíя, рóзпач, зажýра тощо), але чого нам бракує — це дієслівних форм.

Саме тому ми маємо дбати про збереження таких форм, як *“плюсквамперфéкт”* (давноминулий час), пасивні звороти та як активний дієприкметник теперішнього часу”.[11]

Активні дієприкметники минулого (АДМЧ) і теперішнього часу (АДТЧ) використовували поети й письменники.

Яків Щоголів: (АДТЧ) на сяючих зорях, злодíючий світ.

Леся Українка: (АДТЧ) тремтя́ча нота, води стоя́чі, плачýщі вісті.

Максим Рильський: (АДТЧ) клич тремтя́чий.

Михайло Орест: (АДТЧ) з та́нучої в сяйві долини, в безодні димýчі, слух каменíючий, голос радíючий.

Борис Олександрів: співýча пташка, сріблúсто-сивíючий полúн.

Михайло Коцюбинський: німíючі стіни, шипля́ча піна.

Улас Самчук: виру́юча вода.

Постає питання: чи ця особливість української — уникати вживання форм активних дієприкметників — не обмежує можливостей вислову? Для журналістів, рідна мова яких російська, — так. Для тих, хто добре знає, — ні. Часто-густо мова наша послуговується описóвими конструкціями, замінюючи активного дієприкметника коли дієприслівником від того слова, коли прикметником, іменником тощо.

ПРИКЛАДИ ЗАМІНИ КАЛЬОК

Калька	**Приклад заміни**
агонізуючий	в агонії
атакуючий	атакувальник; напа́дник
багатообіцяючий *(день)*	повний надій
бажаючий	охо́чий
бриючий *(політ)*	попризе́мний, понадзе́мний
брязкаючий	брязку́чий
буксируючий *(катер)*	катер-буксир
виправдуючий	виправдни́й
виступаючий	промовець
висячий	ви́сний
вищестоящий *(начальник)*	зве́рхник
відпочиваючий (*рос.* отдыхающий)	відпочива́льник, турист, “дику́н”
відстаючий	відста́лий
віруючі *(церкви)*	ві́рні, віря́ни
вражаючий *(ефект)*	могутній, разю́чий
всезнаючий	всеві́дець, всезнайко
галопуюча *(інфляція)*	обвальна, безупи́нна, нестри́мна
гальмуючий	гальмівни́й
діючий	чинний, активний, діяльний, дійови́й, ефективний, в роботі, в дії, в ходу́, на ходу
домінуючий	панівни́й
допомагаючий *(від чого)*	помічни́й
дратуючий	дратівни́й
енергозберігаюча *(технологія)*	енергощадна́
життєстве́рджуючий	оптимістичний, сонцелю́бний, сповнений життя́, життєстве́рдний
задовольняючий	доста́тній
засліплюючий	сліпу́чий
заспокоюючий	заспокі́йливий
зростаючі	щораз більші, расту́чі
інформуючий	інформа́нт
керуючий	керівник

командуючий	командувач
координуючий	координаці́йний
копіюючий *(хто)*	копіїст
мислящий	ми́слячий, ду́мний
нападаючий	напа́дник
наступаючий *(рік)*	прийде́шній
неіснуючий	відсутній
низькооплачуваний	малопла́тний
обслуговуючий	обслуго́вчий, обслуга
обтяжуючий	обтя́жливий
омиваючий	омивни́й, що омиває
оперізуючий	оперізний
організуючий	організатор, організаційний, організаторський, гуртува́льний
освіжаючий	відсвіжу́ущий
перевіряючий	контролер, перевірник, перевірчий
підбадьорюючий	бадьо́ристий, бадьо́рий
початкуючий	початківець
правлячий	керівни́й, панівни́й, урядо́ущий
працюючий	трудя́щий, трудівник, трудар, працівник
приворожуючий	приворо́тний
приймаючий	приймальник, приймач
розділяючий	розділо́вий, розподільчий, роздільчий, розподільник, ділій
симпатизуючий *(кому)*	симпа́тик *(чий)*
слабіючий	дедалі слабший, сла́бнучий
слідуючий	наступний
співаючий *(птах)*	птах-співець
стабілізуючий	стабілізаційний, стабілізатор
стабілізуючийся	дедалі стабільніший
температурячий *(хворий)*	в гарячці, з температурою
тонізуючий *(напій)*	напій-то́нік
упереджуючий	упере́д(жуваль)ний
управляючий	керівник, управитель
ускладнюючийся	дедалі/ щораз складніший
утопаючий	утопа́льник, потопа́льник

хвилюючий	
~ сум	бенте́жний
~ запах їжі	збу́дливий
~ новина́	животрепе́тна
~ краса	звору́шлива
шумопоглинаючий	шумовбирни́й, шумоглушни́к, глушник

УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ ДО РОСІЙСЬКИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Російською	**Українською**
берущий	бра́ха, взя́ха, взяха́р
берущийся	беручки́й
благоустраивающийся	чимраз, щораз чепурніший, упорядкованіший
вибрирующий	тремтя́чий, тремтли́вий
власть имущие	можновладці, зве́рхники
воздуховсасывающий	повітровтя́жний
воюющие *(стороны)*	ворожі, супроти́вні, протиборчі
вращающийся в обществе	тертий у світі, бувалий у світі
вспоминающий *(прошлое)*	занурений у спогади
газовсасывающий	газовбиру́щий
дающий	даву́щий
движущаяся *(строка)*	рухо́мий рядок
движущий	порушни́й, руші́йний
дремающий	дрім(о́т)ли́вий
дремлющий	дрімо́тний
дымящий	димни́й, курни́й
дымящийся	имли́вий, ку́ри:ще/во
животрепещущие *(вопросы жизни)*	пеку́чі запити життя
занимательный	ціка́вий
заходящая слава	прига́сла слава
качающийся *(цилиндр)*	рухо́ме *(хитне)* ві́бло
меняющиеся *(обстоятельства)*	мінли́ві, щораз інші обставини
мотающий *(головой)*	ки́ва, киву́н
(не)бьющийся *(посуда)*	(не)битки́й, (не)битни́й

отходящий	мину́щий, відхідни́й
охлаждающий	охоло́дливий, охоло́дни́й, остудни́й, холоди́льний
падающий	зме́ншуваний, долубі́жний, спадови́й, спа́дистий, паду́чий, падни́й
перемежающаяся *(лихорадка)*	гнітю́чка; поворо́тна лихоманка; перемежо́вана, переміжна пропасни́ця; спазмати́чна
повторяющееся *(явление)*	повто́рюване (або *знов і знов те саме*) явище *(раз у раз)*
подходящий	підхо́жий, слу́шний, прида́тний
преходя́щий	мину́щий, пли́нний, перебу́тній
присущий	власти́вий, притама́нний
проникающий	прони́кливий, проникни́й
пронимающий	прони́кливий, звору́шливий, дошку́льний
развлекающий	розважа́льний, розваго́вий, ути́шний, розра́джувальний
самодвижущийся	самору́шний, самохідний, самохід
самодействующий	самору́шний, самочи́нний, автоматичний
самозажигающийся	самозапа́льний, самозайми́стий
самозапирающийся	самозамик(а́ль)ни́й
сверкающий	блиску́чий, блискотли́вий
скоропостижная *(смерть)*	на́гла смерть
скоропортящийся	скорогни́лий (подібно до *скороспі́лий*)

Автор не подає розлогої розвідки з цього питання. Відсилаємо читача до *чудової* праці С. Караванського *“Російсько-український словник складної лексики”*.[48]

ВІДХИЛЕННЯ ВІД НОРМИ, ЩО ТРАПЛЯЮТЬСЯ

Має бути	Накинена форма *(рос.)*
Наказо́вий спосіб дієслів другої особи множини: послу́хаймо! заспіва́ймо! почнімо! згада́ймо! запам'ята́ймо! корист**а́**ймося!	Наказовий спосіб зведено до мінімуму: послухаєм! давайте заспіваєм! почнемо! згадаєм! давайте запам'ятаєм! давайте скористаємося!
Українські форми: я маю вона має ми маємо	 у мене є (у меня есть) у неї є у нас є
Конструкції з безособовими дієприкметниками: об'єкт підпорядковано міністрові її занесено на дошку пошани	Конструкції з безособовими дієприкметниками з ужитку зникли: об'єкт підпорядкований міністру вона занесена на дошку пошани
Лексика: дбайли́вий гуртови́й зазіхання досить розпинатись за щось зако́тистий *(комір)*	Лексика: бережливий оптовий посягання досить ратувати за щось відкладний *(отложной)*
Від числівників *шістдесятий, п'ятдесятий* творено іменники: п'ятдеся́тник шістдеся́тник	Від числівників *шістдесятий, п'ятдесятий* творено іменники: п'ятидесятник (калька з *рос.*) шестидесятник
Назви міст, річок: Бере́стя Ромéн Прилу́ка *р.* Псло *р.* Во́рскло *р.* Бог	Назви міст, річок: Брест Ромни Прилуки Псьол Ворскла Південний Буг
Прикметники від наз(о)в міст: переми́ський радоми́ський	Прикметники від наз(о)в міст: перемишльський радомишльський
М'яке написання прикметників: західнІй східнІй народнІй (і народний) дружнІй	Тверде написання: західнИй східнИй народнИй дружнИй і дружнІй

трикутнІй Звідси: Західн**я** Україна Західн**я** **Е**вропа (Західн**ь**ої **Е**вропи) Східн**я** **Е**вропа (Східн**ь**ої **Е**вропи) УНР — Українська Народн**я** Республіка (банкнот 1918 р.)	трикутнИй Звідси: Західна Україна Західна Європа (Західної Європи) Східна Європа (Східної Європи) Українська Народна Республіка
Закінчення *-и* в родовому відмінку 3-ї однини іменників жіночого роду на *-ть* після приголосних (окрім шелестівок на кінці — *ночі*): можливост**и** совіст**и** грамотност**и**	Закінчення *-і:* можливості совісті грамотності

ГЕТЕРОФЕМІЯ

Гетерофем**і**я — заміна одного слова іншим, близьким за звучанням, але відмінним за змістом.

“Досить часто ми плутаємо власні слова з російськими, що мають схоже звучання — іноді це гомографи, себто слова, чиє написання збігається (російсько-українських гомофонів фактично не існує; навіть такі слова, як луна — луна чи судьба — судьба відрізняються щодо вимови: у росіян більша різниця між складом наголошеним чи ненаголошеним). Це вже гетерофемія межимо́вна: замість власного слова ми вживаємо — в окремих випадках це вже незворотна мовна еволюція — подібне до нього російське, і то в російському, іноді дуже відмінному від нашого, значенні”.[11,12]

УКРАЇНСЬКІ Й РОСІЙСЬКІ СЛОВА, СХОЖІ ЗА НАПИСАННЯМ І РІЗНІ ЗА ЗМІСТОМ

Укр. слово	**Рос. значення**	**Рос. слово**	**Укр. значення**
василькѝ	базили́к	василёк	воло́шка
весе́лка	радуга	весёлка	смердю́х
зака́лятися	обмара́ться	закаля́ться	гартува́тися
запам’ята́ти	запомнить	запа́мятовать	забу́ти
запо́мнити	забыть	запо́мнить	запам’ята́ти
зло́дій	вор	злоде́й	лиходій
змисл	ощущение	смысл	сенс
кали́тка	кожаный кошелек	кали́тка	хві́ртка
кімната	спальня	комната	світли́ця, поκій
кра́сний	красивый *(лише)*	красный	червоний
луг	щелок	луг	лука

Укр. слово	Рос. значення	Рос. слово	Укр. значення
луна́	эхо	луна́	місяць
ме́шкати	проживать	ме́шкать	бари́тися
наря́дний	наряд *(докум.)*	нарядный	ошатний
неділя	воскресенье	неделя	тиждень
осокі́р	белый то́поль	со́корь	чорна топо́ля
пла́ття (нар.)	белье	платье	су́кня
пу́тати	одевать путы	пу́тать	плу́тати
радіти	радоваться	раде́ть	дба́ти
річ	предмет	речь	промова
сугро́б	уха́б	сугро́б	заме́т
судьба́	суждéние	судьба́	до́ля
суста́в	шарни́р	суста́в	сугло́б
хво́я	сосна	хво́я	гли́ця
час	время	час	60 хвилин
чоловік	чиєсь подружжя	человек	людина
ю́пка	верх. сукон. одежда	ю́бка	спідниця
я́ркий	стра́стный	я́ркий	яскра́вий

Ваблик: Свого часу роман М. Островського *“Как закаля́лась сталь”* намагалися залишити в українському перекладі з тією ж назвою. Тільки втручання М. Бажана врятувало нас від остато́чного *“зака́ляння”* (ва́блик — те, що приваблює — В.Т.).

ТАВТОЛОГІЯ

Тавтоло́гія — визначення, що повторює в іншій формі раніше сказане.[27]

Приклади	Пояснення
адреса *проживання*	адреса — місце, де людина мешкає
вільна вакансія	вакансія — вільна посада
головний ля́йтмотив (лейтмотив)	ляйтмотив — провідни́й мотив
дебютувати *уперше*	дебютува́ти — виступати вперше
дивний парадо́кс	парадо́кс — дивна, незвичайна думка
дитячий лікар-педія́тр	педіятр — дитячий лікар
дублювати *двічі*	дублювати — подвоювати
експонат *виставки*	експонат — те, що виставляється
його демобілізували з *війська*	демобілізація — звільнення з війська
колега за *фахом*	колеґа — товариш за фахом
місцевий тубілець	тубілець — місцевий житель

моя автобіографія	автобіографія — своя біографія
найважливіші характерні риси	характерні — найважливіші
народній фолкльор (*англ.* folk-lore)	фолкльор — народня творчість, мудрість
окремі епізодичні явища	епізодичні — окремі
передовий авангард	авангард — передовий загін
перспектива на *майбутнє*	перспектива — погляд у майбутнє
прайскурант (прайс) *цін*	прайскурант — довідни́к цін
старий ветеран	ветеран — старий вояк, працівник

ПАРОНІМИ
(Словничок близькозвучних слів)

Паро́німи (від пар... і грец. όνυμα — ім'я, назва) — слова, різні за значенням, але близькі за звучанням. [27]

Слова	Приклади, пояснення
ви́борний	посада, агітація
ви́борчий	кампанія, бюлете́нь, загальне право
ви́ключно *(лише, тільки)*	виключно для членів цього колективу
винятко́во	це має винятково важливе значення
ви́слухати	когось, скаргу, вимогу
заслу́хати	повідомлення, інформацію
грома́дський	інтереси, організації, доручення
громадя́нський	права, війна, свідомість
дільни́ця	ви́борча
діля́нка	дослідна, оброблена
доде́ржувати	дотримувати правил порядку, дисципліни, тиші
доде́ржуватися	поглядів
загальнопри́йнятий	визнаний усіма, узвича́єний
загальноприйня́тний	що його можуть визнати, прийняти всі
засно́ваний	створений, розпочатий
осно́ваний	який базується на чомусь
зді́бний	на́хил від природи
зда́тний	спромо́жний щось зробити, спроможність
обумо́влювати	зумо́влювати, створювати причини для виникнення чогось обмежуватись якоюсь умовою, застереженням

комунікати́вний	пов’язаний з проблемами спілкування
комунікаці́йний	щодо комунікацій: транспорт, зв’язок
комунікáбельний	легко встановлює контакт
ознайóмити	дати загальні відомості
познайóмити	увести в курс справи, познайомити з кимось
організáторський	талант
організаці́йний	від *організація*
особли́вий	не схожий на інших; незвичайний, винятко́вий, своєрідний, специфічний; особливий відділ
особи́стий	інтерес, власність, життя, підпис, симпатії, прохання
особо́вий	справа, склад, рахунок
письмо́вий	дозвіл, відповідь
писе́мний	па́м’ятка, джерела
позба́вити	прав, громадянства
позбу́тися	життя, зайвих паперів, втрачати, губити, врятуватися від когось
пока́зник	дані про результати якоїсь роботи, процесу, кількість чогось; кількісна характеристика явища
пока́жчик	напис або знак, який вказує напрямок руху; пере́лік *(список);* контрольномірчий прилад
пробле́ма	міжнародня, економічна
диле́ма	потреба вибору між двома можливостями, звичайно небажаними
приво́дити	в дію, до пам’яті, допомагати чи примушувати йти кудись; спрямовувати на що-небудь *(думку);* давати комусь можливість прийти кудись; примушувати прибути кудись
призво́дити	до втрат, небажаних наслідків
професійний	від *професія, фах*
професіона́льний	від *професіонал, фахівець*
регіо́н	велика територія як єдине ціле з огляду на економіку, географію, екологію
район	адміністративно-територіяльна одиниця в складі великого міста; нафтовий район тощо
такто́вний	з почуттям міри
такти́чний	сукупність прийомів, методів
уповнова́ження	надання якійсь особі прав від імени того, хто це доручає
повнова́ження	термін повноважень продовжено

СЛОВА, ЩО ЇХ МОЖНА УНИКНУТИ (ЗАПОЗИЧЕННЯ, КАЛЬКИ)

Слова	Приклади, пояснення
ана́рхія	безпорядок, бе́злад(дя)
апелюва́ти	зверта́тися
авторите́т	повага, вага́, вплив, визнання
арґуме́нт	доказ, підстава, обґрунтування, мотив
архіважливий	надзвичайно, дуже важливий, на́дважливий
архінебезпечний	украй небезпечний
базувати	ґрунтувати, опира́ти, опано́вувати
вернісáж	урочисте відкриття *(художньої виставки)*
гіпотеза	припу́щення, здо́гад, передба́чення, до́мисел, за́дум, ду́мка, ідея
ґарантува́ти	забезпе́чувати
джентльме́н	добре вихована людина (*англ.* “людина, яка суворо дотримується правил поведінки”)
дефе́кт, брак	хи́ба, недоро́бка, упу́щення, пошко́дження, ґа́ндж
директи́ва	настано́ва, розпоря́дження, вказі́вка, нака́з
диференціюва́ти	розрі(ж)зня́ти, поділя́ти, розчлено́вувати
документи	ділові папери, письмові джере́ла
домінува́ти	панува́ти, переважа́ти, бути в більшості, *(брати гору)* горува́ти
екстраордина́рний	особли́вий
екстрема́льний	кра́йній, грани́чний, межо́вий
іґнорува́ти	зневажа́ти; не звертати, не брати до уваги, не поміча́ти, не́хтувати
інциде́нт	непорозуміння, прикра подія, ви́падок, пригода, хале́па
катего́рія	розряд, вид, рід, роди́на, сім’я, сіме́йство
конве́нція	угода, до́говір
консерватúзм	рути́на, ко́сність, засті́й
концентрува́ти	зосере́джувати, згу́щувати, збага́чувати
координува́ти	пого́джувати, узго́джувати
л(ь)ока́льний	місце́вий, вузьки́й, обме́жений, туте́шній
ліквідува́ти	скасува́ти, припинити, знищити, викоренити, позбува́тися, усува́ти, розпуска́ти

лімітува́ти	обме́жувати
максимальний	найбільший, найвищий, най...
неординарний	факт або я́вище *(непере́січні):* bgard, сила волі, особистість; незвича́йний
оптима́льний	найліпший
оригіна́льний	незвича́йний, своєрі́дний, самобу́тній
превалюва́ти	переважа́ти, мати перевагу
прерогати́ва	перевага, виняткове право
пролонґува́ти *(угоду)*	продовжити *(дію, чинність угоди)*
результат	на́слідок, плід *(праці),* пі́дсумок *(підрахунок)*
резюме́	сти́слий виклад *(змісту написаного або сказаного)*
ремонтува́ти	ла́годити, нала́годжувати, виправля́ти, встано́влювати, усува́ти пошкодження
реноме́	(не)добра слава
репродукува́ти	розмножувати, відтворювати
симпто́м	вияв, ознака, риса, прикмета
стимулювати	заохо́чувати, прискорювати, давати по́штовх, спонука́ти
фіксува́ти	запи́сувати, запам'ято́вувати, закрі́плювати, карбува́ти, встано́влювати, відтво́рювати, зосере́джувати
форсува́ти	прискорювати, пришви́дшувати, поси́лювати, перепра́влятися
фрива́льний	легкова́жний, вітрого́нський, не зовсім пристойний

ПРАГНЕННЯ ЗМІН (ФАНТАЗІЇ)

Виходячи з наведених раніше систем письма *(кулішівка, драгоманівка, желехівка)* й деяких пропозицій Харківської конференції, спробуймо уявити, як виглядав би їхній *збірний* образ.

Ще під час роботи над УП-29 мовознавці розглядали можливості усунення з абетки тих чи інших літер і введення нових. Був навіть проєкт переходу на латинку, якого за дорученням керівництва Ортографічної комісії підготував був Майк Йога́нсен. У Харкові з цього приводу точилися бурхливі дискусії. Та Конференція мусила поступитися перед традицією.

Фантазія 1. Починаючи з пам'яток XI ст., українська писемність знала *j* і послідовно вживала його на означення йотованих.[17] Нагадаймо, в мові вони виконують дві функції — позначають м'якшення (земля — земльа) чи тверду вимову приголосних, коли перед ними ставлять апострофа (п'ять — пjать).

На думку І. Огієнка, одна з найбільших вад правопису — вживання окремих значків для йотованих, що складаються з двох звуків, — замість писати *ja, je, ji, ju* пишемо *я, є, ї, ю,* що з наукового (й педагогічного) боку викликає чимало непорозумінь. Дитина спершу пише йама, і тільки згодом — *яма.* Згадаймо, як у своїх женевських виданнях 1878 р. писав М. Драгоманов:

1) ***j**ама, мо**j**е, сто**j**іть **j**авір над водо**j**у, ка**j**дани;*

2) замість *паєрика* (давня назва апострофа; в давнину його ставили над губною буквою, а не по ній, через що слово не розривалося) — ***j:** об**j**ава, м**j**асо.*

3) *земл**ь**а, л**ь**уде, син**ь**е, зажурився**ь**а.*

Драгоманівкою одного часу писав Іван Франко, ідеологічний учень Драгоманова. Ось зразок Франкового листа до В. Левицького: "Дорогий Друже! Не прогнівайсьа на мене, шчо на пару день мушу їхати до Наг (мабуть Нагуєвичів — В.Т.). Відтам зашльу Тобі приобіцьану роботу дльа калєндорьа, а може незадовго *j* сам причимчикую. А поки шчо прийми поклін і сердечне поздоровленьє! Львів д.20 маја 1884".[58]

Фантазія 2. Стосовно *ў.* Фонема є, а літери немає. Така графема (білоруси її мають) дала б змогу точно віддавати слова з англійської (там, де є *w*) і розв'язати проблему *"внутрішню"*: на початку слова, в серéдині перед приголосними й у кінці слова *в* посилює свою звучність і переходить у нескладовий голосний *ў:* ўчитель, заўтра, кроў, ходиў, воўк.

(англ.) Watergate — *(рос.)* Уотергейт — *(укр.)* Вотерґейт — *(могло б бути)* Ўотерґейт.

Фактично ж *в* і *ў* помінялися місцями.

Фантазія 3. Українська знає *три фонемі,* на позначення яких використовується одна літера *л: м'яка, тверда, напівм'яка.* Додавши до абетки *l* напівм'яке, позбудемося *внутрішнього* і *зовнішнього* клопотів — те, що робить діяспора, передаючи́ чужине́цькі слова: лЬозунґ (*l*озунґ), лЬокавт (*l*окавт, локаут). Це саме те, чого не сприймають материкові українці. Загалом зазначену літеру можна було б використовувати у відданні слів з мов Старого світу, де є *l* сереньоевропейської м'якости: *есп.* Барсе*l*она, *іт.* La Ска*l*а, *порт.* Сан-Па́у*l*у. Не занурюючись, відзначимо, що прочитання такого *l* перед *а, о, у, е, и* складнощів не викликає.

Врешті-решт на конференції у Харкові розглядали пропозиції ввести до абетки нові знаки для напівм'якого *l* і білабіяльного *ў.* Тому *фантазії* автора не такі вже й безпідставні.

Для "міцности суміші" не забудьмо про *желехівське* м'яке *ї* і спробуємо навести приклад такого письма з усіма його "заморочками":

1) Дорогиј Друже! Не прогнївајсьа на мене, шчо на пару день мушу јіхати до Наг. Ўїдтам зашльу Тобї приобїцьану роботу дльа календарьа, а може незадоўго ј сам причимчикују. А поки що прийми поклін і сердечне поздороўлення! Львіў, 20 траўня 1884.

2) Прочани зїбралисьа в Јерусаlимї на свјата. Тим часом у Ўїмблдонї відбуўсьа черговиј турнїр. Перемогла Ґабрїеla Сабатінї.

Фактично запропонована "фантазія" — "модернізована" *драгоманівка,* що нагадує сербо-хорватське письмо. Вислід такий: якщо хтось прагне щось кардинально змінити, нехай добряче подумає. Про якісь певні моменти міркувати можна. Теоретично. О.Синявський про мовні ге́рці на Конференції: "...дебатували й голосували за паралелізм латинки й теперішньої абетки, за заміну *й* на *j,* за усунення *я, є, ю, ї* зовсім або частково (тобто так, щоб їх залишити після приголосних, але скасувати у початку складу), за скасування літери *ґ,* за скасування *ї*... і нарешті за нові окремі знаки на означення африкат *дж* і *дз* (нарком освіти М. Скрипник — В.Т.). *Вже сама велика кількість пропозицій змінити альфабет показує на відсутність серйозних підстав переглядати альфабет взагалі, і всі вони кінець-кінцем відпали".*[24]

ВАБЛИКИ
РОСІЙСЬКІ Й УКРАЇНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я-ВІДПОВІДНИКИ

Доволі часто ми використовуємо прислів'я і якось не замислюємося, що вони здебільшого російські. Чому так сталося — тема іншої розвідки. А що українські не гірші, маємо нагоду пересвідчитися.

Російською	**Українською**
авось да небось до добра не доведут	нехáй та мабýть до добра не доведуть
бабушка надвое сказала; вилами по воде писано	казала Настя, як удасться; нáдвоє баба ворожила (або вмре, або буде жива); сліпий сказав "побачимо"; вилами по воді писано; не дав Бог бабі хвоста, а то б усю траву потолóчила
беда мучит, уму учит	біда докýчить, та рóзуму научить
бедность — не порок	злúднями очі не колють
без головы и рукам тошно	за дурною головою і ногам нема споко́ю
без меня меня женили	оженили (мене) не спитáвши; хотів (я) того, як собака цибулі; скучив, як пес за кием
без сучка (и) без задоринки	гладéсенько-рівнéсенько; голки не підтóчиш
без труда не вытащишь и рыбку из пруда	без трудá нема плодá; рибу їсти — в воду лізти; хочеш їсти, мусиш з печі злізти; з неба хліб не падає; без підпáлу й дрóва не горять; печені голуби́ не летять до губи́
бельмом в глазу	як сіль в оці; став (мені) хрóном в носі
береженого Бог бережет;	береженого Бог береже; бережи вуха, щоб не вкусила муха

не зная броду, не суйся в воду	не спитавши броду, не лізь у воду; не бійся, та стережися
берет так кланяется, а возьмет, так чванится	як позича́є, то всі боги́ викладає, а як віддає́, то в батька-матір лає
близок локоть, да не укусишь	видно хати, та далеко чухра́ти; хоч бли́зько, та сли́зько
Бог шельму метит	видно, що жак — такий на нім знак
больше дела, меньше слов	слова — полова, а праця — диво
большому кораблю большое плаванье	великому кораблеві велике плавання (велика плавба́); *(зневажливе)* великому кораблеві велика калаба́ня; великому духові велика доля; великому во́зові велика й дорога
борода вели́ка, а ума ни на лыко	вже з бородою, а наче й досі без штанів; борода з півaршина, а на розум як дитина; виріс до неба, а дурний як треба
бояться воров — не держать коров	хто шелесту боїться, той по листю не ходить
брань на вороту не виснет	лайка — не бійка, в боці не болить
будет и на нашей улице праздник	і в наше віконце та й загляне (засяє) сонце; прийде неділя — буде весілля
бухнул в колокол, не глянувши в святцы	у горо́ді бузина, а в Києві дядько
бьют и плакать не дают	сиділа баба на печі, та й каже: але набили́, ще й плакать не вели́ли
были бы крошки, а мышки будут	аби́ хліб, а зуби знайдуться
был конь, да изъездился	на пшик перевівся; був волом, та став козлом; зійшов ні в честь, ні в славу; зійшов на пси
в гостях хорошо, а дома лучше; дома и солома едо́ма	у гостях добре, а вдома ліпше; всюди добре, а дома найкраще
в долгах, как в шелках	у боргах, як в реп'яха́х
взявший меч от меча и погибнет	яким мечем воюва́в, таким і поліг
взялся за гуж, не говори, что не дюж; затянул песню — допевай, хоть тресни; назвался груздем — полезай в кузов	пішов на бій — міцно стій; коли запрягли, то й тягни; обізвався грибом, то й лізь у борщ
видать орла по полету	знати пана по халя́вах; орлиний клекіт здаля́ чути
видима беда, что во ржи лебеда́, а то беды, как ни ржи, ни лебеды	лихо в світі, як вівсюг у житі, а ще гірша біда — зерна-хліба нема

видит око, да зуб неймёт	видно хати, та далеко чухра́ти; бачить корова, що на пові́тці солома; де вже нашому теляті та й вовка з'їсти; побачимо, як свою потилицю; бачать очі, та ба
вместе тесно, а врозь скучно	як не бачу — душа мре, а побачу — з душі пре
водку пей, а дело разумей	пий винце́, та знай дільце́; пий, та ума не пропий; краще пия́к, ніж дурак
волк в овечей шкуре	у вічі як лис, а за очі як біс
ворон ворону глаз не выклюет	крук крукові ока не видере; свій своєму не ворог
ворона в павлиньих перьях	ні па́ва, ні ґа́ва; панство в голові, а воші за ко́міром; пані на всі са́ні, тільки хвіст волочиться; не буде з Івана пана
вот где собака зарыта	так от у чім сила, що кобила сива; *(жарт)* так ось де собака порився
вот до чего мы дожили	гіркий світ, а треба жить; гірка доля — що ж робити — Божа воля; кріпиться, як диня на морозі
вот и вся недолга	от і все, та й годі; от і все та й край
вот раньше было, не то, что сейчас!	от раніше дріт був — зараз такого дроту не виробляють! от за Польщі глина була — жовта!
в подмётки не годится	не го́ден у слід ступити; і нігтя не вартий
время пройдет — слезы утрет	час мине́ — сльози змахне́; час рани го́їть
врет без запинки	бреше й не оглядається
врет как сивый мерин; врет без зазрения совести; врет, что помелом метет	бреше, а за ним аж кури́ться; бреше і оком не моргне; бреше, як рудий собака; бреше, аж вуха в'яну́ть
ври, да знай меру	не роби з губи халя́ви; брехали твого батька діти; сма́леного дуба плести; коцюба́ кудкуда́хкала, помело́ яйце знесло́
всему свое время	на все свій час; усякому овочеві свій час; дери лу́б'я, коли дереться
все (мы) под Богом ходим	як Бог го́дить, то й мокре гори́ть

в семье не без урода; паршивая овца все стадо портит	нема роду без ви́роду; в сім'ї не без ви́родка; паршива вівця (всю) чередý псує; не буває ха́тки без ва́дки
встречают по одежке	видно пана по жупану/халявах; по вбранню зустрічають, а по розуму проводжають
всяк молодец на свой образец	кожний молоде́ць на свій взіре́ць; як півень уміє, так і пíє; що вісь — то інша піснь; хто до кого, а я до Параски
всяк петух на своем пепелище хозяин	кожен ко́гу́т сміливий на своєму смíттí; кожний пес на своєму смітті гордий; всяк кулик до свого болота звик
всяк по-своему с ума сходит	у всякого Мусія своя затія
всяк сам кузнец своего счастья; наше счастье в наших руках	всяк свого щастя коваль; всяк сам собі долю кує
всяк сверчок знай свой шесток; беда, коль пироги печет сапожник	коли не коваль, то і кліщів не погань; за все береться, та не все вдається; швець, знай своє шевство, а в краве́цтво не лізь; не літай, воро́но, в чужíї хоро́ми; знай, цвіркý́н, свій при́пічок
в тесноте, да не в обиде	де челядь не збíсна, там хата не тісна; хоч не пишно, та затишно
в тихом омуте черти водятся	тиха вода греблі рве; од ти́ха все лихо; тихо ходить, та густо місить
в тридевятом царстве, в тридесятом государстве	не в нашій землі, у чужій (дальній) стороні; у тридев'ятім князівстві, (у) тридесятім королівстві; у тридев'ятім царстві, у тридесятім господарстві
в чужом доме не хозяин; твой дом — твоя и воля	своя хата — своя правда, своя стріха — своя втіха; своя хата — своя воля
вы кашу заварили, а нам ее расхлебывать	слюсар прокра́вся, а коваля́ покарано
выше головы не прыгнешь	вище лоба очі не ходять; вище лоба вуха не ростуть
вышел сухим из воды	вислизнув, як пічкýр з матні́; його і в ко́рці не піймаєш
где тонко, там и рвется	як не кізя́к, то тріска; де благе́, там і дере́ться; бідного усе́ дощ мочить
где хотенье, там и уменье	де охота, там і робота
глаза на мокром месте	кисне як кваша; на кулаку сльози тре

глаза — зеркало души; что в сердце варится, на лице не утаится	очі — дзеркало душі; що в серці вариться, на лиці не втаїться
говорят, что кур доят	на Тетяну поговір, що Тетяна вмерла: вона лежить на печі, (ще) й ноги задерла
голенький ох! а за голеньким Бог	за сиротою і Бог з калитóю
голод мутит, а долг крушит; и богатого долги съедают; кто любит занимать, тому не сдобровать	станеш позича́ти — будеш бідува́ти
голодной курице просо снится	кому що, а курці просо; голодній курці хліб на думці
голь на выдумки хитра	пішла голота на ви́гадки; по́ли кра́є, а пле́чі лата́є
гора с плеч	баба з возу — кобилі легше; баба з возу — велика зрада: на возі легше — кобила рада; *(жарт)* баба з возу — кобила в "курсі діла"
горбатого могила исправит	який зма́лку, такий і до оста́нку
горшок котлу не товарищ	казан глекові не пара; кінь волові не рі́вня
горшок над котлом смеется, а оба черны	дорікав горне́ць казано́ві, що чорний, аж сам сажни́й
грязью играть, только руки марать	біля чого потрешся, того й (сам) наберешся; не чіпай лайна, бо смердітиме
губа не дура	не в тім'я битий; зна, де вовк, а де лисиця; душа не з лопу́цька
дай с ноготок, запросит с локоток	ти йому пу́чку, а він хап за ру́чку
дареному коню в зубы не заглядывают	дарованому коневі в зуби не заглядають; *(жарт)* дарованому авту́ до капота не лізуть
два медведя в одной берлоге не уживутся	два коти в одному мішку не помиряться
два сапога пара; одного поля ягода	два чоботи пара; яке ті́пало, таке й зди́бало який ішов, таку й знайшов; одного́ поля ягода; одного тіста книші́; обоє ряб6́є
двум господам не служат	на двох весіллях зразу не танцюють
двум смертям не бывать, а одной не миновать	раз мати народила, раз і вмирати; раз козі смерть; двом смертям не бути, а однієї не мину́ти

делить шкуру неубитого медведя	ще вовка не зловив, а вже шкуру пропи́в; не вбивши ведмедя, не діли шкури
дело мастера боится	діло майстра величá є; горить робота в руках; що вхопить, то зробить; в умілого і долото рибу ловить
дело мастера учит; навык мастера ставит	кому діло доку́чить, той ся розуму нау́чить
денег — куры не клюют	гро́шей до смутку; грошей — як у діда вошей
деньги любят счет	запас біди не чинить; гроші лік люблять
держать нос по ветру	чути, відкіль вітер віє; тримати носа за вітром
дери лыко, поколе дерется	гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі; нагинай гілляку, поки тонка́
десятая вода на киселе	родичі через дорогу навпри́сядки; Андрій бабі рідний Федір
долг платежом красен	що винен — одда́ти повинен; хоч лай, а(ле) гроші віддáй; умівши брати, умій і відда(ва)ти; як стукне, так і грю́кне; як Сірка годують, так він і га́вка; за по́зику віддя́ка
дом — полная чаша; только птичьего молока нет	у господі всього вдосталь; хіба пташиного молока нема; такий багати́р, що не знає, що то “немає”; забажав печеної криги
дорого, да мило, дешево, да гнило; хорошего не купишь дёшево	дешева рибка — погана юшка; за добрі гроші — то й хороше, а дешеве́ньке — то й погане́ньке; дешеве м’ясо пси їдять
до свадьбы заживет	загоїться, поки весілля скоїться
друг познается в беде	як при́йде туга — пізнаєш друга; в лиху годину пізна́єш вірну людину
дурной пример заразителен	за поганим прикладом і сам споганишся; лихий при́звід — людям заохо́та; старі крутяться, а молоді учаться
еле-еле душа в теле	як з хреста знятий; день біжить, а три дні лежить; тільки живий та теплий; на ладан дихає
ему палец в рот не клади	йому дай поли́ вчепитися, то й свиту здере́

ему хоть плюй в глаза, а он говорит — Божья роса	піп з хрестом, а чорт з хвостом; ти йому — стрижено, а він тобі — го́лено; *(з пісні)* “сіяв мужик просо, жінка каже — мак, зловив мужик рибу, жінка каже — рак”
есть, да не про вашу честь	не для пса ковбаса, не для Кузьми гроші; не для Гриця паляниця; є квас, та не для вас
ждать у моря погоды	мовчи та диш, не кажи, що спиш
живой пес лучше мертвого льва	ліпше живий хорунжий, ніж мертвий сотник
жизнь — копейка, судьба — индейка	доля щерба́та, а життя мотузя́не
жизнь коротка, искусство вечно	“Життя коротке, та безмежна шту́ка” *(І. Франко)*
жизнь наша (копейка) собачья	сьогодні жив, а завтра згнив
жизнь прожить — не поле перейти	вік прожити — не дощову́ годину пересиді́ти; вік ізвікува́ти — не пальцем перекива́ти
журавли за море летают, а все одно курлы́	ворона за море літає, а дурна вертає
заблудился в трех соснах	опинивсь, як Панас на тім боці; бачить під лісом, та не бачить під носом; заблукав межи хатою й коморою
заварили кашу, сами расхлебывайте! семь раз отмерь, раз отрежь	заки втнеш — змір, поки стрілиш — ціль, поки скажеш — зважь, бо пожалієш не раз; сім разів відмір, а раз відріж
загнать в угол; ставить в затруднительное положение	заг:аня/на:ти в глухий кут/на слизьке́; ставити в скрутне́ становище
за двумя зайцами погонишься — ни одного не поймаешь	двох за́йців пожене́ш — жа́дного не дожене́ш
задним умом крепок; после драки кулаками не машут	розумний (мудрий) по шкоді; догадався, коли (уже) програвся
закон что дышло, куда повернешь, туда и вышло	мужича правда колюча, а панська на всі боки гну́ча; не ходи до суду, бо хліба не буде; прав вовк, що козу ззів/з’їв, — не права коза, що в ліс пішла; куди вітер, туди й війт
заладила песню, так хоть тресни	говорила бабуся до самої смерти, та чорт-зна-що
за один раз дерева не срубишь	за один раз не зітнеш дерева враз
запас карман не тянет/ мешку не порча	запас у гу́зно не коле; запас їсти не просить
запретный плод сладок	чого не вільно, те й кортить
запрос в карман не лезет	запра́ва ли́ха не чи́нить

знает кошка, чьё мясо съела	бачить ли́ска, відкіль бли́ска; знає кіт, чиє м'ясо з'їв
за свой труд попал в хомут	за моє жито мене ж і бито; нашим салом та по нашій шкурі; била Хима Євдокима, пішла позивати, — присудили Євдокиму ще Хими прохáти
за словом в карман не полезет	не дасть собі в кашу наплювати; хоч на споді лежатиму, так у вічі плюватиму; за словом до батька не бігає
за что боролись, на то и напоролись	за що билися, на те й нарази́лися (настроми́лися, нахроми́лися)
злоба что лед, до тепла живет	і лихе серце на сонці тане
и волки сыты, и овцы целы	і кози ситі, і сіно ціле
и в ус не дует	і вусом не веде; і в ус не дме
и в хвост, и в гриву	б'ють і плакать не дають; шпе́тити на всі заставки́; і в хвіст, і в гриву
идет, как корове седло	приста́ло, як свині нари́тники
"И дым отечества нам сладок и приятен" *(А. Грибоедов);*	"Для нас у ріднім краю навіть дим солодкий та коханий" *(Л. Українка);*
всякому мила своя сторона	рідний край — земний рай; кожному мила своя сторона
из кожи лезет вон	із шкури аж пнеться; аж очі йому рогом лізуть; взяли́ся за діло, як воші за тіло
измором города берут	довга облога — над містом перемога
из огня да в полымя	від біди тікав, та в горе попав; з дощу та під ри́нву; з калюжі (багна) та в болото
из одной печи, да не одни калачи	не того тіста книш
и калачем не заманишь	і калачем не прина́диш
и капли во рту не было	і ріски (крихти) в роті не було
или сена клок, или вилы в бок	чи пан, чи пропав
и мышь в свою норку тащит корку	курка що гребе́, то все на се́бе; ніхто собі не ворог
и на старуху бывает проруха	кінь на чотирьох та й той спотикається
иному горе — учение, иному — мучение	розумному лихо — наука, а дурному — му́ка
и рад бы в рай, да грехи не пускают	рада б мама за пана, та пан не бере; очі б їли, та губа не хоче; любить солодке, та морда коротка

каждый сверчок знай свой шесток	коли не Кирило, то не пхай туди рило; чешись кінь з конем, а віл з волом; знай, коза, своє стійло; коли не кова́ль, то й рук(и) не погань; знай, кобило, де брика́ти; усякий Верем́ій про себе розум́ій; ігумену діло, а братії зась
как аукнется, так и откликнется; каков привет, таков и ответ; что посеешь, то и пожнешь	як ти до людей, так і люди до тебе; яке питання, така й відповідь; як беруть — сто коней дають, а візьмуть — і одного́ не дають; як стукне, так і грюкне; як ви нам, так і ми вам; як лихо, то й “ходи, Петри́ко”, а як п’ють та їдять, то на Пе́трика не глядять; який “добри́день”, таке й “доброго здоров’(л)я”; як посієш, так і жа́тимеш
как Бог на душу положит	як Бог на душу покладе́; казав дяк, зробив абияк; кат зна як робить; так-сяк на косяк, не по-людськи
как волка ни корми, а он все в лес смотрит; горбатого могила исправит	вовк линяє, а вдачі не міняє; вовча натура в ліс тягне; ліс ліниться, але не зміниться
как дам, так и ноги задерешь	як стусону́, то й п’я́тами вкриєшся
как две капли похож	як ви́капаний, ви́литий
как кот наплакал	багацько, як у голомозого чуприни; вхопив, як шилом борщу
как (кому) на роду написано	скачи, бабо, хоч задом, хоч передом, а діла підуть своїм чередом
каков барин, таков и крестьянин; каков купец, таков и продавец; каков пастух, таково и стадо; каков поп, таков и приход; каков отец, таков и молодец; каков хозяин, таков и слуга; каково семя, таково и племя	який цар, такий і псар; який пан, такий і жупан який пастух, така й череда який піп, така й параф(хв)ія; який піп, такий і прихід; який Сава, така й слава; яка грушка, така й юшка; яке ті́пало, таке й зди́бало; яка пшениця, така й паляниця; яке коріння, таке й насіння; який цар, такий і псар; яка гребля — такий млин, який батько — такий син; який цар, така й орда; по татку й дитятко

как пришло, так и ушло; пришло махом, ушло прахом; как нажито, так и прожито	легко дісталося, легко пропало; як набув, так і збув
как собака на сене	і сам не гам, і людям не дам; ні собі, ні людям
как сыр в масле катается	плава, як вареник у сметані; добре чорту в дудки грати — одну зломить, другу виріже; живе розкошу́ючи
клин клином вышибают	клин клином вибивати; на гірку недугу і гіркий лік
когда говорят пушки, музы молчат	як війна шаліє, то закон німіє
когда рак свиснет	як свиня на небо гляне; як щука заспіває; як на долоні волосся проросте
кого люблю, того и бью	кого люблять, того й гублять
козел отпущения	цап-відбува́йло; офірний цап (козел)
кому пироги и пышки, а кому синяки и шишки	кому пироги й млинці, кому гу́лі та синці
конец — делу венец; кончил дело — гуляй смело; делу время — потехе час	кожній справі кінця гляди; кінець — діло вінчає (хвалить); гірка праця — солодкий відпочинок
коси коса, пока роса; молодо — зелено, погулять велено	гуляй, дитино, покіль (твоя) година; танцюй, Мар'яно, поки не викопалась яма; живи, поки живеться, пий, поки п'ється; помреш — з собою не забереш; двічі молодим не бути
копейка рубль бережет	грейца́р не завадить, а в біді порадить
кричать на всю ивановскую	волати на всі заставки́ (на все горло, щодуху, щосили)
кто в лес, кто по дрова	хто в ліс, а хто по дро́ва; хто в луг, а хто в плуг; хто до лісу, а хто до біса; де Рим, де Крим, а де попова груша
кто в море не бывал, тот Богу не молился	хто в морі не бував, той Бога не благав
кто высоко летает, тот низко падает; дьявол гордился, да с неба свалился	хто високо літає, той низько сідає; пиха не одному (вже) шию скрутила

кто палку взял, тот и капрал кто первее, тот и правее	хто взяв кий, той і прави́й; хто рано встав, той ся в ліпші штані вбрав; хто перший встав, того й капці
кто прав, кто виноват — судить не нам	бугай реве й ведмідь реве — хто кого дере, і ді́дько не розбере; кат вас розбере
кто платит, тот и музыку заказывает; кто едет, тот и правит	чий хліб їси, тому й пісню співай; на чиєму возі сидіти, того й волю во́лити
кто рано встает, тому Бог дает	хто рано встає, тому Бог дає; хто рано лягає і рано встає, здоров'я, багатство і ум нажи́є; з курми лягай, з півнями вставай; ранні пташки росу п'ють, а пізні — слізки ллють
кто старое помянет, тому глаз вон	хто давнє пом'яну́в, щоб лиха не мину́в; хто давнє пом'яне́, той лиха не мине́; хто старе помина́є, той щастя не ма́є
куда конь с копытом, туда и рак с клешней	куди кінь з копитом, туди й жаба з хвостом; кова́ль коня кує, а жаба й собі ногу дає
куда ни кинь — всё клин	куди не кинь — то все клин; куди не кинь, а наверх дірою; як не мостись, а все му́лько
куда тебя нелегкая несет?	куди тебе несе лиха година? куди тебе чорти занесли? куди сліпма́ лізеш? куди, очма́но, лізеш?
куда уж нам, грешным	їж, коза, лозу, коли сіна немає; де вже нам, грішним — тільки й ходу, що з мо́сту в воду
куй железо, пока горячо; коси, коса, пока роса; домой, и ты долой	кова́ль клепле, поки тепле; куй залізо, поки гаряче (розпечене); коси сіно, поки сонце світить; гуляй, дитино, поки твоя година; *(жарт)* куй залізо, поки Горбачов
купить дорого, продать дешево	набувати тяжко, а збувати легко
курице не петь петухом	не бути бабі дідом
лбом стены не прошибешь кусают и комары до поры	головою муру не проб'єш; вовк носить, понесуть і вовка; проти гори піском не сипати; голим задом їжака не задавиш
лёгок на помин	про вовка промо́вка, а вовк і в хату; про вовка річ, а він навстріч

лес рубят — щепки летят	де бо́рошно, там і по́рошно
летит, как стрела; мечется как бешеная кошка	біжить, мов з шибениці зірвався; вихопився, як Пилип з конопе́ль; крутиться, як дзиґа; п'ятами накива́в, аж залопоті́ло
либо дождик, либо снег, либо будет, либо нет; либо пан, либо пропал	або погода, або негода або пан, або пропав; куць виграв, куць програв; або добути, або дома не бути; або рибку з'їсти, або на дно сісти
лиса семерых волков проведет	грек 7 ци́ганів обдурить
лиха беда начало; первый блин комом	аби початок, а там (воно) піде; добрий початок — половина справи; тяжко розго́йдатися, а далі легше; перший млине́ць глевки́й
лихое споро — не умрет скоро	по́гань сивіє, та не стаpіє
лучше позже, чем никогда	ліпше спізнившись, як ніколи
лучше раз увидеть, чем сто раз услышать	ліпше раз побачити, ніж тричі почути; не вір вухам, а вір очам
лучше хоть что-нибуть, чем ничего; хорош и лунный свет, как солнца на небе нет	ліпше псові му́ха, ніж гола ю́ха; ліпше щось, ніж нічого
лучшее — враг хорошего	ліпше — ворог доброго; ліпше маленька рибка, як великий тарга́н
лыка не вяжет	язик мов повстя́ни́й; не тямить голова, що язик лепече
любви все возрасты покорны	коханню всякий вік підвладний
любовь зла — полюбишь и козла	любов сліпа́ — доведе до попа́
любишь кататься — люби и саночки возить; любиш смородинку — люби и оскоминку; мед есть — в улей лезть; пар любить — баню топить	любиш кататися — люби й санчата возити; любиш яблучко, люби й оскомоньку; мед їсти — у вулик лізти; любиш поганяти — люби й коня годувати
любовь не картошка, не выкинешь из лукошка	згада́й та о́хни, мовчи та со́хни; любов не пожежа, займеться — не погасиш
мал да удал; мал золотник, да дорог; лучше меньше, да лучше	маленьке та важненьке; трохи, та доброго; мале́ тілом, та велике духом; мале, та за:вз/т:яте; мала пташка, та кігті гострі
мартышкин труд	даремна (марна, дурна) праця

мастер на все руки	майстер на всі руки (на все); його руки на всі штуки; і швець, і жнець, і на дуду грець
между ними черная кошка пробежала	вони глека розбили
мели, Емеля, твоя неделя	мели, Іване, доки вітру стане; хто багато гово́рить, той мало тво́рить; плети́, плети́, я чув таких, як ти; говорив Мирон рябої кобили сон; мовчить, як сорока в го́стя́х
метил в сокола, а попал в ворону	лу́чив ворону, а влу́чив корову
милые бранятся — только тешатся; милого побои не долго болят	од милого пана не болить і рана; милого друга мила і пу́га *(баміг)*
много будешь знать, скоро состаришься	більше зна́тимеш — менше спа́тимеш; хто багацько знає, той мало має
много шума из ничего	багато галасу даремно; великий крик за малий пшик; багато дива, та мало мли́ва; з великої хмари та малий дощ; за ону́чу збили бу́чу
молчание — знак согласия	хто мовчить, той не пере́чить
мораль сей басни такова	наука з (цієї) байки ось яка; байка навчає, що...
мягко стелет, да жестко спать	добре гово́рить, та зле тво́рить; у вічі як лис, а за очі як біс; слова ласка́ві, та думки́ лука́ві; тіло обійма́є, а душу вийма́є; на язиці мід, а під язиком лід
на бедного Макара все шишки летят; смирную собаку и кочет бьет; на безрыбье и рак рыба; в слепом царстве кривой — царь	на похиле дерево кози скачуть; на безлюдді й Хома чоловік; одноокий між сліпими — король; у степу й хрущ м'ясо; під лихий час і кум за собаку; де нема співця́ — послухаєш і горобця
на Бога надейся, а сам не плошай; с молитвой в устах, с работой в руках	Боже поможи́, та й сам не лежи́; роби, небо́же, то й Бог поможе; на Бога покладайся, а розуму тримайся; Богові молись, а сам стережись; надія в Бозі, як хліб у стозі; до Бога взива́й, а рук прикладай; на Бога покладайся, а роботи не цурайся

на ветер надеяться — без помолу быть	вітер мовчить, вітря́к стоїть; не чекай дива — не буде мли́ва
на вкус и цвет товарища нет	на колір і смак товариш не всяк; кожен Івась має свій лас; хто до кого, а я до Параски; кому піп, кому попадя, а кому на́ймичка
на всех не угодишь	ще ся той не народив, аби всім догоди́в; усім не догодиш
на всякого мудреца довольно простоты; случается, (что) и старый возница с пути сбивается	і наймудріші помиляються; і на мудрому ді́дько на лису гору їздить; кожен мудрий свого дурня знайде
на всякое хотенье есть терпенье	як корти́ть, то і Бог простить
наговорил с три короба	набалакав 7 мішків гречаної вовни, та й ті непо́вні
надоесть хуже горькой редьки	і ладаном не викуриш; пусти ді́дька в хату, то він і на піч залізе; став мені (хріном в носі) сіллю в оці; не стій над душею; без Гриця й вода не освяти́ться; у печінка́х сидіти; доїсти *(кого)* до живих печіно́к
надулся как сыч, как мышь на крупу	надувся (напу́трився) мов квочка на дощ
назвался груздем — полезай в кузов; с волками жить — по-волчьи выть; взялся за гуж — не говори, что не дюж	знала, нащо грала; знала кобила, нащо віз била; на те піп посвятився, щоб у церкві крутився; убравсь між воро́ни, то й крякай, як о́ни
на ловца и зверь бежит	на стрільця і звір біжить; багатому й ді́дько яйце несе; кому щастя, тому й півень несеться
на него лапти черт по три года плел	йому сам біс не дого́дить
на нет и суда нет	як нема, то й дарма; як є, то розійдеться, а нема, то обійдеться; де нема, там і цісар не візьме
на нищем не ищут	що з голого взяти
на обмане далеко не уедешь	неправдою світ пройдеш, та назад не (по)вернеш; брехнею далеко не заїдеш
народ валом валит	люди як плав пливуть; на́рід суне як хмара (лавою суне, пре)
насильно мил не будешь	на ми́лування нема си́лування

на ходу подмётки рвет	з-під стоя́чого підошву ви́порє; без мила голить; во́вка за вуха ловить; по крашанка́х пройде й жодної не розчавить; і риби наловить, і ніг не замочить; з піску мотузки су́че
начал за здравие, кончил за упокой	почав “со живими”, кінчи́в “со святими”
на чужой каравай рот не разевай	в чуже просо не тикай носа; завидно, що в когось видно; всяк ла́сий на чужі ковбаси; на чужий шматок не роззявляй роток
наше дело мытье-глаженье, а барское — бритье-помаженье; наше счастье — дождь да ненастье	всякий своє робить, любий пане мій, — мужик з гною жито, а пан з жита гній; наше щастя як та́я тря́сця
нашла коса на камень	наскочила коса на камінь; коса не втне, камінь не подасться; хоч кіл на голові теши, а він своє; наскочив удівець на вдову; наскочив чорт на біса
на языке мед, а в серце лед	на язику мід, а під язиком лід
не боги горшки обжигают	не святі горщики ліплять
не было печали, да черти накачали	не мала баба клопоту — купила порося (порося у квік, а баба у крик); не мав лиха, та оженився
не было счастья, да несчастье помогло	так воно прилучи́лося, що щастя за біду зачепилося
не в бровь, а в глаз	як в око вліпив; у самісіньке око; приткнув, як вужа вилами
невеличка птичка, да коготок остер	малий пташо́к-небора́к, а сіпне́ — буде знак
невеста без места, жених без ума	молода — грошовита: вся в дірка́х свита; молодий — тямуха: в голові макуха
не видать, как своих ушей	дізнаєшся, по чім ківш лиха; не бачити, як своєї потилиці
не все коту масленница	не все котові ма́сниця (буде й великий піст); не все у середу Петра; не щодень Великдень; минулася котові масни́чка; минулася псові ковбаса; не щодня бридня́ вареники їсти
не в свое дело не суйся; мети перед своим крыльцом	не пхай свого носа до чужого проса; не в свої сани не сідай; замітай коло свого порога

не все то золото, что блестит	твоя слава велика: сім сіл — один віл; не все добре, що смакує; славні бу́бни за горами
не выносить ссор (а не сор — В.Т.) из избы	замотати, зав’язати, та й нікому не казати; не виносити сварки (а не сміття — В.Т.) з хати; погана птиця своє гніздо паскудить
не до жиру, быть бы живу	не до поросят свині, як свиня в огні; хоч не пишно, аби затишно
не за то бьют, что украл, а за то, что вперед не воруй; не за то волка бьют, что сер, а за то, что овцу съел	не в тім сила, що кобила сива, а в тім, що не везе; не за те бито, що ходила в жито, а за те, що вдома не ночувала
незваный гость хуже татарина	гарні гості, та не в пору; дорогі гості, та в середу трапились; під лихий час і кум за собаку
не имей сто рублей, а имей сто друзей	не треба й гроші, як друзі хороші; не май сто кіп у полі, май друзів доволі; грошей мало — не біда, як є друзів череда; не так те багатство, як вірнеє братство
не клади плохо, не вводи вора в грех	недобре ховаєш — сам злодія спокушаєш
не красна изба углами, а красна пирогами	не чепурна хата убранням, та щедра частуванням; хоч нема де й сісти, аби було (що) з’їсти
неладно скроен, да крепко сшит	хоч не гладко, та міцно
не лыком шит	не повстя́ни́й; не в тім’я битий
не место красит человека, а человек место	не місце красить людину, а людина місце; не одежа красить людину, а добрі діла
не нашего поля ягода	не нашого пера пташка; не нашого пір’я птах; не нашого тіста книш; не нашого по́лку, іди собі к во́лку
не обманешь — не продашь	як не забожиться, так і не розжиться; хвалячи продати, (а) гудячи купити
не плюй в колодец — пригодится воды напиться	не погань/брудни криниці, бо схочеш водиці
не подмажешь — не поедешь	без мастила нема діла; суха ложка рот дере
не про нас писано	не до нашої шиї ті комір́и шили
не родись красивой, а родись счастливой	не родись у платтячку, а родись у щастячку; не родись кра́сна, а родись ща́сна

не рой яму другому — сам в нее попадешь	хто під ким яму копає, той в ню впада́є
не смотри на кличку, а смотри на птичку	не в тім сила, чи кобила сива, а в тім, чи везе
несолоно хлебавши	упіймати о́близня; ухопив шилом патоки пішов — мов мила ковтнув; поживився, мов собака мухою;
не ставь все на одну карту	не тримай яєць в однім кошику
не стоит выеденного яйца	за ону́чу збивати бу́чу; війна посеред гайна́/гною; ламаного гроша/ше́ляга не варт(ий)
нет дыма без огня	де не горить, там ся не кури́ть
нет повести печальнее на свете, чем повесть о Ромео и Джулье́тте	сумніш немає на землі сюжету, як повість про Ромео і Джульєтту
нет тебе дела, Федосья, обирать чужие колосья	не сунь свого носа до чужого проса
не хвались, идя на рать	не кажи гоп, поки не перескочиш; ще не зловив, а вже скубе; де той у Бога Великдень, а він вже з крашанка́ми; за́ки сонце зійде, роса очі виїсть
не хочу учиться, а хочу жениться	книжки в сумці, а шлюб/жінки на думці
нет худа без добра	лихо не без добра
ни Богу свечка, ни черту кочерга	ні Богу свічка, ні ді́дькові ожи́го; ні Богові свічка, ні чортові шпи́чка
ни кожи, ни рожи; ни к селу, ни к городу; ни туда, ни сюда; ни рыба, ни мясо; ни то ни сё; ерунда на постном масле	ні з оче́й, ні з плече́й; ні до ладу, ні до складу; ні в тин, ні в ворота; ні до лісу, ні до біса; ні риба, ні м'ясо; ані пан, ані Іван; ні се ні те; ні в тин, ні в ворота; ні швець, ні жнець, ні казна що
ни себе, ни людям	і сам не гам, і дру́гому не дам; ні собі, ні людям; як собака на сіні
ничто человеческое мне не чуждо	ніщо людське мені не чуже; людині властиві помилки́ й слабкості
нос с локоть, а ума с ноготь	високий до неба, а дурний як треба; під носом густо, над носом пусто; борода виросла, розуму не винесла
обещанного три года ждут	обіцяв Бог дати, тільки казав зажда́ти; казав пан, кожух дам, та слово його те́пле; обіцяла, та не зав'яза́ла

о времена, о нравы!	о часи, о звичаї!
овчинка выделки не стоит; игра не стоит свеч	шкурка за ви́чинку (чиньбу́) не стане; не варта гра свічок; не варта справа заходу; не варт товар роботи; не буде з тої кози м'яса
одежда красит человека	як сорочка біла, то і жінка мила; не всякого пана пізнаєш без жупа́на́
одеть из сапог в лапти	перевести на злидні; пустити в старці́
один в поле не воин; один в море не рыбак	один у полі не воїн; одне дерево — ще не ліс; де робить ку́па, не болить біля пупа
одна голова хорошо, а две лучше; сколько голов, столько умов	скільки голів, стільки й умів; що голова, то розум; одна голова добре, а дві ліпше; *(жарт)* одна голова добре, а два чо́боти — пара
одна ласточка весны не делает	одна ластівка — то ще не весна; одна бджола меду не наносить; один цвіт не робить вінка, одна дівчина не робить танка́
орать благим матом	пустив на всі заставки́; вжарив, аж небові жарко
от ворот поворот	вибача́й та голо́блі за/по:верта́й;
от добра добра не ищут	добра добувши, кращого не шукай; з до́брого добра́ не шукають
от зари до зари	від свита́ння до смерка́ння
отольются кошке мышкины слёзки	оді:ллю/зву́:ться во́вкові овечі (коби́лячі) сльози (сли́зки); стривай, це йому рогом вилізе; при́йде і на пса зима
от трудов праведных не наживешь палат каменных	за чесну працю не придбаєш палацу
очки втирает	смаленого дуба плете; бреше, як шовком шиє
палка о двух концах	не той козак, що поборов, а той, що вивернувся
палочка-выручалочка	паличка-стука́лочка
пальца в рот не клади — откусит	хоч прив'яжи, то одгризеться
пар костей не ломит	па́ра па́рить, а кісто́к не ва́рить
паршивая овца все стадо портит	паршива вівця всю отару поганить (спаскудить); від гнилого яблука весь віз згниє

плакать крокодильими слезами	розжалобився, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче
плетью обуха не перешибешь	шилом моря не нагрієш; голим задом їжака не задавиш; лобом муру не проб'єш
плохому танцору...	поганому танцюристові і шта́ні/ яї заважають
повадился кувшин по воду ходить — там ему и голову сломить	уна́дився кухоль по воду ходити, поки йому вухо од:лам/ірв:али; занадився звір до скотини — попробує (одвідає) рогати́ни
повинной головы и меч не сечет	як признався — розквитався; покірної голови й меч не бере
по всем покойникам не наплачешся	на кожен гук не обгу́каєшся; чужим горем не обжу́ришся
под кем лед трещит, а под нами ломится	кому ли́ха вщерть, а нам з на́спою
под лежачий камень (и) вода не течет	під камінь-ле́жень вода не тече; з ле́жі не справиш оде́жі, а зі спання́ не купиш коня́; ле́жаний хліб не си́тить
подмоченная репутація	щерба́та слава
по заслугам и честь; по работе и плата	яка плата, така й дяка; як дбаєш, так і маєш
поздний гость гложет кость	прийшов гість, та й на голу кість; хто пізно приходить, той сам собі шкодить; хто пізно встає, тому хліба не стає
пойти в пляс	узятися в бо́ки та й піти в ско́ки
показать кузькину мать; я вам покажу кузькину мать!	будеш знать, почім в Тростянці́ гребінці́; пам'ятатимеш до нових віників; почухаєшся, де й не свербить; знатимеш, де раки зимують; нагнати холоду; дати прочуха́на; як дам, то за дев'ятими воро́тьми́ гавкне
пока суд да дело	поки дійде до діла; поки те та се
покуда жирный исхудает — худого черт возьмет	по́ки гладки́й всохне (схудне), худи́й здохне
покупать кота в мешке	кота в мішку (торбі) не купуй; купувати свиню у товкотнечі (не роздивившись)
поминай как звали	шукай вітра в полі; тільки й бачили (кого)

по одежке встречают, по уму провожают	не суди по одежі — суди по розуму
по одежке протягивай ножки	треба жить, як набіжи́ть; по своєму ліжку простягай ніжки; кравець кра́є, як матерії ста́є
попасть впросак	влізти в болото; у дурні пошитись; облизня впіймати; вхопити шилом патоки
попутного ветра	пого́жого (попутного, ходово́го) вітру
попытка — не пытка	проба грошей не коштує; *(жарт)* не наздогнав, так зігрівся
по Сеньке (и) шапка; по Ивашке рубашка	по Савці свитка; яке співа́ння, таке й чита́ння
после драки кулаками не машут	після бійки кулаками не махають; замкнув стайню, як коні вкрали; по смерті пізно каятися
посмотрел, как рублем одарил	гляне — молоко кисне; подивився, як ша́га дав
поспешишь — людей насмешишь	скорий по́спіх — людям по́сміх; зробив на́спіх, як на́сміх; поспішно, та недоладно
похож, как свинья на коня	та рожа, та не та кожа; схожий, як свиня на коня, тільки хвіст довший та губи товщі
правая (рука) не знает, что делает левая	у горо́ді бузина́, а в Києві дядько; права рука не відає, що ліва робить
правда глаза колет	правда очі за́стить (коле); не любить правди, як пес мила
привычка — вторая натура; трясет козел бороду, так привык смолоду	звичка — друга натура; чого бик нави́к, того й реве
приравнять кукушку к ястребу	прирівняв свиню до коня
пристал, как банный лист	прилип, як (шевська) смола до чобота; пристав, як воша до кожу́ха/гребінця
пришла беда — отворяй ворота	біда біду перебу́де — одна мине, десять буде; біда біду зна́йде, хоч і сонце за́йде
пришло махом, ушло прахом	легко при́йде, прахом пі́де
прошел (сквозь) огонь, воду и медные трубы	був на коні і під конем; пройшов Крим і Рим; знає, що кий, що палиця
проще пареной репы	простіше про́сто́го
птица невысокого полета	невелике цабе́

пуганая ворона и куста боится	битому собаці і кия не показуй; поло́ханий заєць пенька́ лякається
пуститься в пляс	ударити в закаблу́ки; піти в танець
пустить по́ ветру	розтринькати, проц(в)и́ндрити, у старці́ пустити
пустые речи, и слушать не́ча	переливати з пустого в порожнє; баляндра́си точити; терев'е́ні правити
пучина бедствий	вир лиха
пыль в глаза пускает	туману напускає; взявся під бо́ки та й думає, що пан
работа не волк — в лес не убежит	гуляй, тату, — завтра свято; як до діла, так і сіла; сиди, Векло, — ще не смеркло
рада б душа в рай, да грехи не пускают	рада б Ганна за пана, та пан не бере
рано пташечка запела, как бы кошечка не съела	рано пташка заспівала, як би кицька не злапа́ла; не кажи гоп, поки не перескочиш
редко, да метко	хоч раз, та гаразд
резать сук, на котором сидишь	рубати гілляку, на якій сидиш (вмостився); підкласти собі свиню
рожденный ползать летать не может	який удався, такий і згине; не бути вовкові лисицею; народжений плазува́ти — не го́ден літати
рука дающего не оскудеет	щедра рука не убожіє; рука давця́ не збідніє до кінця́; рука дава́ючого не збідніє
рыба гниет с головы	риба смердить від голови
рыба ищет, где глубже, а человек — где лучше	риба шукає, де глибше, а чоловік — де ліпше; орел летить найвище, а хрін росте найглибше
рыбак рыбака видит издалека	свій свояка́ вгадає здалека́; пан з паном, а Іван з Іваном; чорт біса впізнав і на пиво позвав; хапко́ з хапко́м знається
рыло в пуху́	пір'ячко на пи́ску
рыцарь печального образа	рицар сумної подо́би
с больной головы на здоровую	хто б'ється, а в кого чуби тріщать; за моє жито мене ж і бито; нашим салом та по нашій шкурі
свежо предание, да верится с трудом	живі пере́кази, та віри (їм) не ймеш

свой уголок всего краше; своя хижина лучше чужих палат	своя хатка, як рідная ма́тка; дорогая тая ха́тка, де родила мене матка
с волками жить — по-волчьи выть; в чужой монастырь со своим уставом не суйся	між вовками по-вовчому й вий; в чужій церкві не паламарю́й; убравсь між вороні́ — крякай як (в)о́ни; хто з псами лягає, той з блохами встає; тим бочка смердить, чим налита
своя рубашка ближе к телу	всякому своє рило ми́ле; курка що гребе, то все на се́бе; своя губа ближче
с глаз долой — из сердца вон	минулося — забулося; далі очі, далі — серце; очі не бачать — серце не болить; чого очі не бачать, того серцю не жаль; як з очей, так і з думки
с горем пополам	лиха (горя) прикупивши; з горем на́впіл
сделал дело — гуляй смело	зробив роботу — гуляй в охоту
с добрым дружись, а лихих стерегись!	з добрим дружись, лихих стережись! погане товариство і доброго чоловіка зіпсує́
седина в голову — бес в ребро	волос сиві́є, а голова шалі́є
седой как лунь	сивий (білий) як голуб; як молоко білий
сей в ненастье, а убирай в вёдро	сій за негоди, а збирай за погоди
семь бед — один ответ	раз козі смерть; сім бід — один одвіт; більше копи́ лиха не буде
семь пятниц на неделю	на десяти гі́лках не вішаються; сім п'ятниць на тиждень; де літува́в, там і зиму́й
сеяли рожь, а косим лебеду	сіяли пшеницю, а вроди́ло куко́ль та щири́цю
сила солому ломит	чия сила, того й воля; сила солому ломить
скажешь курице, а она всей улице	скажеш кумі, а вона всій слободі
скатертью дорожка	баба з воза — кобилі легше; з Богом, Пара́сю
с кем поведешся, от того и наберешся	з яким пристає́ш, таким сам стає́ш
скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается	легше говорити, ніж зробити; не так хутко робиться, як мовиться
с красоты воды не пить	з краси не пити роси; гарне і зли́чне, та не вічне
скрипучее дерево два века живет	скрипли́ве скрипить, а здорове лежить

с легким паром!	доброго здоров'я, помившись (попарившись)!
слезами горю не поможешь	не журись, а за діло берись; слізьми горю не зара́диш; плачем лиха не виплачеш; журба сорочки не справить
слово — серебро, молчание — золото	хто мовчить, той трьох навчить; мовчи, глуха́, — менше гріха; слово — срібло, мовчання — золото
слухом земля полнится	добра чутка далеко чутна, а погана ще далі; добрі/погані вісті не лежать на місці
слыхал звон, да не знает, где он	чули, як говорили, що бачили, як їли; чує як дзвониться, та не зна́, в якій церкві
смелость города берет; смелого пуля боится, штык не берет	де відвага, там і перемога
смерть причину найдет	як не живеш, а труни́ не минеш
с милым рай и в шалаше	хоч хліб з водою, аби милий з тобою; хоч в одній льо́лі, аби до любови
с миру по нитке — голому рубаха	зернинка до зернинки — назбирається торбинка; з хати по нитці — сиротині сви́тка; з миру по нитці — голому сорочка; *(жарт)* з миру по нитці — голому за́шморг
смотри дерево в плодах, а человека в делах	пізнати дерево по його плоду
снявши голову, по волосам не плачут	пропав кінь, і вузду́ кинь; чуб дарма́, як голови нема; є каяття, та нема вороття
собака лает — караван идет	пес бреше — дощ че́ше
собаке — собачья смерть	собаці собача й смерть; жив як пес, а загинув (помер) як собака; катюзі по заслузі; як жив, так і вмер
согнуть в бараний рог	ху́ка всу́чити; зігнути в дугу; мовчи, бо на гречку пережену; як дам, то й ногами вкриєшся
соловья баснями не кормят; из похвал шубы не сошьешь	спасибі в кишеню не покладеш; від солодких слів кисли́ці не посолодшають; слів густо, а в животі пусто; *(східня мудрість)* скільки не кажи халва, в роті не посолодшає
со свиным рылом да в калашный ряд	зі свинячим пи́ском та в пшеничне тісто; нашому маляті лиш слинку ковтати

с паршивой овцы хоть шерсти клок	з худого кабана хоч ви́шкварки
с подкупающей искренностью	з чарівно́ю (чарівли́вою) щирістю
старая пословица век не сломится; старая пословица, да про новое молвится	пословиця на вітер не мовиться; все один чорт, що собака, що хорт
старость — не радость; на старого и немощи валяться	старість — не радість, горб — не користь; старість іде — хвороби несе
старую лису дважды не проведешь; старого воробья на мякине не проведешь	старо́го лиса не виманиш з лісу; старого горобця на полові не обдуриш; стари́й вовк до ями не лізе
старый друг лучше новых двух	над друга старо́го нема в світі нікого; для при́ятеля ново́го не ки́дай старо́го
схватилась мачеха о пасынке, когда лед прошел	згадала баба дівера, що хороший був; згадала баба як дівкою була
с чужого коня среди грязи долой	з чужого воза й серед болота злазь
терпенье и труд все перетрут	хто робить — голий не ходить
тише едешь — дальше будешь	поволі їдеш — далеко будеш; іди помале́ньку — доженеш і старе́ньку
толку, что с козла молока	добра́ як з верби петрушки; з ри́жу не зробиш Парижа
толочь воду в ступе; в лес дрова не возят	решетом воду черпа́ти; товкти воду в ступі; в криницю воду лить — тільки людей смішить; до лісу дров не носять
торговали кирпичом и остались ни при чем	тільки й зи́ску, що в пи́ску
тот не лих, кто во хмелю тих	хто п'є та спить, той не гріши́ть
тряхнуть стариной	згадати давнину́ (старовину́)
ты ему про Фому, а он про Ерему; ты ему про Ивана, а он про болвана	йому скажи "тату", а він каже "ка́ту"; ти йому "Отче наш", а він тобі "від лукавого"
ты кобылу кнутом, а кобыла хвостом	йому те, а він своє
тяни лямку, пока не выкопают ямку	тягни ярмо, доки віку; на тім світі спочинеш
уговор дороже денег	хоч трісь, а пнись; хоч лу́сни, а му́сни (мусиш); як уже слово, то слово; не касу́й свого слова; будь пан, раз слово дав
укатали сивку крутые горки	був кінь, та з'їздився

у лисицы хвост долог, а на свой не сядет	чужими крилами не літай; п’яний, а в огонь не полізе
ум за морем, а смерть за воротом	думка за морем, а смерть за плечи́ма
умному — намек, глупому — толчок; умный понимает с полуслова	мудрому й дві сло́ві досить; розумному кивни — він і здогадається
уплыли годы, как вешние воды; время не ждет	літа́ спливають, як дні минають; літа́ пливуть, як вода
у семи нянек дитя без глазу	де багато господинь, там хата неметена; у семи няньок дитя без носа; де багато кухарок, там борщ пересолений; сім баб — сім рад, а дитя безпу́пе
у страха глаза велики	страх має великі очі; куме, солома суне!; хто боїться, в то́го в очах двоїться; що сіре, те й вовк
утопающий и за соломинку хватается	як то́пишся, (то) й за бритву вхо́пишся
утро вечера мудренее	ранок вечора мудріший; ранок покаже
ученье — свет, а неученье — тьма	зна́йко біжить, а незна́йко лежить
ушла душа в пятки	аж у животі похолонуло; наче жалом сипну́ло; аж сорочка пополотніла; і волос зів’яв
Федот, да не тот	усім козак, та чуб не так
фу-ты, ну-ты, ножки гнуты	надувся, як воша на мороз; набурмо́сився, як воша на гребіне́ць
хлеб-соль кушай, а правду слушай	хліб-сіль їж, а правду ріж
хорош цветок, да остёр шипок	нема долі без соли
хорошо (то), что хорошо кончается	все добре, що на добре виходить; все добре, що добре кінчається; кінець діло хвалить
хоть лыком шит, да мылом мыт	хоч і ликом шитий, та не в тім’я битий
худой мир лучше доброй ссоры; лучше мириться, чем биться; плохой мир лучше хорошей войны	краще солом’яна згода, як золота зва́да (зва́ба); поганий мир ліпше доброї сварки; де незго́да, там часто шко́да
худые вести не лежат на месте; слухами земля полнится	лихі́ (брехливі) вісті не лежать на місці; добрі діла тихо ходять, (а) погані як дзвони дзвонять

цыплят по осени считают	курчат восени́ лічать; не той хліб, що у полі, а той, що в коморі; скачи́, ба́бо, хоч задом, хоч передом, а діла підуть своїм че́редом; поки хвалько́ нахвалиться, будько́ набу́деться; не кажи гоп, поки не перескочиш
час от часу не легче	що година, то не легше
человек предполагает, а Бог располагает	чоловік мислить, а Бог ря́дить; чоловік крутить, а Бог розкручує; не все (так) буває, як чоловік гадає; людина стріляє, а Бог влучає
человеку свойственно ошибаться	людині властиво помилятися; хто не оре, той огріхів не робе
чем богаты, тем и рады	що хата має, тим і приймає; що маємо, тим і вітаємо
чем бы дитя не тешилось, лишь бы не плакало	чим би дитина не бавилася, аби не плакала (рю́мсала); нехай буде гречка, та не суперечка; *(злий жарт)* чим би дитя не тішилося, аби не завагітніло
чему быть, того не миновать; от судьбы не уйдешь	що має бути, того не минути; доля й під землею надибає; неволі й лиха конем не об'їдеш
чешись конь с конем, а свинья с углом	знайся кінь з конем, а віл з волом
чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть	штанів не замочити — рибки не зловити; не замочивши штанів, рибки не зловиш
что есть в печи, все на стол мечи́	що хата має, тим і приймає
что имеем — не храним, потеряем — плачем	маємо — не дба́ємо, загубивши — ски́глимо; доки маєм — не радієм, а як втратим — вовком виєм; доки маєш, то не треба, а як втратиш — плач до неба (В.Т.)
что нам стоит дом построить — нарисуем, будем жить!	язиком багато не набудуєш; малювати (базікати) — не будувати; плід абстрактної мети — на папері дім звести; все чудово на папері — намалюєм вікна, двері, домалюємо кімнату й заживемо всі багато! (В.Т.)
что посеешь, то и пожнешь	хто товче́, той хліб пече́; як посіяв, так і зібрав; як дбаєш, так і маєш; де господар (не) ходить, там нивка (не) родить

что с возу упало, то пропало	поможе як мертвому припарка; сли́ни з землі не підняти; внесе нечиста, не винесе й Пречиста; не поможе бабі кадило, коли бабу сказило
что у кого болит, тот о том и говорит; голодной куме хлеб на уме	що кому ру́пить (кого цікавить), той про те й лу́пить; кому кортить, тому й болить; кому що, а курці просо; голодній курці просо на думці; голодній Га́пці хліб на га́дці
чужая душа — потемки	чужа душа — темний ліс
чужим добром подносить ведром	добре чужими пирогами батька поминати
чужим добром не разживешься; чужое добро впрок не пойдет	злий набу́ток не йде на пожи́ток; з чужого добра не строїть двора; на чужому горі щастя не збудуєш
чужую беду руками разведу, а к своей ума не приложу	чуже на ніжки ставить, а своє з ніг валить
чья бы мычала, а твоя бы молчала	мовчи, сяка, (бо й) сама така; чиє б нявча́ло, а твоє б мовчало
шила в мешке не утаишь	з брехні не мруть, та (більше) віри не ймуть
щи да каша — пища наша	хліб та вода — козацька їда
это только цветочки — ягодки будут впереди	то ще не біда, що без риби середа; це — квіточки́, а ягідки (ще) будуть; се ще тільки цвіт, а ягід ніт
яблочко от яблони недалеко падает	яка мама, така й доня; яка яблунька, такі й яблука; яке коріння, таке й насіння; яка пшениця, така й паляниця; яке дерево — такий клин, який батько — такий син
язык мой — враг мой	або розумне казать, або зовсім мовчать; що вимовиш язиком, того не витягнеш і волом; млин меле — на борошно, язик меле — на біду
яйца курицу не учат; брат сестре не указ в стряпне; голова у ног ума не просит	ледве ся вродить, а вже верховодить; діти батька не вчать; курку яйця не вчать

ОБРАЗНІСТЬ МОВИ

Українська щедра на образи, синоніми, порівняння. Розумне й доцільне використання ва́бликів надзвичайно прикрашає мовлення.

Українською	**Образне**
братися до літературної праці	братися за перо
в обхід	боком-боком
вимушений обставинами	рад-не-рад, мус-не-мус
вишукана страва, делікатес	смакота́, смакови́дло
виявляти гуманне ставлення	мати Бога в животі
зазнаватися	високо літати
заспокоїтися	відпочити серцем
застосовувати фізичну силу	давати рукам волю
звернутися в ріжні інстанції	кинутися сюди-туди
знімати з себе відповідальність	умивати руки
крик, що роздирає душу	роздери́-ду́шу крик
критика, що не добачає слона	не добача́й-сло́на критика
крихітка *(дитина)*	мацюпу́ня, маню́ня, мацюпу́ля
наха́бніти, зухва́літи	сідати на голову
не виявляти ознак життя	лежати трупом
неможливо уявити	на голову не налазить
перебувати в стані радісного збудження	землі не чути під собою
перекати/розкати грому	ві́дгомін грому, ві́дгроми
перш ніж сонце зійде	за́ки сонце зійде
підступна істота	змій
повертатися до попередньої практики	братися за своє
притягати до кримінальної відповідальности	позивати за кримінал
промова, що запалює серця	запали́-серця́ промова
ризикувати життям	ва́жити головою
різати слух	рва́ти вуха
роздосадуватися	вдарити об поли руками
скінчитися невдачею	піти прахом
спустошувач	плюндрій
ставати об'єктом обговорення	потрапляти на язик
стати жертвою вогне́нної стихії	піти з димом
тебе це не цікавить	тобі це не в голові
утиратися в довіру	ла́татися
шарпати нерви	тягти́ душу
шукач пригод	знайди́біда

Російською	Образне (українською)
банкет горой	бенке́т на цілу губу
бежать во всю прыть	бігти щоду́ху; на всі жили бра́ти
борода с проседью	шпакова́та борода; з сивино́ю
будь ты неладен!	безголов'я на тебе!
быть на короткой ноге	за панібрата бути
взять в ежовые рукавицы	загнузда́ти в шо́ри
видавший виды	бувалий у бувальцях
войти в доверие	придбати віру, залізти в душу
всюду он вмешается	без Гриця й вода не освятиться
выйти замуж раньше старшей сестры	під корито підвести старшу
глаза на мокром месте	тонко:сльозий/сли́зка
глазки строить	бісики пускати, очима пря́сти
глуп как сивый мерин	дурний як вівця/пень/драний чобіт; розумний, як бе́ркові штани
гол как сокол	голий як: бубон/турецький святий
голь с претензиями	злидні з перцем
горы источают целебные ключи	гори випускають цілю́щі джерела
далеко ему до него	дале́ко куцому до зайця
дать маху	шпака́ вбити
девушка на загляденье	дівчина на:вдивови́жу/про́чуд гарна; дівчина аж очі в себе вбирає
денег куры не клюют	грошей без ліку; грошви́ невпрого́рт
держать в ежовых рукавицах	до рук прибрати; тримати в шорах
держи карман шире!	наставляй кишеню! оввa! не діждеш! чорта з два! завтра з мішком!
дернула меня нелегкая	надав мені нечистий
дети взрослеют	діти ростуть, під/до:ростають розуму, доходять літ, вбиваються в пір'я
дока на доку нашел	трапила коса на камінь
домашние неприятности	хатня мо́рква
дрожит как осиновый лист	труситься як на ножі; тремтить як осика
душа в пятки ушла	на душі похоло́ло
ему все помеха	йому й муха на заваді
ему все трынь-трава	він ні на́що не вважає
ему не дожить до...	йому не топтати рясту

ждал не дождался	чекав, та й годі сказав; ждав та й жда́ники поїв
живет подачками	в руку дивиться
за здорово живешь	ні сіло, ні впало; з доброго дива
задать взбучку	перегнати на гречку
задать головомойку	намилити чуба
задать стрекача	накивати п'ятами
задирать нос	ки́рпу гнути
за́мки воздушные строить	химе́ри ганяти; у хмарах літати; думкою багатіти
заморить червячка	комара́ задушити
запрашивать слишком много	правити як за рідного батька
зарапортоваться	сісти в калюжу
зареветь белугою	заревти як корова
звезды с неба хватать	Бога за ноги хапа́ти
змея подколодная	гадюка пота́йна
идет точно по льду	іде як неживи́й
из молодых, да ранний	мале курча́, та вже летю́че
исчадие ада	бі́сове ко́дло, пеке́льний ви́плодок, бісів ви́лупок
как бельмо в глазу	як сіль в оці
как гора с плеч	як камінь з серця
какими судьбами к нам?	яким вітром до нас?
как с козла молока	як з цапа вовни
как у Христа за пазухой	як у Бога за двери́ма
кляп тебе в рот	щоб тобі заці́пило; щоб тобі пи́поть *(у птахів — хрящуватий наріст на кінчику язика)* на язику виріс
кожа да кости *(про людину)*	худий як тріска
комедия да и только	чудасія та й годі!
комом ему земля	щоб йому могила запа́лася; щоб йому землі на груди наложило
кормить *(кого)* завтраками	тижні́вками віддавати
лгать	брехати, москаля́ підпуска́ти, смаленого дуба плести, в брехунівку заїзди́ти
лёгок на помине	про вовка промовка
лишить девственности	зірвати вінок
лопни мои глаза!	хай/бодай мені очі повилазять!

метать бисер перед свиньями	ки́дати перла перед сви́ньми
метать гром и молнии	ки́дати огнем-блискави́цею
мечется, как угорелая кошка	бігає, як ошпарений
моё дело сторона	моя хата скраю
молчит, словно в рот воды набрал	мовчить, як риба/як німий
мотать на ус	брати на розум
на нет и суда нет	на нема́ й суду нема
навострить лыжи	дати драла, п'ятами накивати, дременути
не в духе	муха в носі
не владеющий собой	він над собою не пан
не от мира сего	не сьогосві́тній
не твоя забота	не твій клопіт
не чист на руку	хапки́й
обдурити	втерти маку
одной ногой в гробу	на тонку́ пряде́
ой люли, малина	гей там розкіш-воля!
он в комитете по утаптыванию мостовой	він директор свіжого повітря *(ір.)*
он там завсегдатай	він там і ложки миє; невиво́да
остаться с носом	спіймати о́близня
остаться у разбитого корыта	зостатися з розсохлими но́чвами
от ворот поворот	завертай назад голоблі
отправить на тот свет	зі світу зігнати, вкоротити віку, на той світ загнати
пить горькую	пити без про́сипу
повесить голову	похню́пити носа
под открытым небом	просто неба
пожить в свое удовольствие	пороскошува́ти
пойти куда глаза глядят	піти́ світ за́ очі
показывать кукиш в кармане	кивати пальцем у чоботі
покривить душею	взяти гріх на душу
поминай как звали	шукай вітра в полі; тільки його і бачили; і слід за ним загув
пот градом катил с него	піт заливав йому очі
потерять девственность	загубити вінок
при смерти	на Божій дорозі, бути на вмерті
принимать за чистую монету	брати за: щиру правду/щире золото

приспособленец	у печі сухий, у воді мокрий
пришел к шапочному разбору	прийшов на шапкобра́ння
пустить коня во всю прыть	пустити коня на взаво́ди
пыль в глаза пускать	напускати туману
пьяный в стельку	п’яний як ніч, п’янючий як чіпок
разбить в щепки	потрощити на мо́тлох, на га́муз, на чере́п’я, на друзки́
с боку припёка	п’яте ко́лесо до воза
свет клином сошелся	світ мов зав’язаний
сед как лунь	сивий, як голуб
с жиру бесится	навісніє з роско́шів
сказать невпопад	не до речі мова; не до ладу сказано; утяти до гапликів
с места в карьер	з копита вскач
смотреть бирюком	вовком дивитися
смотреть по сторонам	ґа́ви ловити; ви́трішки продавати
снег хлопьями	сніг-пластіве́ць
с распростертыми объятиями	з великою радістю
собутыльник	горілча́ний брат
состариться в девках	на пні поси́віти
старая любовь долго помнится	давнє кохання все перед очима
страна восходящего солнца *(Япония)*	країна соняшного сходу, схід-сонця
страна утренней росы *(Корея)*	країна вранішньої роси
съязвить	відважити соли
таскать каштаны из огня	загрібати жар чужими руками
тебя не касается!	не про тебе діло! не твоє ме́леться!
темно, хоть глаза выколи	хоч в око стрель; темно-претемно
тертый калач	бита голова; битий жак; бувалець
типун тебе на язык	щоб тобі попри́щило; бодай тобі заціпило
тонкий намек на толстые обстоятельства	навздогад буряків, щоб дали́ капусти
упечь в тюрьму	запакува́ти в тюрму
фонари под глазами	окуляри
хлопот полон рот	клопоту повна голова
через неделю — Пасха	за тиждень — Великдень
что за невидаль!	ото́ не бачили!
эй, вы, залетные	гей, ви, соко́ли-літуни́

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО…

Походження наз(о)в *Азія, Європа* виводять від ассирійських слів *Асу́* (схід Сонця) і *Єре́б* (захід Сонця).[82]

"До прикметника *да́тський* (Данія). Колись російські моряки переплутали почуті ними в Західніх портах слова *датч* і *да́ніш,* тобто *голл(я)андський* і *да́нський*. І тому да́нці стали да**тч**а́нами /голл(я́)андцями нібито/, а їхня мова — да́**т**ською /голл(я́)андською, а не да́**н**ською/".[49] Данія — да́нці — да́нець — да́нка.

"Росіяни, які колись запозичили багато французьких слів (відомі часи, коли дворянство спілкувалося французькою і далеко не за́вше знало російську — В.Т.), спочатку перетворили *Golfe Persique у Перси́**к**ский залив,* а тому, що *Перси́**к**ский* важко вимовляти, то на місці першого *к* з'явилося етимологічно невмотивоване *д — Перси́**д**ский залив.* Україна ж віддавна знає *Пе́рську* затоку".[49]

Присмак спантеличености. "Коли генерал-губернатор Канади відвідував Україну, його часто зустрічали плакатами: "Welcome Governor-General Gnatishin!" Чи ж для того дві генерації Гнатишиних берегли написання свого прізвища — Hnatyshyn — і тим самим муляли очі англо-саксам, щоб побачити таку наругу на своїй історичній Ба́тьківщині?"[49]

Слово *гренадИр* походить з *фр.* через *нім. grenadier,* а тому не можна вживати його в формі *гренадЕр.*[17]

Слово *п**а**ганий* походить від *лат.* panus, paganus. Але через фонетичне принатурення прибрало форми *п**о**ганий.*

Чому українці кажуть *кава,* а росіяни — *кофе?* До нас це слово зайшло, певно, з арабської *(кахва, кагва)* через польську, до сусідів — з Европи за часів Петра I (*гол.* koffi, *нім.* Koffee).[27]

Чому українці кажуть *нафта,* а росіяни — *нефть?* До нас це слово зайшло з грецької — νάφθα (*нафта* — від перського *нефт*), до сусідів — з перської — *нефт*.[27]

Потрібно вживати форми Б*а*сарабія, б*а*сарабський, а не Б*е*сарабія. Сочавська грамота 1395 р.: воеводы Б*а*сарабського.[17] Саме так подають Б. Грінченко[61] і А. Кримський.[14]

Деякі латинські слова на *-ium* мають по транслітерації закінчення *-ія:*

collegium	—	колегія
presidium	—	президія
seminarium	—	семінарія
sanatorium	—	санаторія

"Росіяни здавна звали українців по-різному, найчастіше русами, руськими; пізніше, в XVI—XVIII віках звали малоросіянами, черкасами ("черкасишки"), а то й білорусами, а з часу Петра I звали згірдливо й хохлами — від того чуба, що його козаки, наслідуючи давніх монахів, носили на виголеній голові.

По повстанні гетьмана Мазепи 1708 р. росіяни стали звати українців мазепинцями, а українці росіян *кацапами,* цебто *різниками* /від татарсько-арабського *KASSAB* — м'ясни́к, різни́к (так само пояснює цей термін і Д. Яворницький[81] — В.Т.)/. Поляки звичайно звали українців руси́нами. Часте в українській мові "москаль" означає не тільки московця, але й військового, солдата-українця; а це свідчить, що українці впізнали росіян головно через їхніх вояків".[58]

Якщо погортати до- й пореволюційні книжки, побачимо відмінювання слова Київ через *ї:* Киї́в — Киї́ва — Киї́ву.

Словник Г. Голоскевича подає відміну *Київ* через *є,* пояснюючи це кличним відмінком: *Києве!* Та вже наступне слово у словнику — *Київець.*[3]

РУС А. Кримського — Київа.[14, 15] "Відмінював" так само *Київ* (з деякими застереженнями) і І. Огієнко: "Слово *Київ* повинно змінюватися так: *Києва, Києвом;* але в літературі нашій міцно защепилася неправильна зміна: *Київа, Київом.* Мова народня частіше знає вимову *Кийов, Кийова*" (*пол.* Kijowa — тут авторові увижаються польські впливи).

О. Синявський: "Йменники з закінченням *-ів (-їв)* мають закінчення *-у: Київ — Київу, Млиїв — Млиїву, Почаїв — Почаїву".*[26] Та цікавить нас, власне, не закінчення *-у,* а те, що немає зміни у відкритому складі *ї* на *є: Київ — Київу.* Одно слово, питання цікаве.

Форму літери *ї* взято до українського письменства з церковнослов'янської абетки.

Професор С. Булич твердив, що російська церковна вимова *Г* в словах, узятих з мови церковної, знає лише г = *лат.* h, а це склалося *"подъ вліяніемъ малорускаго языка, имъющаго только спирантное Г = лат. или нем. H".*

Під впливом Київської ортоепії на всій території Руси поширилася вимова гортанного звука *h* замість церковнослов'янського, псковсько-новгородського, володимиро-суздальського і московського вибухового *g.* Ще наприкінці XVIII ст. вимову в світському стилі звука *h* замість *g* вважали правилом доброго тону.[105]

Вирази з інших мов[25]

Мова	Приклад	Власна конструкція
польська, німецька російська, німецька	чекати *на* кого у цім відношенні	чекати кого щодо цього, з огляду на це
російська німецька французька	згідно з чим місця для сидіння *рос.* "повестка дня"	у згоді з чим місця сидіти порядок денний

Слово *манастир* візантійського *(грецького)* походження і саме таким воно трапляється з XI ст. у пам'ятках. Вираз *подвести под монастырь* — московський звичай ув'язнювати небезпечних для режиму людей по манастирях.[32]

“Слово *“красный”* було активне в Європі в революцію 1848 р., а затим поширилося в Росії, де лібералів почали називати *“господа красные”*. Вже у 60-ті роки XIX ст. в Росії йшлося про *“красных”* і *“белых”* (*”реакция”* називала себе *білою,* вважаючи цей колір кольором закону й порядку).

Зарплатня́ — виплачувалася лише робітникам (термін з *нім.* мови).

Жа́лування — виплачували чиновникам (урядовцям) — жалували.

Платню — отримували лікарі, адвокати”.[42]

“Наслідком гіперкорекції в російську мову увійшли такі слова, як “филин” (від квилити), та “форточка” (від *лат.* quarto — порівняй наше “кватирка”)...

У листі до Василя Тарновського Пантелеймон Куліш писав: “Народ наш розчовпав добре, чого стоять становії, ісправники і всякі судові паничі, котрі йому щодня наче та *овадня́* докучають”…

Двокрила комаха, що кусає худобу, всіма слов’янськими мовами, в тому числі й українською, зветься „овад”, у сербо-хорватів „обад”, а в народній російській вимові навіть „ова́д”. Проте на письмі в росіян — за асоціяцією зі словом “вода” — закріпилося написання “о́вод”. А що російському “о” в закритих складах буцімто відповідає українське “і”, то впорядники одинадцятито́мового словника української мови, не поцікавившись ні етимологією, ні лексичними паралелями в інших народів, ані історичним українським написанням, а дивлячись лише на паличку партійного дириґента, впровадили до словника не менш чудернацьке, ніж “дрізд”, слівце “овід”.[11]

“Хтось з тих аматорів, які перші самотужки зайнялися дослідженням нашої мови, вирішив був, нібито “о” має перейти в “і” в кожному закритому складі, не помітивши, що воно не переходить після соно́рних (*лат.* sonorus — дзвінкий — приголосний звук, під час утворення якого голос переважає над шумом[27] — В.Т.), а також у ряді окремих ви́падків. Тому в Лесі Українки читаємо:

Степан: Я тут зостануся. Для мене
Немає ворі**і**ття, ти ж сеє знаєш…
(“Бояриня”)

У живій мові було “вороття”, але хтось сказав був поетесі, буцімто з первісного “о” мало зробитися “і”. Так само писала вона “крів’ю” замість “кров’ю”...

Чималу групу слів-близнят створюють вигукові звернення до тварин. Наприклад, на Чернігівщині кличуть телят: мінь-мінь! курчат: ціпу-ціпу! курей дорослих: цюру-цюру! каченят: тась-тась! дорослих качок: утю-утю! овечок: бир-бир!

При цій нагоді оповім конкретний випадок з дореволюційного життя села Крути на Ніженщині. Дядька притягли до суду за крадіжку овечок. Дрібні справи розбирав тоді так званий “мировий суддя”, головним завданням якого було мирити супротивників. Надвечір злодій повертається з Ніжена (Ніжина — В.Т.).

— Ну, що: бир-бир? — глумливо запитує сусіда.
— Мир-мир… — задоволено відказує злодій”.[11]

На вітання “Доброго ранку! Добридень! Добрий вечір!” в Україні завше відповідали “Доброго здоров’(л)я!”

Даючи перехóжому чи подорожáнину поставéць (корчагу, ківш) з водою, казали: “Добре здоров’я, пивши!”

Вислів *спасибі* поширеніший на Східній Україні. Первісне значення *спаси біг* стерлося у свідомості тих, хто розмовляє, про що і свідчить редукóвано-зрóщена форма.

Російська мова вже не одне століття не знає кличної форми. Винятки на зразок *господи, княже* — наслідок впливу української.

Від французів через росіян дійшло до нас звернення до гарної незнайомки чи навіть до коханої дівчини на “ви”.

“На Україні по селах ніколи, навіть позáочі, не говорять про своїх батьків у третій особі:[11]

Спекулянтки сміялись дзвінко.
Ти сказав мені: *мати пішли…*
Скоро будуть… За дві хвилинки”…
Максим Рильський

“Іменник, зв’язаний з числівником, може стояти не тільки в множині, а й в однині рівнобіжно. Це буває з іменниками *ч.р.,* що означають осіб. Витворилися ці конструкції під впливом конструкцій зі словом чоловік*а*, як от: “І все ж те виробляв — дивна річ — однією тисячею жовнір*а*”, “Труна рівно колишеться під ходою шести чоловіка” (П. Куліш). Форма однини тут на відміну від множини означає людей взагалі, а не людей чоловічої статі. Своє коріння ці факти мають у категорії збірности, яка формально виражається здебільшого одниною, а в свідомості сучасного мовця — зближена з множиною”.[32]

Додамо ще один приклад: “Всяке знає, що коли *декілька чоловіка* одну роблять роботу, то пісня помагає; ночували нічліжники *тридцять чоловіка*”.[127]

Наведемо кілька прикладів живого мовлення:

Вівчар *вівці* зганяє.
Ти б, Андрію, хоч би *бики* загнати пішов.
Я пас *ягнята* за селом.
Не здужаю, брате, на *воли* гукати.
Погубила орлиця *діти.*
Як закричить на *слуги.*

Начебто за всіма канонами проситься *р.в.* множини, а нáрід скаже, як зав’яже.

Про одну особливість *р.в.* при дієсловах:

Кажи *казки* — не вмію, кажи *байки* — не смію.
Я тебе навчу *пісень* і *думок.*

Я *сарни* вислідив у гаю.
Ждала мати *дочки* в гості.
Як заграє *московщини,* на всю Польщу чути.
Мати молодої *невісточки* незнавиділа.

У слові ***рі****ченець* (термін) треба писати *і* а не *е,* бо рік.[17]
борщ, юшку (і навіть вино) — насипають
кава́рня — місце, де варять тільки каву
кав'я́рня — відповідник кафе́
рос. стойка бара (прилавок) — *укр.* шинква́с

Слово *нісенітниця* витворилося з фразеологічного звороту *ні се ні те* за допомогою на́ростка *-ниця.*[32]

"Російській формі *больше того* досить часто в українській мові відповідає вираз *мало того:*

— Суд не відбувся. *Більше того* (*рос.* зворот), злочинця звільнили.

Порівняймо:

— Суд не відбувся. *Мало того,* злочинця звільнили! Або ж: ми засміялися, *мало того,* ми зареготали!"[10]

Українська знає дві слові: духо́вий і духо́вний.

Духо́вий — к духу относящийся: якась незвичайна сміливість і *духо́*ва міць.

Духо́вний. 1) К духовенству относящийся. *Духовний стан.* 2) = Духо́вий. *Ваш образ духовний через моє слово ніколи не забудеться.*[3, 45]

У давнину писали: один на десять, що дало одиннадесять = одиннадцять = одина́дцять. Тут *-дцять* — з давнього десять, а тому при переносі слів не можна відділяти *д* від *ц:* оди-на-дцять.[17]

Пала́нка (*гр.* стовбур, брус) — першопочатково на Запоріжжі *укріплення з земляних валів і дерев'яних частоколів; у подальшому в запорозьких козаків адміністративно-територіяльна одиниця.*[77]

"Скажемо наперед, що пропоноване порівняння не має на меті звеличити чи принизити якусь із мов. (Подається зі скоротами — В.Т.). За словниковими запасами обидві мови безмірно багаті на поняття й слова. Українська й російська засвоюють іншомовні слова та запозичують слова одна в одної. Так російська мова почала широко вживати такі слова, як *селяни* (крестьяне), *росіяни* (русские), *хлібороби* (землепашцы), *держава* (государство), *дівчата* (девушки), а також багато інших слів, що їх уживають у зневажливім контексті (як от *"самостийный"* — В.Т.).

...Основні світоглядні ідеї української національної ідеології виступають вже при порівнянні термінів: *країна, Батьківщина, держава, громадянство.*

Країна, край (к+рай) — те, що виділене богом Ра, спрямоване до Раю, до Храму сонця. *Рос.* відповідник — *страна,* тобто *сторона,* та чи інша; тобто щось пасивне, без'якісне.

Ба́тьківщина (Вітчизна) — ба́тьківський край, земля предків. *Рос. Ро́дина* — там, де народився; безвідносно до ба́тьківського краю. Звідси й *моя новая ро́дина.* Для українця *нової ба́тьківщини* не існує, бо земля предків лише одна.

Український менталітет знає слово *роди́на,* але це, по суті, лише рідня́. Так само й російська знає слово *Отчизна* (Отечество), але воно вживається поетами, вченими й політиками для "високого стилю". Це й зрозуміло, бо його ментальне коріння не властиве імперській ідеології, слово є явною калькою з української, як і слова *отец* і наявність такого кореня у слова *вітець.*

Держа́ва — суспільна організація, яка *держить, утримує разом* певну громаду людей. *Рос. государство* — суспільна організація, яка складається з госуда́ря (або самодержавця) і його підданих.

Громадя́нство — належність до *громади* (вільної, самокерованої суспільної організації з виборним керівництвом). *Рос. гражданство* — належність до привілейованого *(служилого)* про́шарку підданих *государя,* а саме до населення *гражд* (укріплених пунктів). Населення поза граждами (зазвича́й це упокорені народи й народності — *инородцы*), очевидно, не мало й тих куцих прав, які мали *гра́ждане.*

За такого різного ставлення до суспільної формації не може бути однакового ставлення й до клітинки держави — *подружжя,* або у *рос.* варіянті *супружество.* За двомовними словниками ці поняття вважають рівнозначними, однак символізують зовсім різне коріння у мисленні. На Україні дівчата й хлопці зустрічались і знайомились між собою з молодого віку. До шлюбу, у переважній більшості, ставали ті з них, між якими виникла взаємна приязнь. В давній Росії зустрічі молоді до шлюбу вважалися аморальними, про парування молодих, як правило, домовлялись батьки (яскраве порівняння двох цих звичаїв зроблено Л. Українкою у п'єсі "Бояриня"), а молодих, так би мовити, *спрягали* докупи, вони були не *подружжям,* а спряженою парою, *супругами.* Як бачимо, у цих словах з однаковими (на сьогодні) інформаційними сигналами стоять зовсім різні символи. Те ж бачимо й у порівняння слів *шлюб* і *брак. Шлюб,* тобто *злюб,* символізує поняття взаємного кохання, на що немає й натяку у слові *брак.* Тут найбільше шанується не любов, ніжність ("Москва слезам не верит" — "Москва на сльози не вдаря́"[74]), а сила — *брать* і *спрягать* (тоді стає зрозумілим прислів'я "стерпится — слюбится" — В.Т). Ця відмінність у ментальностях виразно виявляється й у таких поняттях, як *праця, навчання, співпраця* тощо. Слово *праця* пов'язане з прагненням до розумної діяльності ("п+раціо"), до світлого начала ("Ра"), а в російській це поняття пов'язане з труднощами — *труд.*

Якщо *праця* — це труднощі, то бажаним, тим, що робиться охоче, є полювання — *охо́та.* Укр. *мисливець* (той, чия робота пов'язана з мисленням) має відповідником "того, хто захотів" — *охо́тника.* Російська ментальність в центр інтересу поставила полювання, українська — хліборобство.

Хліборобська праця в Україні — найшанованіша, прирівняна до молитви. Слово *ора́ти* первісно означало не стільки розворошувати землю для сівби,

скільки *священнодійствувати.* Слово походить з ритуалу хліборобського культу бога Ора (іпостасі того ж світлого начала "Ра"). *Рос. пахать* (розпанахувати, розпахувати) аж ніяк не пов'язаний зі священнодійством. (І сьогодні поняття "паха́ть" дуже далеке від священнодійства. Воно використовується для характеристики тяжко́ї, невдя́чної і непрестижної роботи). Творцям поняття *паха́ть* хліборобський культ був чужим, про що свідчить вживання слова *ора́ть* у значенні *кричати, галасувати,* слова *ора́ва* в значенні галасли́вої юрби́. Це наводить на думку, що давній арійський обряд о́ранки, пов'язаний з проголошенням молитви, був не тільки чужим, але й незрозумілим для угрофінських предків росіян, якщо вони сприймали його лише як невпорядкований крик і галас.

Завважмо, що культ сонячного бога Ора шанувався усіма арійськими племенами і народами. Про що свідчать його сліди у мовах арійської групи. Так у грецькій *ора* означає *урожай,* у латинській — *пророкати* (звідки *оракул, оратор*); *ора́ре* в латині означає *моли́тись;* в *англ.* мові *ар* має значення золотого (сонячного) кольору і разом з тим *"того, що було раніше",* слово *оракул — пророцтво, найсвятіше, непорушна істина* тощо.

Об'єднання для співпраці чи іншої діяльности — *спілка* (вільне рівноправне, *з пі́л,* тобто *з половини*) має *рос. союз* (тобто об'єднання, пов'язане *узами*). Аналогічно й *спільник,* тобто учасник *з половини,* має *рос. союзник,* тобто *соузник,* або *співв'язень.* Схильність до примусу як до основного засобу розв'язання життєвих проблем проступає і в понятті *подавляющее большинство,* якому відповідає *переважна більшість.*

Ненасильницьке мислення *укр.* етносу можна знайти в усіх напрямах словотворення. Порівняймо граматичну термінологію: *відмі́нок* (від *відмінний, інший*) і *падеж* (від *падати, випадати*); *відмінювання* (від *відмінку*) і *склоне́ние* (від *склонять*). Порівняємо *рос. мяте́ж* (від *м'яти, зминати*) і *укр. за́колот* (*за+колот*), тобто започаткування нового культу, нового вшанування; *рос. руководить* (вказувати рукою, наказувати) і укр. *керува́ти,* або *керму́вати* (від *керма, керманича,* того, хто стоїть за кермом, тобто працює сам на відповідальній ділянці, а не посилає інших).

Укр. гі́дність (тобто придатність до діяльности) і його рос. *досто́инство* (тобто належність до багачів, тих що мають *доста*). Терміни *доста, достойність, достоинство* виникли на тому етапі слов'янської історії, коли число *сто* було найвищим, і вираз *до ста* означав найбільшу заможність. Цей термін живе й в українській мові, але, переважно, в нижчих значеннях: *доста́ток, до́сить.*

До соціяльного спускання людини *укр.* менталітет виявляє тривогу, осуд, російський — байдужість. *Укр. злидар, злидень* (негативно-тривожна оцінка — *зло!*) і рос. *ни́щий* (нейтральна оцінка, *ніщо*). *Укр. злодій* і *рос. вор.* Старослов'янське *вор* означало межу, отже *рос. вор* — той, що не визнає *меж* (без засудження цього вчинку). Так само *злочинець* (засудження) і *преступник* — "той, що переступив" (теж без осуду) /на слово *преступление* є

українське *пере́ступ* — з Біблії/. Разом з тим *укр.* менталітет прагне мінімально принижувати людину, навіть ту, що зійшла з доброчинного шляху. Жінку, що втратила цнотливість, українці називають *повія* ("та, що живе по Війю", тобто за давніми законами *пуналуа́льної* сім'ї, яка не ділилась на шлюбні пари); *рос.* відповідник цьому слову дуже образливий: *шлюха, потаскуха* (тут можна не погодитись — нам не бракує образ для жінок легкої поведенції; інша річ — на якім відтинку історії вони з'явилися — В.Т.).

У ключі насильства виступає й російське слово *пытка,* відповідника до якого *укр.* менталітет взагалі не створив, задовольнившись латинським *тортýри.* Зате створив поняття *по́ступ,* якого не має російська мова (*прогрес* — латинське слово). Про те, що поняття по́ступу, зокрема, як руху до знань і світла, характерне саме для української ментальности, свідчить порівняння цілої низки понять, пов'язаних з поступом як оволодінням знаннями. Якщо *рос. образова́ние* означає підгінку під певний *образ, образец,* досягнення чогось *образцо́вого,* то *укр. освіта* означає оволодіння знаннями, рухом до першої іпостасі Трійці — Світла. Поняттям світла пройнята низка фундаментальних понять: *світ* (*рос.* мир), *всесвіт* (*рос.* вселенная), *світогляд* (*рос.* мировоззрение), *світозарний* (*рос.* лучезарный), *світоправний* (немає *рос.* відповідника), *світлочолий* (немає *рос.* відповідника)... Навіть поняття *свято* походить від божественного світла святости, тоді як *рос. праздник* — від *пра́здности,* тобто *неробства, порожнечі.*

Світло, ясність — найвища характеристика. Порівняймо титули вищих посадових осіб: *ясновельможність* і *вели́чество.*

У своєму гімні українці просять зберегти їхню Ба́тьківщину і просвітити їх; росіяни — зберегти царя і дати йому силу, щоб настраши́ти.

Боже Великий,Єдиний	Боже, Царя храни!
Нам Україну храни	Крепкий, державный
Волі і Світу промінням	Царь православный,
Ти її осіни.	Царствуй на славу,
Світлом Науки і Знання	На славу нам,
Нас усіх просвіти!	На страх врагам!

У книжці Є. Водовозової *"Жизнь европейских народов"* (Санкт-Петербург, т.3, 1893 р.) другий рядок українського гімну подано так: „Русь-Україну храни".[75] То як воно насправді?

Українці шанують (чи шанували? — В.Т.) не уподібнення до зразка *(образо́ванность),* а самобутність, особливість. Звідси *осо́ба, особи́стість,* яким, за словниками, мають відповідати *рос. лицо, личность.* Як бачимо, й тут немає рівнозначности, бо в першому разі йдеться про поглиблену, внутрішню характеристику чогось особливого, неповторного, а в другому — про зовнішню. Слово *личность* походить не від слова *лицо,* а від *личини,* тобто маски.

Ще кілька порівнянь: *за́хист* ("за+хист", тобто за власні здібності) — *защи́та* ("за+щит" тобто за щось); *звитя́жець* (той що витягнув, підніс вище) — победи́тель (той, що лишився живим "по бідах"); перемо́га

(“пере+могти”, тобто вище, ніж могутність) — *победа* (“по+бедах”); *лікарня* (місце, де лікують) — *больница* (місце, де панує біль). Природньо, що від такого життя алкоголь — єдине спасіння. Тому й *водка* — ліки,.. від поняття лікувальної води, а не від поняття пекучого вогню, як це бачимо в укр. мові, де відповідником є *горілка,* чи *пале́нка* /а як же з *оковитою? — лат.* aqua vitae (вода життя) — В.Т./.

Вираз *“в споре рождается истина”* (*фр.* du choc des opinions jaillit la vérité — *зудар думок породжує істину* — В.Т.) — безграмотний переклад, де йдеться не про суперечку *(спір),* а про діалог. І справді, істина не народжується в монолозі, а лише в діалозі, тобто в спілкуванні; але ж не в суперечці! В суперечці *(споре)* народжується роздратування, озлоблення, образа і аж ніяк не істина!

Вираз *“в здоровом теле — здоровый дух”* (*лат.* mens sana in corpore sano — здоровий розум (мислення) у здоровому тілі[27] — В.Т.) є таким же безграмотним перекладом. В латинському оригіналі вжито не *дух,* а *розум, мислення.* І справді, у хворої людини мислення зазнає більших чи менших впливів хвороби. Але не дух! Дух ніяк не залежить від тіла, він може бути присутнім у людини чи відсутнім, але він не буває хворим чи здоровим!

Вираз *“не выносить ссор из избы”* первісно був цілком розумним. Він застерігав від роздмухування конфлікту і означав “не поширювати сварку поза домівкою”. Подібність російських слів *ссора* (сварка) і *сор* (сміття) призвели до підміни змісту і поширення безглуздої поради: “не виносити сміття з хати”.[64] (І як жити в такій хаті? — В.Т.)

Ла́йка — те саме, що лаяння; лихослів’я, лихомовство, клятьба.[77]

“Коли більшовицькі кремлівські володарі вирішили покласти край українському духовному відродженню, до столиці України був посланий Молотов. Не скидаючи шапки, він вийшов на трибуну і покрив відбірним російським матом весь український провід, що зібрався вершити подальшу долю України. Очевидці розповідають, що цей вчинок Молотова викликав шок, розгубленість, відчай... Офіційна матерщина з Москви за часів панування комуністичної партії зафіксована не лише в документах органів терору, а й у численних телетайпограмах на заводи і в урядові установи. В ті часи часто можна було чути не лише від приватних осіб, а й від російських теле- і радіожурналістів слова гордости за “найсильнішу в світі” російську лайку... Росіяни кажуть, що запозичили її у татар, але це не зовсім так... У татар росіяни запозичили лише формулу, але у татар вона не була лайкою. Сумнозвісний вираз, вживаний татарами, означав лише таке: *“я був чоловіком твоєї матері і ти, можливо, мій син”*. Цей вираз у татар походив з давніх часів пуналуа́льної сім’ї, яка складалася з кількох жінок і кількох чоловіків, не поділених на пари. Діти знали лише своїх матерів, а кожен з чоловіків був імовірним батьком. Це й відбилося у згаданій формі, яку росіяни зрозуміли як образу матері. Зрозуміли й почали широко застосовувати для брудного приниження, поставивши в лайці поряд з образом матері все найсвятіше — Бога і Душу, та додавши принизливі натуралістичні подробиці акту”.[64]

“Турецький мандрівник Евлія Челебі... 1657 року, подорожуючи Україною, відвідав Київ… Цей чужинець захотів знати, як лаються українці: “Хоч і соромно писати безглузді слова, але мандрівникові це конче потрібно. Треба знати, як вони лаються, щоб остерігатися цього”. І він виявив *чотири* лайливих слова: *свиня, щезни собако, чорт, дідько”.*[119] Додамо, що ті самі лайливі слова у XVIII ст. наводив і мандрівний росіянин граф Свиньїн.

“Донедавна (а точніше — до сталінської генеральної реконструкції українського села) наш селянин не смів сказати слова *чорт,* а коли хтось згадував *чорта* в лайці, то про нього з жахом казали, що він, мовляв, “лається по-чорному“.[11]

Про походження назви *Україна.* У Літописі Руському за Іпатіївським списком 18 березня 1187 р. повідомляється про смерть переяславського князя Володимира Глібовича, який відзначився у боротьбі з половцями: “Плакашася по нем всі Переяславці, бі бо любя дружину, і злата не збірашеть, імінія не щадяшеть, но даяшеть дружині, бі бо князь добр і кріпок на раті і мужеством кріпком показася, всякими добродітельми наполнен, о нем же Україна много постона”.[83,84] У цьому ж літописі під роком 1189 галичани запросили на князювання Ростислава Берладнича. Він погодився і виступив зі Смоленська в Галичину. “І приїхавшю же ему ко Украине Галичькой і взя два города Галичькиі і оттоле поіде к Галичю”. Там же року 1213. Данило Романович з братом Васильком повернули під свою владу “Берестий, і Угровеск, і Верещин, і Столп’е, Комов, і всю Україну”.[84]

Що означала ця назва в ті часи? Скільки списів зламано на цю тему! Якщо окраїна, то чого, Польщі, Росії? У час з’яви назви *Україна* польської централізованої держави не існувало. 1187 р. заснованій київським князем Юрієм Довгоруким невеличкій фортеці Мóсква виповнилося 40 років. Засновано її на землях, де мешкали войовничі угро-фінські племена. Назва перекладається з їхніх мов щось на штиб *“гниле, болотисте місце”.*[105] Однойменне князíвство виникло в серéдині XIII ст. за часів Олександра Невського і навряд чи виходило тоді за межі сучасної Москви́. А назва *Росія* прийшла на зміну Московії у часи прийняття Петром I титулу імператора (1721).

Що ж до слова *окраїна,* то, як слушно зазначав Сергій Шелухин у книжці *“Україна”*[80]*,* приставка *о* надає слову зовсім іншого значення, ніж *у* і *в:* краяти — країна, вкраяти — вкраїна, україна; окраяти — окраїна.

Дослідники не звернули уваги на подвійну форму назви *Україна, Вкраїна.* Заміна початкових *у* і *в* без зміни змісту й значення слова є характеристичною особливістю *укр.* мови. Цим виразно виявляється ріжниця між російською і українською і їхнім словотвором та неприпустимість шукати пояснення для *укр.* слова *україна, вкраїна* з російського — лише однозвучного — слова *украйна* й виразу *у края.* Слово *україна* і *вкраїна* відноситься виключно лише до землі, земляних просторів, посідання й володіння ними. На думку Шелухина, дослідники не звернули уваги на старослов’янське слово *кра* — окремий шматок землі, вкраяний шмат землі, уділ, країна; з того ж пня *кра — краяти,*

краят, країт у цілому слов'янстві, також: край, країна, вкраїна, україна. Цей пень *кра* творить психологічну основу слова й назви, єдність походження й солідарну цілість.

Можливо, що назва *Україна* — бойового походження. Напрошується історичний факт: 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський поруйнував Київ, а вже за 18 років з'являється ця назва. Чи то збіг обставин, чи занепалий Київ вже не міг тримати під своїм омофо́ром непокірні князівства.

Про бойове походження пише й письменник та критик Євген Маланюк: "занадто великий був військовий розмах недавньої Хмельниччини — навіть назва держави якого мала підкреслено військовий характер".[111]

Щодо назви *Україна* існує величезна низка гіпотез, припущень, як логічних і реальних, так і цілком фантастичних. Наведемо деякі з них.

КНЯЗІВСТВО

Д.ф.н. Віталій Скляренко вважає, що іменник *Україна* походить безпосередньо від *украй* (а від праслов'янського *украй* утворено дієслово *украяти* — відрізати). В часи Руси, коли від неї одне за одним відділялися бунтівні території, слово *Україна* набуло, на його погляд, значення *князівство*.[106] Пристає до цієї версії і Г. Півторак.[59]

Чому ж дослідники весь час намагаються трактувати слово *Україна* в давньоруських літописах як *погранична територія?* Річ у тім, що в російській мові це слово зазнало потужного семантичного впливу від близьких за звучанням іменників *край* — гранична лінія чогось, кінець; окраїна — область скраю держави. До речі, в санскриті є слово, що віддалено нагадує *Україну* — це *Укхраіїа,* що означає "сторожовий стовп на пагорбі, погранична територія".

ГУНСЬКА ВЕРСІЯ

Якщо почитати ще праці стародавніх істориків — Геродота, Йордана та ін., то впадає в око, що в описові місцевости вони часто не вказують назви держави, а лише тере́ни за назвою племени, яке живе на ній: *скитська земля, земля належить савроматам.* Або ж наводять характерну особливість: *країна, позбавлена дерев.* Може, перекладаючи назву території, яку замешкували племена гуннів, літописець назвав її *край інні.* Після того, як гуннів остаточно розбили (V—VI ст. н.е.), вони розселилася в Подунав'ї, Північнім Надчорномор'ї, частина з них узяла активну участь в етногене́зі чуваського народу (Поволжя). Але назву краю, де мешкали, ще довго пов'язували з їхнім іменем: "Постепенно гунны исчезают как народ, хотя их имя еще долго встречается в качестве общего наименования кочевников Причерноморья" (БСЭ, 7 т.). Склавши дві слові, отримаємо — *крайінні — країна — край гуннів.*[120] Адже давньогрецькою (у рукописах Візантії) їх називали *Οϊννοί,* що можна прочитати як *інні* або *іні.*

"КАЧИНА" ВЕРСІЯ

Уперше порівняв термін *ант* зі старослов'янським *"утка"* чеський славіст Шафарик. "З праслов'янського *ант,* — читаємо у мовознавця Філіна, — могло утворитися тільки східнослов'янське неіснуюче утичі". Це підтверджує литовська мова, де *антіс* означає *качка.* В Латвії є озеро *Антзава* — Качине. Дослідник Е. Ігнатович наводить величезну кількість прикладів і припускає, що найдавніша самоназва східніх слов'ян — *ути. Утів країна* — може це і є Україна? [121]

ТЮРКСЬКИЙ ПЕРЕСПІВ

Україна в тюркських мовах означає *країна.* Складається ця назва з двох слів — *кр* чи *кра,* що означає *степ,* та *іна — область.* Тобто *Україна — степова область.* (Р. Масаутов, *"Вечірній Київ",* "О слове *Украина* и не только").

КРАЇНА МУДРЕЦІВ?

Якби було потрібно застосувати назву *Україна* в значенні "простір поблизу кордону", то *у* додавати непотрібно. Звідки ж узялося це допоміжне *у? Укр.* мова має традицію за допомогою префікса *у* творити нові слова, що набувають значення "вищої завершености": вінок — *у*вінчана, твір — *у*творення. Давня *укр.* мова має слово *укий* — мудрець, розумний, вчений. Слово це в санскриті звучить як *ук. Ук*-країна — Україна — країна письменних людей (Ю. Писаченко, *"Вечірній Київ"*).

УКРИ

На сторінках *"Велесової книги"* (дощечка 25) йдеться про укрів: "І се прийшли волхви *укри* Ухоріз і брат його Ословень"... (переклад Б. Яценка — В.Т.). У передньому слові він пише: "Лише після національно-визвольної війни XVII ст. український народ зміг відродити свою первинну самоназву, що походить від *укрів*" /У разі, якщо *„Велесова книга"* — не фальсифікат (В.Т.)/.

Хоча уперше про *укрів* 1837 р. повідомив *рос.* етнограф і журналіст Микола Надєждін. З його праці "Опыт исторической географии русского мира": "Отже, три України, які зберегли до цього часу свої назви: Дніпровська (земля українських козаків), Дунайська (теперішній австрійський Крайн) і Ельбська (земля старовинних *укрів,* сучасний пруський Укермарк) треба вважати краями чистого венедо-слов'янського світу".

Рос. археолог, історик-бібліофіл О. Чертков (1789—1858): "Укри жили на крайньому кінці поморян, які займали весь південний берег Балтики, від Данії до лівів, чуді й корсі. Їхня країна від цього називалася в німців Ukermark".[107]

1990 р. академік Борис Рибаков в інтерв'ю часопису "Наука і суспільство" на запитання, що *укр.* вчені виводять українців від антів, відповів: "Це цілком можливо, але слід довести цю справу до кінця. Так званих украáнів ми все більше знаходимо на захід від Дніпра, зокрема серед лужичáн. Але ця проблема поки не розроблена".[108]

З розвідки краєзнавця П. Лавріва: “Укермарк — горбиста, багата озерами область на лівому березі долішньої течії Одри. Через увесь цей край тече 109-кілометрова річка, яку німці називають тепер у горішній течії до міста Пазевальк Укер, а далі до самого гирла — Ікер. При впадінні її в Балтицьке (від *Балтика* — В.Т.) море лежить місто Ікермю́нде (дослівно: гирло Укри)”. І далі. “Над річкою Укрою жило в останній чверті 1-го тисячоліття н.е. слов’янське плем’я *укра́ни.* У найдавніших записах це плем’я іменували: Vucrani (935 р.), Ucranis (965, 985 рр.), а його землю *Terra Ucera.* Востаннє згадується “земля, що називається Вкера”, 1250 року... Посуд, знайдений між долішніми течіями Одри й Лаби, своїми біконічними формами нагадує зарубинецьку й пеньківську кераміку з середнього Подніпров’я. Корінь етноніма *укри* й хороніма *Україна,* мабуть, старший од етноніма *анти.* Чи не переклали давні індоіранці на Північному Причорномор’ї корінь назв *Україна, укри, край* у значенні *рубіж* по-своєму — *анта.* Вони ж могли не розуміти походження самоназви своїх слов’янських сусідів. А може анти-укри з частинами волинян і деревлян утекли на північний захід од жорстоких обрів-аварів?”[109]

Цікаво, що у Миколи Костомарова знаходимо термін *ант,* який грецькою означає *велетень.*[110]

Крапку в цьому надзвичайно цікавому питанні (походження назви *Україна*), хоч би як воно було розв’язане, ставити зарано. Своєю чергою автор пристає до висновку В. Скляренка: в часи Руси термін *Україна* означав *князівство.*

ДВА КОЛЬОРИ МОЇ…

“В українській мові на позначення червоного кольору використовують давнє (слов’янське — В.Т.) слово *червен* (сучасне *червоний*). Назву червоної фарби дали *черви,* з яких добували в ті часи червону фарбу.

Проміжний між зеленим і синім колір називають два слова: *голубий і блакитний.* Слово *голубий* походить від іменника *го́луб* і вказує на характерний для голубів колір. Той самий зміст передає назва *блакитний.* Хоча у слові відчувається відтінок небесно-голубої барви. Гадають, що назву *блакитний* запозичено з польської десь у середині XVI ст.

Проміжну ланку між червоною і жовтою створює *жовтогаряча* барва. Можливо, слово утворено за подобою польських прикметників żółtogorący або gorącożółty. Маємо тут й іншомовну назву *оранжевий,* яку, очевидно, запозичено з французької”.[67]

Слово *руда* походить від шумерського *уруд.*[11] Звідки й *рудий.*

“Слово *фіолетовий укр.* мова запозичила у XVIII ст. з польської. Можна вибудувати довгий ланцюжок запозичень. Польське fioletowy походить від *нім.* violett, *нім.* — від *фр.* violet, французьке — від *лат.* viola *(фіялка).* Отже, *фіолетовий* — це колір фіялки.

Розмаїття відтінків червоного кольору: багряний, біло-рожевий, білувато-рожевий, буряковий, вишневий, густо-червоний, жовтувато-червоний, калиновий, коричнево-червоний, кривавий, малиновий, оранжево-червоний, пурпуро-

вий, пурпурово-червоний, рожевий, рубіновий, рум'яний, синювато-рожевий, синьо-біло-червоний, синьо-червоний, темно-бордовий, темно-вишневий, темно-рожевий, темно-червоний, фіолетово-червоний, червонастий, червоно-жовтий (рудий), червонуватий, ясно-рожевий, ясно-червоний.

Світлі, яскраві відтінки кольорів: *яскраво-* жовтий, зелений, синій, брунатний, гнідий, голубий, *ясно-* блакитний, жовтий, зелений, золотистий, карий, каштановий, коричневий, синій, сірий, фіолетовий.

Темні, неяскраві відтінки: білувато-блакитний, білувато-голубий, густо-зелений, густо-синій, жовто-зелений, жовтувато-білий, золотаво-жовтий, попелясто-сірий, сизо-блакитний, сизо-голубий, сизо-зелений, сизо-зеленуватий, сизувато-зелений, синювато-блакитний, синювато-голубий, синювато-зелений, синювато-сірий, синювато-фіолетовий, синьо-зелений, синьо-фіолетовий, червоно-бурий, червоно-гарячий, чорно-бурий, чорно-рябий, чорно-синій".[67]

Перелік відтінків — безмежний.

ЗВЕРТАННЯ

Офіційні: Шановна (вельмишановна, високоповажана...) громадо! Шановне (вельмишановне, високоповажане, достойне...) товариство! Шановні (любі...) добродійки, добродії! Шановні колеґи! Шановне панство! Шановні пані́ і пано́ве! Шановна родино! Шановні батьки, брати і сестри! Шановний голово!

До рідних: мамо, мамонько, мамцю, матінко, матусю, матусечко, мамуненько, мамуню, нене, ненько, ненечко; тату, татку, таточку, татунцю, татусечку, татусю, татусеньку; сестро, сестричко, сестрице, сестронько, сеструнцю; брате, братику, браточку, братунцю, братоньку; сину, синку, синоньку, синочку, синочечку, синоченьку; дочко, донечко, доню, доцюню; бабцю, бабо, бабусю, бабуню, бабунцю, бабунечко, бабусечко, бабусенько тощо.[52]

ФОРМУЛИ ВВІЧЛИВОСТИ

Добрий день! Доброго дня! Доброго ранку! Добрий вечір! Доброго вечора! Надобри́день! Добри́день! Мир Вам у хату! Слава Ісусу Христу! Слава Богу! Чолом Вам! Чолом панові-господарю! Моє шанування! Здоров! Здорові були! Дай, Боже, добрий вечір! Дай, Боже, здоров'я! Вітаю Вас! Привіт! Як ся маєте?! Ґратулюю!

До побачення! На все добре! До зустрічі! Бувайте здорові! Бувайте! Прощайте! Прощавайте! Щасти! Тримайтеся! Честь! Хай Бог помагає! Хай Вас Бог береже!

Вибачайте. Вибачте. Пробачте. Я був нечемний. Простіть. Шкодую, що Вас образив. Мені соромно. Це з мого боку нетактовно. Не ображайтеся. Маю надію, Ви мені пробачите. Я більше так не буду. Я завини́в перед Вами. Даруйте. Я перепрошую (*пол.* przepraszam — В.Т.).[52]

СЛОВНИЧКИ

Друга частина книжки докорінно відріжняється від першої і складається з доволі великої кількости словничків.

Чому виникла така потреба? Працюючи редактором в одній з інформаґенцій, автор і його колеґи повсякдень мали клопіт з відданням чужомовних слів, власних і географічних наз(о)в. Фразеологія, технічна термінологія, побут, сільське господарство тощо — все це потребувало надзусиль, бо сучасні словники далеко не за́вше можуть цій справі зарадити: ми вже не помічаємо іншомовних засмічень не те що в живій мові, а й на письмі.

Тому й виникла потреба охопити якомога більше лексики, розв'язати на своєму рівні проблему *вузьких місць* і зробити ці словнички практичним знаряддям.

Мало того, переглядаючи в книгозбірнях словники 1917—1933 рр., автор зрозумів, що *від нас ховали суцільні поклади репресованої лексики — надбання нації.* Хотілося просто волати про втрачені скарби́, про те, що мова наша набагато потужніша, ніж це можна уявити, що вона має величезну внутрішню резерву, за рахунок якої можна розв'язувати будь-які завдання.

Наведене автором — лише мізерна де́щиця мовознавчого набутку народу.

Читач може запитати, а чому власне ці, а не якісь інші слова подає автор, і чи так вже він упевнений, що наведену лексику сприйме широкий загал? Аж ні! Будь-яка думка — суб'єктивна. Автор свідомий, що не все буде сприйнято, але не побачити за цим масивом краси, образности, влучности порівнянь, самодостатности мови читач просто не зможе. І то головне!

Ще одна заввага. Більшість запропонованих словничків — російсько-українські. Зроблено це свідомо, хоча й були певні за́киди щодо комплексу на рівні підсвідомости. З одного боку, ліпше цього не робити. З іншого — люди, які мислять і розмовляють російською, але прагнуть опанувати українську, просто не знайдуть потрібного.

СЛОВНИЧОК СИНОНІМІВ

Хай там як, а синоніми — чи не найбільше багатство нашої мови. Навіть попри те, що значна частина з них стосується якихось особистих переживань: сум, журба, жура, банува́ння тощо. Коли читаєш у засобах масової інформації одні й ті ж вирази, штампи, кліше, коли чуєш довкола, що українська неспроможна відтворити ті чи інші звороти, на думку спадають відомі слова: *"якби ви вчились так, як треба..."*

Замулені мовознавчі джерела, словники-близнюки, відсутність державницької позиції у тих, хто її повинен мати, нерозуміння процесів, що вирують у суспільстві, держава, яка тільки декларує свою підтримку… Одне слово, повний занепад на тлі "вумних" мудрувань. Ні тобі стратегічних розробок, ні тактичних кроків. Пропоновані приклади — свідчення наведених слів Кобзаря.

абітурієнт	*(школи)* випускник, матурант; *(що вступає до ВИШу)* вступни́к
арґо	сленґ, жарго́н, су́ржик
безсоння	неспля́чка, ні́чни́ці
бібліотека	книгозбі́рня, *(сховище)* книгосхо́вище
бінокль	дале(ко)гля́д
боротьба	борня́, змаг, змага́ння, пря́, протиборство
брудершафт	побрати́мство
бутерброд *(нім.)*	накладáнець, ма́занка *(шмат хліба з маслом)*, *(пол.)* кана́пка
вершник	їзде́ць, верхіве́ць, верхови́й, ве́рхівень, комо́нник
вивіда́ч	*(у чорноморських козаків)* пласту́н, шпиг, шпигун, ни́шпорка
вид	різнови́д, ґату́нок, рід, сорт, категорія, лице, обличчя
висновок	пі́дсумок, наслідок, рішення, постанова, діягноз(а), *(результат)* ви́слід
вихід	ви́йстя, шанс, можливість, спосіб
ви́шкіл	навчання, вчення, наука, *(військовий)* му́штра
вищенаведений	раніше наведений, наведений вгорі
відомство	офі́ція, уря́д, служба
війт	місцевий голова, староста
возз'є́днання	злу́ка, *(дія)* з'єдна́ння, об'єдна́ння, злиття́
втікач	бі́женець, *(зневажливе)* дра́пало, полоху́н, легкоду́х, боягу́з, заєць, *(з війська)* дезерти́р
вхід	ві́йстя, двері, портал, брама, *(дія)* вше́стя
гайови́й	лісни́чий, лісівни́к, побере́жник
галузка	гілка, ві́та, віть, галу́за
ганчірка	віхоть, віхтик, шмати́на, дранти́на, *(хто)* слабоду́х, хрунь
ге́ндель	торг, торгівля, комерція, гендлярство, *(неґат.)* шахермахер
гідність	честь, досто́йність, по́ваг, самопова́га; *(принижувати)* упосліджувати
гімн	сла́вень, урочиста пісня, *(релігійне)* псало́м, хвала́, просла́ва
гойдалка	го́йданка, колиса́нка, хи́тавка, цу́канка

голосні *(букви)*	голосі́вки
ґрандіозний	величе́зний, велете́нський, колоса́льний, монумента́льний, вели́чний, велича́вий, *(вплив)* могу́тній, поту́жний
дармоїд	трутень, паразит, нероба, ледар, гультяй
держава	країна, край, земля, нація, народ, на́рід, республіка, поту́га, метрополія, *(рідна)* Ба́тьківщина
дефект	ва́да, хи́ба, ґандж, ґа́нджа, поро́к, ахі́лесова п’ята, недоро́бка, недо́гляд
дитячий будинок	сироти́нець
діяпозити́в *(слайд)*	про́зірка
дороговка́з	*(прилад)* компас; *(на дорозі)* знак, ціха́, вказі́вка, стрілка, на́пис; програма, заповіт; маяк
дота́ція	асиґно́вання; *(дія)* асиґнува́ння; допомога, субсидія
думка	*(громадська)* опі́нія; точка зору, по́гляд, позиція
духівництво	духове́нство, свяще́нство, клір, душпа́стирі, служителі церкви, *(особи)* духо́вні, святі отці
екскурсія	
~ до музею	відві́дини, огля́дини, про́хід
~ на природу	прогулянка
~ туристична	по́дорож, тур
експропрія́ція	відбира́ння, конфіскація, ви́власнення, зневла́снення, *(державою)* націоналізація, *(образно)* грабіж награбованого
етике́тка	на́ліпка, на́личка, на́клейка, *(причі́пна́)* би́рка, ярли́к
женский пол	жіно́цтво, жіночий світ, бі́ла че́лядь
журнал	
~ періодичне	часо́пис, вісник, альмана́х
~ щотижня	тижне́вик
~ щомісяця	мі́сячник
~ щоквартalу	кварта́льник
за́мах	теракт, атента́т
застосовувати	вживати, практикувати, пускати в хід, вдаватися
звернення	відо́зва, за́клик, сповіщення, розпорядження
зміст	суть, су́тність, єство́, сенс; *(слів)* зна́чення; *(життя)* мета, призна́чення; *(у книзі)* о́глав, де що є
знаменитий	світи́ло, зна́ний, славе́тний, славнозві́сний, блискучий, неповто́рний, надзвичайний

імперати́вний	наказо́вий, зве́рхній, вла́дний
каблу́чка	перстень (*р.в.* — пе́рсня), *(шлюбна)* обру́чка
кажа́н	ли́лик, нетопи́р, пирга́ч, *(суржик)* летюча миша, *(смішинка)* аеро:щу́р/пацю́к
канцелярист	пи́сар(чу́к), конто́рник, клерк, *(зневажливе)* писа́ка, канцелю́ра
каракуль	смушо́к, дрібносму́х
каркас	кістя́к, осно́ва
карта (*нім.* die Ка́rte)	ма́па (*нім.* die Ма́рре)
касета	*(стрічка, стьожка)* та́сьма
каструля	ро́ндель
кидо́к	кидь *(він був від мене не далі, як на одну кидь)*
клімат	підсо́ння; *(у громаді)* атмосфера, обставини, умови
колекціонер	збира́ч, призби́рувач; *(марок)* філателіст; *(монет)* нумізмат
колекція	збірка
ко́ло	круг, кружа́ло, диск; сфера, світ, спектр; *(людей)* оточення, товариство, середовище, угрупо́вання
конкурент	суперник, *(супротивник)* опонент, *(непримире́нний)* антагоніст
контрабанда	пачка́рство
контрабандист	пачка́р
контрабанду перевозити	перепачко́вувати
копія	відтворення, репродукція, відби́ток, дублікат, факсиміле́, примірник, екземпляр; *(про людей)* двійни́к
корективи	попра́вки, зміни, ви́правлення, попра́ва
кошмар	страхі́ття, жахи Господні, жахіття, страшний сон
крук	гавра́н, га́йворон, ворон
крутий поворот	за́крут, ви́гин, за́крутень, закру́тина
куранти	дзиґарі́ з музикою
кшталт	о́браз, форма, штиб, ви́гляд, взір, подо́ба, мані́р, взире́ць
лексикограф	словника́р
листопа́д	падолисти́ст
лихоманить	трусить, трясе́, ті́пає, коло́тить, моро́зить
марнославство	горди́ня

масштаб	*(мапа)* мірúло; *(небувалий)* рóзмах; *(світовий)* знáчення
матеріял	речовинá, сировинá; тканúна, матéрія; *(слідства)* дані, відóмості, факти, документи
містúчний	таємничий, загадкóвий, незбагнéнний
монотонний	однозвýчний, однотóнний, одноманíтний; нудúй, нудóтний
монстр	потвора, страхóвище, страхóвисько, страшúло, прочвáра, гідра; *(про людину)* нéлюд, недóлюдок
москóвщити	росíйщити *(а не русифікувати)*
мотор	двигýн, рушíй
нáдлишок	зайвинá
наперебíй	навперебíй, навперéйми, навперебúвки, навúпередки, один з-пéред óдного
народ	нáрід, нація, *(урочисте)* язúк; *(люди)* мáси, загáл, люд
наступного року	нáрік
оберíг	талісмáн, амулéт
обкладинка	*(м'яка)* обгортка, оклáдинка; *(тверда)* палітýрка, шабатýрка, опрáва
оптимістичний	життєрáдісний, сонцелюбний
павза	інтервáл, перéрва, перéдих; зупинка, мóвчанка
папка	тéка (*гр*. θήκη — схóвище)
параграф	*(закону)* пункт, /під/рóзділ, стаття; прáвило, прúпис, настанóва, артúкул
пáрія	упослíджений, зневáжений, погóрджений, забутий Богом і людьми, *(óбразне)* пáсинок
пасивний	не активний, не енергійний, бездіяльний, байдужий, інертний
патріярхальний	старосвíтський, віджúлий, не сучасний; *(одяг)* застарíлий, старомóдний; *(стосунки)* прóстий, нехúтрий
пелюшкú	спóвиток, повитя́, повитóчок
перехрéстя	*(шляхів)* розхрéстя, перéтин, роздорíжжя, рóзтік, розтóка, середохрéстя
песимістичний	зневíрений, безнадíйний, занепáдницький, похмýрий
підготóвка	підготóва, навчання
племінни(к)ця	нéбіж, небóга
плече	раменó, рáм'я́, *(множина)* ґорґóші

по дорозі	дорогою, по руці́, в завороті́
поїзд	по́тяг
поїздка	подорож, огля́дини, мандрівка, візит
поки́нчити	покласти край
поро́чний	грішний, розпу́сний
поси́лка	паку́нок, за́горток, паке́т
потрісканий	ре́паний
потура́льник	потака́ч, потака́йло, потура́ч
поштар	листоно́ша, поштови́к
права рука	прави́ця, *(урочи́сте)* десни́ця
премія	винагоро́да, нагорода, приз, мзда
прибічник	симпатик, прихильник, визнаве́ць, *(теорії)* послідовник
приблизно	десь так
прибуток	ви́года, зиск, хосе́н, інтерес
приголосні *(шиплячі)*	шелести́вки
при́хвостень	підлабу́зник, попле́нтач, лаке́й, лаку́за, лаки́за, прислу́жник, холу́й, шістка
реакція	ві́дголос, ві́дгук, резонанс, рефлекс
реальний	дійсний
ресторан	рестора́ція, кав'ярня, кабаре́, шино́к, корчма́
ретельний *(працівник)*	служа́ка, канцелю́ра; старанний, запопа́дливий, сумлінний
різнокольорний	барви́стий, строка́тий, ряснобарв(н)ий
рішення	ухва́ла, резолюція; *(проблеми)* розв'я́зання, ро́зв'язка, *(дія)* розв'яза́ння
сережки	ку́льчики, се́рга, заву́шниця
серйозний	пова́жний, стате́чний; *(науковець)* досвідчений, кваліфікований, *(жива мова)* розума́ка; *(іспит)* нелегки́й; *(хвороба)* небезпе́чний; *(втрати)* істо́тний, великий, вагомий; *(обличчя)* зосереджений, зібраний
сироп	соковик (ще назва *березня*)
скасо́вувати	касува́ти, анулюва́ти
сковорода	пате́льня
спляча красуня	сон-краса́, сон-красу́ня
стенографія	скоропис
стрій	убра́ння, ша́ти, костюм; ла́ва, шере́га, ряд

строк	термін, рі́ченець; *(випробо́вчий)* період; *(вказаний)* дата
сумбу́р	плутани́на, безла́ддя, каша
таємниця	*(поетичне)* таїна́, та́їнство, святая святих; за́гадка, секрет
товкотне́ча	ти́снява, штовхани́на, ю́рмище
уперто	запе́кло, затя́то, завзято, наполе́гливо, насти́рливо, ту́по, непосту́пливо
управління	*(люди)* керівництво, про́від; *(дія)* керува́ння, врядува́ння, адмініструва́ння; ору́да, упра́ва
упуска́ти	га́вити, втрачати
уха	гану́ш, сьо́рба, ю́шка
фаворит	улюбленець, коха́нець, полюбо́вник, протеже́
фоє	чека́льня
фонд	*(золотий)* запас, резе́рв(а), ресурси; *(допомоговий)* каса; *(оборотний)* капітал; *(доброчинний)* фунда́ція
форма	*(чого)* обриси, контури, конфігурація; *(папери)* анкета, бланк; *(військова)* однострій, уніформа
фотографія	знімок, фотокартка, фото, світли́на, *(установа)* світля́рня
холодильник	холодни́к
хору́гва́	корогва́, корого́в, хоруго́в
художник	маляр, мисте́ць
худорлявий	сухоре́брий, сухорля́вий, сухотілий, худий
цвинтар	кладови́ще, гробови́ще, гробки́, *(у розкопах)* моги́льник, некро́поль
церемоніймайстер	процесово́да
цілодобово	безперервно, постійно, день і ніч, 24 години на добу
частковості	подро́биці, дета́лі, поодино́кі ви́падки
шаблековтач	ковтай/лигай:ша́бля/шво́рінь
шар	(*тонки́й*) про́шарок, *(тоню́сінький)* плівка, *(вугілля)* пласт, *(суспільний)* верства
штора	роле́та, занавіска, жалюзі
штрайкбре́хер	страйколо́м
яскраво виражений	чітко окреслений, *(образно)* як вирізьблений

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ СИНОНІМІВ

Синóніми (*від грец.* συνώνυμος — однойменний) — близькі за значенням, але різні за звуковим оформленням слова.[27]

"Синóніми — слова з близьким, але не тотожнім значенням: шлях — дорога — путь — стежка. Кожне з цих слів може бути в такій ситуації, коли його не дасться заступити ніяким іншим. Часом різниця буває лише в нюансах: рюмсати — плáкати — ридáти.

Від синонімів слід відрізняти алóніми — слова не зі спорідненим, а таки тотожнім значенням: весéлка — рáйдуга, вітрúло — пáрус — чáйма, Габéш — Абіссúнія — Етіóпія, Персія — Іран".[11]

Синоніми	**Пояснення**
авторитéт	(*лат.* влада) — вплив/поважність особи/організації
акцéнт	(*лат.* accentus — нáголос)
акцéпт	(*лат.* acceptus — прийнятий) — згода укласти угоду на умовах іншої сторони
престúж	(*фр.* авторитет, повага) — вплив, який має хтось, або щось; престиж науки, установи
арбітрáж	(*фр.* примирювати) — розгляд спірних справ за участю третейського судді
брúфінґ	коротка інформація для журналістів без дальшого обговорення
прéс-конференція	зустріч різних діячів з представниками ЗМІ з дáльшим обговоренням
вакáції	(*лат.* vacatio — звільнення) — вільний від занять у школах час, відпустка, канікули
канікули	(*лат.* canicula — пéсик) — 1) назва Сіріуса в сузір'ї Великого Пса; 2) *собачі дні* — у давньому Римі влітку патриції виїздили за місто перечекати спеку; 3) перерва в заняттях у навчальних закладах
водій	людина, що має посвідчення на керування автом, вантáжівкою, автобусом, тролейбусом, трамваєм
шофéр	водій авта і вантáжівки
гумáнний	друг, людина, вчинок, мета
гуманістúчний	іде(я)ал, ідея, зміст, місія, діяльність
гуманітáрний	пов'язаний з суспільними науками
досягáти	діставати, одержувати бажане
домагáтися	кого-небудь, чого-небудь
закінчúти	кінець якихось дій, видів роботи, діяльности

заверши́ти	урочистіше слово *(завершити курс навчання)*
застосо́вувати (*рос.* применять)	вживається переважно в писемній, книжній мові
вжива́ти (*рос.* употреблять, пользоваться)	наявне в усіх стилях української мови
зміст	по́вісти, найважливіша ідея, сутність *(зміст життя, творчости)*
значення	сло́ва, лексичне, граматичне
поширювати(ся)	звук, епідемія, чутки, знання
розповсюджувати	книжки́, газети, квитки, білети
прище́плювати *(що)*	оспу, кір, гілку до дерева, риси характеру
прива́ти	завивати волосся, сповива́ти дитину (дослівно — *з'єднувати нитки, зсукуючи одна одну*)
ри́нок	сфера обміну крамом у масштабах світового господарства, країни
я́рмарок	торг, що регулярно влаштовують певної пори року в певному місці — осінній, весняни́й
база́р	місце продажу
річни́ця	радісна або нейтральна календарна дата
рокови́ни	сумна календарна дата, яку *ні в якому разі не відзначають, а* згадують, поминають
ювілей	у давньому Римі — 50 років *(і тільки)*
шар	однорідна маса, що покриває поверхню або міститься між чимось *(геологічний термін):* верхні шари атмосфери; річний шар деревини
верства́	*горизонтально розміщена маса чого-небудь:* поверхнева, водоносна; *вживається і в переносному значенні:* ве́рстви населення
пласт	*цільна однорідна маса, обмежена паралельними площинами:* залізорудний, соляний, ву́гільний (але *скиба* землі)

ВЖИВАННЯ СВОЇХ СЛІВ ЗАМІСТЬ ЗАПОЗИЧЕНИХ (ДЛЯ ПУРИСТІВ)

*“Кожна літературна мова пильнує не вживати я́лових (*безплідних — *В.Т.) чужомовних слів, усе замінюючи їх своїми відповідниками”.*

І. Огієнко

Пури́зм (*фр.* purisme, від *лат.* purus — чистий) — надмірне прагнення зробити недоторка́нними якісь норми мови, вберегти її від іншомовних елементів, неологізмів, вульгаризмів тощо.[27]

Доволі часто автор чує діяметрально протилежні думки: *пуристи* схиляються до думки, що не слід уживати чужих слів, якщо є свої відповідники; інші вважають: процес занесення до нашої мови чужих слів — об’єктивна реальність. Позиція автора десь посередині: процес запозичень не зупинити *(тільки робити це треба з розумом)*. Що ж до пуризму, то там, де можна обійтися без чужих слів, це бажано робити.

Запозичене	**Своє**
абзац	усту́п, ві́дступ, нови́й рядо́к
абориге́н	тубі́лець, місце́вий, корінни́й
абсолю́тний	довершений, безумовний, необмежений, беззгля́дний
абсолю́тно	геть, геть чисто, зовсім, цілко́м
абсу́рд	безглу́здя, нісені́тниця
авангА́рдний	передови́й
ава́нс	завда́ток, плата напере́д
авантюрист	дури́світ, пройди́світ, знайди́біда
авдіє́нція	прийняття́, прийом, зустріч
автоно́мія	самоврядува́ння, незалежність
адаптА́ція	пристосува́ння, поле́гшення
адеква́тний	відпові́дний, прирі́вняний, тото́жній
азарт	за́пал
азартний	затя́тий, завзя́тий
акомпанеме́нт	су́провід
акумулюва́ти	нагрома́джувати, призби́рувати, збира́ти
акура́тний	оха́йний, чепурни́й, то́чний, ретє́льний
акце́нт	на́голос
акцентува́ти	наголо́шувати
а́кція	дія

альтернати́ва	одна з двох можливостей, вибі́р, або-або
амплуа́	образ
анґажеме́нт	запро́шення, найм
анома́лія	відхи́лення, непра́вильність
ано́нс	опові́стка, оголо́шення, незаба́ром, невдо́взі, да́лі
антагоні́зм	ворожне́ча, супере́чка, непримире́нність, боротьба
антра́кт	пере́рва
апелюва́ти	оска́ржувати, зверта́тися *(за підтримкою)*
аплодисме́нти	о́плески
аплó́мб	самовпе́вненість
аргуме́нт	до́каз, обґрунтува́ння, підтве́рдження
арома́т	па́хощі, запах, дух
артилери́ст	гарма́ш, пушка́р
арти́ст	мисте́ць
архіте́кт(ор)	будівни́чий
асортиме́нт	набі́р, підбі́р
асоціюва́ти	пов’я́зувати, уявля́ти
ата́ка	на́пад
атеїзм	безві́р’я, безбо́жництво
афі́ша	оголо́шення, опові́стка
бала́нс	рівнова́га
балюстра́да	огоро́жа, пору́ччя
бана́льний	заїжджений, заяло́жений, буде́нний, уте́ртий
банда́ж	пере́в’язь, пов’язка, стрічка, по́яс
бар’є́р	перепо́на, перешко́да, загоро́да
баси́ейн	сто́чище, водо́йма
безапеляці́йно	беззапере́чно
блокно́т	зошит, записни́к
блонди́н	біля́вий
бо́нна	ня́нька, вихова́телька
брава́рний *(марш)*	гучни́й, бадьо́рий, урочи́стий, молоде́чий
брошу́ра	кни́жечка
брюне́т	смагля́вий, чорня́вий
бульйо́н	ю́шка
бунт	повста́ння, завору́шення
бурт	ку́па

бюст	погру́ддя, груди
ва́кса	масти́ло
ва́нна	купі́ль
ва́хта	зміна, че́рга
вербува́ти	набира́ти, залуча́ти, *(образно)* сва́тати
вертика́льний	прямови́сний, простови́сний
візи́т(а)	*(офіційне)* відві́дини
вуа́ль	завіса, серпа́нок
гавптва́хта	варті́вня
ґара́нтія	запору́ка, пору́ка, забезпе́чення, поручи́тельство, слово
гарди́на	завіса
гармо́нія	співзву́ччя, узгодженість, злагодженість, *(в гурті)* зла́года, сумірність
гастро́л(я)ь	ви́ступ
генера́ція	поколі́ння
гібри́д	мі́шанець, по́місь
гіга́нт	ве́летень, ве́лет
гіпо́теза	припу́щення, здо́гад
гірля́нда	плетени́ця, стрічка, сму́жка
глазу́р	поли́ва
горизонта́льний	позе́мний, попризе́мний
горн	ріжо́к
гувернáнтка	вихователька
гле́чер (гле́тчер)	льодови́к
ґраціо́зний	струнки́й, зграбний, чарівни́й, ви́тончений
деба́ти	обгово́рення, ро́згляд, обмін думками
дебоши́рити	галабу́рдити, бешкетува́ти, би́тися
девіз(а)	га́сло
декада́нс	зане́пад
департа́мент	окру́га, відділ
диле́ма	одне з двох, або-або, ви́бір
директи́ва	настано́ва, розпоря́дження, вказівка
дисона́нс	ро́злад, немилозву́чність, неузго́дженість, різноголо́сся, невідповідність
диста́нція	ві́дстань, ві́ддаль
досьє́	спра́ва
еквівале́нт	відпові́дник, рівноси́льне, рівнозна́чне, рівноці́нне

еконо́мія	ощад́ність, ощад́ливість
експеримéнт	до́слід, спро́ба
експлуатáтор	визи́скувач
експлуатáція	ви́зиск, привла́снення
е́кспорт	ви́віз
експро́мтом	без підготовки; спрожо́гу, *(образно)* просто з мосту
екстрáкт	ви́тяг, ви́тяжка
ексцéс	ви́брик, ви́пад, нестриманість, надмірність, поруше́ння
ел(я)асти́чний	гнучки́й, пружни́й, розтяжни́й
елеґáнтний	ви́шуканий, ви́тончений, чепурни́й
елементáрний	найпрості́ший, основни́й, початко́вий
емáл(я)ь	по́ливо, поли́ва
ембріóн	за́плодок, за́родок, зача́ток
емóції	чуття́, почува́ння, при́страсті, пережива́ння, хвилюва́ння, почуття́ (*печалі, гніву* тощо)
епідéмія	по́шесть, морови́ця
епізóд	ви́падок, поді́я, приго́да
ескóрт	по́чет, су́провід, охорона
етажéрка	поли́ця
етикéтка	на́ліпка
іде(я)áльний	бездога́нний, доскона́лий, доверше́ний
ідентúчний	тото́жній, таки́й са́мий, одна́ковий, рівнозна́чний
ілюзóрний	прима́рний, уя́вний, спови́дний, нездійсне́нний
íмідж	образ
імпоза́нтний	показни́й, ставни́й, поважний, статечний, вели́чний
íмпульс	по́штовх, заохо́та, заохо́чення, спону́ка, пори́в
імпульси́вний	рвучки́й, пори́вчастий, спонука́льний
індиві́д	особи́стість, особа
іне́ртний	бездія́льний, мля́вий, невпра́вний
інстинкти́вний	підсвідо́мий
інструме́нт	знаря́ддя, *(переносно)* за́сіб
інтеле́кт	ро́зум
інтерва́л	про́міжок, про́міжка, ві́дстань
інтере́с	заціка́влення, ви́года, ко́ристь, хосе́н
інти́мний	близьки́й, гли́боко особистий, дружній
інтуїти́вно	серцем, нутром, здога́дно
камерди́нер	покойо́вий, слу́жка

канделя́бр	свічни́к
кант	облями́вка, кра́йка
капітулюва́ти	зда́(ва)тися, склада́ти зброю; пасува́ти
капри́з	при́мха, вередува́ння, забага́нка
кварти́ра	поме́шкання, приміщення, хата, житло́, домівка, оселя, госпо́да, хоро́ми, пала́ти
квита́нція	по́свідка, розпи́ска
клу́мба	квітни́к
коліз́ія	зіткне́ння, супере́чності, розхо́дження
колоні́ст	поселе́нець, пересе́лець, оса́дчий
кома́нда	нака́з, дору́чення
комента́р	тлу́ма(чення), *(у книзі)* додаток
компа́нія *(люди)*	товари́ство, гурт
компенса́ція	відшкодува́ння, *(гроші)* відшкодо́вання
компілюва́ти	*(чужі твори)* відпи́сувати, склада́ти
компле́кція	стату́ра, будо́ва тіла
компо́т	*(із сушні)* узва́р
компромента́ція	знесла́влення, розвінча́ння
комунікат	повідо́млення, оповіщення, доне́сення
комунікація	сполу́чення, зв'язо́к
конве́нція	уго́да, до́говір
конву́льсії	ко́рчі, судо́ма
консе́нсус	зго́да, пого́дження
консолідува́ти	згурто́вувати, гуртува́ти
констатува́ти	ствéрджувати, відзнача́ти, засві́дчувати
контрибу́ція	о́куп, *(гроші)* стя́гнення
ко́нтур	о́брис, о́бвід
конфу́з	ні́яковість, зніяковілість, засоро́млення, незру́чне стано́вище
концентрува́ти	зосере́джувати, збирати в п'яту́к, ску́пчувати
координува́ти	пого́джувати, узго́джувати
костю́м	убра́ння́, одяг, стрій
кошма́р	страхи́, жахи́ Господні, страховиддя, страхіття
крите́рій	мири́ло, мірка
кулина́р	ку́хар, смакова́р
куліси *(театр)*	лашту́нки
кур'є́р	посильни́й, розсильни́й, посланець, посла́нник

лаке́й	прислу́жник, лаку́за, лаки́за, слуга
леґалізува́ти	узако́нювати
лі́ди́рувати	вести пере́д, передува́ти
ло́зунґ	га́сло, за́клик
ло́кон	куче́рик
мавзоле́й	усипа́льня
ма́клер	посере́дник
манда́т	посві́дчення, свідо́цтво
мане́ри	пове́дінка, *(ір.)* поведе́нція
манто́ *(одяг)*	на́кидка
манускри́пт	руко́пис
маса́ж	розтира́ння, розмина́ння
медаль	відзна́ка
мелоді́йний	милозву́чний
меморія́льний	вікопо́мний, па́м’ятний
мемуа́ри	спо́гади, спо́мини
мента́льність	світосприйняття́
мітинґ	збори, віче, схід, збі́рка
моде́рний	нові́тній, суча́сний
моди́стка	шва́чка
моменто́льно	у(в)раз, митте́во, вмить, блискави́чно
моне́тарня	карбі́вня
моноліт́ний	суці́льний, ці́лісний, згурто́ваний
монуме́нт	па́м’ятник
монумента́льний	вели́чний, ґрунто́вний, глибо́кий
морґ	трупа́рня, поко́йницька
моти́в	спону́ка, підста́ва, причи́на, при́від
мундшту́к	ци́бух
нелеґа́льний	незако́нний, забороне́ний, підпі́льний
неофі́т	новові́рець, новоохре́щений
нівелюва́ти	вирі́внювати
німб	ві́нець, ся́йво
но́рма	пра́вило, взіре́ць, міра, кількість, ро́змір
нюа́нс	відті́нок, ві́дтінь
ора́кул	віщу́н
оранжере́я	тепли́ця

ора́тор	промо́вець, красномо́вець
о́рден	відзна́ка; спілка, громада, таємне товариство
о́рдер	нака́з, розпоря́дження, при́пис
ордина́рний	звича́йний
ортогра́фія	право́пис
пакга́вз (пакгауз)	комо́ра
пакт	уго́да
панора́ма	краєви́д, видо́вище
парі́ *(заключати)*	побитися об закла́д
па́рта	ла́вка
патро́н	покрови́тель, захисни́к, опіку́н; *(зброя)* набій
періоди́чно	раз-у-раз
персо́на	особа, досто́йник, по́стать, *(знев.)* цабе́
п'єдеста́л(ь)	підні́жжя
пилигри́м	проча́нин, богомо́лець
пігме́нт	заба́рвлення, барвни́к
піка́нтний	го́стрий, споку́сливий, прива́бливий, *(жарт)* масни́й
пірамід**а́**льно	шатро́м
по́за	поста́ва; хизува́ння, нещи́ра поведінка
портмоне́	гамане́ць, калитка
превалюва́ти	переважа́ти
превенти́вний, профілакти́чний	упере́д(жуваль)ний, запобі́жний
презентува́ти	представля́ти
прести́ж	добра слава, пова́га, вагомість
приз	нагоро́да
прима́т *(закону)*	*(верховенство)* зве́рхність, ви́щість, пе́ршість
при́нцип	заса́да, пра́вило, первонача́ло
пріорите́тний	першоря́дний
прогре́с	по́ступ
прозаїк	повістя́р, письме́нник
пропагува́ти	поши́рювати
пропо́рція	співвідно́шення, співмі́рність, розмі́рність
публі́чний	привселю́дний, відкри́тий, гла́сний
ранг(а)	звання́, чин, сан
ра́нець, рюкза́к	наплі́чник, наплє́чник, заплє́чник, нарамє́нник
ра́порт	звіт, доне́сення

рафіно́ваний	очи́щений, ви́тончений, ви́шуканий
раціона́льно	доцільно, зру́чно
реаґува́ти	відповіда́ти, відгу́куватися
регл(я)а́мент	поря́док, розпоря́док, пра́вило
режи́м	лад, устрій, розпоря́док
резиде́нція	місцеперебува́ння, о́сідок
резолю́ція	постано́ва, ухва́ла
резона́нс	відлу́ння, луна́, ві́дголос, ві́дгомін, ві́дгук
результа́т	ви́слід, на́слідок
рекомендува́ти	пропонува́ти, ра́дити
реконстру́кція	перебудо́ва, віднов́лення, відтво́рення, удоскона́лення, впорядкува́ння
репре́сії	гоніння, приду́шення, у́тиски
репроду́кція	відби́ток, *(дія)* відтво́рення
рестора́н	шино́к, корчма́
ресу́рси	запаси, джере́ла, можливості, за́соби
рефера́т	до́повідь
реце́пт	при́пис, вказі́вка
рикошет	ві́дскік (*р.в.* -ко́ку)
рикошетом	відско́ком, навкопи́ть
ритуа́л	обря́д, дійство
ру́пор	голосни́к, гучни́к; *(інтересів)* вира́зник
салю́т	яса́, са́льва
секре́т	таємниця
селе́кція	до́бір, ви́ведення, полі́пшення
се́рвіс	по́слуги, обслуго́вування
сигна́л	знак, попере́дження, пересторо́га, повідо́млення
сил(ю)уе́т(а)	о́брис, о́бвід, за́рис
симпто́м	озна́ка, ви́яв, про́яв, прикме́та
синхро́нний	рівноча́сний, одноча́сний
ске́птик	нев'і́ра, сумніва́ка, Хома невіруючий
скипетр	бе́рло
спа́зми	ко́рчі
спекта́кль	виста́ва, видо́вище
специ́фіка	своєрі́дність, особли́вість, винятко́вість
спе́ції	припра́ви
споради́чний	поодино́кий, час від часу, випадко́вий

стаж	до́свід
сфе́ра	ку́ля; ба́ня, склепіння, ца́рина
сце́на *(театр)*	кін
сюрпри́з	несподі́ванка, раптови́сть, здивува́ння, подару́нок
табуре́т	стіле́ць
тестаме́нт	заповіт
тир	стрі́льбище
ти́тул	звання́, чин
тракт *(дорога)*	гости́нець, би́тий шлях
тракти́р	корчма́, шино́к
транспл(я)антація	переса́дка, переса́джування
тра́ур	жало́ба, ту́га, скорбо́та
тривія́льний	заяло́жений, звича́йний, буде́нний, позбавлений свіжости
тротуар	пішохід, хідни́к
трофе́й	*(військова)* здо́бич, па́м'ятка
універса́льний	всеося́жний, всебічний, різнобічний, загальний
уніка́льний	одни́м-еди́ний, неповто́рний, неперева́ршений, рі́дкісний, виняткови́й, незрівня́нний
унита́рний	єди́ний, собо́рний, неподільний
фавори́т	улю́бленець
факти́чно	на ділі, спра́ві, дійсно
фальши́вий	підро́блений, ли́повий, неправди́вий, хи́бний, помилкови́й, обма́нний, неприро́дній
фамілья́рний	панібра́тський, розгну́зданий, надто вільний, розв'я́зний
фанто́м	при́від, прима́ра, мара́
фарш	на́чинка
фаса́д	лицьови́й бік, обли́ччя, лице́
фасо́н	крій
фа́тум	доля, хрест, немину́чість
феєри́чний	казкови́й, чарівни́й, захо́пливий
фено́мен	я́вище
фетр	повсть
фіксува́ти	закрі́плювати, встано́влювати
фікти́вний	неспра́вжній, ви́гаданий, уя́вний, недійсний
фі́кція	ви́гадка, неісну́юче, невірне, хи́бне
філантро́п	доброчи́нець, благодійник, добродійник

філігра́новий (філігра́нний)	тонко́ї роботи
філо́лог	мовозна́вець
фі́льт(е)р	ціди́ло
фі(я)а́ско	невда́ча, неу́спіх, прова́л, пора́зка
флако́н	пля́шечка
флірт	залиця́ння
флю́гер	пого́дник, млино́к
флюс	пухли́на, о́пух, на́бряк, гноя́к
фонд	запас, нагрома́дження
форту́на	удача, щасливий ви́падок, у́спіх, тала́н, щастя
фрахт	перевізне́
фрибо́льний	розв’я́зний, непристо́йний
фронто́н	пере́дня сторона, причі́лок
фунда́тор	засно́вник, основополо́жник
функціонува́ти	діяти, робити
фуру́нкул	чиря́к
футля́р	коро́бка, скри́нька
хро́ніка	літо́пис
хроні́чний	затяжни́й, трива́лий, постійний, зада́внений
целіба́т	безшлю́бність, безшлю́б’я, нешлю́бність, неодру́женість, само́тність
циркуля́р	розпоря́дження, обі́жник, посла́ння, зве́рнення
циркуля́ція	о́біг, круговий о́біг
шанс	нагода, можливість, змо́га
швайца́р	придве́рник, две́рник, вишиба́йло, вибива́йло
ше́льма	крути́й, круте́лик, хитру́н, хитрю́га, лука́вець, ошука́нець, шахра́й, спри́тник
шере́нга	ла́ва, ряд
шкату́лка	скри́нька, коро́бочка
ште́мпель	печа́тка
штибле́ти	черевики
штурм	на́ступ, взяття́, завоюва́ння
шту́рман	стерновий
шу́лер	шахра́й
юсти́ція	правосу́ддя

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ
(російсько-український словничок)

Фразеологічний словничок — саме те, що, на думку автора, потрібно найчастіше. Якщо окремі слова ще сяк-так можна перекласти, послуговуючись навіть "російсько-російськими" словниками, то з фразами так не вийде — різні мислення, світосприйняття, природні умови. Зрештою, до певної міри, різні мовні закони.

Російською	**Українською**
без всякого повода	без жадно:ї/го при:чини/воду
без зазрения совести	без доко́ру сумління
без	
~ памяти	не пам'ята́ючи, не тя́млячи
~ седла поехать	поїхати о́хляп
~ сомнения	напе́вно
~ удержу	без упи́ну
~ умолку	не вмовка́ючи
беру Бога в свидетели	Богом сві́дчуся
битком набитый	на́пхом-на́пханий, повно на́бганий, на́топтом-нато́птаний
Бог в помощь	Боже, поможи! Помага́й-бі! Боже помагай!
брат двоюродный	брат у пе́рших
брат троюродный	брат у дру́гих
бросить беглый взгляд	ски́нути/намигну́ти оком
бурно проведенная молодость	бурхливо перебу́та молодість
было да сплыло	було́ та загуло́, було́ та за водою пішло
в	
~ виде опыта	на спро́бу
~ гражданском браке	на ві́ру жити
~ долг взять	взяти на борг
~ его словах кроется лесть	його слова лестощами підби́ті
~ изнеможении	з неси́ли
~ неприкосновенности	недоторка́нно
~ обрез	без ли́шку, як утя́в, без зайвини́
~ обтяжку	тісно, в обхва́т, як обли́пло
~ общей сложности	загало́м
~ один присест	за одним ра́зом
~ порядке вещей	як во́диться, як годи́ться, як звичайно, як слід, зазвича́й
~ потёмках	смерко́м, по́ночі, по́темки, по́темну
~ припрыжку	ско́ком, підско́ком
~ промежуток времени	у проміжок ча́су
~ разговор вступать	на розмову ста́ти

в	
~ своем кругу	по́між своїх
~ семейном кругу	у роди́ннім колі
~ смятение приводить	колоти́ти, вере́мію підніма́ти
вступить в брак	віне́ць взя́ти, у закон вступити, одружи́тися, звінча́тися, на рушнику́ стати
в том то и беда	то ж бо й ли́хо/горе
в точности	до слова, точнісінько, достеме́нно
валяться в постели	виле́жуватися
вверх лицом, животом	горілиць, горічерева
вводить в заблуждение	облу́джувати, ошу́кувати, вводити в оману
вести переписку	листуватися
взор потупить	спусти́ти очі
взором пожирать	па́сти очи́ма
вид на жительство	свідоцтво на перебува́ння, па(ш)спорт, по́свідка на прожиття́
влепить пощечину	ляпаса́/ляща́ дати
вне себя	не тя́млячи
внимания достойно	ва́рто/гідне уваги
внять мольбам	здатися на блага́ння
во весь опор	навза́води, скільки ду́ху, чимду́ж
во главу угла	на чоло́, на чільне місце
во избежание	уникаючи, ухиляючись від; щоб не ...
возникает ссора	бере́ться сварка
войти во вкус	розсмакува́ти, розла́ситись, розласува́тись
волчья шуба	во́вчий кожу́х
впасть в уныние	у ту́гу вда́тися
все идет как по маслу	все котиться, як на олії
вскипать гневом	розлютува́тися
всклоченная голова	ку́дла, кудла́й, кудла́нь, ку́чма
встречный ветер	супроти́вний вітер, (зу)стрічний вітер, вітер назустріч
вступать в состязание	на змаг/перемо́ги йти
вывернуть наизнанку	перелицюва́ти, обернути нави́воріт
выжить из ума	позбу́тися ро́зуму, слабіти на голову
выиграть время	ви́гадати час

выйти	
~ из границ	ступи́ти через край, переборщи́ти
~ из себя	розпали́тися
~ из терпения	терпець урвався, терпіння стра́ти(ла)в
высоко	
~ превосходительство	ясновельмо́жність
~ преосвященство	превеле́бність
выхоленный мальчик *(бутуз)*	бу́цик
глубокая печаль	тяжка́ туга, журба́ пеку́ча
глубокий траур	велика жало́ба
глухое место	глушина́
говорить	
~ без обинако́в	без соро́му казка
~ в нос	гугня́вити, бубня́вити, кана́ркати
~ вяло	слебезува́ти
~ гневно	гри́мати
~ кричать	галасува́ти, репетува́ти
~ на непонятном языке, неразборчиво	ґерґота́ти, шварґота́ти
~ наобу́м	навмання́, не знати що
~ обиняками	на здо́гад
~ себе под нос	ми́мрити
~ сквозь зубы	ціди́ти
~ тихо	гомоні́ти
год от году	щоро́ку, щорі́ч, час від часу
горю предаваться	в ту́гу вдаватися
грусть снедает его	журба су́шить його
густо населенный	густо залю́днений
давным-давно *(неизвестно когда)*	бо́зна-коли́
дать	
~ другой оборот делу	поверну́ти справу
~ о себе помнить	в тямки́ датись
~ помнить	пам’ятко́вого дати
~ себя предостеречь	здатись на пересторо́гу
движение вперед	по́ступ
движение невольное	по́рух
дело на мази	справа ла́годиться
держать чью сторону	тягти́ *(за кого)* руку

до	до
~ глубокой ночи	глу́пої ночі
~ каких пор	до́ки
~ основания	краю, ноги, пня; вщент, упе́нь
~ сих пор	досі, до цього часу, до сьогодні
~ скончания века	кінця світу, до ско́ну
его часто прихватывает	він часто занепада́є на здоро́в'я
ей дурно сделалось	їй мло́сно стало
женщина легкого поведения	слабка́ на уто́ри
жирно будет	бага́то ду́же
жирный блеск	масни́й блиск
жить бирюком	одлю́дно жити
за	
~ глаза	взá очі, позá очі
~ мной очередь	моя черга
~ неимением	за браком, через брак
~ немногим остановка	дрібни́ці бракує́
~ неспособностью	через нездáтність
заводить разговор	зніма́ти слово, почина́ти
заволокло небо	нахма́рилось
задавать тон	пере́д вести́
запекшиеся губы	пересма́глі устá
записать в приход	записати на прибу́ток
запустелый дом	пу́стка
зарево подымается	за́гра(ва) бере́ться
заря занимается	зорíє
засидеться в гостях	загостюва́тися
заставить молчать	замкнути устá, зав'язати язика
застольные песни	частувальні/бенке́тні пісні́ до вина/горілки
здание каменное	кам'яни́ця, муро́ваний будинок
здорово ли Вы живете?	як ся маєте?
злой	лихи́й
змей бумажный	літáвець
зрелый возраст	дíйшлий вік
зрелый умом	розумом дíйшлий
и	і
~ в помине не было	не зга́дували
~ в помине нет	слíду нема́є
~ думать нечего	га́дки не май; ду́мку поки́нь
~ это называется дружба!	це зветься *(вважають за)* приязнь!

идти	(й)іти
~ на поклон, с поклоном	на ралéць, копи́л
~ на попятную	відмага́тися, відступа́тися
~ не идёт *(подоба́ет)*	не ли́чить
~ напролом	пробо́єм
~ пошло прахом	пішло внівéць, зійшло нанівéць
~ сплошной массой	ла́вою
из вежливости	для годи́ться
из рук вон плохо	дуже пога́но
избить до крови	у кров роз'ю́шити
и́мя	ім'я́, іме́ння, йме́ння
~ честное	добра слава
~ носить	зватися
искать предлог	шукати за́чіпки/приводу
исконные обитатели	справі́чні мешканці, тубільці
испещренный	мере́жаний, ви́мережаний
исполнить желание	ввóлити волю
испустить дух	віддати Богові душу
как	
~ бы не так	чорта з два, аякже!, та ба
~ Вам угодно	як собі знаєте, воля Ваша, як Вам завгодно
~ в бездонную бочку	мов у прíрву
~ в воду канул	як водою змило, як корова язиком злизала
~ на иголках	як на шпи́чках
~ раз вовремя	са́ме в по́ру
~ следует поступить?	як слід вчини́ти?
~ снег на голову	несподівано, на́гло, раптóво
какая прелесть!	що за розкіш!
корою покрыться	заскори́ніти
крепко-на́крепко	на́твердо
крест-накрест	на́вхрест, упере́хрест
кривить душой	брати гріха на душу
кровь с молоком	з лиця біл(а)ий та рум'ян(а)ий
кромешная тьма	те́мрява/пітьма непроглядна, суцільна, вселе́нська
круглый сирота	кругом сироти́на
куда он провалился?	де він подівся?
куда ты лезешь?	куди ти пне́шся?
курортный сезон	курортна пора́
легко нагибающийся	хилки́й

ледяная кора	зале́да
летать в мыслях	зано́ситися думками
лихой, бойкий, удало́й	хва́цький, жва́вий, мото́рний, зух
~ ездок	бра́вий їзде́ць
~ лихое дело	молоде́цька справа
лицом к лицу	віч-на́-віч, *(жаргон)* ніс-у-ніс
мазать колеса дегтем	шмарува́ти, масти́ти воза
мелкая душо́нка	мізе́рна, дрібна души́ця
мир праху твоему!	перо́м земля тобі! нехай тобі земля пером!
мирный	
~ договор	мирова́ угода, умова
~ переговоры	переспра́ви, переговори, перемо́ви(ни)
мирская суета	світова́, земна марно́та
мне не случалось	мені не випада́ло
мозг(и́)	мо́зок (мізки)
~ до мозга костей	до нутра кісток, (аж) до сами́х кісто́к
~ куриные	ку́рячі
~ набекре́нь	шкребе́рть, ви́вихнутий
~ не варят	нема лою (олії) в голові
~ не на месте	розуму багато, та вдома не ночує; кле́пки бракує
~ шевелить мозгами	метикува́ти, мізкува́ти
молва приписывает	чутки́ накидають
молитва	
~ заупокойная	молитва заду́шна/по душі
~ перед причастием	прича́сна
~ разрешительная	прощ́альна
молоде́ц девка	ко́зир-дівка
момент	
~ благоприятный	слу́шна нагода
~ в настоящий	на цю хвилину, тепер, нара́зі
~ к настоящему	на цей час, натепе́р
набекре́нь	набаки́р
наголову разбить	ущент, до ноги, до пня, впень, на геть поби́ти
на	на
~ меня напал сон	ме́не найшов сон; мене́ взяв сон
~ него ничем нельзя подействовать	нічого з ним не вдієш/поробиш; на нього нема ради
~ один покрой	один лад
~ опушке леса	узлі́ссі, край лісу
~ побегушках	побіге́ньках, за попиха́ча бути
~ праздник ходят ряженые	святка́х ходять з машкаро́ю
~ склоне дней	схилку віку

наваждение *(соблазн, искушение)*	зна́дження, зна́да, споку́са
навлечь на себя беду, стыд и позор	стягти́ біду, сором, ганьбу на се́бе
наглядный пример	нао́чний приклад
надорвать животы от смеха	порвати кишки́ *(бо́ки)* з ре́готу, зо́ сміху
накаркать беду	накрякати ли́ха, накликати біду
накладные усы, волосы	фальшиві ву́са, волосся
напала лень	баглаї обсі́ли
на попятную	назад, наза́дгуз(ь)
настоятельная необходимость	пеку́ча потреба
не	не
~ в пример	взамі́ру; без порівня́ння
~ в пример другим	вважаючи на інших
~ к лицу тебе молодиться	випадає тобі молоди́тись
~ прочь	від того/проти того
~ сдобровать	минути лиха
невдомёк	невдога́д, невтямки́
неоднократно	не раз, кількаразо́во, неодноразо́во
неразговорчивый человек	мовча́н, мовчу́н
нервный припадок	нервовий на́пад, нерво́ва атака
неровен час	усяко буває, трапляється часом
ни в зад, ни вперед	ні сюди́, ні туди́
ни дать, ни взять	точнісінько, саме якра́з, якра́з
обман зрения	ома́на, мара́
обман чувств	насла́ння, на́силка, мана́, ома́на, моро́ка
образ мыслей	на́прям думо́к
одетый в женское платье	пере́браний за жінку, жінкою, по-жіночому
он	він
~ вел себя молодцом	поводився, як коза́к
~ дерево деревом	як пень той, дуб дубом
~ меня ни во что не ставит	мене ні за́що має
~ на меня в претензии	на мене наріка́є
~ не промах	(той ще) прonóза
~ ничем не доволен	йому нічим не дого́диш
~ под мухой	під чаркою
~ пустился напропалую	пустився берега, кинувся на одча́й
~ совсем не беспокоится	зовсім голови не сушить
~ точно помешан	наче зшалені́в/здурів
~ целую ночь пробредил	йому цілу ніч верзло́ся

она была заинтересована в браке	їй ішлося про шлюб
она в нем души не чает	вона за ним дух ро́нить
оскорбить действием	зневá́жити чи́нно
оставляю за собой право	застеріга́ю собі права
отдать поклон	відклони́тися
откидные рукава	вильо́ти
откуда не возьмись	де й узя́вся
отмена смертной казни	зне́сення кари на:горло/смерть
отнять ребенка от груди	одлучи́ти дитину
отстань от меня	дай (мені) спокій
отступать от истины	ухиля́тися від правди
охотный ряд	ринок ріжної дробини́
очертя голову	нао́сліп, на одча́й, сліпма́, стрімголо́в
перед	
~ наступлением вечера	на пі́две́чір
~ рассветом	удо́світа
~ родами	на по́ступі
~ сумерками	при́смерком
передавать поклон	кла́нятися *(кому, до кого)*
передавать привет	перека́зувати привітання
питать доверие	мати віру *(до кого),* йня́ти віри
питать надежду	ма́ти, живити, голу́бити надію
плюнуть в глаза	плюнути межи́ очі
поднимать, поднять	
~ больного на ноги	відходи́ти, одвола́ти
~ крик	зчини́ти ґвалт
~ на себя руки	собі смерть заподіяти
~ на смех	на глум, на кпи́ни брати
~ шум, ссору	збивати бучу, колотне́чу
по	
~ добру, по здорову	*(іди собі)* з добром
~ набору	за при́зовом
~ наитию	під на́дихом, з навіяння
~ нисходящей линии	спадно́ю лінією
~ своему обыкновению	своїм звича́єм
~ собственному желанию	самохі́ть, по своїй волі, за власним бажанням
под Вашим руководством	за Вашим про́водом
под стать	до пари, під пару, до ла́ду́, до прикладу
подался вперед	посу́нувся наперед

подлить масла в огонь	додати га́рту
пожать, пожимать плеча́ми	здвига́ти, стену́ти плечи́ма
пожинать лавры	збирати лаври; заживати *(добувати)* слави
пойти впрок	у ру́ку піти
покориться необходимости	скоритися коне́чності/неминучій потребі
полезным быть *(кому)*	у пригоді стати
пользоваться несчастьем другого	ли́хом торгува́ти
помочь горю	зарадити ли́хові
попадаться на глаза	наверта́тися на очі
попутное замечание	побі́жна зува́га
последним быть	па́сти задніх
послеобеденное время	пообідній час, сполу́денок, пообіддя
постричься в монахи	в ченці постригтись, вчерні́ти
потому-то и нет	*тим бо й ба!* через те (ж) бо то й нема
пошло по-прежнему	повелося по-старо́му
праздновать новоселье	справляти вхі́дчини, вхо́дини, новосі́лля
праздновать святого лентяя	справляти ле́жня, баглая́
прах с ним!	цур йому! хай йому лихо!
превратиться в пыль	спорохні́ти
предвкушение	смакува́ння, передсма́к, за́смак
предводитель	предводи́тель, приво́дець, призві́дця, провідни́к
предводитель дворянства	марша́лок, предводи́тель
предзнаменование	знак, озна́ка, знаме́но
предоставляю себе право	застеріга́ю собі права
предоставляю на Ваше усмотрение	здаю́ся на Вашу волю/ласку
предусмотрительность	оба́чність
предъявить претензии	по́зов заложи́ти
прелесть	краса, розкіш; ва́ба, прива́ба, прина́да, ома́на
пренебрегать *(кем)*	поневіря́ти *(кого),* гордувати, нехтувати *(ким)*
препинания *(знаки)*	знаки розділо́ві
преткновения *(камень)*	прити́чина, камінь спотика́ння
преувеличить похвалу	перехвалити на один бік
прибрать к рукам	до рук прибрати, у шори забра́ти

приговорить к смерти	засудити на смерть
прикусить губу	зціпи́ти зуби
принимать деятельное участие	брати чинний у́діл
принимая во внимание	беручи́ на увагу *(що);* маючи на увазі; вважаючи, що
принять к сведению	взяти на увагу
приходить в забвение	піти в непа́м’ять
про себя что-то думает	сам собі щось міркує/гада́є
пробило два часа	би́било другу годину
произвести беспорядок, раздор	вчинити розгардія́ш, бу́чу
проливать свет	кидати світло
прочь с глаз	геть з-перед очей/очі
пустить коня во всю прыть	пустити коня навза́води, що є духу
равным образом	за́рівно
разбежались глаза	очі забі́гали, розблука́ли
развращённость	розбе́щеність, паскудство, зіпсо́ваність, зіпсу́тість, розгну́зданість
разговор	розмова
~ вдаваться в	у балачки́ захо́дити
~ вертелся	в’яза́лася *(кого, чого)*
~ вмешиваться в	впада́ти в мову
~ возобновлять	зніма́ти *(знову)* розмову
~ крупный	гаря́ча
~ не клеится	мова не мови́ться, не тули́ться
~ прекратить	урва́ти
~прерывать	ури́ва́ти
~ продолжается	йде, то́читься
~ касается	мова заходить, йдеться
рулевым быть	на стерні́ (стерновим) бути
с бу́хты-бара́хты	нао́сліп, здру́ру
сверх меры	над міру, через край
сверх силы	над силу
с	
~ давних пор	зда́вна
~ избытком	з ли́шкою
~ тех пор	відто́ді, з того́ часу
~ тех пор как	відко́ли
~ этой поры	відтепе́р

сам навязывается в дураки	сам при́тьмом у дурні лізе
сбить спесь	збити пи́ху
сбывать краденое *(другими)*	перево́дити крадене/цу́плене
сверх обыкновения	над зви́чай
свыше сил моих	над мої сили
сдирать кожу	білува́ти
сжалься надо мной!	пожалій мене!
сильний характер	міцна́ вда́ча
сказал что-то про себя	бу́ркнув/сказав щось до себе
сколько угодно	дово́лі, скільки хочете
скука одолела	нуд напа́в
следить глазами	зо́рити/па́сти очима
сложить голову	накла́сти головою
сломя голову	стрімголо́в, прожо́гом
служить исходным пунктом	пра́вити за поча́ток
слыханное ли дело?	чи чу́вано?
смешное событие	чудасія
снискать любовь	приєдна́ти любов
совет держать	ра́ду ра́дити
составить себе репутацию	зажи́ти слави, репутації
сплошь и рядом	скрізь і всюди
судьба лишила *его* всего	доля віді(за)брала *йому* все
согнуть в бараний рог	в дугу́ зігну́ти
суета сует	марно́та марно́т
так ему на роду написано	так йому вже судилося
того и гляди	так і дивись, от-от
томиться тоской	серцем ну́дити
тоска *им* овладела	*його* ту́га посіла
тут тебе и конец	тут тобі й край/смерть
тяжелое время	лиха́ година
убить наповал	убити на смерть/з одного ма́ху
уходи по добру, по здорову	іди, поки цілий; іди собі з Богом
хлопать в ладоши	плеска́ти в долоні
ходить на задних лапках	ходити навшпи́ньки/на ци́рлах
чертова кукла	ді́дькова личи́на
шею сломать	скрути́ти в’я́зи

это	це
~ вопрос денежный	справа грошова́
~ ему не впервой	йому не первина́
~ надёжный человек	людина пе́вна/надійна
~ у него в крови	в йо́го роди́ме
я не прочь от этого	я не від того́
я тащусь *(жаргон)*	я ся воло́чу, я ся тя́гну, я си та́щу

ЗАГАЛЬНИЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК

Далеко не всі слова у лівім стовпчику російські, зокре́ма: браво, вариант, желе, попурри. А що зайшли вони до української через північне посередництво, то сприймаємо їх як "російські". Хай там як, а маємо власні відповідники.

Російською	**Українською**
аккомпанемент	су́провід
бакенбарды	бу́рці, ба́ки, ба́кени
бандероль	пере́паска, бандеро́ля, опа́ска
благовоние	па́хощі
борода клинышком	цапи́на борода, клинце́м
браво	добре, гарно, ле́псько
бултыхх	шубо́всть, бовть, бульк
ванька-встанька	іване́ць-киване́ць, іван-покива́н, іва́нцьо-вста-ва́нцьо, іва́нчик-встава́нчик, іва́сьо-встава́сьо
вариант	одмі́на, ві(о)дмі́нність
ваятель	різьба́р, сни́цар
величиною	завбі́льшки
венгр	угорець, мадя́рин, мадя́р
взбрести	спасти на думку, влізти в голову
взбучка	прочуха́нка
вкось, вкривь	криво, навкоси́, на скоси́, косяка́, скі́сно, на́бік, зуко́са
вовне́	наоко́ло, наокі́л, навко́ло
вольница	гультя́йство, бурла́цтво
воочию	очеви́дячки, очеви́дьки, вочеви́дь, перед очима, на власні очі
выклянчить	ви́канючити
горельеф, барельеф	горо́різь(ба)

гравюра *(на дереве)*	деревори́т
графин	кара́ф(к)а
гробница	усипа́льня
де́льно	до ла́ду́, до пуття́, до речі, до діла
диковинка	дивина́, диви́нка, дивови́жа
дневник	де́нник, щоденник
доко́ле	до́ки, докіль
допо́длинно	достеме́нно, напе́вно, справді
досу́г	дозвілля; вільний/гуля́щий час
егермейстер	ловчий, єгермайстер
ерала́ш	розгардія́ш, гарми́дер
ерошка	ку́дла, кудла́ч, кудла́й, кудла́нь
желе́	дра́глі, кисіль
жето́н	дука́ч, личма́н, бля́ха, значок
жмурки *(игра)*	пі́жмурки, ку́зьмарки, ці-ці баби, куцю́-баба, баби́-ку́ці
забве́ние	забуття́, забу́ток
загар	(за)сма́га
заклание	зако́лювання, закла́ння
заковы́ка	закови́ка, за́чіпка, перешкода, зава́да, прити́чина
заку́ска	за́куска, пере́куска
заминка *(в разговоре)*	за́пинка
запи́ска	за́писка, цида́лка, запи́сування, де́нник, збірник
затыкать *(начать говорить ты)*	почати в ти́чки гуля́ти
захорохо́риться	запри́ндитись
зачетка *(зачетная книжка)*	за́лічна/іспито́ва книжка
злой рок	безтала́ння, недоля, лиха́ доля
золо́вка	зови́ця
издёрганность	пошма́рпаність, засми́каність
изна́нка	ви́воріт, спід, низ, другий бік
исколесить	ви́їздити, об'їздити, з'їздити
исподтишка́	ни́шком, ти́шком-ни́шком, по́тайки, сти́ха, сти́шку, крадькома́
иссиза	сиза́во, сиза́сто, по́сизо

иссúня	сúняво, синя́сто, зсúня
кайма́	габа́, о́бві́дка, окра́йка, облямі́вка, лямі́вка, оторо́чка
канитель	тяганúна, моро́ка
карикатура	кривýнда
картавить	гарка́вити
кля́кса	ля́пка
кочевряжиться	комúзитися
кругозор	кругогля́д, видокру́г, кружгля́д
кувырком	беркúць, пере́вертом, сторч, сторчака́, пере́кидьки
кукиш	дуля, фіґа, хвиґа, моско́вка, буру́лька
куранты	дзиґарі́ з музикою
кутузка	холо́дна, сибі́рка, буцега́рня, цю́па
лазе́йка	лазі́вка, ви́лазка, про́ла́зка
ла́комка	ласу́н, ласíй, ласогу́б
лацкан	вило́га, одворо́т, зако́т
линять	блакува́ти
литавры	котлú, тулумба́си
магистрат	ра́туша
манеж	машта́рня
манжеты	бри́жі *(збори на рукавах чи комірі),* рука́вчики
маскарад	машкара́
междометие	ви́гук
мещанин	городя́нин, містя́нин, *(знев.)* містю́к, міщу́к
мудрёность	мудра́ція
муть	джу́рджя, каламу́ть
мя́у	няв
мяу́кать	ня́вкати, нявча́ти
нааýкаться	нагука́тися, нагого́вкатися
наверх	догори́, д’го́рі
наверху	вгорі́
надоумить	напоу́мити, дора́дити, нау́мити, на розум посилати, напу́тити, навчúти
назидание	напу́чування, напу́чення, нау́ка
назидательно	напу́тливо, навча́льно
наитие	на́дих, надхне́ння, навіяння, на́хід

наощупь	навпо́мацки
напрокат	у найм, внаєм
наобу́м	бе́збач, бе́збаш
народник	народо́вець
наружу	на о́коло, надвір, наве́рх, на по́верх
начес	на́чіски
небоскреб	хмарочо́с, небося́г
невдомек	невтя́мки, не в до́гад
невнятность	невира́зність
невтерпеж	корти́ть, приспі́чило, нетерпля́чка, сверблячка
недомолвка	недомо́вка, недо́сказ
нищенство	старцюва́ння, жебра́цтво, же́бри, старці
обма́нно	пі́дступом, підсту́пно, о́шуком
обосно́ванно	підставо́во, обґрунтовано
обратно	назад, поворітьма́, навідворіт, навспа́к
объективно	безбі́чно
однофамилец	однофамі́льник
окурок	недо́кур, недо́курок
олух	йолоп, бевз, бевзь
омовение	омива́ння
оплеуха	ля́пас, ляпане́ць, лящ, морда́ч
отребье	не́гідь, сміття, ви́бірки
отродье	ви́родок, ви́плодок, ви́брудок, ви́лупок
отсебятина	відсебе́ньки
оттенок	ві́дтінь, відті́нок
очерк	на́рис, на́черк, шкіц
парча	парча́, грезе́т
перекли́чка	пере́клик
пе́репись	пере́пис, *(діял.)* конскри́пція
пируэ́т	викрута́с, піруе́т
поборы	зди́рство
пого́дки	одн(е)о по о́дному
по́годя	зго́дом, перего́дом, перегодя́
погремушка	бря́зкало, торо́хкало, гу́ркало
пода́вно	поготі́в, тим більш, по то́му

подóнки	пóкидьки, пóтолоч
поúмка	піймáння, злáпання
поклажа	кладíння, клáжа, вагá, вантаж
поменяемся!	давай(те) мінькá, на мíньки!
помост	помíст, мостúння, мостовúння
попурриú	попурí, збиранúна
порою	íнколи, іноді, чáсом, часáми
порфира	багряниúця
потасовка	чубаниúна, чубрíй, тасканиúна, тáска, пóтаска, халазíя, поволóчка
праща	киúдька
прибаутка	приúказка, приúкладка, верзýнка
прикормка	принáда
проездом	перéїздом, по дорóзі, проїздом
противоречие	суперéччя, сýперіч, суперéчність, перекíр
прямой	прóстий
прямота	прóстість
путеводитель	провідниúк, поводáр(ь), путівниúк
раболепие	рабська догíдливість, улéсливість, плазувáння
рвение	дбання́, дбáлість
резво	жвáво, швидко, мотóрно
резон	рáція
ретиво	горлúво, порúвчо
ржавчина	джúґра, і(и)ржá
рисовальщик	малювáльник, рисувальник, кресля́р
розыск	рóзвідка, слíдство, рóзслід
саквояж	саквúй, клýнок, дорожній мішок
самородок	самородок, родúмець
свояк	швáґер, швaґрóˊ
свояченица	швaґровá *(сестра дружини)*
северяне	півничáни
синоним	синонíм, рівнознáка
сквернословить	лихослóвити, батькувáти, матюкатися
скопление людей, скота	джýрґа
скоропостижно	нáгло, раптóво

скотство	бидля́чість, грубість
скрижаль	табл(иц)я
слоеный	листкува́тий, шарува́тий
смекалка	кмітли́вість
смотритель	догля́дач
смыслить	тя́мити, розуміти, кме́тити
соблаговоление	зво́лення
сторицею	всо́теро, стокро́т
суфлёр	підка́зувач, підка́зчик
сыщик	визна́вчик, шпиг, ни́шпорка, ни́шкавка
типу́н	пи́поть
укрывательство	перехо́ви
услугу оказать	у пригоді/послузі стати
усыновление	усино́влення, при́йми
ущемление	при́тиск
фарфор (перське *фегфур*)	порцеля́на
фаянс (*фр.,* від назви *іт. м.* Фае́нца)	півпорцеля́н, фаянс
хиромантия	ворожба́ *(на долоні)*
целостность	ці́лість, суці́льність, цілоку́пність
чалма́	завива́ло
эмаль	скли́ця
эпитимия	поку́та
южане	півде́нці

“УКРАЇНСЬКО”-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК

“Лізла по драбині,
та впала з лєсніци”.

Таке чи схоже чуємо щокрок. Суржик, що той чортополох, заполонив мовний про́стір. Ця мішани́на завдала настільки потужного удару, що знадобляться роки́ копітко́ї роботи на державнім рівні, аби ввести мову в *правдиве* річище. Потрібні десятки книжок на зразок “Як ми говоримо” Б. Антоненка-Давидовича. А ще більше країна потребує грамотних Вихователів і Вчителів, особливо в яслах, дитсадках та початковій школі.

Вживають	**Має бути**
актуальний	злободе́нний
ангел	я́нгол
аренда	оре́нда, посе́сія, ви́наймання
аутентичний	автентичний, спра́вжній, правди́вий
аутодафе́	автодафе́, (*порт.* auto da fé, акт ві́ри)
бігá *(кінні)*	перего́ни
більш ніж достатньо	задо́сить
благополуччя	добро́бут, гара́зди
близьке зарубіжжя	країни (держави) СНД
блокнот	нота́тник, записни́к
болезаспокійливий	протибольови́й
буду садити	сади́тиму
буквально	досто́ту, у прямому розумінні
в двох словах	одне́, одно́ слово
в значній мірі	значною мірою
відволікатися	відвертати свою увагу; давати собі спокій, забувати про клопоти, відходити, відхилятися, відриватися, абстрагуватися
в інший час	і́ншим ча́сом
в любому випадку	у першім-ліпшім, будь-якім разі
в усьому іншому	позати́м
в цілому	загало́м, на зага́л, цілком
Вакх	Бакх (*гр.* Βάκχος, бог вина, виноробства й веселощів)
величезна кількість	бе́зліч

веснушки	ластови́ння, ця́тки, ця́точки
взахльост	захльо́скуючи
Ви правий	Ви маєте рацію
вийти із становища	ви́в'язатися
виключення	ви́няток
ви́ставочний	виставко́вий
вище від середнього	понад пере́січ
виявляти бажання	зголо́шуватися
відбір	до́бір
відгадник (*рос.* отгадчик)	уга́дько, відга́дько
відгодіве́льний	відгодо́вчий
відзив *(на статтю, фільм)*	ві́дгук
відмінений	скасо́ваний
віднікуватися	відхре́щуватися
відправляти *(поштою)*	надсила́ти
відтворити *(перекладом)*	відда́ти
вмішуватися	втруча́тися
внахльост	на́хлистом, навхльо́ст, вна́пуст
вника́ти	заглиблюватися, намагатися осягнути; *(у дрібниці)* вла́зити
волею-неволею	хоч-не-хоч, мус-не-мус
впадати в дитинство	дити́ніти *(він здитинів)*
глава	голова (*держави* тощо), *(книги)* розділ
горілочний	горілча́ний
девіз	гасло, девіз(а), мо́тто
до цих пір	досі
добиватися	домагатися
достатньо	досить
емоціональний	емоційний, чуттє́вий
жахливо сердитий	страх який
жестяний	бляшани́й
з нальоту	спрожо́гу
з настанням весни	об весні
з піною біля рота	з піною в роті
з тих пір	відто́ді

за адресою	на адресу
заздалегідь	наперéд
заздрáвиця	мнóгая лі́та, многоліття
заложник	зарýчник, застáвник
згущати фарби	передавáти куті меду
здоров’я погіршується	здоров’я гіршає
з’їхати з розуму	з глузду з’їхати, хи́бнутися розумом
інтерв’ювати	брати інтерв’ю
канівчанин	кáнівець
капельмейстер	капельмайстер
кип’яток	окріп, кип’я́ч, ки́пень
кладовщик	комірни́к
коли Ви хочете	як/коли Ваша ласка
коляска	візóк
конюшня	ста́йня
копчений	вýджений, копчений
корзина	кошик
користуватися попитом	мáти пóпит
користуватися успіхом	мáти успіх
лайка *(шкіра)*	сап’я́н
лаповидний	лапáтий
линя́ти	блакувáти
лист паперу	аркуш
лишній раз	зайвий раз
лінивий	ледачий, ледар, багла́й
лоскотливе питання	дражли́ве питання
лунатик	снови́да
любимий	улюблений
малоімущий	незаможний, малозаможний
манішка	шемізéтка
металолом	брухт
минулого року	торі́к
минулорічний	торішній
митець	мистець
міроприємство	зáхід

місце перебування	о́сідок
мова йде про...	йдеться про...
молодіжний	молоде́чий
мусо́лити	ялó́зити
на зовнішній вигляд	назо́вні, з лиця
на кожному кроці	щокро́к
на́волочка	по́шивка
надавати звання	вивищувати до
надвигатися	насуватися
надзвичайна подія	пригода, халепа, ви́падок, аварія, нещастя, пригода з пригод
надобність	потреба
надоїдати	набрида́ти, обридати, надокучувати
нанести шкоду	завдати/заподіяти шкоди
не в стані	не годні, не спроможні, не в змозі
неграмотний	неписьменний
нічною порою	о нічній порі
номер газети	число газети
нуждатися	терпіти нужду, ги́біти; потребува́ти
обласний	*(ліпше)* крайови́й
облаштувати	впоряди́ти, впорядкува́ти
обшук	трус
об’ява	оголошення
одухотворяти	окриляти
околицями	манівцями, стороно́ю
оперувати *(фактами)*	послуго́вуватися
осінила думка	спало на думку, блиснула думка *(кому)*
осушати *(чарку)*	вихиля́ти
очистка	очи́щення
підмостки	при́мость
піднос	стябло́, таріль, та́ця
пліснява	цвіль
прищеплювати *(свідомість)*	освідо́млювати
прототип	першовзір, праподо́ба
позаминулого року	позá́торік

при допомозі	за допомоги, за допомогою
при обговоренні	під час обговорення, обговорюючи
приймати міри	вживати заходів
приступати до...	братися за...
парирувати	відбивати, давати одкоша, давати здачі
паровоз	паротяг
пахотний	о́рний
пере**в**зуватися	перезуватися
перевозка	перева́зення
перевозчик	перевізник
передпосилка	передумо́ва, *(в логіці)* за́сновок
пере**о**дягатися	передягатися
пирожне	тістечко
під рукою	напо́хваті
підодіяльник	пі́шва
пісенник	співа́ник
післявоєнний	повоєнний
післяреволюційний	пореволюційний
пішохід	пішохо́дець, перехо́жий
повисати *(в повітрі)*	виса́ти
повітряний поцілунок	поцілунок рукою
~ *подібний*	
~ клино-, клиновидний	клинува́тий
~ куле-	куля́стий
~ серце-	серцюва́тий
~сітко-	сіткува́тий
~ цибуле-	цибуля́стий
полтавча́нин	полта́вець (І. Котляревський *“Наталка-полта́вка”*)
получати	одержувати
порохо- і пиловидний	порохува́тий
посилюватися	ду́жчати
поставити собі за мету	узяти на думку *(що)*
посягати	зазіха́ти
потирати руки *(задоволено)*	затира́ти руки
похо́дити	вести рід, родовід

пригород	передмі́стя, передгра́ддя
приймати участь	брати участь
приступати до роботи	ставати до роботи, братися за роботу
приходиться	доводиться
продовжували ~ вивчати ~ надходити ~ працювати	і далі вивчали надходять працюють
пройшло */літ/*	минуло
простиня	простира́дло
рідко	ма́ло коли́
робити вигляд	удава́ти
робити виразнішим	вияскра́влювати
робити зйомки	фільмува́ти, знімати, світлювати
розноситися *(про звуки)*	розляга́тися, луна́ти
розсовувати	розсува́ти
салфетка	серве́тка
самозабутньо	самові́ддано
самоуком	самоту́жки
сводка	зве́дення
спати валетом	спати митусь/митусе́м
співпадати	збіга́тися
спротив	о́пір
стовповий шлях	гости́нець
сторони́тися	цура́тися, бокува́ти, саха́тися
сумновідомий	горезві́сний
сутки	доба
тапочки	ви́ступці (на ви́ступці — іди геть!), ка́пці, пантофлі, пати́нки
татуїровка	татуйо́вання, *(процес)* татуюва́ння
телебачення	телеві́зія, *(процес)* телеба́чення
тим не менш	а втім, а проте
тошнити	ну́дити
тупик	глухий кут
у думці (*рос.* мысленно)	по́думки
уродливі	потво́рні

удавальник (*рос.* притво́рщик)	облу́дник, лицемі́р, комедія́нт
укладач *(словника)*	упоря́дник
укла́дчик *(асфальту)*	укладáч
умісний	доре́чний
унаслідок наведеного	з того́ всього́
утюг	пра́ска
утюжити	прасувати
факел	смолоски́п
феєрверк	фо́єрверк (*нім.* Feuerwerk)
фон	тло, *(акустичний)* фон
формувальщик	формува́льник, формівни́к
хала́тний	недба́лий
хло́пок	бавóвна
хрестовидний	хреста́тий, хреща́тий
центр *(міста)*	середмістя, середгра́ддя
цілісність	ці́лість (*цілісний* — характер)
через тиждень	за тиждень
шелуха	лузга́
ширма	хисто́к
шлюборозлучний	розлучний
шпо́ра	боде́ць, ость, остро́га, сандоль; *(списувати)* шпóра
щупальце	мацóк
юла	дзи́ґа, ґаджéло, ґерéґа

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНИЙ СЛОВНИЧОК

“Мова наукова — це та ж сама соборна мова, тільки без ознак “поетичної мови”.
І. Огієнко

Наведені технічні терміни дехто може сприйняти як зовсім іншу мову. У буремні 20—30-ті роки минулого століття була вдала спроба розробки власної технічної термінології. Словники в ті часи виходили десятками. Але ці чудові праці комуністичний режим затаврував як націоналістичні, а їхніх авторів знищив або ж заслав до “соняшного” Сибіру. Нині технічних словників, у тім числі й грубезних, вистачає. Але автор не готовий сказати, наскількі в них враховано здобутки попередників. А от навести приклади 80-річної давнини — будь ласка!

Російською	**Українською**
агломерат	скупня́к
арматура	ришту́нок
анемометр	вітромі́р
архитектор	архіте́кт(а), будівни́чий
аэрографчик	фарбоприска́ч
багор	о́сті, о́стень, оче́па
бакен	сві́тич
балансир	зрівнова́жник
башмак для сваи	за́ківок
бегунок	коліща́
блок	коліш, скра́коль, вало́к, верті́ло
болванка	виливá́нець
болт	шру́ба, шруб, прого́нич
болторез	шруборіз
борт	о́блавок
брак	ви́бірки, по́кидьки
брандма́уэр	противогневи́к
брандспойт	рухо́ма помпа, виприскувач
бренгауз	горні́вня
бродильня	квасильня
бросательный конец	перекидна́ кодо́ла, ли́нва
буек	су́чка
буй	ба́йдик

буксирный	тягловий
булыжник	брукняк (від *бруківка*)
бур	свідер
бурав	свердел
бурав ложечный	патрика
бурильный	свідровий
буровая скважина	свідровина
буссоль	бусоля
бут	гурц
бутовая кладка	гурцовий мур
буфер *(вагона)*	відпружина
бухта *(свернутый кругами трос)*	койла
вата	бавна
ватерпас	ґрунтвага
вентиль	кляпа
вентилятор	вітровик, *(жарт)* вітродуй
вентиляция	вітровиця
веретено *(машини)*	шпіндель
вёрстка типографская	плянтування
верфь	корабельня
весы	терези, вагівниця, важниця
ветроопыляемый	вітрозапильний
веха плавучая	куча
веха речная	тичка
взрывоопасная ситуация	передвибухова, вибухова ситуація, пахне порохом
визир	*(прицілка)* націльник
визирка	шмига
вилка *(электрическая)*	штепсель, притичка
включатель	вмикач
в нашем ВУЗе 5 курсов	наш ВИШ *(вища школа)* має 5 курсів
водо-	
~ воз	возивода
~ ворот	вернивода
~ качка	водотяг, водосмок
~ нагреватель	водогрій

~ напорный	водонава́льний
~ непроницаемый	водо:непроникний/стійки́й
~ отвод	водозли́в
~ подъемный	водотя́жний
~ слив	водозбі́г
водяной насос	водотя́г
возгораемый	палки́й
воздухо-	
~ образный	повітрюва́тий
~ проводные трубы	проду́шники
~ проводный	проду́шний
воздушное пространство	повітряний простір, повітря́на про́сторінь (*р.в.* -роні)
волокуша	волочня́
волочение проволоки	витяга́ння дроту
волочильный станок	дрота́рка
воронка	лі́йка
воспламеняемость	займистість, запа́льність, зні́мистість
выемка	*(у дереві, металі)* ви́різ, *(в землі)* ви́коп
выка́чивать	випомпо́вувати
выключатель	вимика́ч, перемика́ч
выполнимый	здійсне́нний
выпуклость	опу́клина
выравнивать *по* шнуру	рівняти *на* шнур
выхлопной клапан	викидни́й хлипа́к
вышка	фігура, хвигура
вышка буровая	свідро́ва фігура, свідро́вина
выщелачивать	лу́жити
газообразный	газува́тий
гайка	му́тра
гирька	тягаре́ць
глазок	ві́чко
глазомер	окомі́р
глубина резкости	за́сяг вира́зности
горбыль	оба́піл
горелка	пальни́к
горн	го́рно

готовальня	рисо́вня
гравер	ритовни́к
гравий	жорства́, *(річкови́й пісок)* рінь
гребец	весля́р
громоотвод	громостя́г, громозві́д
гро́хот	сортува́льне ре́шето, кри́йля
грузоподъёмный механизм	підо́йма
грушевидный	грушува́тий
губка	вамба́к
грот-мачта	середня що́гла
дамба	га́та
дебаркадер *(плавучий)*	при́плав
диафрагма	ві́чко
дисперсия	ро́зсів
дистиллятор	ле́мбик
двигатель внутреннего сгорания	середопа́льний рушій
движок	пере́сувень
денатурат	гардама́н
домкрат	лева́р
досмотр	до́гляд
древе́сный	деревни́й
древовидный	деревува́тий
дутьё	на́дув
дымоход	димни́ця
дырокол	діробій, дірка́ч
дыропробивной	діркува́льний
ёмкий	місткий
железнодорожное управление	залізнична упра́ва
жиклёр	по́рскач
забо́й	ви́бій (*р.в.* -бою)
заглу́шка	за́тичка
закла́дка	закла́дини; закла́дка, замуро́вання; запряга́ння; за́ставка, за́кладка *(в книжці)*
заклёпка	нюта, до́га
заклепочный	нюто́вий

заклéпывать	клинцюва́ти
закопёрщик	капарни́к
закройщик	краве́ць
закупорка	закоркува́ння
замятина	цурпа́к
запорный вентиль	замик(а́ль)на́ кля́па
запруда	зага́та
застро́йка	*(процес)* забудува́ння, *(завершена)* забудо́ва(ння)
засы́пка	засипа́ння, си́пання
затрамбовать	забу́тити
защéпка	кля́мка, за́щіпка
землекоп	копа́ч, копа́льник, гра́бар
землечерпа́лка	землеко́пниця
зерносушилка	о́сить
змеевик	змія́к
золотник	парозаси́в, сува́к
золотниковая коробка	розподі́льча скринька
золотошвей	гапта́р
зонд *(щуп)*	штир
зуб	
~ зубчатого колеса	па́лець
~ шестерни	палець три́ба
зубило	шру́бель
известеобжигающая печь	вапня́рка
изложница	му́льда
измеритель	мірни́ця
изношенность	спрацьо́ваність
изразец	ка́хля
инфильтра́ция	просо́чування, прони́кнення
ирригация	зро́шування, зволо́ження
искра	жари́нка
испарение	ва́порт
кавальер	відкладо́ва бу́рта
канава	рів, рівча́к, канава, фоса́, *(круг села)* дільни́ця, *(щоб вода збігала)* ришта́к
канал	пере́кіп

караван	ва́лка
карниз	гзимс
каска	шоло́м
катушка	круже́ць, шпу́ля
ке́льма	ке́льня
кирка́	копани́ця, моти́ка, оска́рд(а), лиска́р, ка́йло, дзюба́к, сокиря́нка, джага́н
клей *(столярный)*	кару́к, карю́к
клапан	хли́павка, хлипа́к, кля́пка; *(у мідних трубах)* пісто́н
клейстер	шлі́хта
колесо́	колесо
~ ведомое	порушне́
~ ведущччее	погоно́ве
колосник	рушта(виця)
колотушка	довбе́шка, до́вбня
колпа́к	шапчу́к
комитет содействия	комітет сприяння/допомого́вий
компо́стер	тавро́виця
комутатор	перелу́чник
конвейер	рухоби́нда *(рухома стрічка)*
конгломерат	зчіпля́к
конопатить	шпарува́ти (від *шпарини*)
контрагайка	при́мутра
контрфорс	при́мурок
копер	бабу́ра, ка́пер
костыль	*(цвях)* бретна́ль, *(під пахву)* ми́лиця
косяк	лу́тка
котлован	ко́пань
кочегарка	паровича́
к.п.д.	коефіцієнт вида́тности
краеугольный	наріжний
красящее вещество	барвни́к
крупорушка	круподе́рня
куб	
~ варочный	окрі́пник
~ перегонный	ле́мбик

кувалда	бия́к
купол	ба́ня, склепіння
кусачки	гострозу́бці, кліщі, хапці
кустарь-одиночка	доморо́б(ник)-один:ак/е́ць
кювет	о́бкіп
лебедка	катери́нка, мотови́ло
ледокол	криголам, льодолам
лекало	криву́ля, мо́дло
лента	стрічка, би́нда
лентообразный	биндува́тий, стрічкува́тий
лесосека	діля́нка
линза	со́чка, сочі́вка
лифт	ліфт, *(спроба новотвору)* тік-так, верхони́з, (по́верхо)снува́ч, міжпо́верх, (по)верхору́х, *(жарт)* міжповерхо́вий дротохід
лопата	за́ступ, рискаль, копани́ця
мазь	масти́ло
манометр	тискомір
маховик	розго́нич, крутине́ць, крутни́чка
маятник	вага́дло, ко́либень, хиту́н
медянка *(краска)*	ґришпа́н
мелкосидящее *(судно)*	мілкоплавне́
мембрана	тремті́вка
микроскоп	дрібногля́д
мишура	по́злітка
многоводный	по́відний
молотобоец	довбня́р
мост	міст
~ место, где был мост	мости́ще
~ подъёмный	звідни́й
~ разводной	розвідни́й
мусорщик	сміття́р, смітника́р
на глазок	на о́ко
набалдашник	голо́вка, га́лька
наблюдение	спостере́ження, нагля́дання, до́гляд(а́ння)
наборщик *(в типографии)*	склада́ч

наброска каменная	на́грузка
набухание	бубня́віння
нажим	при́тиск
наружу	нао́коло
насечка	карб
насос	по́мпа, смок
насыпь	на́сип, на́спа
настро́йка *(приборов)*	на́лад, нала́годження
натяжение	на́тяг
наушник	слу́хальце
нефтепровод	нафтогі́н, нафтопрові́д
нивелир	рівни́ло
нипель	нутре́ць
номера по порядку	числа в ряд
носильщик	носі́й
облицо́вка	*(процес)* (об)личкува́ння, (об)личко́вання
облицовочный	(об)личко́вий
обмотка	*(процес)* навива́ння, *(предмет)* на́витка
обогреватель	огрива́ч, нагрива́ч
обрезок	ути́нок
обрешетка	*(процес)* латува́ння, *(предмет)* лато́вання
обтекаемый	зали́заний, загла́джений, ви́гладжений
обшивка	*(процес)* заличкува́ння, *(предмет)* заличко́вання
объемный	обсяго́вий
огнеопасный	займи́стий
огревательные трубы	пригрівні́ ру́ри
окислитель	оки́сник
оклейщик	обліпник
окулярная линза	со́чка о́чникова
опалубка	мости́ння, па́луб, стели́на
опилки	*(дерево)* різь, тертуха, тирса, три́на; *(метал)* ошу́рки, ци́ндра
оплетка *(на проводе)*	пле́тиво
осадка	осіда́ння
осевой	вісни́й

оснастка	*(процес)* устаткува́ння, *(предмет)* устатко́вання
осто́в	кістя́к, снасть
остроконечный	шпиля́стий, шпича́стий, шпичакува́тий, гострий, гострякува́тий
ось	вісь
отверстие	віджу́лина, о́твір
отвес	прямови́с
отделитель	відокре́мник
отдушина	про́духа, продýхвина, шпари́на
отливка	*(процес)* ви́лив, відлива́ння, *(предмет)* ви́ливок
отливщик	лива́рник
относительное удлинение	згля́дне ви́довження
относительно	згля́дно
отопление	о́пал, опа́лення
оторочка	облями́вка
отпа́йка	*(процес)* відлютува́ння, *(предмет)* відлюто́вання
отсто́й	о́сад, фус
отходы	ре́шткы
отцепка	ві́дчеп
охладитель	охоло́дник
паркетный пол	тахльо́вана підлога
паром(щик)	поро́н(ник)
паропровод	паросто́ка
па́трубок	ві́друрок
паяльник	лют(ува́льниця)ни́к
паять	лютува́ти
педаль	ступи́р
переборка *(перегородка)*	пере́ділка, пере́січка
передвижной	рухо́мий
пережог	пере́пал
перемычка	*(перешийок)* ши́йка, *(запруда)* зага́та, пере́спа
переплетчик	опра́вник, палітýрник
перестилка полов	перемо́щування підлог
пересыпь	пере́спа, пере́сип
петля дверная	зави́са

пылесос	пилосмо́к, пилотя́г, порохотя́г
плавить	топи́ти
побелка	біління
поглотительный	вбир(а́ль)ни́й
погонный метр	подо́вжній метр
подве́сок	на́вісок
поддон	стяблó
поде́лка	ви́робка, робітка
поделочный материал	на́дібок
подносчик	носíй
подоконник	підвіконня
подшипник	вальни́ця, ложи́сько, пíдчіпок
пожарная команда	вогнева́ сторо́жа
покрышка	*(коле́са)* покри́шка, покри́вка, *(решта)* по́кришка
полировать	лискува́ти
0,5 литра *(бокал, кружка)*	га́льба
половица	мости́на
полость	ду́тнява
поршень	то́лок, цвик, шпи́ндель
прессовать	гнiти́ти, души́ти, нагнiта́ти, вiдти́скувати, чави́ти, вича́влювати, пресува́ти
привод	повідня́, по́гін, тягло́
призма	граня́к
прииск	ко́пня
приисковый	копне́вий
припой	лют
присоска	сса́льце
пристань	при́плав
прицепка	*(процес)* ланкува́ння
причал	при́шиб
пробкозакупоривающий	закорко́вувач
продолговатый	довга́стий
проём	про́йма
прожектор	променеки́д
прокат *(металла)*	вальцiвка, шта́би

пролет *(моста)*	прогі́н
про́тивень	бля́ха, лист *(залізний, на якому печуть пироги)*
противоюзовый	протиковзни́й
процеживание	ці́дження
пульвериза́тор	розпри́скувач, розпи́лювач, при́скавка
пульпа	мезга́, м’язга́
пустотелый	ду́тий
разводка пилы	ро́згин
раковина *(под краном)*	злив
распо́рка	ро́зпинка, ро́зпірка
ра́струбный	розши́рний
растяже́ние	ро́зтяг
редуктор	гайка, сповільня́ч
режущая кромка	різни́й край/пруг
резервуар	водозбі́р, са́джавка
резец	різа́к
резонатор	голосни́к
рейка мерная	ла́та мірна/мірча
реостат	опірниця (від *опір*)
рессора	пру́жня
ролик	вале́ць
ротор	вертля́к
рубанок	ге́мбель, рубанок
рубильник	ме́чик
рулевой	стерни́чий, стернови́й
рулон	сувій
руль	стерно, правило, кормило, кермо́, *(у плота́)* трепло́
рупор	рупій, говірна́ ру́ра
ручка	*(свердла)* цендиба́р, *(ложки)* стебло́
рычаг	ва́жіль
сальник	защільник
сахарозаводчик	цукрофабрикант
свайный	пальови́й

сварка (процесс)	спо́грів(а́ння), спогріття́
~ автогенная	спогрівання саморо́дне
~ место, где железо сварено	спогрівок
~ сварочный	спогрівни́й
свая	па́ля
светильник	сві́точ, сві́тич, свічни́к, свіча́до; смолоски́п
свищ *(в металле)*	дутли́на
свод	склепі́ння
сводчастый	склепі́нчастий
сдатчик	відда́вець, зда́вець
сжатие	сти́снення
сжимаемый	стиск(а́ль)ни́й
сигнальный	гасло́вий
ситови́дная тру́бка	цідильчата ці́вка
ситовидный	ситува́тий
скважина	шкалу́бина
скоба́	кля́мка, кля́мра
ско́бка	ду́жка
скобяно́й	залізя́ний
скользящий	ковзки́й
скрепка	спина́ч, за́кріпка, затиска́ч
смазка	*(процес)* масті́ння, *(матеріял)* масти́ло
снаружи	зоко́ла
снегоочиститель	сні́гочисті́й
совпадающий	збі́жний
соединитель	сполу́чник
соковыжималка	чависі́к, сокочави́лка, *(жарт)* “соковичави́чувалка”
солевар	соля́р
соломорезка	січка́рня
соразмерный	домі́рний
спица *(в колесе)*	шприх, шпря́ха
сплав	стоп (від *топити*)
ставень	віко́нниця
станина	де́ржало
ста́пель	коби́лиця

сте́плер	спина́ч
стиральная машина	пра́лка
столкновение	зу́тик
сто́порный	зупинни́й
стрелковидный	стрілува́тий
стремянка	драби́нка, сту́панка
стропилина	кроквина́
ступенчастый	східча́стий
судоплавание	плавба́
судоходный	суднопла́вний, плавбови́й
суживающийся	стіжка́тий
счетчик	лічи́льник, лічни́к
тальк	лоя́к
телескоп	дале(ко)зі́р
теплоиспускание	теплоте́ча
теплопрозрачность	теплозо́рість
теплоход	теплопла́в
тигель	бритва́ль
тиски	леща́та
тихоходный	повільний
торец	кима́к
тощий *(о почве, угле)*	пісни́й
травить *(снасть)*	попуска́ти
транспортер	подава́льник
трап	схі́дня, східни́к
~ веревочный	лі́зиво
~ трехступенчатый	трисхі́дчастий
трубка	ці́вка
трубопровод	ру́ро/трубо:гі́н, трубопрові́д
турбина	вирли́ця
увлажнение	зволо́ження
угледробильный	вуглекриш(и́ль)ни́й
углеподъемный	вуглетя́жний
угловой	кутови́й
узкоколейный	вузькопу́тній
укатывание	прико́чування

укладчик	кладі́й
упаковщик	пакува́льник
урез воды	край води
утечка	ви́тік
утолщение	згрубі́ння
утрамбовать	забути́ти (від *бут*)
ухват	рога́ч
фасад	чоло́, лице́
фасадный	чолови́й
фаши́на	та́рас
фашинный	тарасо́вий
фермент	броди́ло
фильтр	дестиля́рня, лютру́нок, ціди́ло
фильтр *для* известкового молока	цідило *на* вапно́ве молоко
финифть	поли́ва
фитиль	гніт (*р.в.* — ґноту)
фо́кус *(оптика)*	збіросві́т
фонтан	водоме́т, водогра́й
форштевень *(мор.)*	пи́ка
фундамент	*(кам'яни́й)* підму́ри, підва́лини, селитва
фургон	буда́ра
холостой ход	дармо/марно:хід, неробітній/я́ловий хід
храповик	за́скочень
центробежный	відцентро́вий, відосере́дній
цистерна	ста́нва
чан	ка́дуб
~ для выдавливания винограда	топчи́ло
~ дубильный	квасни́к
~ заторный	брагова́р
~ на винзаводе	стоя́н
~ небольшой и невысокий	шапли́к
черенок	
~ ножа	коло́дочка
~ в ботанике	живе́ць
черепица	дахівка
чертёжник	кресля́р, рисівни́к

чушка	виливáнець, злúвок
шаблóн	мóдло
шаг *(винта)*	крок скрýту
шайба *(мех.)*	перстúна
шалёвка	шалíвка, шальóвка
шар	куля
~ деревянный	гáлька
~ из резины, кожи, тряпья	опýка
~ из стекла	бáнька
~ земной	кýля земнá
шарик	кýлька
шариковидный	кулясти́й
шариковый	кульковúй
шарикоподшипник	кулько(вá)вальнúця
шарообразный	опýкуватий
шарнир *(в дверях)*	пéтник
шерстобит	шаповáл
шестерня	триб
ширококолейный	нормальної колії, широкопýтній
шкала	поділкóвиця
шкив	коліщá, крутúчка
шлагбаум	рогáтка, шл(я)агбав(у)м
шлак	жýжелиця, жýжіль *(ж.р.),* гáріль
шлаконакопитель	збирайшлáк, стягáйшлак
шлакосниматель	жужеля́к
шлифовать	личкувáти
шлюзы	опýсти
шнурок	швóрка
шорник	лúмар
шорничество	лúмарство
шпалы	злéжні
шпатлевка	*(процес)* китувáння, *(предмет)* кит
шпиль *(ворот)*	катерúнка
шрифт	*(друкарський)* черенкú
штатив	стоячóк

штрихо́вка	*(штрихи на папері)* штрихо́вання, *(процес)* штрихува́ння
штукатурение	тинькува́ння
шуруп	шрубча́к
щеколда дверная	кля́мка
щеткодержатель	щітня́к, щітни́к
щипцы	кліщі
~ для вытаскивания гвоздей	обце́ньки
~ для пломбирования	тавро́виця
~ для раскалывания угля	бра́чки
эхолот	лунолóт
яйцевидный	яйцюва́тий

ВИРОБНИЦТВО, СФЕРА ПОСЛУГ

Наші діди-прадіди давали собі раду, як назвати той чи інший процес, завод, майстерню, крамницю. І все то доречно, тяму́що, без усіляких лінгвістичних заковик. Авторові неодноразово доводилось чути на вдало наведений приклад: “Ти ба! Усе так влучно й чудово”. На що можна було б відповісти: хто шукає...

Загальна назва	**Конкретний термін**
домна	гама́рка, гама́рня
завод	завод, виро́бня
~ винний	винокурня, гура́льня, ви́нниця
~ восковий	воскобíйня
~ де виготовляють олію	олíйня, олíйниця
~ де обпалюють вапно	вапня́рка
~ збройови́й	зброя́рня
~ з виробництва рейок	рейка́рня
~ кабельний	кабля́рня
~ лісопилка	тарта́к
~ ми́льний	милова́рня
~ папeróвий	папíрня
~ пивзавод	брова́рня (*м.* Броварí)
~ прокатний	штаба́рня
~ рибний	риба́рня
~ салотопня	салга́н (*р.в.* -на)
~ свічний	свіча́рня
~ селітровий	бурта́
~ скла	гу́та
~ сталеливарний	гама́рня

~ хлібзавод	хліба́рня, пека́рня
~ цегельний	цеге́льня
~ цукровий	цукрова́рня, цука́рня
~ шкір	гарба́рня
~ *рос.* жестяно́й	бляха́рня
~ *рос.* литéйный	лива́рня
кар'єр	копня́
~ вапельний	вапе́льня
~ глиняний	гли́нище
~ кам'яний	каменя́рня
~ крейдяний	крейдя́нка
~ піску	піско́вня
~ соляни́й	солони́ця
картон	тектýра
картонний	тектуро́вий
магазин	крамни́ця, магазин
~ "оптовий"	гуртова́ крамниця
~ книжковий	книга́рня
~ склад	комóра
~ хлібний	хлібни́ця
майстерня	майстерня, робітня
~ ковальська	кýзня
~ кравецька	кравéчня
~ малярська	маля́рня
~ слюсарна	слюса́рня
~ столярна	столя́рня
~ ткацька	тка́льня
рос. положить под пресс	покласти під гніт, нагнітúти
рос. пресс	гніт, ча́ви
рос. силовая установка	рушíйний пристрій, рушійна силóвня
соляна копальня/солеварня	жýпа
рос. ссучивальная машина	крутíльня
рос. ссыпной пункт	зси́пище, перéсип
фабрика	фабрика, вирóбня
~ картонна	тектýрня
~ чулочна	панчíшня
~ швацька	шва́льня, шéвня
рос. шерсточесальная машина	чухра́н (*р.в.* -на́)

СЕЛО, ХАТНЄ ГОСПОДАРСТВО, ПОБУТ

Десь до шістдесятих-сімдесятих років минулого століття в Україні переважало сільське населення. Незважаючи на вселенські негаразди, величезний відтік до міста, воно залишається носієм мови, передаючи нащадкам традиції й набутки. Все, що знаємо сьогодні, що є у словниках, — це село з його тисячолітньою агро- й побутовою культурою. Ну хто з городян знає, що таке, приміром, *осу́га?* А це звичайнісінький жир, що плаває зверху якоїсь страви. Або ж *я́сік* — маленька по́душка під голову.

Українською	**Назва**
банка *(скляна)*	сло́їк
безрогий	ґу́лий
борошно	
~ зме́тене з каменя	обме́тиця
~ *рос.* крупи́чатая мука	питльо́вана, питлі́вка
~ що зостається при крупах	підкру́пиця
~ що зосталося на си́ті	межи́сітка
бу́тель *на* вишнівку	ґе́ндзьор
валянки	повстя́ники, ва́лянці
ванна	ку́піль (*ч. і ж.р.*)
варення	конфіту́ри
вівця	
~ дійна	мензе́рія
~ дійна без ягняти	блекото́ра
~ менше року	ягни́ця
~ неплідна	шти́ря
~ одного року	я́рка
~ трьох років	ма́тка
вулик	коло́дка, пень
~ боки	по́ли
~ в деревині	борть
~ великий	стоя́н
~ дірочка, кудою вилітають бджоли	ві́чко
~ для роїв	ройови́к
~ лежачий	ле́жень
~ маленький	бучо́к
~ палички впоперек вулика	сно́зи
~ поперечина	сніз
~ приготувати вулики для роїв	посно́зити вулики
гірчиця *(продукт)*	муштáрда, гірчиця
дача	дача, літній будинок, хи́жа, *(жарт)* фазенда, маєток, сади́ба
дачник	дачник, хижня́к, *(жарт)* фазенда́р, латифундист

дашок	
~ над ворітьми	острі́шок
~ над ґанком	підда́шшя
діжка, ка́діб, ка́дуб	
~ з по́кришкою й замком	бо́дня
~ *на* квас	квасни́к
~ *на* масло, сир	фа́са, фа́ска
~ *на* мед	ли́півка
~ *на* тісто	діжа́
~ широка *на* біли́зну	ба́лія
~ широка й низенька	шапли́к, шер(і)итва́с, пере́різ, зрі́зок
добриво	погні́й
зерносушилка	о́сить
жир	
~ до страви	ома́ста
~ підшкірний	бутурма́
~ пташи́ний, бара́нячий	сма́лець
~ свиня́чий або воло́вий, ну́тровий, гу́сячий	здір, смалець
~ за́ячий	шкрум
~ ри́б'ячий	трін
~ у тварини на зарі́з	на́гул
~ що йде на світло	лій
~ що плава зверху якоїсь страви	осу́га
калюжа	
~ велика	баю́ра
~ глибока	ковба́ня, калаба́ня
керосинка	гасі́вка
компост	сугні́й
конфорка	жарі́вка, жарі́вня, фоє́рка
кружка	*(дерев'яна)* кі́нва, ку́холь, ку́хлик
кожух	
~ жіночий	кожуша́нка
~ короткий	кожано́к
~ критий	байбара́к
корито *(невелике)*	но́чви, ночо́вки, ваган(к)и́
коромисло	
~ у дзвона	ручка
~ у колодязя	жураве́ль
~ у терезі́в	буга́й
кори́ця	цинамо́н

кочерга	
~ дерев'яна	коцюба́
~ залізна	кочерга
кре́ндель	кала́чик, бу́блик, *(сухий)* су́щик
ла́зня	
~ повітряна	суша́рня
~ парова́	парова́ купіль
масть	
про воли:	
~ ла́сий, підла́сий, підчере́вий	темний з білим че́ревом
~ сірий з темно-рудими або чорними плямами на морді	рябоми́зий
~ сірий з чорними плямами	пері́стий
~ сірий і жовтявий	полови́й (від *поло́ви*)
~ сірий мов попіл	попеля́стий
~ темно-рудий з чорними смугами	муру́гий
~ чорний з білими невеличкими плямами	му́рий
про коні:	
~ білий з чорними або темними плямами чи смугами	строка́тий
~ попеля́сто-була́ний	миша́стий
~ попелясто-сірий з чорними плямками	дерешува́тий
~ темно-гнідий	гніди́й, ворони́й, ка́рий
~ темно-сірий, неначе з сивиною	шпакова́тий
про кури:	
~ рябі	зозуля́сті
про свині:	
~ чорні з білою смугою впоперек	пері́сті
межови́й знак	копе́ць
мокра пляма на стелі	сва́ха
молоко	
~ дитяче	мо́ня
~ жіноче	по́корм
~ з-під сиру	сиро́ватка
~ молочні продукти	на́біл, дійво
~ *рос.* парно́е	сироді́й, тепле
~ після поло́гів	моло́зиво
~ пташине	воскови́ця
~ *рос.* топлёное	пря́жене
мо́тлох	мізе́рія, скарб, мана́т:ки/тя

м’ясо	
~ воло́ве	воло́вина
~ коров’яче	я́ловичина
напійка, гульня	
~ після змо́вин	сва́чини
~ після хрести́н і храмового пра́зника	похре́стини
обзавестися господарством	загосподарюва́ти, стати господарем або ґа́здою, заґаздува́ти
ополонка	
~ де тепла течія́	тепли́на, продухо́вина
~ де швидка течія	у́змінь
~ на болоті, річці	о́пар(ь), прогні́й, вікни́на; поло́нка, ополо́нка
останки, лишки, рештки	
~ в діжі	ви́грібки, ви́скрібки
~ в люльці	чвир
~ від витопленого сала	ви́шкварки, шква́рки
~ від то́плення	ви́топки
~ на дні	оде́нки
~ од хліба	окру́шки
~ після віяння	одві́йки, по́слід
~ після годівлі худоби	пере́їди, з’і́ди
~ після горіння	недо́гарок
~ після їжі	недо́їдки
~ після перето́чки	одто́чини
~ після пиття	недо́питки
~ після проси́ювання через сито	межи́сітка
~ тютюну́	по́терть, потеру́ха
падіж	ви́здих, дох, упа́док, падь, по́шесть
палиця	
~ для гри на цимба́лах	би́льце
~ загострена	клю́чка, сми́кавка
~ з булавою на кінці	булава́
~ з га́ком для овець	берна́к
~ з карлю́чкою	костю́р
~ з металевим руків’ям на взір молотка або сокирки	ке́леп
~ з потовщенням з одного краю	кий
~ з рацептом для лову раків	рогу́ля
~ на яку чіпляють не́води	ти́чка
~ неотесана і груба	лома́ка
~ попівська або черне́ча	патери́ця
~ у шевців	змо́рщина
~ чабанська	ґирли́ґа

~ ще й загнута	ковíнька
~ що з нею ходять	ціпóк
~ що нею перегортають óгнище	жи́жло
па́тока	маля́с, меля́са
пил	кура́, кушпела́, порох
пиріг	
~ без на́чинки	сту́лень, стуле́ник
~ великий	пиро́жжя
~ гречáний з сиром	ле́жень
~ з горохом	горохов'я́ник
~ з кропом і цибулею	книш
~ кукурудзяний з сиром	мантýла
піч	
~ біля підлоги	закапе́лок
~ в ла́зні	ка́м'янка
~ гончарна	горно, го́рен
~ для курей	го́рно, ку́ча
~ для обпалювання цегли	горно, го́рен, па́лянка, гарто́вня
~ кімнатна для óгріву	гру́ба, гру́бка
~ літня	каби́ця
~ місце за пічкою	за́пічок
~ *на* дро́ва	підпíчок, штанда́ри
~ передня частина, де ставлять горщики	при́пічок
~ під нею порожнє місце *на* хліб	ме́четь, ме́чет
~ серéдина пічки	че́люсти
~ спід	черíнь
~ частина печі над челюстями	ко́мин
по́душка	
~ маленька під голову	підголо́вок, думка, я́сік
~ пухóва́	пуховúця
поле	
~ в низúнах	паду́
~ велике	лан
~ викорчоване	корчíвка, теребíвля
~ ви́оране весною	ново́рілля
~ виоране на осінь	пар
~ виоране ралом	ралúця
~ де був башта́н	баштанúще
~ де був мак	маковúще
~ де була пшениця	пшенúчище
~ де було жито	жúтнище
~ засіяне	пашня́
~ зоста́влене на спочúвок і на сіножа́ть	переліг, облíг

~ зоста́влене під ви́пас	толо́ка
~ на весну	зя́б, зя́бля
~ на якому жнуть	жни́во
~ над річкою або долиною	поліг, пологи́
~ о́ране за рік і заволо́чене	на́волок, наволо́ка
~ о́рне *(невелике)*	нива
~ під паром	толо́ка, пар
~ після жнив	стерня́
~ по́ране	рілля́
~ під ви́пас поблизу́ села або міста	ви́гін
~ під коно́плі	підме́т
~ зоране один раз	одно́рілля
~ суміжне з лугом	підлу́жжя
~ суміжне з хатою	лева́да
поліно	
~ коротке	шви́рка
~ на скалки́	скални́к
~ товсте й коротке	оцу́пок
поплаво́к	по́плав, ґалаґа́н, плава́к
пришивні́ передки́ до халя́ви	при́шви
по́шивка (*рос*. наволочка)	
~ перша, в яку насипають пір'я	напі́рниця, на́сипка
провулок	
~ що не має виходу	за́зубень
п'яльці	кро́сна
рама *(двірна/віконна)*	варца́ба
ремінь	
~ в машинах	пас, пасо́к
~ замість ланцюга	ре́тязь
~ коло сідла	торо́ки
~ коло ціпа	у́в'язь
~ на якому ви́сить стреме́но	пі́слище
~ не вироблений	сири́ця
~ ув обу́в'я	обо́ри, поволо́ка
~ у шевців	по́тяг
ри́б'ячий	
~ жир	трін (*р.в.* -о́ну)
~ клей	кару́к
руків'я	
~ батога	пу́жално
~ грабель	грабли́ще
~ дверей	ру́чка
~ за́ступа *(лопати)*	заступи́лно

~ коловорота	ко́рба, крути́ло
~ коси	кісся́
~ кочерги	кочержи́лно
~ ложки	держачо́к, стебло́
~ меча, шаблі	держа́к, де́ржало
~ мітли	де́ржало, мітли́ще
~ ножа	колодка
~ посудини	де́ржало, ручка, у́шко
~ рогача	рогачи́лно
~ сапи	сапи́лно
~ свердла	цендиба́р
~ сокири	топори́ще
~ ціпа	ціпи́лно
сарай	шо́па (варіянт *повітки*)
~ відкритий з одного або двох боків	пові́тка
~ де ставлять вози	возо́вня
~ де їх роблять	возоро́бня
~ на вівці	коша́ра
~ на воли	воло́вня
~ на дро́ва	дровни́к, дрові́тня
~ на хліб	клу́ня, стодо́ла
смерка́ння, смерк	
~ легенькі	су́тінки, при́смерки
~ нічні	нічи́ни
~ ранні	при́смерок
смола	
~ біла	живи́ця
~ коло осі і коліс	коло́мазь
сорочка	
~ верхня частина жіночої сорочки	стан
~ вишивка на рукавах	поли́к
~ внизу	ли́штва
~ дитяча	льо́ля
~ передній спід	пелена́
~ під руками	ла́стівка
~ пі́дшивка на грудях і плечах	підо́плічки
~ плечі	у́ставка
~ спі́дня	підти́чка
~ ці́льна	доді́льна
спиця	прут, дріт
~ в ко́лесі	шпи́ця
~ плести́ не́від	гли́ця
~ плести́ панчохи	дротик
став, ставок	
~ місце, де був став(ок)	стави́ще, стави́ська
~ невеличкий, викопаний	са́жавка, ко́панка

стадо	
~ громади	чередá
~ кобил з óгирем	кося́к
~ коней	табун
~ корів, переважно дійних	чередá
~ маток з ягнятами	сагмáл
~ невелике кі́тних овець	кирди́к
~ овець	отáра
~ овець, одгодованих на сало	конарá
~ птиці	зграя, табунéць
суміш	мішани́:на/ця, нáміш, мі́шанка
~ борошна з глиною	пі́спа
~ механічна	скýпність
~ різного зерна	*сýржик*
~ хемі́чна	суміш, амальгáма
табакерка	
~ з березової кори	тавли́нка
~ з рогу	ріжóк
табуретка	дзи́ґлик, стільчик
хата	
~ без сіней	*(жарт)* без штанів
~ з глини	лі́плянка, мáзанка
~ з глини з соломою	валькóвана, лямпáчна хата
~ з дубків	рýблена
~ літня без печі	хи́жа, хи́жка
~ хворостяна́	плéтянка
~ без печі	хижи́на
~ бокова стіна	причі́лок
~ де живе родина	хáта
~ де ліжко	кімната
~ де піч	хати́на
~ де складаються харчі	комі́рна
~ де ставляться кочерги, рогачі тощо	кочерéжник
~ передня частина	сі́ни
чайник *на* заварку	запáрник
черепиця	дахі́вка
хвартух	опи́нка, запáска
~ що надівають дітям на шию	сли́нявка
чоботи	
~ з подвійними підошвами	рантові́
~ сап'я́нові	сап'я́нці
~ старі	шкарбуни́
~ старі, обрізані від халяв	босовики́
~ шиті дратвою на одній підошві	ви́воротні
~ частини чобота	передóк, халя́ва, закаблýк, підбóра, підóшва

Російською	Українською
бесстебе́льный	безби́ловий
бидон	пу́шка
~ для керосина	гасівни́ця
~ плетёный	балца́нка
борозда́	
~ на пашне	борозна́
~ среди пахоты	розо́ра
боронование	скоро́дження
~ после сева	волочі́ння
бородка *(у колосьев)*	остя́к
ботва́	бади́лля
бочка большая	бари́ло, бу́та
боченок	*(вузький)* бокла́га, баклажо́к, полу́бочок
булавка	шпи́лька
бусы	нами́сто, пацьо́рки
бутон	пу́п'янок
былинка	бади́лина
варежка	рукави́ця, плетінка
ведро	цебро́, відро, це́бер
ветвистый	гілча́стий, опо́листий
веялка	ві́яльниця, ві́йка, млино́к
войлок	повсть
во́рот	катери́нка
всмя́тку *(яйца)*	яйця на рідко
вспашка	о́ранка
всходить *(про рослини)*	вру́нюватися
всходы	про́рість, (в)ру́на, рунь
выводок	ви́від, ко́дло
~ осенний	осіньчу́к
выжимки	ви́гніток
~ из свеклы	жма́ки, жом
~ конопли	маку́ха
гвоздеобразный	цвяхува́тий
гвоздодер	обце́ньки
гвоздь	цвях
~ деревянный	ти́бель
~ заклепочный	нюта́ль

~ кровельный	дахна́ль
~ подковный	ухна́ль
~ проволочный	дрота́ль
~ сапожный	шпи́лька
~ стекольный	шибко́вий
~ штукатурный	тинька́ль
глазунья	яєшня не розбо́втана, випускна́; яє́шня ціла, ока́та
глинобитный	валько́вий
гостиная	світли́ця, го́рниця, вітальня
грецкий орех	воло́ський горіх
дверной оклад	одві́рок
двор	
~ задний	задві́рок
~ пора гостям по дворам	час додому
~ постоялый	за́їзд, заїжджий двір
~ скотный	обо́ра, загоро́да, заґі́н
двуколка *(бричка)*	біда́, бі́дка
дикорастущий	дикоро́слий
дорога	
~ весенняя	вешня́к
~ зимняя	зимня́к
~ летняя	літня́к
ермо́лка	ярму́лка
жарко́е	пече́ня, пе́чене
жатка	жнива́рка
жвачный	жу́йний, ремиґа́вчий
жгут	джгут, би́тка
жевать жвачку	*(про корови)* ремиґа́ти, жуйку жувати
железные кошки *(для вытягивания гвоздей)*	залізні ра́ки
жёлоб	жолоб
~ для стока воды	ри́нва
~ на дереве	рівчачо́к
живодер	ги́цель, живо/кото:лу́п, луп’я́р
живородный	живу́щий
живородящий	живоро́дний
животворный	живу́щий, животворний
животрепещущий	живий, живки́й, надзвичайно цікавий

жи́вчик	жвавий, же́вжик, фе́ртик, хве́ртик, фи́нтик, хви́нтик; *(пульсова жила)* жи́вчик; *(під оком)* ми́шка
жилет	камізе́лька
жилище	жилля́, житло́, осе́ля, ме́шкання, домівка
забор	
~ дощатый	парка́н
~ из жердей	зево́ра
~ из кустарника	живопліт
~ каменный	мур
~ плетеный	пліт, тин
~ решетчатый	штахе́ти, ґратча́стий
зава́рка *(процесс)*	запа́рка
заве́са	заслóна, завіса, запóна, запина́ло
задви́жка	за́сув(ень)
закрома	за́сік
замазка	кит
занавеска	фіра́нка
заплесневе́лый	цві́лий
за́понка	шпі́нька, шпóнька, за́шпінка, спóна, спінка
запя́тки *(у экипажа)*	позадки́, защабе́льник, задня піднóга
зару́бка	*(місце)* за́рубка, за́руб, зару́бина
застежка	за́стібка, за́стіжка, за́щіпка, спóна
затхлый	при́тхлий
захолустье	заку́тина, глушина́, глухий кут
зеркало	дзеркало, лю́стро, свіча́до
зипу́н	сіря́к, сірячи́на
испаньолка	еспані́вка
кабан	
~ дворовой	надвірня́к
~ кастрированный	каба́н
~ некастрированный	кнур
~ ходящий в одиночку	одина́к, одине́ць
калитка	хвіртка
камзол	камізе́лька
камень	камінь
~ драгоценный	самоцвіт, кошто́вний
~ краеугольный	наріжний
~ преткновения	прити́чина

канделя́бр	свічни́к
капка́н	самоло́в, ступи́ця, лабе́ти; *(на дрібного звіра)* ха́пка, пастка; *(на птахів)* сільце́
капюшо́н	відло́га, ка́птур, ко́бка
каре́тник *(мастер)*	сте́льмах
кацаве́йка	куци́на
китовый ус	рогі́вка кито́ва
кладь	кладь, кла́жа, покла́жа, вантаж
клеёнка	цера́та, клея́нка, воща́нка
клецки	галушки́
кнопка	гу́дзик
ковш	коря́к, корячо́к, ківш
кожанка *(куртка)*	шкуратя́нка, шкуряна́ куртка
ко́злы	
~ для продольной распилки	стелю́ги
~ для распилки дров	коби́ли́ця
козырёк	дашо́к
кокетка	кокéтка, ґéстка
колода верхняя и нижняя у дверей	гло́вень і поріг
колокол вечевой	віщови́й дзвін
коновя́зь	припі́н, коно́в'язь
конфета	цукéрок, цукерка
конфорка	жаро́вня
косяк дверной	одві́рок
котел	котел, каза́н
~ помещение, где установлен	коте́льня, каза́нна
~ вертикальный	сторчови́й
~ высокого, низкого давления	високого, низько́го тиску
~ голова с пивной котел	голова як макітра
~ котелок	казано́к, банячо́к, чаву́нчик
~ медный	мі́день
~ паровой	паровúк
~ с обратным пламенем	з обéрненим полум'ям
~ трубчатый с огневой коробкой	цівни́й казан з полум'яни́цею
кото́мка	торбинка, клу́нок, *(вишита)* та́йстра
кофеин	кавеїн

кофта	кофта, кофтина
~ безрукавка	керсе́тка
~ короткая	сачо́к
кошелек	капшу́к, кали́тка, киса́, гама́н, гаманець; *(в поясі)* че́рес
крошево *(в суп, борщ)*	за́кришка
кружево	мере́живо, форбо́ти, пле́тиво
кружечка	ку́хлик, питу́нчик, кварти́нка
кружка	ку́холь
крыльцо	
~ без навеса	рунду́к
~ с навесом	ґанок
крысоловка	пастка *на* щурі
крышка посуды	по́кришка, на́кривка
крючок	гачо́к, закарлю́ка, закарлючка, за́щіпка, гапли́к
кувшин	гле́чик, глек
~ круглобокий	жбан
~ широкий	гладу́ш
куль	
~ рогожный большой мешок	міх, мішок з рого́жі, чува́л
~ соломы	куль, коло́т
кухонный	кухня́ний, кухне́вий, кухе́нний[61]
лаба́з	комо́ра
лампа	л(я)ампа
бархат	оксами́т
бахрома	торочки́, фре́нзлі
бечева́	кодо́ла, ля́ма, ли́нва, мо́туз
лапти	личаки́
~ из невычиненной кожи	шкуряки́, сирівці
~ кожаные	ра́влики
~ кожаные, веревочные	верзуни́
~ с пеньковой подковыркой	по́хлопні
лапша	ло́кшина, ло́кша, рі́занка
ларек	я́тка, рунду́к
ларец	скринька
леденец	смоктуне́ць, льоду́нчик, льодя́ник, перепалений цукор, цуке́рок

лепёшка	коржик, корж
~ из дрожжевого теста	пере́пічка
~ круглой формы	бала́бушок
~ мятная	м’ятна пасти́лька, м’ятівни́к
~ на меду	медя́ни́к, медівни́к
~ совершенно постная	жи́ляник, жи́лавок
леска	волосі́нь
лимонад	цитри́новий напі́й, лимонад(а)
лук репчатый	цибулька в голо́вках, ріпча́ста
лукошко	ко́зуб, козубня́, козу́бка
лучина	ска́лка, тріска
мебельный	ме́блевий, мебльо́вий
медальон	медальйон, дука́ч
мешковидный	торбинкува́тий
молот деревянный	чеку́ха
молоток	
~ деревянный	кия́нка
~ для отбивания косы	клеп
~ кузнечный	обу́шник
~ палка с молотком	ке́леп
мукомольный	мли́нний
мускулистый	жи́лавий, м’язки́й
мыльный	ми́ляний
~ вода	ми́лини, змі́лини
~ остаток	змі́лок, недо́милок
~ пена	ми́ляний шум
~ пузырь	ми́ляна ба́нька, бу́лька
~ пускать пузыри	ба́ньки ду́ти
мясорубка	м’ясорізка, млино́к
наперечёт	під лі́ком
набойка	ви́бійка, вибі́ванка
наветреный	підві́тряний
нагорный	наг і́рний, горови́й, го́ряний
наездник	верхове́ць, комо́нник, їзде́ць, гарцьовни́к, гарцівни́к
наждак	шме́рґель
накле́йка	на́ліпка, *(проце́с)* наліпка
накрыть стол на 10 человек	накрити стіл на 10 персон, чоловіка, осіб, душ
нали́чник	ли́штва

напи́льник	терпу́г, терпужо́к
нараспашку	наро́зхрист
~ душа	непотайна́ душа; *(ір.)* розпере́зана, розхри́стана душа
~ окна	вікна на́встяж
наращивать	надто́чувати
нарезка	на́воріть, на́різь, *(процес)* наріз́ування
не имеющий крыши	безве́рхий
нож	ніж
~ большой *(на поясе)*	колоді́й
~ кузнечный	обтина́ч
~ перочинный	цизо́рик
~ сапожный	книп
~ складной	чепе́лик
~ которым режут свиней	колі́й
обносок	лахма́ння
~ взуття	шкарбу́н
~ одяг	ви́носки
~ хутряний одяг	шкару́піль
облучёк *(телега)*	полу́драбок
оборотень	пере́вертень, відьма́к, *(з вовка)* вовкула́ка
одежда	одяг
~ *для* будней	*про* бу́день
~ *для* праздника	*про* свято
о́корок	шинка, о́кіст, півть
окучивание	підгорта́ння
оливковое масло	оли́ва
опыление	запи́лення
острога́	о́сті, боде́ць, сандо́ль
отвертка	ви́крутка
отрок	хлоп’я, хлопець *(7—15 років),* пі́дліток
отруби	ви́сівки, ґрис
отсев	відсіва́ння, відсі́в
ошейник	наши́йник
пакля	кло́ччя
палисадник	при́садок, горо́дчик, квітни́к
пастила	*(сухе)* пови́дло
пелери́на	дармови́с
пенька	пря́диво

переезд	*(процес)* переї́зд, *(місце)* пере́їзд
перекладина	попере́чина
~ в мебели	обні́жжя
~ в санях меж полозьев	пере́чка
~ меж стропилами	ба́нта
~ под потолком	сво́лок
перекресток	перехре́стя, розхре́стя, розпу́ття, роздорі́жжя, розви́лки, росто́ка, ро́з'їзд
переметная сумка	сакви́, бе́са́ги, би́са́ги
пересе́в	пере́сів
пересу́ды	пере́суди, поговір, сла́ва
перила	поручні, би́льця, баля́си
пикник	гу́лянка
бык *(племенной)*	бага́й
плесень	цвіль
под	
~ вечер	*над* вечір
~ утро	*перед* сві́том
подкладывать яйца под наседку	підсипа́ти квочку
подножный *(корм)*	па́ша
поднятая целина	зо́раний переліг, зорана ца́рина
подстилка	підстила́ння, підсте́лювання; підкла́д; *(у взутті)* у́стілка
подстропильный	підкроко́вний
подтяжка	шле́йка
подштанники	спі́дні
покрыться	
~ накипью	окипі́ти
~ пятнами	запля́митися
~ складками	побри́житися
~ слизью	осли́знути
~ струпом	заструпитися
~ сыпью *(прыщами)*	ви́сипати, попри́щити
~ пылью, снегом	припадати пилом, снігом, запоро́шитися
поку́пка	по́купка, по́куп, купі́вля; купува́ння
пострелёнок	брикуне́ць
приготовить стол	налаштувати стіл
приемная мать	пити́ма мати

пропитаться	
~ запахом	напаха́тися
~ сыростью, влагою	набра́тися, втя́гти вогкости
прореха	ро́спірка, роспо́роте, дірка
прорытие	прокоп
просфора	про́скура
пряности	коріння
пудра	пудра, борошéнце
~ сахарная	по́бі́л
пузырёк	пля́шечка, міхуре́ць, пухире́ць
путь	*путь, дорога, шлях*
~ на обратном пути	верта́ючись, по́вертом
~ ступить на скользкий путь	на слизьк(у́)е́ попа́сти
~ сухим путём	суходолом, ру́мом
пчеловодство	бджоля́рство, па́січництво, бо́ртництво
размо́л	мли́во
рёберная часть мяса	поре́брина
резкие тени	гру́бі тіні
ремонт	попра́ва, поно́ва, напра́ва, ремонт
решетчатые ворота	ґратча́сті ворота
рукомойник	умивальник, рукоми́я, ми́йниця
рычаг	підо́йма, ви́рло, ворши́ло
с шинами колеса	бушо́вані коле́са *(про віз)*
сандалии	ходаки́, сандалі
сбитень	гаря́ч
с душком	*чу́ти*
~ вода	воду, вода *(чимсь)* відго́нить
~ рыба	рибу
~ сало	сало
сибирская язва	телі́й, сиби́рка
скотобойня	різни́ця
слоеное тесто	листкове́ тісто
собака (она)	собака *(він)*
~ борзая	хорт, *(самиця)* хорти́ця
~ бульдог	булдоґ, брита́н
~ гончая	гончáк
~ ирландская	меделя́н
~ комнатная	саща́, сащеня́

~ крымская	кримка
~ лягавая	ви́жен
~ мопс	му́цик
~ пастушья овчарка	чаба́нка
~ сука	пси́ця
совок	шпо́ла, шпо́лик, лопатка
сосиска	ковбаска
соска	ку́кла, смочо́к, сосу́лька, мізю́к
со́ты	стільни́ки, щільни́ки
сруб	о́щеп
~ колодезный	ця́мра, цямри́ння
~ ниже поверхности земли	по́кліть
стёжка	стібо́к, шво
столовые сорта	їстівні́ гату́нки
сточная труба	
~ вертикальная	ри́нва
~ горизонтальная	ришта́к
тапочки	ка́пці, пати́нки, панто́флі, шльо́панці, ля́панці, ви́ступці
угар	чад
угол	
~ внутренний	кут
~ внешний	ріг
~ красный угол(ок)	по́куть, поку́ття
уксусница	пляшечка *на* о́цет
улитка	
~ водяная	п’яву́шник
~ древесная, садовая	слима́к, ла́врик, ра́влик
~ завитая	кукля́нка
~ лестница улиткой *(винтовая)*	покру́чені сходи
усадьба	обі́йстя, сади́ба
утро	ранок
~ рано по утру	зрання́, зра́на, рано-вранці
~ с раннего утра	спозара́нку
~ утра доброго пожелать	на добри́день дати
уша́т	це́бе́р, цебро́, ба́лія, шері́твас
хлеб	
~ белый	булка
~ горбушка	окра́єць
~ испеченный	хліб

~ ломтик хлеба	ски́бка
~ маленький круглый	буханéць
~ на корню	збожíлля
~ на свадьбу	коровай, ши́шки, голубки́, борона, лéжень, гребінь *або* пра́ник, верч, ди́вень *або* калач
~ невыпеченний	глевки́й, глевтя́к
~ плоский	перепічка, корж
~ с лапками сверху, помазанный маслом	книш
~ сжатый	жни́во
~ скошенный	кошени́ця
хмелевод	хміля́р
холст	*полотно*
~ кусок	полотни́на
~ очень грубый	верéта, рядни́на
~ штука	сувíй
хрюкало *(лайка)*	пи́сок свинячий
хрюканье	ро́хкання, ро́хкіт
цветовод	квітника́р
чашка	*(на каву)* філіжа́нка, *(на чай)* горня́тко

ПРИРОДНИЦТВО

Цікава річ *етимологія.* Вона як ніщо інше передає світогляд народів. Що лежить в основі? Мабуть спостереження, якісь паралелі (на що це схоже). Погляньмо лише на синоніми до слова *ліс.* Це ж просто *поезія!* Інша річ — порівняти наведені нижче терміни з тими, що подають у школах. Навряд чи більшість дітей про них чула. А саме змалечку закладаються підвалини світогляду. Що всотають вони продовж навчання — суржик чи мовні покла-ди? За І. Огієнком, молодь, яка послуговується нерідною мовою, втрачена для свого народу.[18] І це вже *проза.*

Російською	**Українською**
астрономия	зорезна́вство
базальт	стовпови́к
берег	
~ обрывистый	кру́ча
~ отлогий	припа́дистий берег
бéрма	ві́дступка
бирюза	ту́ркус
бурый *(уголь)*	руде́ вугілля
валéжник	вітроло́м, ла́мань, сушня́к

валу́н	кругля́к
ви́димый горизонт	ви́дний по́зем
видообразова́ние	родотво́рення
водоворот	вир
водораздел	межирі́ччя
волшебные	
~ зелье	чар-зі́лля
~ напиток	данн**я́**
~ цветок	чароцві́т
вы́пуклость	опу́кліcть, горбовина́
география	земле́пис
глетчер	ґле́чер, льодови́к, льодове́ць
глиновидный	глинува́тий
глубина	глибина, глиб
горизонт	виднокóло, крайне́бо, небокра́й, о́вид, о́брій, *(в копальні)* горизонт
горная	
~ порода	горотві́р
~ цепь	па́смо гірськ**е́**
дождь	
~ дождевая погода	сльота́, плю́та
~ к тому же еще и холодный	хви́ща
~ крупный	краплі́стий, крапча́стий
~ мелкий	як крізь сито
~ мелкий с туманом	мря́ка, мжи́чка
~ от дождя да в воду	з дощу та під ри́нву
~ очень сильный	хлю́ща
~ после дождичка в четверг	на Миколи та й ніколи
~ проливной	ливни́й, зли́ва, як з відра
~ с громом	гроза́
~ сильный, но не долгий	ту́ча, тучни́й дощ
~ стих	передощи́ло
древний материк	старосу́ша
дрейф	самопли́в
дымка	серпа́нок, поволо́ка, мла
дюна	на́дма
жемчужина	перли́на
за́водь	зато́н, за́болонь, за́водь
заи́мка	за́ймань, за́йманка, за́йма, займанщи́на, за́їмка, за́ймище

залежь	зло́жище
заложение откоса	ушѝрина у́бочу
за́рево	за́гра(ва), промі́ття
затмение	мі́на, за́тьма, зати́нення, зате́мнення, по́мерки
затор льда	за́шерет
звезда	
~ неподвижная	нерухома, непору́шна зоря́
~ падающая	літа́вець
~ путеводная	провідна́ зоря
зрительная труба	отя́н
зыбь (на воде)	бри́жа, бри́жі
~ мелкая	жму́рки, жму́ри
извилина *(реки)*	за́ворот
изгиб *(реки)*	коліно
изумру́д	смара́гд
иней	па́морозь
исток реки	верш о́к річки
истоки	джере́ла *(а не витоки)*
квакать	*(у ставку)* ква́кати, *(в полі)* ку́мкати, *(на деревах)* ра́йкати
кипение	ва́рення
климат	підсо́ння; *(у громаді)* атмосфера, обставини, умови
комета	комета, мітла́
континент	матери́к, суході́л
котлови́на	ул о́га, улого́вина, макоте́рть
кочевой	кочѐвний, кочови́й
кремний	кремневи́к
кряж	па́смо *(гір)*
лазурь	блаки́т(ь)
ландшафт	краєви́д
ледоход	скрес леду, кригопла́в
лес	ліс, гай
~ большой и густой	пуща
~ в долине	дібро́ва
~ выгоревший	ви́гор(ь), згарь
~ выдвинувшийся полосой в поле	пере́лісок
~ вырубленный	ви́руб, зруб, корчі́

~ высохший	сухоліс, прóсуш
~ девственный	пра́ліс
~ для рубки	бу́тина
~ дремучий	пу́ща
~ заповедный	зака́зник
~ запустелый	бугаш
~ мелкий	чага́р(ь)
~ мелкий с полянами	куште́льники
~ молодой	молодня́к
~ на сруб	пенько́вщина
~ над рекой	луг
~ небольшой	гай
~ пихтовый	туршник
~ под горой	стінка
~ темный	сине́та
~ целинный	не́трі
лёсс	опóка
ложбина	ви́балок
луна	місяць
~ новолуние *(1-я четверть)*	молоди́к, нів (*р.в.* — но́ву) нова́к, новий місяць
~ 2-я четверть	підпóвня, місяць у пóвні, повний місяць
~ 3-я четверть *(видимый поутру)*	щерба́тий
~ ничтó не нóво под луной	ніщó під мі́сяцем не ві́чне; ніщо не вічне на землі; усé старé на цій землі
лучеиспуска́ние	світлоте́ча
мель	мілина́, міли́зна, мілке́
~ перекат	пере́міль
~ отмель	о́бміль, обмі́лина, ві́дміль, за́міль
~ наносная в реке	жбир *(ж.р.)*
~ в устье реки	напла́вина, наму́лина
~ банка *(прикрытая водой)*	ба́нка, ро́зсип
меридиан	півде́нник, меридіян
минерал	копа́лина, крушéць
минеральный источник	ба́ня
мороз	мороз
~ крепчает	бере́ться
~ на дворе трещал	надворі лу́скав
~ первые осенние *(утренние)*	при́морозки
~ последние весенние	ві́дзимки, о́зимки
~ придавить морозом непокрытую снегом землю	голощóком узяти землю
~ прихватило морозом	морозом прибѝло
~ трескучий	лютий, з очима, аж дим устає́
~ ударил	потѝс(нув)
~ уменьшается	пересіда́ється, пересівся

муть	джу́рджа
мыс	ріг (Кривий Ріг; Тага́ній Ріг — нині *рос. м.* Таганро́г)
невесомость	неваго́мість, безва́:г/жн:ість
ненастье	негода
~ кончилось	розпого́дилось
~ началось	зане(по)го́дило(сь)
облака	хмари, обло́ки
~ перистые	баранці́
обрыв	кру́ча
обсерваторія	звізда́рня
овраг	яр, яру́га
~ с крутыми берегами	прова́лля
~ с пологими берегами	ви́балок
~ поперечный	перея́рок
~ в степи	балка
~ поросший лесом	байра́к
окружающая среда	довкі́лля
оледенение	окри́ження
оползень	зсув, о́бсув, спо́взина, зру́шина
осень начинается	осені́є
от сотворения мира	від початку світу
откос	укі́с, схил, спад, узгі́р'я, косогі́р
отли́в	відли́в, відпли́в
отложение	ві́дклад
отражение	відбива́ння, ві́дсвіт
очертание	о́брис, за́рис, ко́нтур, окре́слення
паводок, половодье	по́відь, по́вінь, дуна́й, водопі́лля
падение уровня воды	упа́д рівня води
перекат *(реки)*	жбир
перешеек	шия
песчаная коса	пере́сип, пере́спа
песчаник	піскове́ць, піскови́к
песчаный	піскови́й
плоскогорье	узгі́р'я
подошва *(горы)*	спід, низ гори, підгір'я, обні́жжя
полюс	бігу́н
предгорье	підгір'я

преломление	зало́млення
прили́в	припли́в
приток *(реки)*	до́плив
притяжение	при́тяг, прито́ка
промоина	водоми́й
просека	про́січ, про́руб
пурга	віхола, завія, за́метіль, завірю́ха, мете́лиця, хурте́ча, сніговиця, снігові́й, хви́ща, ху́га, хурде́лиця, хурди́га, хуртови́на
пучок лучей	жмут про́менів
пучина	вир, безо́дня, ну́рта, пр'ірва
равнина ~ горная ~ приречная	рівнина полони́на оболо́нь
радуга	ра́йдуга, весе́лка, весе́лиця, че́сний пояс
ранняя ~ весна ~ зима	 про́весінь за́зимок
риф	ра́хва, скеля підводна, скеля, ске́лище, ске́лля, каміння під водою
руда	руда, круш
ру́сло	р'ічище, русло́, водото́ка; *(висхле)* стари́ця, ба́вка
рытвина	водори́й, водоми́й, ковба́ня, ви́рва
с восточной стороны	від схід-сонця
северное сияние	північна за́гра(ва)
склон ~ южный ~ горы	спад, по́хил, схил навсо́ння у́збіч, спад, по́хил гори
сла́нец	лупе́ць
слюда	лища́к, лосня́к
смерч	шуря-буря, ви́хор, круговерть, вир, торна́до

созвездия	сузір’я
~ Близнецы	Чепіга
~ Большая Медведица	Великий Віз
~ Малая Медведица	Малий Віз
~ Кассиопея	Борона́
~ Млечный Путь	Чумацький Шлях
~ Орион	Косарі́
~ Плеяды	Волосожа́р, Баби
~ Полярная	Бігуно́ва, неру́шна зоря, Квочка
~ Телець	Бик
солнечная сторона	відсо́ння
солнечный зайчик	степа́нчик
солнцепек	осо́ння
солнцестояние	сонцезворо́т
солончак	солоне́ць
с солнечной стороны	на відсо́нні, з відсо́ння
сосулька	буру́лька
стоячая вода	нете́ча
сушняк	сухості́й
теплые края	ви́рій, тепли́чина
торф	болотни́на, ро́пша
тропик	зворо́тник, тепливець
тропические страны	тепли́чина, вирій
узкое удлиненное озеро	по́тязь
устье	ги́рло
ухаб	вибо́ина
ущелье	прова́лля
фиорд	фйорд
шпат	
~ плавиковый	плавне́вий ска́лине́ць
~ полевой	ска́лине́ць
экватор	рівни́к, рівноде́нник, екватор
янтарь	буршти́н, я́нтар
яшма	я́спис, лисково́ець

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК ФЛ(Ь)ОРИ Й ФАВНИ

Фавн — римський бог лісів і полів, покровитель стад і пастухів.[27]

Чому тоді Фа́уна? Або Фа́Ун, або Фа́вна. Чи якось інакше?

Наведені назви тварин і рослин напро́чуд цікаві: образність, порівняння. Не перестає дивувати, приміром, як українці називають чудового птаха — *леле́ку!* Десяток синонімів, один з яких — *леле́га.* Одразу згадується Геродот, який писав про однойменне плем'я, що мешкало на тере́нах сучасної Греції до приходу туди е́ллінів. Можливо ця назва збереглася тому, що тоте́мом пле́мени був саме *бу́сол,* він же *леле́ка.*

Російською	**Українською**
абрикос	абрикос(а), брески́ня, жерде́ля, море́ля, руре́га
аир болотный	аїр тросте́новий, лепе́ха звичайна, тата́рник, тата́рське зілля, ірниця, шува́р, шува́рник, сашина, гавір
аист белый	лелека, чорногу́з, боця́н, боцю́н, бузько́, бу́сол, бу́сел, жабоїд, га́йстер, леле́га, бу́сень
аист черный	риболов, гайстер, чорногуз, пу́шла
айва́	айва́, квітове́ дерево, пи́гва звичайна, бедря́нка царгоро́дська
аконит	то́я
алоэ	але́е, але́й, столі́тник
амбарный долгоносик	вовчо́к
антилопа	са́рна, сайга́к, суга́к, дика коза, косу́ля
анчоус	хамса́, анчо́ва
апельсин	*(дерево)* помара́нча, помера́нцеве, апельси́нове; *(плід)* помера́нець, помара́нч, апельсин
бабочка	метелик, моти́ль, у́сільниця
бабочка ночная	не́тля, полуно́шник
багу́льник	багно́, бредуле́ць, богу́н
байбак	баба́к, байбак, свищ
баран каменный	козорі́г
барбари́с	барбари́с, байбари́с, кисля́нка, квасни́ця, кисле дерево, ки́слич
барсук	харсу́н, бо́рсюк, бурсю́к, бурзю́к, я́мник
бахча́ *(тюрк.)*	башта́н *(тюрк.)*
беззубка *(моллюск)*	ско́йка, черепашка, жубериця, черепа́ня
бекас (*лат.* Gallinago — птица отряда куликовых)	бара́нчик, баране́ць, бека́с, вівча́рик, крехту́н, полежа́нь, ха́вка

беспозвоночный	безхребетний, безкря́жний
белена *(черная)*	блекота́ чорна, зубови́к, лю́льник, німи́ця, собачий мак
белка	ве́врик, ви́вірка, білка
белка су́мчатая	білка сумча́ста, тагуа́н, летючий торба́ч
белладо́нна	беладо́на, со́нник, отру́йниця, вовчі ягоди, краса́вка
белянка *(бабочка)*	білю́х, бі́лик
божья коровка	бабару́ла, бабри́ська, се́рденько, моска́лик, со́нечко, бе́здрик, бедра́к, бобру́ниця, зозу́лька, бабару́на
бомбардир *(жук)*	бзди́ла, бздю́ха, смердю́к, смердю́х
борода́ч	ягня́тник
боря́рышник	глід
боярышница *(бабочка)*	біла́н жилкува́тий
бражник	цьмок, цьма, су́мрачник
бронзовка *(жук)*	зеленя́к, шипшине́ць, оле́нка
брусника	брусни́ця, ґого́дза
брюква	ріпа́к
бубонос	довбоні́с, костогри́з, лущ, вербокле́н, дубоні́с
валериана	валеріяна, оверя́н
вальдшнеп *(птица)*	слу́ква, сло́ква, сло́нька, солу́ква, слонь, вале́шник, ва́люш, ва́люшень
варакушка *(птица)*	зорька, синьогорми́шка, синьоши́йка, синьогрудка, вівча́рик, дурилюдок
верблюд	верблюд, адамова вівця
веретенница *(ящерица)*	веретільник, сліпа́к, мідя́ниця, па́далиця, крутілка
вечнозеленое растение	ґришпа́н
витютень *(голубь)*	при́путень, тре́потень, грива́к, грива́ч
водолюб черный *(жук)*	водяний хрущ, щи́павка
водоросли	жабурі́ння, баговіння
водяной жук	водя́н
волк	вовк, неха́р, сір(о)ма́н(ець), гуди́мець
волк сумчатый	вовк-торб:а́к/у́н/а́ч
волчьи ягоды	воро́няче о́ко, хрещате зілля, хрест-трава, натяга́ч, ра́нник
воробей	горобе́ць, же́вжик, во́робень, ма́зур
ворон	гавра́н, крук
ворона	ґа́ва, ворона
вошь	воша

выдра	видни́ха, видра, но́рик, ви́дря
выпь	
~ болотная	буга́й, гу́кало, бугай боло́тяний
~ малая	гу́пало, го́голь, вовчо́к, хо́хля, буга́йчик
вы́хухоль	хоху́ля
вьюн	в’юн, оюн́, писку́р
вьюрок канареечный	ще́дрик, зеле́нчик, і́рличек
вьючное животное	в’юча́к
вяз *(Ulmus Scabra Mill)*	і́льм(а)
гагара	гага́к
гадюка	гадюка, га́лиця
газель	дика коза, са́рна
гайка *(птица Poecile)*	луг і́вка, камишо́вка
гвоздика	гвоздика, купча́к
гербарий	зільни́к, тра́вник, гербарій
гиацинт	гіяци́нт, яци́нт
гиппопотам	бегемот, річний кінь, гіпопотам
гладыш *(блошица)*	хребтопла́вка
глист	глист, глистю́к, хроба́к
глухарь	готу́р, *(самиця)* го́тка, тетеря, глу́шень, глушни́ця, глуха́н
голавль	го́ловень
голец	авдо́тька, слиж
головастик	пу́головок, ополо́ник
голубика	буяхи́, гонобобе́ль, лохи́на
голубь дикий	голуб скальний, голуб сизий, сива́к
горихвостка	дрижихві́ст, горихві́ст
~ чернушка	чорногру́дка
горлица	го́рлиця, орли́чка, ту́ркавка
гранат	ґранат (*лат.* granatus, *мінерал, дерево*)
гречиха	гречка
~ особая	татарка
гризли (*англ.* grizzly, медведь)	ґрі́злі; *(жарт)* і кого ми *„гризлі”?*
груздь	гірки́ня
груша земляная	воло́ська ріпа
гусеница	гусе́льниця
густолиственный	густоли́стий

дафния	бло́шка водна
двустворчатый	двойча́стий
дельфин	дельфін, морська свиня
дерн	де́рен, дерни́на
дикобраз	їжа́тка
дождевой червь	доща́нка
долгоносик	довгоно́сик, коса́й, свинка, міля́нчик, шашла́к
~ амбарный	зере́нна, зернова́ свинка
~ плодовый	риля́к яблучний
древесница *(жаба)*	зелену́ха, ра́павка, кряку́ша
древогрыз *(жук)*	короїда
древоточец	ша́шель
~ корабельный *(мол.)*	сверля́к, древото́ч
дрозд	
~ белозобый	білогри́вець
~ певчий	дрозд, співу́н
~ рябинник	чи́котень, ялівни́к, чи́латень
~ черный	кіс, ко́сик, чорний дрозд
дрофа	дуда́к, дро́хва
души́ца	матери́нка, душа́нка, души́нка
дятел	
~ зеленый	жо́вна, жо́лна, клюкодро́в, клюйде́рево, товка́ч, толо́нка
~ большой пёстрый	жо́вна, я́кіл, поковта́ч, джоло́нка, джо́вна, деревоклю́й, я́тлик
единорог *(Monodon)*	нарва́л
ежевика	ожи́на, ведмежи́на
енот *(Procyon)*	полоскун
ерш	бобир(ь), колючка, язгір(ь), йорж, кострик, ящ, язгар(ь)
жаба	ропу́ха, ропавка, кара́павка, жаба, земляк, шня́га, корона́виця, по́рхавка, кряку́ша
жабры	зя́бра
жаворонок белокрылый	білокри́лка
жаворонок хохлатый	посмітю́ха, кочубе́й, попелю́ха, черпі́та, ці́нькало, чуба́тник
жасмин	ясми́н
жвачное животное	ремиґа́вець
жгутик	ве́рчик
железа́	за́лоза

желези́стый	залозува́тий
жемчужница	перлі́вниця
жерлянка *(жаба Bombynator)*	пунь, пу́нькало, джирилля́нка, крини́чка, ку́нка
животное сумчатое	торбу́н, торба́ч, торба́к
жимолость *(Lonicera)*	козоли́ст, ко́зячий листик, свидь, жи́молость, деревни́к
жужжалка *(муха)*	бурча́ло
жужелица *(жук)*	жу́желиця, жу́жіль, шваб, туру́н, бігу́н, красу́лька
жук	
жук колорадский	хрущ картопля́ний
жук хлебный *(Anisoplia austriaca)*	ку́зька, жук-лопа́тник
жук-носорог	носоро́жок, коро́виця, во́лик
жук-оле́нь *(Lucanus)*	рога́ч, бо́гова корова, тур, бик дикий, розсоха́ч, божий во́лик, во́лик-оленю́к
завязь	пу́п'янок
запах не имеющий	бездух́ий
зверобой *(Hypericum perforatum)*	звіробій, божа кр́івця, заяча крівця, крива́вник, стокр́івця, святоя́нське зілля
землеройка	мі́дік, землери́йка, польо́вка, руда миша
зимородок	іванок, синьово́д, водомороз, морозю́к, риба́лочка
золототысячник	золототисячник, центу́рія, дзендзелія
зонтик *(гриб)*	білянка
зяблик	снига́рик, букивча́к, зя́блиця, снігу́р, снига́рик, білокри́лка
ива	верба, лоза, ше́люг, шелюга́, верболіз, краснота́ль
Иван да Марья	брат-і-сестра, браткы́, фія́лка, пере́стріч
ивняк	верболіз
иволга	ви́вільга, е́ва, коса, ліскоту́ха, жо́вна, ра́кша, и́вола, жовтобрю́х
имбирь	імби́р, ванбере́ць
инфузория	нали́вочник
кайра *(птица Uria)*	ну́рик
какаду́	білий папуга
камышевка	очерет я́нка
камышевка садовая	тростя́нка, лозі́вка
канарейка	кана́рка
карп	шара́н, короп, сазан

картофеля семена	бу́бляхи́
кашалот	потва́л
квасцы	галу́н
кедровка	лускорíх, кедру́ша
кефаль	кефа́ль, ло́бань, ло́бас
кизил	дере́н, -у́ (де́рен, -рну, — поверхневий шар ґрунту, вкритий травою і трав'янистими рослинами), кизи́л
кисть *(про растение)*	во́лот, кити́ця, ке́тяг
клевер	конюши́на, кози́не око, іва́сик
клетка *(биология)*	клiти́на, крата
клещ	кліщ, мíлик
клоп постельный	блощи́ця
клоповник *(растение)*	хрíнниця, крес-салат, вонючка
клубника	полуни́ця, трускавки́
клюква	журавли́на
кобелек	пе́сик
ковыль	ковила́, кíйло, ти́рса
кожеед *(жук Dermestes)*	салогу́б, скороїд, шкуроїд
козодо́й	ле́жень, чурпи́ло, сплю́ха, зозуля нічна, нічний кíбчик
коза́вка	ку́зька
кокон	за́склеп, о́склеп, за́моток
коноплянка	ре́пех, реполов, по́пик, ре́пел, воло́ве око, баранчик звичайний, конопе́льник
коршун	корша́к, ка́ня, скопа́
ко́рюшка *(рыба)*	мільга, мíлька, ко́рюка
костяни́ка	кам'яни́ця, костяни́ця
крапи́ва	кропива́, жа́лива
крапивник *(птица)*	орíшник, задерихвíст, воло́ве о́чко, кропив'я́нка
красноперка *(рыба)*	червíнка, красно́пір, черну́ха
кречет	кре́чет, сокіл білозíр, білозо́рець
кролик	кріль (*р.в.* -оля́)
крот	кріт, *(сліпець)* зíнське щеня́
крыжовник	а́ґрус, *(множина)* ґарґа́чки
крыса	щур, пацюк, мадзур
~ водяная	пацюк водяний, свинка
кряква	кри́жень, крячка, крижавка, криж, кря́кавка

кузнечик	коник, кобúлка, прýзик
кукуруза	кукурудза, пшенúчка, маїс
ландыш	конвáлія, кукурúчка, маївка
ласточка береговая	стриж, берегівка, щурик, чхур
леопард	леопард, лямпáрд, пáрдус
лещ	гýстря, підлящ, лящ, чабáк
лилия	лілія, лілéя, латáття, глéчики, крин
лимон	цитрúна, лимон
листа отпавшего след	борóдавка
лишайник *(мох)*	їмшéдь
малиновка зарянка	червіняк, жовтюх, гулíй, червоношúйка
мамонт	мамонт, мáмут
маргаритка	стокрóтка
мать-и-мачеха	підбíл, купáйла, мати-й-мачуха, цар-зілля
медведка *(насекомое)*	земляний рак, дадáк, вовчóк, капустяниця
медуза	водянé/морськé серце
меч-рыба	меченíс
млекопитающее	ссавець
можжевéльник	ялівéць, яловéць, фіомáк, жéреп
мокрица	стонóга, стонíг, мокрúця
моллюск ~ речной	м'якýн скóйка
молот-рыба	жерýн-молот
моль листовая	нéтля
морская свинка	мурчáк
морской еж	їжанéць
мошка-кровопийца	кровопúвча комаха, комаха-вампір, комаха-кровопій
навозный жук	гнойовúк
налет *(на овощах)*	пилóк
налим	мень, ментюх, юн, жúвчик
народное название июля	ґéдзень
насекомоядный	комахоїдний
настурция	красóля, капуцúн, настýрка
нéрпа	тюлень ґренл(я)андський, лисýн
неясыть	сіра сова

нырок	
~ белоглазый	норе́ць, нире́ць, турни́-коза́, нурчу́к, че́рник
~ красноголовый	сіваша, черни́ш, нирóк
оболочка	тулубе́ць, кожушóк
овод	ґедзь, бурчиму́ха, дзиз, би́дзавка, бóмок, óвад
овсянка	стерник
~ камышовая	тростяни́й горобець
~ обыкновенная	жовтобрю́х, жовтопу́зик, посвірка
овцебык	пижмóвець
одуванчик	кульба́ба, літу́чки, пустоду́й, солда́тики, плiши́вець
оле́нь	óлень, русоха́ч, регля́к
оме́ла	омела́, íвилга
онагр	дикий осел, она́гр
орешник	ліщина
отросток	бро́стка, накоре́нок, бру́нька
павлин	пави́ч
папоротник	па́пороть
парнокопытные	паристокопи́ті
паутина	па́воть, павутиння
пеликан	баба
первоцвет	первоцві́т, бара́нчики, весні́вка, весня́ник, клю́чики, лісове́ зілля, медя́ник, при́мула, пе́рвенець
перепелка	перепели́ця
перец	перець, па́прика
пернатые	птаство
персик	персик, бро́слива, бросквина
пескарь	пічку́р
пестик	ма́точник, сто́впня, товка́чик
пихта	яли́ця, сви́рка, шме́рка
плотва́	пли́тка
плотоядный	м’ясоже́рний
побег *(растение)*	па́гін, па́синок
подорожник большой	подорожник, трипутник, пора́нник, порíзник, собачі язички́, семижи́льник
подосиновик	коза́р
подснежник	про́лісок, брандýш, підсні́жник *(Во́ронова)*
по́ни	му́цик[31], ку́цик[61]
почки выбрасывать *(растение)*	бро́статися

прилистник	па́синок
пробковое дерево	корду́б
птенец	голопу́цьок, пташенятко
птичка певчая	співочка
пучок *(бот.)*	в’я́занка
пыжик	молодий о́лень; кущ а́к, курду́пель
пыльца	пило́к, пиля́чка
рак-отшельник	рак-хова́нець
рапс *(Brassica napus L.)*	ріпа́к
репейник	*(голі́вка)* реп’я́х, пари́ло, глекопа́р, грудни́к, зрадзі́лля, се́рпник, яблу́н
рожь	жито
ромашка	рома́шка, мару́на, рум’я́нок, роме́н /одна з давніх наз(о)в *м. Ромни́*/, романе́ць, ру́м’янка, рум’яне́ць, кану́фер
рыльце *(бот.)*	шийка
рябина	горобина́, го́роб, ско́рух, во́ріб, воне́га
рябчик	оро́бка, оря́бок, оря́бка, рябчик
самшит	самшит, букшпа́н
саранча	сарана́
сверчок	цвіркун
светляк *(жук)*	світля́к, світу́н, блища́к
селезень	ка́чур, се́лех
сельдь	оселе́дець, пу́занок, оселе́дчик, підту́мок, баламу́т
~ астраханская	биша́к
~ черноморская	ску́мбрія
синица	синиця, си́ник, саля́нка
~ болотная	луг і́вка, моско́вка, сико́ра, попи́чка
~ большая	саля́нка, сико́ра, зи́нька, синиця
~ хохлатая	чуба́тка
скворец	шпак
слизень	масла́к, слима́к, сли́зень, м’яку́н
слониха	слони́ця
смоковница	смоко́вниця, фі́гове дерево, інжи́р
смородина	смородина, (*біла* і *червона*) пори́чка
сойка	сойка, джоджо́ра, лускогоріх, деря́ба
солитер	ціп’як, сці́пень, солітер, та́сьминець
сорокопут большой	огня́к, сорокопуд сірий

спа́ржа	холодок, заячий холодок, шпара́ги, шпарагі́вка, *(дика)* спа́ржа
спора	міхуре́ць
споровые растения	перворо́сти
стебель	стебло́, гон, бади́лина
стеклянница *(бабочка)*	прозі́рниця
стерлядь	чечу́га, чечу́ра
стрекоза	ба́бка, *(самець)* ба́бич
стриж	стриж, щур, ю́рик
судак	сула́, судак, чо́пик, секре́тик
суслик	ховра́х, га́врах, су́сел, су́слик
таракан	тарга́н, *(рудий)* прусак
термит	терміт, біла мурашка
тетерев	тете́ря, тете́рка, тетеру́к, тетеру́н, тетерва́к
тля	трав'яна воша
тмин	кмин
треска	дорш, тріска́
тритон	водяна ящірка
тростни́к	*(цукровий)* тростина́, очере́т, *(озерний)* ку́га
тутовое дерево	шовко́виця, мо́рва
тушканчик	земляни́й заєць
тычинка	пиля́к
тычиночный	пилько́вий
тюлень	тюлень, фо́ка, морський собака
удод	о́дуд, дуди́ло, попука́ч
улитка	ра́влик, слима́к
устера *(рыба Blicca)*	бли́скавка, лупирка, лоски́ря, кругля́к
филин	пу́гач
филоксера	вши́ця виноградна
фламинго	фламінго, диво/красно:бу́сь
форель	(п)струг, пестрю́га, форель
хариус	пірій, харіус
хорёк	тхір, довгому́дик
хохотун черноголовый *(птица)*	риболов
цесарка	цесарка, панта́рка, пе́рлиця
цикорий	цикорій, петро́ві батоги́

чайка обыкновенная	мартúн, тúжик, кичéйка, рибáлка, мéва
черемуха	черéмха, черемшúна
черепашка	мýшля
черника	чорнúця, боровúця, áфина
чернобыльник	чорнóбиль, полúн, нéхворощ
чертополох	чортополох, татáрник
чехонь	чахóня, чéма, сухорéбриця, шабель
чечевица	сочевúця
чешуя	лускá
чибис	чайка, луговúця, пиголиця, кигúтка, душа татарська
шалфей	шáвлія
шереспер *(рыба Aspius)*	білúзна, жéрех, білесть, хват
шампиньон	печерúця
шиповник	шипшúна
щавель	щавель, щáвій, щáва, квас:éць/óк
эдельвейс	едельв(е)айс, білолýч
ягненок	ягня́, бáзька
ястреб-перетник	крогуй, рябець, кобець, яструбець гороб'я́чий, кíбчик
ястреб-тетеревятник	рябець, коструб, половик, рарія, раструб, шуліка, шуляк

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГРОШІ

Хочемо того, чи ні, а життя нашого без реклами вже не уявити. Хоч де оком кинь, скрізь вона. І все б нічого, та кричущі помилки трапляються щокрок. Усі ці "торгівельні центри, плаваючі курси, казначейства, монетні двори, оптовики, копилки, заказні листи, розстрочки"...

Позаяк у діловодстві часто виникають проблеми з українською, ця добірка може стати в пригоді. До того ж цікаво порівняти термінологію сучасну й 20—30 рр.

Російською	**Українською**
амнистия	амнéстія
архивариус	архівáр
банкрóт	банкрýт
без определенных занятий	без певної праці
больная тема	пекýча тема

валюта	валюта
~ неустойчивая	хистка́
~ обесценивающаяся	знецінна́
~ падающая	паду́ща
~ твёрдая	ста́ла
~ устойчивая	станівка́
взяточник	хаба́рник, хапко́, хапту́рник, хапу́н, хапу́га, зди́рник, дері́й, деру́н, зди́рця, хапа́йло
в	
~ отрицательном случае	коли ні
~ подобном случае	в такому разі
~ положительном случае	коли так
~ противном случае	в противному разі
~ сравнении с *(кем, чем)*	супро́ти, проти *(кого, чого)*
выгода	хосе́н (*р.в.* хісна́)
вырученные деньги	вторго́вані гроші
выручка	ви́торг
возвратные расходы	вида́тки на повернення
вступить в долю	приста́ти до спілки, узяти пай
говённое дело	парши́ва справа
госстрах	державна убезпека
гривна	гривня (*гривна* — кінська/жіноча прикраса)
деньги	гроші
~ взыскивать	стяга́ти
~ денежный начет	грошове́ нарахува́ння
~ единовременное пособие	одноразо́ва допомога
~ обесцениваются	знецінюються
~ остальные	ре́шта
~ отсутствие	безгрі́шшя, безгроші́в’я
~ подъёмные	доро́жнє, допомічне́
~ пособие	запомо́га грішми, грошова́ допомога
~ собраться *с* деньгами	спромогти́ся *на* гроші
~ суточные	добові
~ требовать	пра́вити
~ требовать долг	пра́вити борг
~ у меня вышли все деньги	я ви́тратився з гро́шей
день идет за днем	день по дню минає
дешеветь	спада́ти з ціни
диаграмма усилий	на́рис нату́г
дивиденды	річнози́ск, дивіденди
дилер	справ(ник)а́р
доверитель	віброда́вець

должность	посада
~ временно занимающий	тимчасо́вий заступник
~ вступить в	обійняти
~ занимать	обіймати
~ оставлять	ки́дати
~ отказаться от	зректися
~ по вступлении на	обійнявши
~ по должности	зі службових обов'язків
~ поступить на	стати на
~ состоять в	перебувати на
доход	прибуток
драгоценный	*(скарб)* кошто́вний
ему во всем удача	все йому йде в руку
жулик	шахрай
запретительные пошлины	заборонні ми́та
засвидетельствовать подлинность подписи	засвідчити власноручність підпису
заседание при	засідання
~ закрытых дверях	неприлю́дне
~ открытых дверях	прилю́дне
заставить *о* себе говорить	примусити говорити *за* себе
засто́й	засті́й, -о́ю
~ неподвижность	не́рух
извлечь пользу	спожиткува́ти
изыскивать средства	вишу́кувати кошти
имущество	майно, добро, статки
~ после матери	ма́терщина, матери́зна
~ после отца	ба́тьківщина
ипоте́ка	*(нерухомого майна)* заста́ва, *(під заставу)* позика
истец	позовни́к, позива́ч
исходящие и входящие документы	вступні́ і виступні́ папери
итог	підсумок
~ в конечном итоге	загало́м, зрештою, після всього
~ итого, в итоге	ра́зом, заразо́м
~ окончательный	остато́чний
~ подвести	підбити підсумок, підсумува́ти
казенный	скарбо́вий, скарбни́чий, уря́довий
казна	скарбни́ця
казначей	скарбівни́к, підска́рбій
казначейство	скарбівня

канцелярская крыса *(пренебрежительно)*	канцелярський щур/пацю́к, перогри́з, канцелю́ра
карманные деньги	похіпна́ копійка
катало́г	по́спис
квартплата	комірне́
коммерса́нт	крама́р, торго́вець, *(знев.)* бари́га
комиссия ~ межведомственная ~ землеустроительная	комісія міжуря́дницька землевпоря́дна
копейка рубль бережет	гріш *(0,5 копійки)* копи́ *(50 копійок)* стереже́
копилка	скарбни́чка, *(на мідяки)* карна́вка, *(у церкві)* скарбо́нка
корреспондент	допи́сувач, допи́сник
корреспонденция ~ заказная	кореспонденція, до́пис, листування рекомендо́вана
косвенные налоги	непрями́ податки
кредитный	креди́тний, кредито́вий, позичко́вий
ложное обвинение	неправди́ве обвинувачення
мера пресечения	запобі́жні за́ходи
монетный двор	карбі́вня, монета́рня
на злобу дня	нагальна/пекуча справа
налог ~ прямой ~ косвенный ~ поземельный ~ прогрессивно-подоходный	податок про́стий посере́дній позем е́льне відприбутко́вий
на половину уменьшить	над/пере:полови́нити
на удачу	на щастя, навмання́, на о́сліп
настоятельная необходимость	нагальна потреба
находясь в здравом уме и твердой памяти	при добрім розумі й прито́мним
неблагоприятный ответ	неприхи́льна відповідь
недовес	неповна вага́, недова́га
не к спеху	нема чого хапа́тися
неплатеж	неспла́та
нередки случаи, когда	часто трапляється, що

неурочный	
~ для работы	нев*и́*значений
~ несвоевременный	невча́сний, неслу́шний
~ о времени	нев*и́*значений, непризна́чений
нувори́ш	ново/скоро:бага́тько, нувори́ш
обратить деньги в погашение долгов	ужи́ти гроші на сплату боргів
обстоятельства	обстави́ни
~ при хороших	в доброму разі
~ тяжёлые	скру́та
~ поступать сообразно	чинити, зважи́вши на обстави́ни
окупаться *(затраты)*	опла́чуватися
опечатка	друкарська по́милка, хибодрук
опись	спис, список
оповещение	опові́стка, опові́щення
опт	гурт
оптовик	гуртівни́к
оптовый	гуртови́й
освободить от залога	викупити з заста́ви
основа	основа, підста́ва, підва́лина, заса́да, тло, ґрунт
~ граматична	основа, пень/ко́рінь
открыть	
~ книгу	розгорну́ти книжку
~ пальбу	почати стріляти
~ сообщника	ви́казати спі́льника
~ тайну	ви́явити таємни́цю
отстрочка	відкла́д, відкладання
очная ставка	зво́дини
переоценка	переоцінка, переціно́в(ув)ання
писать	писа́ти
~ сумму	суму
~ прописью	словами, буквами писати *(число)*
~ под диктовку	з го́лосу
письменные доказательства	листо́вні до́води
письмо	лист
~ в ответ на Ваше письмо	відповідаючи на Вашого листа
~ заказное	рекомендо́ваний
~ ответное	ві́дпис
~ рекомендательное	рекоменд:аційний/а́вчий
~ сноситься письмами	листуватися
~ вскрыть	розліпи́ти

плата	
~ вперед	плата згори́
~ наёмная	наймове́
~ поденная	поде́нне
~ пословная	відсло́вне
~ поштучная	відшту́чне
~ сдельная	відря́дне, заробне́
платёж	ви́плата
~ в рассрочку	на ви́плат
~ выкупной	викупне́
~ наложенный	післяпла́та
~ отсрочить	відкла́сти
~ просроченный	зада́внена
~ просрочить	зада́внити
~ рассрочить	розкла́сти
платить той же монетой	віддя́чувати тим самим
по	
~ списку	за спис(к)ом
~ телеграфу	телеграфом
~ телефону	телефоном
побуждать к исполнению	заохо́чувати до викона́ння *(нагорода);* спонука́ти *(наказ)*
погрешность	по́милка, о́гріх, огрі́шок, хи́ба
подачка	да́ток, хавту́ра, хапту́ра
подбивать итоги	підсумо́вувати
подделывать подпись	підробля́ти ру́ку
подкупить *(кого)*	підпла́чувати *(кому)*
поднаёмщик	підкомі́рник
подъёмные *(деньги)*	подоро́жнє, гроші на переї́зд
поиздержаться	ви́тратитися
поймать с поличным	зловити на гарячому, на шко́ді
попасть в кабалу	упа́сти в неволю
пособие денежное	запомо́га гроши́ма, грі́шми
поставить	
~ в боевой порядок	ушикува́ти
~ в тупик	оступа́чити
~ на вид	звернути увагу
поступить на службу	стати на службу
пошлина	мито
~ базарная	мі́стове́
~ судебная	пересу́док, при́суди

предать	
~ забвению	пустити в непа́м’ять
~ земле	похова́ти
~ пытке	віддати на муки, на тортýри
~ смерти	стра́тити, смерть заподіяти, скара́ти на го́рло
~ суду	віддати під суд, потягну́ти до суду
предвиденье	передба́чення, завба́чення
предсказание мое сбылось	про́вість моя/передбачення моє справди:лася/лося
представитель	відпору́чник, представник
предъявить иск	по́зов дати *(за що, на кого)*
прейскура́нт	прайскурант (від *нім.* Preis і *фр.* courant) ці́нник, пере́лік, довідни́к
преклонить колени	стати навко́лішки
пресс-папье	при́гніток, ду́шка
приговор	вирок, при́суд, рішенець
~ исполнен	ви́конано
~ обвинительный	за́суд
~ оправдательный	визво́льний, виправдни́й
принять в долю	при́йняти до спілки, узя́ти в пай
проводить *(совещания)*	відбува́ти *(наради)*
продавщиця	продавчи́ня
просрочить	невчасно, понад термін
просрочка	відволо́ка, спі́знення
процент	відсоток, ли́хва́, кама́та
прошение	прохáння, про́зьба, супліка
пускать пыль в глаза	туману пуска́ти/напуска́ти
пустить с молотка	продавати з а́вкції/авкціо́ну, пускати на ліцита́цію
пуститься на произвол	пусти́тися берега
пусто в кармане	вітер в кишені гуляє
работа	праця, робота
~ бесплатная	непла́тна
~ приняться за	стати до, взятися за
~ сверхурочная	на́дурочна, пере́роб, позанормо́ва, понаднормо́ва
~ следить за	пильнува́ти роботи
размен	ро́змін, ви́мін, міньба́
разносчик	розно́сець, розно́щик

распродажа	ви́продаж, розпро́даж, авкціон
растранжирить	проци́ндрити, розтри́нькати
расходы	вида́тки
расценка	цінува́ння, розці́нка, розці́нювання
реестр исходящих бумаг	реєст(е)р виступни́х паперів
рыночный	ри́нковий
сбор	збір, збира́ння
~ валовой	гуртове́
~ весовой	вагове́
~ гербовый	ге́рбове
~ денежный	грошове́, збирання гро́шей
~ налоговый	стяга́ння податків
~ судебный	судове́
с грехом пополам	сяк-так
сдельный	відря́дний, закладни́й
с подлинным верно	з ориґіналом згідно
сбавлять цену	спуска́ти ціну
сберкасса	ощадна каса, щадни́ця
сдельный за́работок	відря́дний заробі́ток
сдельщина	закла́дчина
сектор	*(площа)* діля́нка, район; *(в установі)* відді́л, секція; *(економіки)* галузь
склад	комо́ра, склад
скопидом, скряга	скна́ра, скупердя́й, скупи́ндя, жмикру́т, скупа́р, загни́біда, *(жаргон)* жлоб
служит удостоверением	править за по́свідку
смельчак	сміли́вець, сміле́ць, не́бій
смета	кошто́рис, *(проєкт)* обрахунок, ро́спис, ви́лічення
сметное исчисление	кошто́спис
смысл	ро́зум, розуміння, зна́чення, тя́ма, сенс, глузд, товк, раху́ба
~ в каком смысле Вы говорите?	проти чого це Ви кажете?
~ здравый	здоровий глузд
~ прямой	власти́ве розуміння
смышлённость	тяму́чість, тяму́щість
состоять в ведомстве	бути в уря́дництві, в уря́ді
спекулянт	гендля́р, пере́купень, спі́куль
списать в расход	списати у вида́ток

список	список, спис
справка	довідка
табель *(ведомость)*	кли́чка
табельщик	кли́чник
телефон занят	телефон невільний
телефонная трубка	телефон(іч)на трубка, слу́хавка
товаровед	крамозна́вець
товарооборот	крамоо́біг
тюрьма	в'язни́ця, буцега́рня, ґратни́ця, ґра́ти, холо́дна, остро́г, цю́па
употребить все средства	всіх засобів вжити
ухищрение	хитрощі, пі́дхо́дці
ущерб	шко́да
фойе	чека́льня, фоє́
цена ~ сойтись в цене ~ твёрдая *(определённая, устойчивая)*	ціна погодитися на ціні ста́ла, станівка́
шить дело	тули́ти спра́ву
это будет исполнено в точности	це буде виконано досто́тно
это послужило основанием	це стало за підста́ву
этой работой занято 5 человек	на цій праці стоять п'ятеро люду
юридический	правни́чий, юридичний, правозна́вчий
юрист	правни́к, правознавець, юрист(а)
ящик *для* жалоб	скринька *на* скарги

ХЕМІЯ (хімія)

Хімія [*лат.* ch**e**mia, ch**y**mia (х**е**мія, х**и**мія — В.Т.), з *гр.* χημεῖα, χυμεῖα (х**е**мія, х**і**мія — В.Т.) — вміння плавити (топи́ти — В.Т.) метал] — наука, що вивчає склад, будову, перетворення й властивості речовин. Хемі.., хемо... [від *лат.* ch**e**mia — х**і**мія].[27] Українсько-Англійсько-Німецько-Російський словник фізичної лексики[79]: *укр.* х**е**мія; *англ.* ch**e**mistry; *нім.* ch**e**mie; *пол.* Ch**e**mia. Словник Г. Голоскевича[3]: хемізм, хемік, хемічний, хемія. Усі словники після 1933 р. — хімія.

Погляньмо на два стовпчики[27]:

хімволокно	хемілюмінесце́нція
хімзахист	хемітрон
хімізація	хемоге́нний
хімік	хемореце́птор

хімікáлії (хімікати)	хеморецепція
хімотерапевтичний	хемосинтез
хіміотерапія (хемотерапія)	хемосóрбція
хіміотропíя	хемотáксис
хімотолóгія	хемотерапія
хíмус	хемотропíзм
хімчистка	хемоядерний

У російських словниках те саме. Зрештою, після 1933 року інакше й бути не могло. Тепер згадаймо, що з середини 14-го ст. українці здобували освіту в європейських університетах, де панувала латина. Тому *хемія,* в крайнім разі *химія* (ім'я Химка, прізвище Химич), але не *хімія.* Впорядковуючи відповідну термінологію фахівці не мають ігнорувати історичних традицій. Хай там як, а невідповідність написання впадає в око. І ні про яке *"краще гірше, аби інше"* не йдеться.

Українську наукову термінологію, зокрема в цáрині хемії, знищено в 30-х роках *(вилучено понад 40 тисяч наукових термінів)*. Повернути питоменне назовни́цтво надзвичайно складно, але так має бути. Хай би що говорили про інтеграційні процеси. Пропонований словничок може збентежити читача — такі ріжні підходи до термінології тоді і сьогодні. У 20-ті роки мовознавці багато експериментували. Тож не всі набутки можуть стати в пригоді. Але то була власна термінологія, що вкотре спростовувала міт про неспроможність української творити технічні терміни. І це при тому, що ми майже ніколи не мали державности. За якийсь десяток років філологи підняли термінологію на пристойний рівень. А якби цей процес брутально не перервали, що мали б сьогодні?

Російською	**Українською**
азот	душе́ць
алмаз[27]	діяма́нт
алхимик	аль**х**е́мік
алюминий	глине́ць
белила	
~ свинцовые	блейве́йс
~ цинковые	цинкова біль
белильщик	біля́р
бензинопровод	бензиногін
бронза	спиж, брон(д)за
водород	во́день
денатурированный спирт	денатура́т, гардама́н
дубильная кислота	гарбнико́вий квас
дубильные вещества	гарбники́
дубильный чан	квасни́к

железина *(окалина)*	жу́ж:елиця/іль, ци́ндр:а/я
железный колчедан	іскри́ш заліза
железосодержащий	залізува́тий
известь гашеная	розпу́щене вапно
источник углекислый	буркуґт, джерело́ ща́ви
калиевый	калієвий, потасо́вий
калий	
~ азотно-кислый	азота́н пота́су, нітрат калію, потасо́вий азота́н
~ окись	(пів)о́кис калію
~ перекись	недо́кис калію, потасо́вий недо́кис
~ удобрения	калійні угно́єння
кальций	ка́льцій, ва́пень
~ окись	(одн)о́кис кальцію/ва́пу
~ сернистый	сірча́к ва́пу/ва́пню
~ фосфорнокислый	вапне́вий фосфора́н
каменная соль	кам’яна́ сіль, глодя́нка
каменный уголь	земляне́ вугілля
канифоль	живи́ця, каляфо́нія
каолин	каоліґн, гли́нка, му́ла
киноварь	цино́бра, кінова́р
кислородный	киснево́вий, кисе́нний
кислота	квас, ки́слощі
коллодий	спаю́н
колчедан	іскри́ш, колчеда́н, ру́дка
~ медный	халькопіри́т
конгломерат	зліпа́к
купоро́с	витріоль, вітрого́ль, куперва́с
латунь	мося́ж
лимонная кислота	цитри́н:н/ов:ий квас
магний	горче́ць
марганец	манга́н
~ окись	о́кис манга́ну
медь	
~ белая	принцметал; манга́йське золото
~ желтая *(латунь)*	мося́ж
~ красная	томба́к
~ листовая	аркуше́ва
~ окись	(одн)о́кис міді
мышьяк	арсе́н, миша́к
натрий	соле́ць

нашатырный спирт	жигуне́ць, сальмя́к
нефтяной	на́фто́вий, нафтяни́й
нефтяной промысел	нафта́рство
нитрат	нітрат, азо́тник
окисление	оксида́ція
окись	о́кис, о́кисень, окси́д
олово	ци́на
опиум	о́пій, со́нне зі́лля, ма́кове молоко
осадок	гу́ща, о́сад
охра	во́хра
парафин	земляни́й віск, парафі́н(а)
перекись водорода	надо́кис водню
переливание цвета	мі́нення барви
ртутная мазь	полита́нь
ртуть	живе́ срі́бло, живосрі́бло, меркурія, полита́ння
рудоносные наносы	наплы́вний по́клад
сахаро́за	цукро́за
свинець	о́ливо
селитра калиевая	сали́тра потасо́ва
сернистый водород	сірково́день
сернокислая соль	сірча́к, сірча́н
сернокислый аммоний	сірча́н амо́нію
синильная кислота	ціяново́день, си́ній квас
скипидар	шпигина́р, (суміш *скипидару* і *живиці)* терпенти́на
сла́нец	лупа́к, сла́нець
сульфат	сірча́н, сульфат
сурик ~ порошок	бака́н, манія́ бакан сто́вчений
сурьма́	сти́бій, сурма́, антимо́н
сусальное золото	шуми́ха,по/сухо:зли́тка
токсин	отрута
угольная кислота	вугляни́й квас
фтор	флуо́р
хлор	хл(ь)ор
хлорнокислая соль	соля́н
щелочь	луг
элемент	пе́рвень, о́кремень, живло

Чужомовні слова:

Алма́з [*тур.* elmas, з *араб.,* від *гр.* ἀδάμας — адама́нт] — мінерал класу самородних неметалів, чистий кристалічний вуглець.

Брилья́нт [від *фр.* brillant — блиску́чий] — 1) Чистий прозорий *алмаз,* штучно огранений у формі двох зрізаних багатогранних пірамід, складених основами. Дорогоцінний камінь. 2) Друкарський шрифт, кегль якого дорівнює 3 пунктам.

Діяма́нт [*фр.* diamant, *нім.* Diamant, букв. — алмаз, від *гр.* ἀδάμας (ἀδάμαντος) — тверди́й метал] — 1) Чистий штучно огранений алмаз (брильянт). 2) Друкарський шрифт, кегль (розмір) якого дорівнює 4 пунктам (1,5 мм).[27]

МАТЕМАТИЧНІ ТЕРМІНИ

Наведені нижче терміни — добре забуте старе́ — блискуча праця українських вчених доби Розстріляного Відродження. Перше враження — що це? А якби дітки вивчали цю термінологію зма́лечку? Не йдеться про нинішнє покоління, йдеться про майбутнє. Хоча останнє слово за Фахівцями.

Російською	**Українською**
амплітуда	коли́ва, розма́х
вертикально	дозе́мно, на́сторч, прямови́сно
вертикальний	дозе́м(н)ий, простови́сний, простопа́дний, прям(к)ови́й, прямце́вий, сторчови́й
в результате	у пі́дсумку, у/в/наслідок
возвра́тное сече́ние	пере́різ поворо́тний
вращательный	обкружни́й
гипотенуза	протипря́мка
главная диагональ	головна косина́, перекутня
горизонталь	горизонта́ля
градус (*лат.* gradus — *укр.* крок, ступінь)[27]	сту́пінь (-пня) [3,17,27,61,95,96,115]
10 градусов	10 сту́пнів
диаметр	попере́ч(н)ик
дюжина	ту́зінь
дюйм	палець, цаль
извлечение корней	витяга́ння ко́ренів
компенсационная погрешность	по́хибка зрівнова́ження
компенсационный элемент	пе́рвень-коливни́к
контур	о́брис
конус	стіжо́к

координата	суря́дна, значни́к
коэффициент	коефіці́єнт, сучи́нник
кривизна	кривина́
линия	
~ вертикальная	сторчова́, прямови́сна
~ горизонтальная	позе́м(н)а
~ искривленная	криву́ля
~ касательная	дотична
~ кривая	крива́ лінія
~ линия за линией	ряд по ряду
~ ломаная	криву́ля, ла́мана
~ падения	спадова́
~ параллельная	рівнобі́жна
~ поперечная *(в орнаменте)*	поясо́к, попере́чка
~ скошенная *(диагональ)*	косина́
~ центров	лінія осередко́ва
~ черта	лінія, риса, ри́ска
масштаб	мірило
множество	множина́
~ бесконечное	нескінче́нна, безконе́чна, бе́зліч
~ конечное	скінче́нна
нечетный	непа́рний, непари́стий
ноль	нуль, о́ник, зеро́
номер	
~ в гостиннице	кімната, номер
~ вот так номер!	оце так штука! оце так раху́ба!
~ газеты	число газети
~ по порядку	за порядком нумерів; за чергою
~ программа *(в концерте)*	номер
~ сольный номер	со́ло
~ счетная цифра	ну́мер, число
~ этот номер не пройдет	цей но́мер не пройде́
нормаль	норма́ля
парабола	дужни́ця
параллель	*(мат.)* рівнобі́жник, парале́ля, рівнобіжна; *(географія)* рівнолежник
параллельный	рівнобі́жний
параллелепипед	брус
параметр	змінник
пересечение	пере́тин
пересеченная линия	перетя́та лінія
перпендикуляр(но)	сторч, прямови́с(но)
пирамида	остри́ця, рогівни́ця

производная	похідна́
пунктир	крапча́к, точко́вана лінія, точко́ванка
равнодействующая	вислідна́
равнозначущий	рівнова́ртісний
равноотстоящий	рівнода́льний
радиус	про́мінь
радиус-вектор	про́мінь-провідни́к
различие	ріжни́ця
разностный	ріжниці́вий
расстояние	
~ афе́лия *(найдальша від Сонця точка орбіти планети/комети, що обертається навколо нього)*	віддаль відсо́нцева
~ периге́лия *(найближча до Сонця точка...)*	віддаль присо́нцева
сегмент	відлу́ка, відти́нок
сектор	ви́клинок, ви́різок
сечение	пере́різ
угол	кут
~ наклонения	на́хилу
~ отклонения	ві́дхилу
~ отражения	відбиття́
~ падения	упа́ду
уго́льник	косине́ць
удельный вес	пито́ма вага́
уклон	спад
усеченный	зрі́заний, стя́тий
функция	зале́жник
фут	стопа́
хорда	тятива́
~ касания	до́тиків
~ круга	ко́ла
центр	осере́док
центр тяжести	осере́док тяготи́, тя́жень
центробежный	відбі́жний, відсередко́вий
центростремительный	прибі́жний, доосередко́вий
цилиндр	цілі́ндер, ві́бло
эквивалент	рівнозна́чник
эллипс	е́ліпса

МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

З медичними термінами той самий клопіт — набутки 30-х застаріли. Останні ж 70 років панувала російська. Хай там як, а стан справ у цій ца́рині ліпший, ніж в інших: видано низку медичних словників, хоча деякі з них укладено, на думку не одного з читачів, занадто *круто*. Йдеться про використання термінів, що ними послуговується діяспора.

Російською	**Українською**
анабио́з	віджива́ння
астма	заду́ха, ди́хави́ця, я́ду́ха, астма
бандаж	по́в'язь
бедро	стегно́, масла́к
без одного или нескольких зубов	несповназу́бий, щерба́тий
безпалый	безпа́лько
безухий	шу́тий, джу́лий
белая горячка	запійне маячіння, о́мут п'яни́чний; *(слен̩г)* бі́лка
белок *(глаза)*	ба́нька
большеглазый	ока́тий, ока́нь
большой палец	па́люх
брюшина	очере́вина
брюшная часть	почере́вина
быть *в* горячке	*на* гарячку лежати
висок	скроня
влагалище	пі́хва
внутренности	бе́бехи, банду́ри
внутренности повредить	надірвати бе́бехи
волосяной покров	волосяне́ вкриття́
вьющийся	витки́й
гангрена	вогне́ць, гангрена
готовиться *к* смерти	ладнатися *на* смерть, ла́годитися в Божу путь
грудная клетка	огру́ддя
грыжа	
~ в паху	ґи́ла
~ в других местах	пору́ха, гризь
губа	
~ закусить губу	укуси́тися за язик
~ не дура	губа́ не лопу́цька; знає де смак
~ с заячьей губой	тригу́бий, тригу́б

гусиная	
~ кожа	си́роти
~ трава	спори́ш
~ гуськом	ни́зкою, ключе́м, у колосо́к, цу́ґом
двуполый	гермафроди́т
дизентерия	черви́нка, крива́виця, дизентерія
дыхательный	ди́хальний
евнух	скопе́ць, обріза́нець, холошта́н, е́внух[3,8]; скіп, ва́лах
желвак	жо́вна, ґу́ля
желтоватость	жовта́вість, по́жовть
желудок	шлу́нок, *(зоол.)* бордю́г, ке́ндюх
заноза	ска́:л/б:ка, шпи́чка, ко́лька, колю́чка, заска́ба
запя́стье	за́п'яст:ок/ь, передру́ччя, пле́сно, плю́сно
затылок	пети́лиця
заусе́ница	за́дірка, за́дра
зачать ребенка	зайти на дитину
здоровье	здоров'я
~ находиться в добром	ма́тися добре
~ как Ваше	як ся маєте?
~ слабый	кволий
зоб	во́ло, підго́рля, підго́рлина, підґа́рля
зонд	мацови́лка, про́тичка, штир
зрачо́к	зіни́ця, зі́нка, зіре́ць, зоро́к, чолові́чок
зрение слабое	слабкий зір, невба́чливе око
икра	ли́тка, жи́жка
искривление позвоночника	ви́кривлення хребта́, хре́бника
испарения человеческого тела	людські ви́пари
кадык	борла́к, гирта́н
капельница	кра́пельник
катар *(верхних дыхательных путей)*	хрипо́ти
катаракта	полу́да, си́вий мо́рок, катаракта
кашель	бухи́кання, кахи́кання, кашель
кесарево сечение	ке́сарів ро́зтин
кишка́ *(прямая)*	гу́зненка, ку́тниця
клизма	клізма, промі́йниця
~ ставить клизму	робити промивання
клистир	промі́вка, левати́ва

клитор	семе́н, ка́чка, ско́ботень, шкво́рінь
ключица	ключи́ця, ду́жка, пе́репело
коготь	кіготь, кіхоть, па́зур
кожица	боло́на
колики	коль, ко́лька
~ в животе	зав'і́йна, зав'і́йниця
~ в кишках	со́няшниці
~ в пальцях от холода	за́шпари
~ в ушах	цурува́ння
копчик	ку́прик
короста	чу́ханка, чуха́чка, короста
косолапый	клишоно́гий, курла́пий
кости	кістки
~ большая берцовая *(и всякая трубчатая)*	суре́ля
~ голенная	гомі́лка
~ до мозга костей	до самого шпи́ку; до сами́х кісто́к
~ лечь костьми	головою накласти, кістьми полягти́
~ пальца *(фаланга)*	членок, маслачо́к
~ пересчитать *(кому)* кости	перелічи́ти ребра
~ плечевая	плечова́, ці́вка
~ промокнуть до костей	змокнути до рубця́
~ проникнуться до мозга костей	перейнятися до останньої волосини
~ седалищная	клуби́ця
костыль	ми́лиця, костю́р
крайняя плоть	залу́па
крестец	криж
кровоизлияние	крововили́в, на́гла кров
кровоподтек	синя́к, сине́ць, басама́н
курорт	курорт, лічни́ця
лимфа	лі́мфа, па́сока
лимфатический	па́соковий
лихорадка	пропасни́ця, лихома́нка
лунатик	сновида, снобро́да
ляжка	стегно́
мандавошка	підмуде́нна гнида, площи́ця
медикаменти	лі́ки, лікува́льні за́соби
мениск	копу́ля, меніск
микроорганизм	мікроорганізм, дрібнотві́р

мозоль	мозо́ля, на́ростень, на́гнітка
~ на пятке	гу́зка
~ нажить мозоля́ми	набути, нажити мозо́лями
~ натирать мозоли	наму́ляти мозолі́
моча	се́ча
мочевина	сечовина́
мочевой пузырь	сечови́й міху́р, бордю́г
мочегонное	сечогі́н, посцика́йло
мочеиспускание	сечопуск, сця́ння, сци́кавка
мочеточник	сечото́ка
мо́чка уха	ви́пин
мошонка	кали́тка
наркоз	знечу́лення
на снося́х	на останніх днях, на ви́скоці, в ці́лові
натощак	на́тще, натщесе́рце, на голу печі́нку
нашаты́рь	нашати́р, салом'я́к
нёбо	піднебі́ння
нос	ніс
~ вздернутый *(курносый)*	ки́рпа, кирпа́тий
~ крючковатый	кандзю́ба, орли́ний
~ приплюснутый	плесконо́сий
облыселый	ви́лисілий
обоняние	нюх, нюха́ння
обрюзглый	оду́тлий, одутлува́тий
оды́шка	ди́хави́ця, я́ду́ха
озноб	холод, мороз, дриж, дрижаки́
онанизмом заниматься	малафію́ трусити, ґляґ виганя́ти
онанист	трусі́й, солодій, солоду́н, онані́ст
опиум	о́пій, андрія́к
органы чувств	органи почуття́, чутті́в
осанка	поста́ва, стату́ра
оспа	віспа
~ ветряная	гвіздки́, гвіздо́чки
~ изрытый, изъеденный	дзю́ба, подзьо́баний, дзьо(ю)бува́тий, таранкува́тий, рябу́й
осязание	дотика́ння, до́тик, дото́ркання, ма́цання, обмацува́ння
падать духом	в журбу вдаватися, журі́тися
падучая болезнь	чо́рна не́міч, причи́на, мимохід

палец *(безымянный)*	підмізи́нний
пальцеобразный	пальцюва́тий
пе́ревязь	пере́в’язь, опа́сок, *(через плече)* черезпліч|ник
перхоть	лупа́, лупи́ння, по́рплі, па́рхи, па́рші
~ у детей	ті́мениці
першит в горле	дере́ в горлі
пищевод	стравохі́д
пластырь	липа́ч
плечи	плечі, горґо́ші, раме́на
подбородок	борода́, підборі́ддя
поджилки	жи́жки
подмы́шка	па́хва, паха́
подмы́шки взять	під па́хву, під си́лу
подчелюстно́й	підви́личний
позвонок	в’язо́к, в’язова́ кістка, хреб
~ поясничные	крижові́, попере́кові в’язки́
~ спинные	спинні́, хребто́ві в’язки́
~ хвостовые	ку́пер, ку́прик
~ шейные	ши́йні, каркові́
позвоночник	хребе́т, хребе́тина, окостя́к
показать(ся)	
~ вдали	замая́чити, *(неясно)* забовкані́ти
~ зубы	ви́скалити, ви́щирити зуби
~ пример	давати при́від, при́клад
~ фокусы	штукарюва́ти, шту́ки викида́ти
~ язык	ви́солопити язика
покалывает в боку	у бік *(часом)* шпи́гає
половая зрелость	стате́ва дійшлість
половой орган	приро́дження *(жіноче й чоловіче),* статевий орган
полость	порожни́на
понос	бігу́нка, “швидка Настя”
потерять	
~ девственность	вино́к загуби́ти, скантова́тися *(дівка скантова́лася до шлюбу)*
~ мужество	оба́битися
предплечье	передпліччя, передра́м’я
предсердие	передсе́рдя, ву́шко
примочка	примо́чування, при́мо́чка
простата	передміхуро́ва за́лоза

прострация	простра́ція, знемо́га
пуповина	пуповѝна, пуповѝння, пупе́ць
пустышка	обма́нка
ревматизм	ревматизм, гризь, ломе́ць, госте́ць
рефлективное движение	ві́друх
роговая оболочка	рогі́вка, роговѝця
рубец	рубець, *(зоол.)* фляк
рука	рука
~ левая	лівѝця
~ левша	шульга́, лів а́к, лі́вас, лівца́н, майку́т, майку́тник, манько́, манькуу́т
~ на скорую руку	нашвидкуру́ч, нашвидку́, по́спіхом, по́квапом, квапливо, по́хапцем
~ обеими руками	обі́руч
~ под рукой	напо́хваті
~ правая	правѝця
~ рука об руку	по́руч, по́бік, по́пліч
себоррея	лойоте́ча, себорея
сифилис	пра́нці, лю́ес, сифіліс
сказаться больным	об’яви́тися слаби́м
скелет	кістя́к
скоропостижный	на́глий
скула́	ви́лиця
слабосилие	малоси́лля
слепая кишка	сліпа́ кишка́, ке́нтюх, одні́вка
слизистая оболочка	слизни́ця, слизова́ оболо́нка
слюнная железа́	сли́нна за́лоза, слинни́ця
слюня́вый	сли́нявий, слинько́
согнуло клюкой	скандзю́било
сосо́к	пи́пка, пи́птик, ссо́чка, смочо́к
сухожилие	суха жила, ту́жень
сыпь	ви́сип, ви́сипка
туберкулез	сухо́ти, туберкульоз(а)
запор	запертя́, заколо́дження, запор
удаление пятен	ви́бава плям
удар *(паралич, инсульт)*	грець
укол	ін’єкція, за́штрик, укол
уми́шко *(уничижительно)*	розумо́к, розуме́ць, уме́ць, умо́чок, мали́й розум
упасть в обморок	зомлі́ти, знепритомніти, умлі́ти

чашечка коленная	на́колінець
челюсть	ще́лепа
челюсть нижняя	борода́
чесотка	коро́ста, свербля́чка, свербіж
чума	чума, джума́, морови́ця, мор, по́шесть
шея	шия, карк
эмбрион	за́плідок, за́родок

ВІЙСЬКОВІ ТЕРМІНИ

Україна епізодично мала свою державність. Як наслідок, військова термінологія часів Козаччини, визво́льних змагань 20-го століття (УСС, доба УНР, УПА) не відповідає сучасним потребам. Є спроби укладання військової термінології, приміром, "Російсько-український словник для військовиків". І тут важливо пам'ятати, що українські команди й терміни конкурують з російськими, за якими вікові традиції. Тому розробити їх треба бездоганно, щоб команди ці не стали предметом глузувань і кпи́нів.[116]

Мало що з наведеного залишиться. Хіба що синонімічний ряд. Але цікавий сам процес творення.

Російською	**Українською**
авиация	авіяція, лету́нство
амбразура	загли́бина
арсенал	збройни́ця
батальон	курінь
блокада	облóга
блокадный	обложни́й
боек	клю́па
боеприпасы	стрíливо, стрільне́
браунинг	бравнінґ
бронепоезд	панцер:по́тяг/ва́лка
вертолёт	ґвинтокри́л, гелікопте́р (*гр.* ἕλιχος — ґвинт і πτερόν — крило)
взвод	чота́
взводный	чота́р, чотови́й
винтовка	рушни́ця, ґ(ґ)винті́вка, ґвер, кріс
военнослужащий	вояк, військови́к, військо́вий
волонтер	охо́чий, доброво́лець
выходи́ть *в* отставку	вихо́дити *на* відставку
гарнизон	*(фортеці, корабля тощо)* залóга

гаубица	гавбиця (*нім.* Haubitze)
гауптвахта	гавптвахта (*нім.* Hauptwachte)
гвардия	сердюки́, гайдуки́, гвардія
двустволка	дубельті́вка
залп	ви́пал, густостріл, гуртови́й стріл, *(почесний)* са́льва
залпом пли!	ви́палом/гуртови́м стрілом паль!/стріль!
заряженное ружьё	набі́та рушни́ця
инсургент	повста́нець[61]
кавалерия	кінно́та
калибр	розмір, гу́рик
кандалы, оковы, путы, цепи	кайдани, *(на руки)* кайда́нки; ланцюги, пу́та, зако́ви, вери́ги, ре́тязь, *(дерев'яні)* скрипи́ці, коло́дки, ди́би; кайда́ння
караулка	сторожі́вня, варті́вня, чаті́вня
кира́са	ла́ти, па́нцир
кирасі́р	ла́тник, па́нцирник
командный состав	старши́на
командующий *(чем)* морскими силами	командувач *(чого)* морських сил
крестоносец	хрестоно́с(ець), крижа́к
кругом!	обернись!
кубрик	му́рня
курок	гачок, курок, зайчик
лазутчик	вивід(ув)а́ч, шпиг(ун), розвідник, пласту́н
лампасы	лямпа́си, ви́пуски
лафет	підпо́ра під гармату, лафет
лейб-гвардия	ляйб-гвардія
лейб-медик	ляйб-медик
лётчик	пілот, авіятор, літу́н, лету́н
массовое истребление людей	головосі́ка
минер	мінер, сапе́р, підко́пник
миноносец	міноносець, торпедо́вець
наблюдательный пост	сте́жова стійка, сте́жа
навытяжку	навви́пинки
нанести поражение	побити ворога
нападение	на́пад, вто́ргнення, інва́зія, атака, при́ступ
наповáл	на смерть, відра́зу, ло́ском, по́котом

наступательно-оборонительные операции	зачі́пно-відсічні́ дії
невидимка	невиди́мка, неба́чний, непомі́тний, незри́мий
неукротимый	неприборка́нний, неприбо́ркливий, невгамо́вний, непогамо́ваний
~ необузданный	незагну́зданий
~ неодолимый	нездола́нний
~ неудержимый	невпи́нний, невтри́мний, нестри́мний
~ упорный, отважный	упе́ртий, завзя́тий, затятий, відважний, му́жній, смілли́вий, зух, одчайду́х
нос судна	про́ва
но́ши *(для мертвых)*	ма́ри
ожесточённые бои	запе́кла сі́ча
окоп	о́кіп, вал, ша́нець
о́круг	окру́га
окупа́нт	за́йманець, зага́рбник, понево́лювач
оруженосец *(денщик)*	джура́, чура́, сердю́к
оружие	зброя, ору́жжя
~ браться за	ставати до
~ поднять	взятися до зброї, повстати
~ с оружием в руках	збро́йно, ору́жно
осадное положение	стан обло́ги
осечка	за́тинка, схи́бка
остатки после боя	недо́битки
отделение	рій
офице́ры	старши́на
оцепление	*(військом)* ото́чення
очевидец	самови́дець *(”Літопис самовидця”)*
палатка	наме́т
парашют	легкопа́д
парашютист	легкопа́дник, спаду́н
патроны	набо́ї
патронта́ш	ладівни́ця, набійниця, ладу́нка
переводчик	перекладач, тлума́ч, драгома́н
перемирие	при/за:ми́рення, переми́р’я, при́мир, прими́рок
перестрелка	перестрілка, стріляни́на
планер	ширя́к
планшет	ма́пник
плац	пл(я)ац, майдан

пове́рка	перевірка, пере́вір
пове́стка	повістка, звістка, повідо́млення
подвергнуться наказанию	підпа́сти під кару
подвергнуться пытке	ста́ти на муки
подрывник	підри́вни́к, висадни́к
подрывные работы	підкоп(ні́ робот)и
пожертвовать жизнью	віддати життя, накласти головою
поле битвы	бо́їще, бойови́ще, бойови́сько, поле бою
портупея	пере́вісь, шабельта́с, плечови́й ремінь
прибавить шагу	приспіши́тись, надати ходи́
призыв *(в армию)*	при́зов, при́зва, привід, по́клик, за́клик
призывник	призовни́к, ре́крут
приклад *(винтовки)*	ко́льба
приходить на помощь	приходити на відсіч
проводить очную ставку	ставити на очі, на́віч зводити, зводити на очі
противостоять	опір чинити, на перешкоді, на заваді стати, перешкоджати
пулемёт	скорострі́л
пулемётная рота	скорострі́льна сотня
пушкарь	гарма́ш
пыж	кле́йтух
разбить	
~ лагерь	табором ста́ти
~ палатку	намета нап’я́сти
ратное поле	бо́їще, бойо́вище, бойо́висько, побойо́вище, поле бою
регалии	си́мволи, зна́ки, клейно́ди, ордени́, медалі, відзна́ки
редут	ша́нець, реду́т
рекогносцировка	ча́ти, ро́звіди
ренегат (предатель)	зрадник, відсту́пник, коляборáнт, запро́данець, перекинчик, пере́вертень, відсту́пця, христопрода́вець, юда, прода́жна шку́ра
~ от веры	недо́вірок
~ от народности	пере́вертень, перекинчик
~ от украинцев к московитам	московський недо́ламок
~ от украинцев к полякам	недо́ляшок
~ от украинцев к туркам	потурна́к
рота	сотня

руль	*(корабля)* стерно, ке́рма; кермо́
рядовой	солдат, рядови́:й/к, стріле́ць
спецназ	надвояки́
спусковой затвор	спусковиі́й замо́к
сухопутные войска	суході́льне військо
театр военных действий	бойо́вище
телохранитель	охоро́нець, сердю́к, дру́жник
тревога	неспо́кій, ґвалт, метушня, спо́лох, переполох, пересторо́га, аля́рм
трус	полоху́н, страху́н, страхополо́х, боягуз, страхопу́д, аяйкало, куриполо́х
тыл	тил, запі́лля
униформа	однострій
ускорить шаг	нада́ти ходи́
флаг	прапор, знаме́но (від *знай мене*), штандарт, вимпел, корого́в, ма́йва
флагшток	майви́лно
прапорщик	підхору́нжий
холостой заряд	сліпи́й набі́й
Черноморский флот	Чорноморська фльо́та[3]
шагом марш!	ходо́ю руш! (*крок* — відстань між ногами)
шифро́вка	шифро́вання, *(процес)* шифрува́ння
шомпол	набійник
шпангоут	кока́ра
штык	багне́т
экипа́ж *(корабля)*	залога, обслу́га
якорь	кітва́, кітви́ця

СПОРТ

Маємо визнати, що спортивна термінологія в Україні далека від досконалости й украй примітивна — калькуємо, мавпуємо. В діяспорі, яка послуговується українською, такої проблеми немає — дається взнаки відсутність впливу російської. Однак і її терміни навряд чи приживуться у нас. Хіба що деякі з них можна використати під час спілкування з тією ж діяспорою. Нині ж, коли трансляції европейського футболу затопили як повінь телеканали, одразу стала помітна неготовість наших телекоментаторів:

- незнання мови, зокрема наголосів і правил вимови;
- намагання заповнити ете́р якомога більшою кількістю інформації, через що сама гра відступає на задній план (часом ліпше помовчати);
- незнання предмету коментування.

Ще одна суттєва вада, що позначається на якості репортажів і спортивних сюжетів у новинах, — безграмотна транслітерація географічних наз(о)в і чужомовних прізвищ. Тут уже, на відміну від російської, мовою-посередницею є англійська з усіма її плюсами й мінусами. А тому, приміром, замість правильно називати бразильських футболістів РивалЬдо (Rivaldo) й РоналЬдо (Ronaldo), чуємо ці прізвища без м'якшення, бо англійська їх, на відміну від португальської, не пом'якшує. Або прізвище футболіста Hughes — *укр.* Г'юз, а не Х'юз, як доводиться чути. Зрештою, серед іншого якось неоковирно звучить у репортажах: іспанська команда "Еспаньйол(ь)"... Якби ж то всі хиби */див.* "Віддання російських прізвищ, імен та географічних наз(о)в"/. Те, що "виробляють" шановні колеги-спортóвці (певно не всі) з прізвищами футболістів з країн колишньої Югославії, слухати й читати без сліз неможливо: Захов**І**ч, Марков**І**ч, Гавранч**І**ч, Нінков**І**ч, Пір**І**ч тощо. Хоча й конику зрозуміло, що їх треба віддавати як українське по-батькові, тільки переважно з іншими наголосами: Захович, Маркович, Гавранчич, Нінкович, Пірич. Добре, спишемо на необізнаність. Але коли подають назви команд "ЗЄніт", "КрІсталл", "НєфтянІк", "ДІнамо", "ЛокомотІв", "ТЄрЄк", "ТомЬ", хочеться запитати: за що ви нас так не любите? Що ми (глядачі, слухачі) вам зробили? Адже однокореневі слова слід віддавати *ТІЛЬКИ* за правилами української: "Зеніт", Кристал", "Нефтяник", "Динамо", "Локомотив", "Терек", "Том". А що ми робимо зі своїми? Правдиві українські прізвища *ОнИщенко, Улянченко* якихось російських функціонерів повертаються до наших теленовин чомусь як *ОнІщенко (АнІщенко), УлЬянченко.* Бо так у російських паспортах. Така от підстава. Що вже казати, коли чуємо в етері прізвище футболіста збірної України — КалІнІчЄнко. Та побійтеся Бога! Знову ж таки, автор наражається на психологію — а раптом у паспорті півоборонця саме так і записано? І що, доводити йому, що він КалИнИченко? А прізвища футболістів з неправильним наголосом — Гла́дкий замість Гладки́й, Несма́чний замість Несмачни́й (а ще ж і вимовляється як НесмаШни́й — аж страшно!). Право людей називати себе так чи інак. Тільки що в такому разі робити МОВІ? І таких порушень хоч греблю гати. */див.* „Транслітерація", „Вимóва", „Наголос", "Віддання російських прізвищ, імен і географічних наз(о)в"/. Далі, не претендуючи на щось нове́, подаємо деякі відповідники найпоширеніших спортивних термінів.

Вживають	**Може бути**
автогонки	автоперегóни
атакуючий	напа́дник, в атаці
басейн	водóйма
баскетбол	баскетбол, *(діясп.)* кошикі́вка
більярд	кармалю́к
бокс	бокс, кула́чки
волейбол	волейбол, *(діясп.)* відбива́нка

гандбол	гандбол (*англ.* handball), ручний м’яч
гантель	гантеля (*нім.* Hantel)
гарде́	ґарде́
гейм	ґейм (*англ.* game)
гімнастика	гімнастика, *(діясп.)* ру́ханка
гольф	ґолф (*англ.* golf)
гросме́йстер	гросма́йстер *(бо майстер)*
захисни́к	оборо́нець *(захищають дисертацію, захищати від дощу, негоди; захисний колір)*
йти першим	пере́д вести́, передува́ти
лижі	леще́та, на́рти
лижник	лещета́р
нападаючий	напа́дник
парус	вітри́ло, ча́йма, жа́ґель
парусник	вітри́льник
півзахисни́к	півоборо́нець
пін-понг	настільний теніс, пін-понґ
плавання	плавба́
пригун	стрибу́н, скаку́н
прижком	ско́ком, ви́стрибом
прижок	стрибо́к, плиг, стриб
рос. проброс (хоккей)	про́кид
регбі	реґбі (*англ.* rugby)
ринг	ринґ (*англ.* ring)
рос. бегунья	спринтерка, стаєрка
укр. бігу́нка	розлад шлунку, “швидка Настя”
ковзани	ли́жви
спортсмен	спорто́вець, змагу́н
футбол	футбол, *(діясп.)* ко́паний м’яч
хокей	гокей
рос. щелчок	кл(я)ац

МУЗИЧНІ Й ПОВ'ЯЗАНІ З МУЗИКОЮ ТЕРМІНИ

Значна частина музичних та пов'язаних з музикою термінів — італійські. Мову цієї країни завдяки її м'якості й мелодійності заслужено вважають однією з найспівучіших. Тому зрозуміле намагання відтворити ці терміни якомога ближче до оригіналу. Те саме стосується й інших мов.

авангарди́зм (*фр.* avant і garde)
автенти́чний (*гр.* αύθεντικός)
автор (*лат.* autor)
авфтакт (*нім.* Auftakt)
ада́жіо (*іт.* adagio)
алле́гро (*іт.* allegro)
алілу́я (давньоєврейське галлелуйа — сла́вте Бога)
андеґраунд (від *англ.* ground)
апотео́за (*гр.* apotheosis, апофеоз)
бага́тель (*фр.* bagatelle)
бакхана́лія (*лат.* bacchanalia, вакхана́лия)
балетмайстер (*нім.* Balletmeister, балетмейстер)
бі́ґ-бі́т
бо́нґи (*іт.* bongos)
бюґельго́рн (*нім.* Bügelhorn)
вага́нти (*лат.* vagans)
гармо́нія (*гр.* άρμονία)
гексахо́рд (від *гр.* έξ і ...хорд)
гелико́н (*гр.* έλικος)
гетерофо́нія (від *гр.* έτερος і φωνή)
гімн (*гр.* ϋμνοζ, hymnus, *укр.* сла́вень)
групе́тто (*іт.* gruppetto)
дириґе́нт (*лат.* dirigens)
дисгармо́нія (від *гр.* δυσ і άρμονία)
діяло́г (*гр.* διάλογος)
діято́ніка (*гр.* διατονικος)
еле́гія (*гр.* έλεγεία)
епіло́г (*гр.* έπίλογος)
жи́ґа (*іт.* giga)
зи́нґшпіль (*нім.* Singspiel)
канцо́на (*іт.* canzone, ліричний вірш або пісня; в інструментальній музиці — пісня без слів)
капельма́йстер (*нім.* Kapellmeister, капельмейстер)
ко́нґа (*іт.* conga)
концертма́йстер (*нім.* Konzertmeister, концертмейстер)
лавреа́т (*лат.* laureatus, лауреат)
леґа́то (*іт.* legato)
лі́га (*іт.* liga)
лігату́ра (*іт.* ligatura)
літурґі́я (*гр.* λειτουργία)
люфтпа́вза (*нім.* Luftpause)
ля́йтмоти́в (*нім.* Leitmotiw, ле́йтмотив)
майстерзи́нґер (*нім.* Meistersinger)
медія́нта (*лат.* media)
медія́тор (*лат.* mediator)
монохо́рд (від *гр.* μόνος і χορδή)
м'ю́зик-го(л)л (*англ.* music-hall)
обліга́то (*іт.* obligato)
орга́н (*гр.* ὄργανον)
павза (*лат.* pausa з *гр.* παΰσις)
піяні́ссімо, п'яні́ссімо (*іт.* pianissimo)
престі́ссімо (*іт.* prestissimo)
реґі́ст(е)р (*лат.* registrum)
реґта́йм (*англ.* ragtime)
сві(и)нґ (*англ.* swing)
сеґіди́лья (*есп.* seguidilla)
сицилія́на (*іт.* siciliana)
фаґо́т (*іт.* fagotto)
фанда́нго (*есп.* fandango)
фігу́ра (*лат.* figura)
флюґельго́рн (від *нім.* Flugel і Horn)
фортеп'я́но (*іт.* fortepiano)
форшляґ (*нім.* Vorschlag)
фрагме́нт (*лат.* fragmentum)
фу́ґа (*іт.* fuga)
фуґа́то (*іт.* fugato)
фуґе́тта (*іт.* fugetta)
фурія́нт (*лат.* furia)
хорма́йстер (*нім.* Chormeister, хормейстер)

Російською	Українською
балала́йка	балаба́йка[61,93]
волынка *(муз.)*	коза́
волынщик	*(на козу)* дуде́ць
в такт	під но́гу
записать нотами	завести́ в ноти
звезда 1-й величины	першоря́дна зі́рка
играть в такт	під но́гу грати
контрабас	бас
контрабасист	баси́стий *(іменник); (в хорі)* окта́ва
пласти́нка	пла́тівка, диск
скрипач	скрипа́ль, скри́пник *(майстер робити скрипки)*
шарма́нка	катери́нка

ПІСЛЯМОВА

І. Огієнко: "Таланти й генії звичайно не виховуються в народу, що не став *свідомою нацією* (*підкр.* — В.Т.), цебто що не знає соборної літературної мови, найродючішого ґрунту для великих творців. А коли часом і виховуються, то звичайно пропадають для нього, йдучи́ на службу чужим... Народ, що не створив своєї соборної літературної мови, звичайно не визнає своїх авторитетів, і тим позбавляється доброго проводу й нидіє в анархії. Але чужих "авторитетів" такий народ визнає по-рабському й некритично, й по-рабському клониться їм... Коли народ — не свідома нація, а тільки етнографічна маса,.. в нього кожний письменник і кожне видання пишуть своїм "кращим" правописом... У народу, що не створив собі одного соборного правопису й що провадить запеклу боротьбу за правописи особисті, мовознавство стоїть на низькому рівні, бо вчені змушені займатися тільки я́ловими правописними питаннями".[18]

Ліпше сказати неможливо. Питання "хто винний?" залишмо Чернишевському, а на його "що робити?" відповімо: потрібно перевидати величезний масив термінологічних словників, літератури з мовознавства — без надбань попередників звести на ноги українську мову й зацікавити нею зага́л, на думку автора, *неможливо*.

Нам завше хтось і щось заважає. Можна згадати низку чинників, що стоять на заваді впровадженню *соборного* правопису:

- знаменитий арґумент "звиклости" до "московізмів та інтернаціоналізмів" — пересічний вияв ментальности меншевартісної популяції [43];
- посилання на брак коштів, складну економічну ситуацію, тяжке дитинство, нестачу паперу, вітамінів...

Годі йо́йкати!

Зрештою, замислімося: перед нами стоять виклики набагато серйозніші, ніж це можна навіть уявити. Адже “країна зі спотвореною, заарештованою, вкраденою історією, себто без історії, може існувати тільки силою інерції, яка вічно не триватиме... Чи багато з тих, хто активно оперує мовою, усвідомлює, що мова перебуває сьогодні на критичному роздоріжжі не лише в тому — бути їй чи не бути, а й у виборі своєї майбутньої структури, і кожний з нас, вибираючи ті чи ті слова й форми, голосує за те, якою вона буде структурою”.[33]

Мовне питання в Україні — питання політичної кон’юнктури, тож розраховувати на його швидке́ розв’язання не доводиться. Але якщо ми себе хоч трохи поважаємо, то просто на ґвалт потрібно, відкинувши політично-мовне баламутство, взятися за цю непро́сту проблему. Для цього є все: фахівці, архіви, досвід *великих* попередників. Бракує лиш одного — **В О Л І !**

Помолимось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги́ і сили,
За всіх отих, кого гірка́, як смерть,
Недоля під ярмо важке́ схилила,
Хто чашу горя п’є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле́;
За тих співців, які за хліб і чай
Виспівують нам пекло, наче рай.

Бо може жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишать ширше:
Як ніч обвіє пахощами скронь,
Вони складають потай п’яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцо́ни
Ридає так, що на душі холоне.

Освальд Бурґгардт (Юрій Клен)

ДЖЕРЕЛА

1. *Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Уклад. Я. Б. Тимошенко. — К.: Либідь, 1991. — 256 с.*
2. *Гладкий М., Дубровський В. Правописний словник-показник. До офіційного "Українського Правопису" Народнього Комісаріяту освіти УСРР. — К., 1929. — 42 с.*
3. *Голоскевич Г. Правописний словник. — Нью-Йорк-Париж-Сидней-Торонто-Львів, 1994. — Репр. вид., 1930. — 460 с.*
4. *Дубняк К. Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. — Миргород: друк. Ш. В. Шик. — Вид. 2, 1917. — 31 с.*
5. *Дубровський В. Російсько-український технічний словничок. — К., — Вид. 2-е, 1926. — 103 с.*
6. *Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник. — Вінниця, 1918. — Т.1, 267 с. — Т.2, 250 с.*
7. *Ізюмов О. Практичний російсько-український словник. Правила правопису та фразеологія. — К.: Товариство "Знання" України, 1992. — Перевидання, 1926.*
8. *Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. — К.: Українська книга, 2000. — 480 с.*
9. *Караванський С. Шляхи українського правопису. Погляд з діяспори // Слово. — К., січень, 1991.*
10. *Караванський С. Секрети української мови. — К.: КСП "Кобза", 1994. — 152 с.*
11. *Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика). — Мюнхен-Ніжин, 1994. — 135 с.*
12. *Качуровський І. Дещо про межимовну гетерофемію // Слово. — К., грудень, 1991.*
13. *Качуровський І. На мовні теми // Слово. — К., 1991—1994.*
14. *Кримський А. Русско-украинский словарь. — К.: Червоний шлях, 1924. — Т.1 — 290 с.*
15. *Кримський А. Русско-украинский словарь. — К.: Червоний шлях, 1932—1933. — Т. 2. — вип. 2—3 — 1054 с. — Т.3 — 653 с.*
16. *Ніколаєв В. Назви звірів, птиць, комах та інших животин. Матеріяли до термінології по природознавству. — Ч.1, 1918. — 60 с.*
17. *Огієнко І. Нариси з історії української мови. Система українського правопису. — Вінніпег, Канада: Накладом т-ва "Волинь", 1990. Передрук 1927. — 208 с.*
18. *Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. — К.: АТ "Обереги", 1994, факсимільне відтворення видання, 1936. — 72 с.*
19. *Огієнко І. Українська культура / Перевидання. — К.: Абрис, 1991. — 272 с.*
20. *Орфографічний словник української мови. — К.: Наукова думка, 1976. — 856 с.*
21. *Підмогильний В., Плужник Є. Російсько-український фразеологічний словник / Фразеологія ділової мови, перевидання 1927 р. — К.: Кобза, 1993. — 248 с.*
22. *Погрібний М. Словник наголосів української літературної мови. — К.: Радянська школа, 1959. — 602 с.*
23. *Російсько-український словник. — К.: Наук. думка, 1970. — Т. 1—3.*
24. *Синявський О. Коротка історія "Українського правопису". — Мюнхен: Сучасність. - Ч.1—2. — 1982. — С. 98—116.*
25. *Синявський О. Норми української літературної мови / Стейт Каледж, Па // Життя і школа, 1967. — Передрук, 1931.*
26. *Синявський О. Порадник української мови / Howerla.*
27. *Словник іншомовних слів. — К.: УРЕ, 1974. — 775 с.*
28. *Słownik rosyjsko-polski. KSIĄŻKA I WIEDZA. — Warszawa, 1950. — 839с.*

29. *Український правопис / 4-е видання, виправлене й доповнене. — К.: Наукова думка, 1994. — 240 с.*
30. *Українська діалектна думка. — К.: Наукова думка, 1987. — 268 с.*
31. *Уманець М., Спилка А. Словарь російсько-український. — Х.: Держ. в-во України, 1925. — 1149 с.*
32. *Жерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. — Мюнхен: Молоде життя, 1951. — 402 с.*
33. *Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900—1941). Стан і статус // Сучасність, 1987. — 295 с.*
34. *Юцевич Ю. Словник музичних термінів. — К.: Музична Україна, 1977. — 206 с.*
35. *Малая Советская Энциклопедия / 3-е изд. — 1959. — Т. 1—10.*
36. *Г. Аврахов. Яблуко... без соку // Україна, 1989—1991.*
37. *Боярчук О. Правдиве українське слово, Найукраїнніша літера // Старожитності. — Ч.4(8), 1991. — Ч.1, 1992. — Ч.5(21), 1992.*
38. *Боярчук О. Доля проскрибованої літери // Пам'ятки України. — Ч.2, 1989.*
39. *Вакуленко С. Нотатки про транслітерацію іноземних власних назв // Слово. — 1991—1993.*
40. *Гнатюк І. Пуристичний "гріх" Миколи Гладкого // Слово. — 1991—1993.*
41. *Задорожный Б. Як нам писати іноземні слова // Слово. — 1991—1993.*
42. *Коваль А. Ділове спілкування. — К.: Либідь, 1992.*
43. *Козирський В. Віджживити питоменне українське назовництво // Слово. — Ч.6(86). 1994.*
44. *Кучер Р., Макитра Р. Оливо чи свинець, цина чи олово? // Наука і суспільство. — 1990—1992.*
45. *Максимович В. Духовний чи духовий? // Слово. — 1990—1993.*
46. *Михайличенко Т. Українська військова термінологія // Військо України. — 1992. — С. 95—98.*
47. *Наум'як П. Дещо про російщення правопису // Слово. — 1991—1993.*
48. *Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. — К.: Академия. — 1998. — 710 с.*
49. *Сербин Р., Харчун Л. "Шовкова" русифікація української діаспори // Військо України. – 1992. — С. 99—108.*
50. *Сидяченко Н. Відроджена літера // Літературна Україна. — 1992. — 30 квітня.*
51. *Федик О. Воскресайте, слова! // Слово. — Ч.6(86). — 1994.*
52. *Федик О., Кіяновська М. Каталізатори взаємин. З української праґматики // Слово. — Ч.21(43). — 1991.*
53. *Липа Ю. Призначення України. — Львов: Просвіта. — Репр. вид. — 1992.*
54. *Щітківська Т. "Азбучна війна", "Право писати неправильно" // Літературна Украина. — 1991. — 15 серпня.*
55. *Нудьга Г. На літературних шляхах. — К.: Дніпро. — 1990. — 349 с.*
56. *Дмитренко Л. Безбатченки // Слово. — 1992. — Березень.*
57. *Сопронюк О. Дещо про "неблагонадьожні" слова // Слово. — 1991—1993.*
58. *Огієнко І. Історія української літературної мови. — К.: Либідь. — 1995. — Передрук, Вінніпег, 1949. — 296 с.*
59. *Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. — К.: Наукова думка. — 1993. — 200 с.*
60. *Довгич В. Космос древньої України. — К.— 1992. — 303 с.*
61. *Гринченко Б. Російсько-український словарь. — К.: Наукова думка. — 1996. — Т.1—4.*
62. *Негребецький О. Вживання фонеми Ґ. Спроба довідника. — К. — 1991. — 24 с.*

63. *Паночко М. Довідник слів із літерою Ґ. — Львов: Шлях перемоги. — Ч.37. — 1993. — 11 вересня. — 8 с.*
64. *Братко-Кутинський О. Феномен України. — К.: Українська Міжнародна Академія Оригінальних Ідей, 1996. — 304 с.*
65. *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції "Українського правопису" / Ред.-упоряд. О. О. Тараненко. — К.: УНВЦ "Рідна мова"; "Довіра", 1997. — 181 с.*
66. *Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Пер. з англ. — К.: Либідь, 1993. — 384 с.*
67. *Вихованець І. Таїна слова. — К.: Радянська школа. — 1990. — 284 с.*
68. *Голубченко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. — К.: Дніпро. — 1993. — 412 с.*
69. *Шаповал Ю. Людина і система. Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні. - К.: ІНВП НАНУ — Фонд "Відродження". — 1994. — 271 с.*
70. *Проєкт найновішої редакції "Українського правопису" / Під ред. В. Німчука. — 1999. — 340 с.*
71. *Погрібний М. Українська літературна вимова. — Дніпропетровськ: Трансформ. — 1992. — 26 с.*
72. *Олейник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. — К.: Радянська школа. — 1971. — 349 с.*
73. *Пономарев О. Фонеми Г і Ґ. Словник і коментар. — К.: Видавничий центр «Просвіта». — 1997. — 40 с.*
74. *Левун В., Ляшенко М. Скарбослов. Російсько-український словник маловідомих слів та виразів. — К.: Бібліотека українця. — 2000. — 323 с.*
75. *Горпинин В. Словник географічних назв України. — К.: Довіра. — 2001. — 526 с.*
76. *Водовозов Е. Жизнь европейских народов. — Санкт-Петербург. — 1893. — Т.3. — 586 с.*
77. *Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови. — К.: Аконіт. - 1999. — Т.1—4.*
78. *Козирський В., Шендеровський В. За правдиве назовництво українське. — К.: Рада. — 2003. — 208 с.*
79. *Козирський В., Шендеровський В. Українсько-Англійсько-Німецько-Російський словник фізичної лексики. — К.: Рада. — 1996. — 932 с.*
80. *Шелухи С. Україна — назва нашої землі з найдавніших часов. – Дрогобич: Бескиди. – 1992. — Репр. Виданная, Прага, 1936. — 248 с.*
81. *Наконечний Є. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. — Львов: ЛА "Піраміда". — 2003. — 352 с.*
82. *Пащук В. Викрадення континенту. — К.: Україна. — 1991. — 317 с.*
83. *Радянська енциклопедія історії України. — К.: АН УРСР. — 1969—1972. — Т.1—4.*
84. *Літопис русский. — К.: Дніпро. — 1989. — 591 с.*
85. *Коваль А. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України. — К.: Либідь. — 2001. — 304 с.*
86. *Ожегов С., Шапито А. Орфографический словарь русского языка. — М. — 1956. — 1260 с.*
87. *Гусар О. Правописний стандарт української мови: історія та реалії // Вісник Львівського університету. — Серія філол. — 2004. — Вип. 34. — Ч.ІІ. — С. 501—506.*
88. *Негребецький О. Вік живи, вік перевчайся — неграмотним умреш // Україна молода. — 2001. — 25 січня.*
89. *Бегун Г. Вибрані прислів'я та приказки п'ятьма мовами. — К.: Тандем. — 2000. — 136 с.*

90. *Млодзинський Г. С. Приказки. Практичний російсько-український словник. — Х.: Прапор. — 1996. — 143 с. — Перевидання 1929 р.*
91. *Довженко О. Україна в огні: Кіноповість, щоденник / Упоряд. і автор передм. О. М. Підсуха. — К.: Рад. Письменник. — 1990.— 416 с.*
92. *З архівів ВУЧК — ГПУ — НКВД — КГБ / №1/2. 1995 р.*
93. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь, ВТФ "Перун". — 2004. — 1440 с.*
94. *Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. / Уклав М. Номис, Упорядкув., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка.— К.: Либідь. — 2004.— 352 с.*
95. *Російсько-український словник /Анніна І.О., Горюшина Г.Н., Гнатюк І. С. та ін. — К.: Абрис. — 2003. — 1424 с.*
96. *Українсько-російський словник. — К.: Наукова думка. — 1975. — 944 с.*
97. *Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. — К.: Наук. Думка. — 2007. — 288 с.*
98. *Кравцов Б. На багряному коні революції. — Нью-Йорк: Пролог. — 1960. — 62 с.*
99. *Денисенко А., Туркевич А. Історичний календар'97 // Пам'ять століть. — 1996. — №4—6/96. — 398 с.*
100. *www.uk.wikipedia.org/wiki*
101. *Болабольченко А. "СВУ": суд над переконаннями // Вітчизна. — 1989. — №11 . — 160 с.*
102. *Шаповал Ю. Повелительная необходимость: рік 1933-й // День. — 2003. — 1 лютого.*
103. *Дроб'язко Л. Бабин Яр: бермудський трикутник // Дзеркало тисня. — 2005. — № 8 (536). — 5—11 березня.*
104. *Історія української мови: Хрестоматія / Упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко. — К.: Либідь, 1996. — 288 с.*
105. *Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски". — К.: Академія, 2001. — 52с.*
106. *Скляренко В. Звідки походить назва Україна? // Україна. — 1991. — № 1. — С. 20, 39.*
107. *Чертков О. Пеласго-фракийские племена, населявшие Италию // Основа. — 1995. — № 28(6).*
108. *Нова концепція нашої державності. — К.: Наука і суспільство. — 1990.*
109. *Лавров П. Укри — Украни — наші предки? // Прапор. — 1990. — № 1.*
110. *Костомаров Н. Исторические произведения. — К. — 1990.*
111. *Маланюк Є. Книга спостережень. — К.: Атака. — 1995. — 236 с.*
112. *Вихованець І. Ненаукові пристрасті навколо українського правопису // Українська мова. — 2004. — № 2.*
113. *Котляр А. Український правопис: великий секрет для маленької компанії фахівців // Дзеркало тижня. — № 32 (507). — 14—20 серпня 2004 р.*
114. *Великий тлумачний словник сучасної української мови. — www.slovnyk.net*
115. *Царук. О. Українська мова серед інших слов'янських мов: етнологічні та граматичні параметри. — Д.: Наука і освіта, 1998. — 324 с.*
116. *Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне "я". — К.: Академия. — 2001. — 240 с.*
117. *Ізюмов О. Російсько-український словник // Книгоспілка. — 1926. — 670 с.*
118. *Український правопис / 3-є вид., виправлене і доповнене. — К.: Наукова думка. —1990. — 240 с.*
119. *Дзира Я. Диктант для цілого народу // Україна. — 1990. — № 3,4,5.*
120. *Дячок Д. З приводу тлумачення назви "Україна" // Дзвін. — 1990. — №3.*
121. *Игнатович Е. Попередня назва Київської Русі // Наука і суспільство. — 1990.*

122. *Негребецький О. Ще раз про желехівку / / Слово. — 1992.*
123. *www.pravopys.vlada.kiev.ua*
124. *Островський О. Руйнування Батурина (1708 р.) / Друк. Рабіновича і Шефтеля. Репр. вид. 1918 р. — К.: Кий, 1995.*
125. *Рубльов О., Фельбаба М. Долі співробітників "УРЕ" на тлі репресивної політики 30-х років. — www.sbu.gov.ua*
126. *Котляревський І. П. Енеїда. — К.: Рад. шк., 1989. — 286 с.*
127. *Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови // Основи. — К., 2004. — 303 с.*
128. *Махновец Л. Про автора "Слова о полку Ігоревім". — К.: В-во при Київському державному університеті, 1989. — 261 с.*
129. *Борщак І. Микола Скрипник у Парижі // Старожитності. — 1992. — Ч. 9 — С. 8*
130. *Павленко С. Родовід гетьмана І. Мазепи // Сіверянський літопис — 2007. — №5. — С. 50—57.*

Науково-публіцистичне видання

ТЕТЕРЯТНИК Валерій

БІЛЬШЕ НІЖ ПРАВОПИС

Українською мовою

Фото: В. Пічкуров
Дизайн: О. Якубін
Комп'ютерна верстка: В. Тетерятник, Т. Басиста
Літературно-мовна редакція: В. Козирський

Друк: "САЛЮТІС"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 2441 від 15.03.2006 р.,
м. Київ, вул. Північно-Сирецька, 3
тел.: (044) 592-86-86, тел./факс: (044) 434-94-77
e-mail: office@salutis.com.ua

Підписано до друку 27.05.2008
Папір офсетний. Формат 60x90/16. Друк офсетний.
Гарнітура: Times New Roman, PragmatikaC, Minion Pro, ум. друк. арк. 22,5.
Замовлення № 5528
Наклад 400 примірників.